یا کبیکج

Kebikeç

insan bilimleri için kaynak araştırmaları dergisi

Osmanlı'da Türkçe Dışı Süreli Yayınlar

– *VII*

İtalyanca

57

Kebikeç

İnsan bilimleri için kaynak araştırmaları dergisi

Sayı 57 • 2024 ISSN 1300-2864

Kebikeç hakemli dergidir, *Türkologischer Anzeiger* Viyana ve ULAKBİM tarafından taranmış, EBSCO tarafından taranmaktadır.

Kebikeç'in bu sayısı kayıt altında **400** adet basılmış ve numaralandırılmıştır.

Kebikeç

İnsan bilimleri için kaynak araştırmaları dergisi

Sahibi ve Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Ahmet Yüksel

Yayın Yönetmeni
Kudret Emiroğlu

Yayın ve Hakem Kurulu

Elif Ekin Akşit
(Ankara Üniversitesi)
Suavi Aydın
(Hacettepe Üniversitesi)
Neslihan Demirkol
(Westfälische Wilhelms-Universität Münster)
Onur Kınlı
(Ege Üniversitesi)
Mehmet Ölmez
(İstanbul Üniversitesi)
Hamdi Özdiş
(Düzce Üniversitesi)
Murat Öner
(Çankırı Karatekin Üniversitesi)
N. Işık Demirakın
(TED Üniversitesi)
Ergi Deniz Özsoy
(HacettepeÜniversitesi)
Andreas Schachner
(Alman Arkeoloji Enstitüsü)
Horst Unbehaun
(Technische Hochschule
Nürnberg Georg Simon Ohm)
Süha Ünsal
Oktay Özel
M. Bülent Varlık
Barış Karacasu

Danışma Kurulu
Jak den Exter, İlhan Tekeli, Uygur Kocabaşoğlu, Metin Turan, Ömer Türkoğlu
Sami Önal (1938-2008), A. Sami Güneyçal (1930-2012), Etem Coşkun (1953-2017), Selim İlkin (1939-2017)

Sayfa düzeni: Barış Karacasu
Kapak tasarım: Bilge Emiroğlu

Kebikeç Dergisi İdarehanesi
Kavaklıdere Mah. Hacıyolu Sok. 3/A
06640 Küçükesat - Çankaya / Ankara
Tel: (312) 425 93 76
kudret@kebikec.org / dergikebikec@gmail.com
www.kebikec.org
www.sanatkitabevi.com.tr

İstanbul Temsilcisi
Ümit Uzmay (1959-2022)

Altı ayda bir yayınlanır.
Yerel Süreli Yayın

Fiyat
265.- TL

Eskişehir Temsilcisi
Kemal Yakut
(222) 335 05 80/4026
kyakut@anadolu.edu.tr

Abone koşulları
(2 sayı için)
Yurt içi: 530.- TL / Yurt dışı: 90.- €

Basım Tarihi: 10 Temmuz 2024

Baskı
Sarıyıldız Ofset
İvogsan Ağaç İşleri Sanayi Sitesi 523. Sokak No: 31
OSTİM / Ankara
Tel: (312) 395 99 94-95 Faks: (312) 394 77 49
Sertifika No: 46685

İÇİNDEKİLER

Sunuş
Kudret EMİROĞLU
v-vi

Tartışmalı Bir Figür Olarak Mehmet Nuri (Dersimi)
Bedriye POYRAZ
1-26

Melabes'in Dört Azizi: Gizli Hıristiyan Dört Türk Giritlinin Hikayesi ve Girit'te Kutsal Şehitler Olarak Anılması
Ayşe Nükhet ADIYEKE
27-38

Keşfedilmemiş Bir Tarih Kaynağı: Kadim Süryani Patrikliği Defterleri
Abdülmecit MUTAF ve Ömer KARAKAŞ
39-48

Dosya:
Osmanlı Dünyasında Türkçe Dışı Süreli Yayınlar - VII
İtalyanca Basın

Editörün Sunuşu: Osmanlı Döneminde İtalyanca Süreli Yayınlar
Ayça GÜZEL GÜRACAR
51-56

"Osmanlı Modernleşmesi" yıllarında
İzmir'de [Smyrna] Yayımlanan İtalyan Gazeteleri
Pantaleone SERGI
57-76

On Dokuzuncu Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu İtalyan Basınında
Omnibus Gazetesinin ve Vatansever Felciano Orlando'nun Rolü
Maria Pia Ester CRISTALDI
77-94

Ulusal Pedagoji ve İtalyan Lisanının Korunması
On Dokuzuncu Yüzyıl Sonu ve Yirminci Yüzyıl Başında
İstanbul'da yayımlanan İtalyan Gazetelerinin Eğitsel Rolü
Francesco PONGILUPPI
95-117

Eski Sol Üzerine Yeni Notlar…
Tek Kişilik Muhalefet Gazetesi *Başdan*
(İstanbul/9 Temmuz 1948-4 Şubat 1949)
M. Bülent VARLIK
119-138

Tek Sayı Osmanlı Süreli Yayınları - 7
İttihatçı Hukukçuların Dergisi *Müddeiumumi*
Bülent DANIŞOĞLU
139-150

Sunuş

Carl Schmitt, Hamlet oyununu yorumlarken sorar: "Tarihsel argümanları bir sanat eserinin incelenmesine dahil edebilir miyiz?" Kendisini verdiği karşılıkta, "Güçlük, kendini önce çalışmanın teknik problemi olarak gösterir" diye devam eder, "Bilimsel konular ve disiplinler, uç noktaya götürülmüş bir iş bölümünde uzmanlaşmıştır. Edebiyat tarihçileri, siyaset tarihçilerinden faklı bir konu üzerinde ve onu bambaşka veçheleriyle çalışmaktadır. Böylelikle Shakespeare ve onun *Hamlet*'i, edebiyat tarihçilerinin alanıyken, Mary Stuart ve I. James siyaset tarihçilerinin alanına girer. İşte bu sebeple, Hamlet ve I. James'in birbiriyle karşılaşması çok zordur. Uçurum çok derindir…"

Schmitt sanat felsefesi ya da estetik yaklaşımlarının da ayrımına değinerek devam eder: "… İşte böylece, keskin ayrımlar ve radikal bölünmelerle, sınırlar ve karşıt yöntemlerin bariyerleriyle, sadece kendi pasaport ve tasdiklerini tanıyan, yalnızca kendi vizelerini kabul eden ve başka kimseye giriş ya da geçiş hakkı tanımayan, dört başı mamur değer sistemleriyle karşı karşıyayız." (*Hamlet ya da Hekuba: Zamanın Oyuna Baskını*, çev. Cana Bostan, Vakıfbank Kültür Y., 2020, s. 51-52)

Bu alıntıyı, *Kebikeç*'in 2020 50. sayısından beri devam ettirdiğimiz "Osmanlıda Türkçe Dışı Süreli Yayınlar" dosyamızın verdiği tecrübe ile, Osmanlı coğrafyasında yayınlanan Türkçe dışı süreli yayınlarla, Türkçe dışı dillerle Osmanlı çalışmalarının ne kadar zor yan yana gelebildiğini duyurmak üzere yapıyorum. Konu bir yönüyle edebiyat ve edebiyat tarihi örgütlenmesini ilgilendiriyor. Edebi eserlerle ilgilenenlerin tarihle, tarihçilerin edebi eserlerle, dil Türkçe olduğunda da, ne kadar az ilgilendiklerini görüyorduk. Ancak bu ilgisizliğin, dil ve edebiyat çalışmalarıyla basın dünyasını da bu kadar birbirinden ayırmış olduğuna bu dosya çalışmalarıyla vakıf olabildik. Tarihi monografilerde süreli yayın kullanımı, bilgisayar ortamı, dijital katalog ve eser, internet erişimiyle çok kolaylaşmış ve (nihayet Osmanlıcanın da erişilebilirliğiyle) artmış olmasına karşılık, basın tarihinin, basının toplumsal-tarihsel göstericiliği karşısında, kendisinin başlık olarak bu kadar sahipsiz bırakılmış olabildiğini, bu tecrübe ile gördük.

Bazı dillerde (örneğin Fransızca) kütüphanecilik de dahil olmak üzere her anlamıyla hizmet söz konusu iken ve bazı dillerde (örneğin Kürtçe) tarihçi ve toplumsal bilimciler basınla yakından ilgilenirken, bazı dillerde dil ve edebiyat çalışmalarıyla süreli yayın dünyasını yakınlaştırmak gerçekten zor oluyor.

"Osmanlı Dönemi Türkçe Dışı Süreli Yayınlar" dosyamızın yedincisi olan İtalyanca dosyasını Ayça Güzel Güracar, editör, yazar, çevirmen, redaktör olarak bütün işlevleri ve işlemleri son haddinde yürüterek gerçekleştirdi. Diğer dosyalarımızın da verdiği deneyimle, *Kebikeç* olarak yaptığımız işin önemini vurgularken, bütün editör ve yazarlarımıza, gelecek Almanca, Ermenice ve Urduca dillerindeki dosyalarınkiler de dahil olmak üzere, teşekkür ederiz.

Dosya dışı değerli yazıların yazarlarına da katkıları ve sınırlı yerimizden kaynaklanan zaman açısından gösterdikleri anlayış ve teveccüh nedeniyle bir kez daha burada teşekkür etmek isterim. 'Eski Sol Üzerine Yeni Notlar' ve 'Tek Sayı Osmanlı Süreli Yayınları' köşelerimiz de yeni meraklar ve sebatla yerlerindeler.

Saygılarımızla…

Kudret Emiroğlu

Kebikeç 2024 - 57. Sayı Hakemleridir

Suavi Aydın
Hacettepe Üniversitesi

Evangelia Balta
National Hellenic Research Foundation & Bilkent Üniversitesi

Kudret Emiroğlu
Ankara

Ayça Güzel Güracar
Bilkent Üniversitesi

Mehmet Özden
Hacettepe Üniversitesi

Oktay Özel
Ankara

M. Bülent VARLIK
Ankara

Ahmet Yüksel
Ankara

Tartışmalı Bir Figür Olarak Mehmet Nuri (Dersimi)

Bedriye POYRAZ*

I. Giriş

Tarih bir uçtan diğer uca savrulan figürler üzerine kurulu tartışmalarla dolu. Bu yönü ile bir figür olarak Mehmet Nuri (M. Nuri) isminin sıradan bir isme karşılık geldiği düşünülebilir. Ancak, Türkiye Cumhuriyeti tarihinin en büyük katliamı/tertelesi/soykırımı[1] olan Dersim 1937-1938 (Dersim 38) sözkonusu olduğunda, durum sıradan olmaktan çıkıyor. M. Nuri (Dersimi),[2] yazdığı iki kitabında Dersim 38'de Büyük Kerbela'nın Dersim halkının ayaklanmasıyla başladığını ve bu ayaklanmanın bağımsız Kürdistan uğruna yapıldığını, kendisi-

* Ankara Üniversitesi İletişim Fak., Gazetecilik Bölümü / ORCID ID: 0000-0002-5819-7462
Araştırma makalesi, Geliş Tarihi: 12 Ocak 2023/ Kabul Tarihi: 26 Mayıs 2024
Bu çalışmayı, Cemal Kafadar ve Ayfer Karakaya-Stump'ın desteğiyle yapmaya cesaret ettim, kendilerine çok müteşekkirim.

[1] Dersim'de olan biten için soykırım, katliam ya da yerel dilde kullanılan *tertele* gibi adlandırmalar kullanılabilir. Ancak bu türden büyük insanlık kırımlarında sayılarla doğru orantılı tanımlamaları eleştiren ve her kırımın kendi özgünlüğü ve biricikliği bağlamında değerlendirilmesi gerektiğini savunan ve soykırım çalışmalarına yeni bir yaklaşım kazandıran Dan Stone "The Historiography of Genocide: Beyond 'Uniqueness' and Ethnic Competition." *Rethinking History* 8, no 1 (2004): 127–142. DOI: 10.1080/13642520410001649769 ve Dirk Moses, "Genocide and Modernity." In *the Historiography of Genocide*, edited by Dan Stone, (London, UK: Palgrave Macmillan, 2008), 156–193, gibi düşünürlerin konumundan ve sıklıkla tanıklıkların anlatıları ve gündelik dilde kullanılan kerbela tanımlamasından hareketle *Büyük Kerbela* yerine göre bazen de, yine toplumun kullandığı katliam adlandırmalarını kullanmayı tercih ediyorum.

[2] Bu çalışmada M. Nuri adı ile anılacak, ancak atıflar, herhangi bir karışıklığı önlemek için, Dersimi adıyla ile yapılacak.

nin de bu ayaklanmanın öncülerinden olduğunu, dolayısıyla da Büyük Kerbela'nın aslında bir Kürt katliamı olduğuna yönelik iddialarıyla, yaygın kabul gördü. Yazdığı her iki kitap da yerli ve yabancı araştırmacıların Dersim 38 hakkındaki düşüncelerinin temelini oluşturdu. Ancak böylesine önemli bir olguyu, Dersim'in özgün tarihini ve kimliğinin belirleyicisi olan inancını ve tarihini göz ardı ederek açıklamaya çalışmak, hakikatin anlaşılmasının önünde bazı boşluk ve soru işaretlerine neden oldu.

Konuyu kısaca özetlemek gerekirse, Dersim 38, 4 Mayıs 1937 tarihinde, Cumhurbaşkanı M. Kemal Atatürk, Başbakan İsmet İnönü ve Genel Kurmay başkanı Fevzi Çakmak gibi isimlerin de içinde yer aldığı bakanlar kurulu kararıyla başladı. İki yıl boyunca süren askeri operasyonda, Tayip Erdoğan'ın başbakan olarak yaptığı resmi açıklamaya göre 13.806 kişi öldürülmüş 11.683 kişi de sürgün edilmiş.[3] Ancak bu rakamların tartışmalı olduğunu, doğru rakamlara ve Dersim 38 hakkındaki diğer gerçeklere ulaşmak için farklı boyutlarıyla ayrıntılı araştırmalara ihtiyaç olduğunu belirtmek gerekir. Türkiye Cumhuriyeti'nin en büyük tabularından birisi olan Dersim 38 ancak 2011 yılında kamuoyunda yaygın olarak tartışılmaya başlandı. Araştırmaların ve tartışmaların odak noktasını Büyük Kerbela'nın neden yapıldığı ve kime yönelik olduğu gibi sorular oluşturuyor.

Kamusal alana sızan belgelerden anlaşılacağı üzere Büyük Kerbela'nın, Cebel-i Dersim Islahatı (Dersim Dağı Islahatı) olarak tanımlanan politikanın[4] son aşaması olarak uygulamaya konur. Bu süreçte çok sayıda rapor yazılır ve sonuncusu 1938 olmak üzere toplam on bir operasyon düzenlenir. Bu yönüyle Büyük Kerbela'nın neden olmaktan ziyade tarihsel bir sürecin sonucu olarak değerlendirmek daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Osmanlı, Dersim'i kontrol etmeye çalışmışsa da, dağılma sürecinde farklı sorunlarla uğraşıyor olmasıyla, büyük bir coğrafyanın hemen her tarafındaki çatışmalar nedeniyle dikkatini yeterince Dersim sorununa veremediği ve arzu ettiği biçimde çözemediği, yazılan ilgili raporlar ve operasyonlardan anlaşılıyor. Büyük Kerbela'nın sosyolojik bir yaklaşım ile ele alındığında, yaşanan olayları Dersimin Alevi/Kızılbaş kimliğinden bağımsızmış gibi düşünmek eksik olur. Bu bağlamda, Dersim hakkında yapılan çalışmaları, yazılan yazıları tarihsel dönemlere ve farklı yaklaşımlara ayırarak yerinde bir değerlendirme ve haritalandırma yapan Danık'ın çalışması[5] önemli ve yol gösterici bir başvuru kaynağı olduğunu belirtmek gerekir. Bu haritalandırma çalışması aynı zamanda konuya farklı yaklaşımların olduğunu vurgulaması anlamında kıymetli bir çalışma. Dersim 38'in tarihsel arkaplanına bakıldığında II. Abdülhamit'in Sünnilik üzerine kurmaya çalıştığı evrensel halifelik iddiasını[6] gözardı etmek mümkün değil.

---

[3] *Radikal*, *Zaman*, *Cumhuriyet*, 24.11 2011.

[4] Cihangir Gündoğdu ve Vural Genç, *Dersim'de Osmanlı Siyaseti: İzale-i Vahşet, Tashih-i İtikad, Tasfiye-i Ezhan 1880–1913* (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2013), 13.

[5] Ertuğrul Danık, "Dersim'in Siyasi Tarihi Çalışmaları ve Siyasal Görüşler", *Kebikeç*, Sayı 6, 1998: 247-455.

[6] Cihangir Gündoğdu ve Vural Genç, *A.g.e.*, 17.

Tarihsel süreç içerisinde Dersim'in merkezi otorite ile uyumsuzluğu, çok sayıdaki operasyonlarda bazı aşiretlerin kendini koruma refleksi gösterdiğini, bu operasyonların, çoğunlukla, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişteki belirsiz ve karışık süreçte yaşandığını da kuşkusuz akılda tutmak gerekir. Bununla birlikte, Dersim 1937-1938'de yaşanan Büyük Kerbela'nın öncesinde ve sırasında, bütün ya da çoğu aşiretin organize biçimde dahil olduğu bir isyandan sözetmek mümkün değil. Dersim 38 etno-religious[7] bir katliam olmakla birlikte, Kürt katliamı olduğu iddiası, Kürt ulusal hareketinin, M. Nuri'nin yazdıklarına dayanarak ileri sürdüğü bir iddiadır. Bu çerçevede bu çalışmanın amacı, M. Nuri'nin ileri sürdüğü iddiaları ve olaya dair tanıklığını tartışmaya açarak, Büyük Kerbela'da hedefin kim olduğu konusundaki tartışmalara açıklık getirmek. Bu tartışmanın toplumun hakikati bilme hakkına saygı gereği anlamlı olacağına inanıyorum.

II. M. Nuri'nin Kısa Biyografisi

Mehmet Nuri, *Kürdistan Tarihinde Dersim*[8] ve Mehmet Bayraktar tarafından sadeleştirilerek basılan *Dersim ve Kürt Milli Mücadelesine Dair Hatıratım*[9] adlı çalışmaları ile tartışmalı iddialar ileri sürmüş tarihsel bir figürdür.

Belirgin özelliklerinden birisi çokça isim kullanmış olmasıdır. Kendisi Hozat, Sorpiyan köy sicil nüfusuna Colikoğulları'ndan İbrahim oğlu Mehmet ismi ile kaydedildiğini belirtir.[10] Aralık 1937 tarihinde, Kırıkhan'da Fransızlar tarafından Kırıkhan nüfusuna M. Nuri bin İbrahim Sinemelli olarak ve Elbistan doğumlu olarak kaydedildiğini de aktarır.[11] Muğlak bir biçimde Sinemelli aşiretine mensubiyeti nedeniyle kendisine bu ismin verildiğini ileri sürer. Suriye yıllarında ise Hüseyin Mazlum ve Hüseyin Bağrıyanık isimlerini, en sonunda da Nuri Dersimi adını kullanacaktır.

Özellikle *Hatıratım* adlı metinde kendisini ve ailesini ayrıntılı olarak tanıtır. Buna göre büyük dedesi Colo, sonradan Ovacık'a bağlanan ve Munzur kaynağına beş km uzaklıkta bulunan Burnak köyüne yerleşmiştir.[12] Kendisi ailesinin Colo, Colikoğlları, Colikzadeler ve Mıla gibi isimlerle anıldığını belirtiyor. Ailesi hakkında verdiği bilgilerden, M. Nuri'nin Milan aşireti mensubu olduğunu anlaşılıyor. Dedesi Mıla Mehmet Ali'nin, Seyit İbrahim'e (Seyit Rıza'nın babası) katiplik yaptığını belirtmekte. Büyük dedesi Mehmet Ali, Harput Ebu Tahir mahallesine göç eder ve orada iki oğlunu, İbrahim ve Hasan'ı, okula gönderir.

[7] Dersim halkının tamamına yakın bir çoğunluğu kendisini Alevi olarak tanımlar. Alevilik şemsiyesi altında nüfusun çoğunluğu kendisini Kırmanç/Zaza olarak tanımlarken daha az bir kısmı da kendisini Kürt/Kurmanç olarak tanımlar. Dersim 38; Aleviliğin doğuştan kazanılması ve halkın Türk olmaması nedeniyle etno-religious bir katliamdır.
[8] Mehmet Nuri Dersimi, *Kürdistan Tarihinde Dersim* (Halep: Ani Matbaası, 1952).
[9] Mehmet Nuri Dersimi, *Dersim ve Kürt Millî Mücadelesine Dair Hatıratım Yayına Hazırlayan Mehmet* Bayraktar (İsveç: Roja Nü Yayınları, 1992).
[10] *A.g.e.*, 22.
[11] *A.g.e.*, 204.
[12] *A.g.e.*, 15.

Bu iki kardeşin orta eğitimlerini ise Hozat'ta aldıkları anlaşılıyor.[13] M. Nuri babası, mola/mıla İbrahim'in, Ağzunik'te medrese açarak aşiret çocuklarını, 1895 yılında Sultan Hamit tarafından Yıldız Sarayı'nda açılan okula gönderilmek üzere eğitim verdiğini ileri sürüyor. Oysa M. Nuri'nin babası tarafından açılan ve medrese olarak tanımladığı mekanın Karabalı aşiret ağası tarafından tahsis edilen bir bina ve babasının da orada sadece eğitim veren molla olduğu çok açık. Abbas Tan[14] ile yaptığımız görüşmeye göre okulu açan M. Nuri'nin babası değil, Ağzunik'te yaşayan Karaballı aşireti ağası ve Abbas Tan'ın dedesi Gangozade İsmail Efendi'dir. İsmail Efendi kendisine ait boş bir binayı okul olarak kullanılması için tahsis etmiş ve orada eğitim vermek üzere içlerinde M. Nuri'nin babası molla İbrahim'in de yer aldığı birkaç eğitmeni çalıştırmıştır. M. Nuri'nin, yine mıla olan amcası Hasan ise, Ferhadan aşiret reisi Kahraman Ağazade Süleyman Ağa'nın yanında çalışır. Bir diğer ifade ile bütün aile mılalık/molalık yapıyor. M. Nuri, anne ve babasının kendisi çok küçüken ayrıldıklarını belirtir.

Kendi anlatımlarından anlaşıldığı kadarıyla M. Nuri, üç evlilik yapmış. Birinci evliliğini ilk tayinin yapıldığı yer olan Sivas, Çamşığı'dan Hacı Ağa'nın Kızı Selvi ile[15]; ikincisini Dersim'de Mahmut Ağazade Ali Ağa'nın kızı ile[16], üçüncüsünü de Suriye'de yapar.

M. Nuri 5-6 yaşlarında Hozat'a bağlı Sorpiyan köyünde Hasan amcasının evinde kalarak okula başlar. Sorpiyan köyündeki eğitimden sonra babası tarafından Elazığ Mezra'da bulunan Askeri Rüştiye Mektebi'ne yollanır. Elazığ'da önce polis olan üvey dayısının evinde kalır; sonra babası tarafından Dersim valisi Sağıroğlu Sabit hakkında, Dersim'deki adil yönetimi nedeniyle bir methiye yazması sonucunda Sağıroğlu Sabit'in özel desteği ile Askeri Rüştiye'nin yatılı bölümüne kaydı yapılır.[17] Ancak M. Nuri, Askeri Rüştiye'de başarısız olunca babası onu Harput İdadi Mektebi'ne aldırır. 1911 yılında İstanbul'da Mülkiye Baytar Mektebi'ne başlar ve Birinci Dünya Savaşı nedeniyle ara vermek durumunda kalır. Daha sonra mektebe tekrar dönerek 1918 yılında mezun olur.

III. M. Nuri'yi Referans Alan Akademik Çalışmalar

Büyük Kerbela'nın Kürt katliamı olduğunu savunan çok sayıda ulusal ve uluslararası akademisyen, sadece M. Nuri'yi referans alarak Dersim tarihini ve inancını göz ardı etme konusunda birbirlerini tekrarlamışlardır.

Bunlardan İsmail Beşikçi, M. Nuri'nin yazdıklarını sayfalarca blok alıntılarla aynen aktarır. "Jenosit öncesi Nuri Dersimi'nin anıları" başlığı ile M. Nuri'nin özellikle kendisini kahramanlaştırmasını, Dersim'in bir Kürt ulusal hareketi

---

[13] *A.g.e.*, 19.
[14] Karaballı aşireti ağa ailesinden ve yaşayan torunlarından Abbas Tan ile görüşme, 28 Aralık 2020.
[15] *A.g.e.*, 84.
[16] Dersimi, *Kürdistan Tarihinde Dersim,* 177.
[17] Dersimi, *Dersim ve Kürt Millî Mücadelesine Dair Hatıratım*, 25.

ayaklanması olduğu iddialarını paylaşır.[18] Beşikçi, Kürt ve isyan iddialarını M. Nuri'ye ve *Türkiye Cumhuriyeti'nde Ayaklanmalar (1924-1938)*[19] başlıklı Genel Kurmay Başkanlığı'nın yayınına dayandırır. Bir diğer ifade ile Beşikçi, devletin Büyük Kerbelayı meşrulaştırmak için ileri sürdüğü ayaklanma iddiasını da dolaylı olarak paylaşır. Beşikçi Dersim'de Kürt isyanı olduğu iddiasını ileri sürerken, Alevilere yönelik ayrımcı ifadeler de kullanır. "… Türk solu, 'Alevilerin ilericiliği' biçiminde geliştirilen anlayış üzerinde daha dikkatli bir şekilde durmak zorundadır. Bunun yanında Aleviliğin (Şiilik) İran'ın resmî dini olduğu, orada da böyle bir 'ilericilikten' söz edilip edilemeyeceği üzerinde durulmalıdır."[20] Aleviliğin İran Şiiliği ile Beşikçi'nin ileri sürdüğü anlamda bir ilgisinin olmadığını konuya ilişkin yapılmış çok sayıda akademik çalışmadan,[21] Alevilerin yaşam biçimlerinden ve inanç pratiklerinden anlamak mümkün. İsmail Beşikçi, Almanya'da, Alevi toplumunun daveti ile gerçekleştirilen bir etkinlik nedeniyle yaptığı konuşmada[22] Aleviliği gözardı etmeyi sürdürür. Beşikçi, Seyit Rıza'nın idama giderken "evlad-ı Kerbela'yız" diyerek Kerbela'ya gönderme yapmasının yanlış olduğunu, oysa Kürt mücadelesini öne çıkaran bir konuşma yapması gerektiğini belirtir. Bir diğer ifade ile Beşikçi idama giden mitleşmiş bir kahramanın, bütün hak mücadelelerinin sloganı haline dönüşmüş sözlerine de müdahale eder.[23] Beşikçi bu iddialarını sürdürerek, resmî belge ve raporlarda, seyitler, pirler yani dini liderlerin asıl neden olarak gösterilmesinin, Büyük Kerbela'nın Kürtlere yönelik olduğu gerçeğini gizleme çabası olarak nitelendirir. Beşikçi'ye göre devlet Kürtleri katledeceğini gizlemek için pirleri dedeleri yani Aleviliğin dini liderlerini yok edeceğini belirtmiştir.[24] Ancak bu durumda devlet, Kürt illerindeki Kürtleri katletmemek yerine neden Dersim'dekileri seçiyor ve bu mantık bağlamında neden Şeyh Sait isyanında Dersim gibi bir katliam yapmıyor soruları yanıtsız kalıyor. Kısacası İsmail Beşikçi'ye göre Büyük Kerbelanın, tarihsel bir geçmişi ve bu geçmişin temelini oluşturan inançla ilgisi yoktur.

Robert Olson, Türkçe bilen bir tarihçi olduğunu, İngiliz arşivindeki Şeyh Said İsyanı hakkındaki belgeler üzerinde çalıştığını kitabın önsözünde yazıyor. Robert Olson, *Kürt Milliyetçiliğinin Kaynakları ve Şeyh Said İsyanı* adlı kitabının

---

[18] İsmail Beşikçi, *Tunceli Kanunu (1935) ve Dersim Jenosidi* (İstanbul: Belge Uluslararası Yayıncılık, 1989), 53- 74.

[19] Reşat Hallı, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Ayaklanmalar* (Ankara: Genel Kurmay Basımevi, 1972).

[20] *A.g.e.*, 152.

[21] Ayfer Karakaya-Stump, *Vefailik, Bektaşilik, Kızılbaşlık: Alevi Kaynaklarını Tarihini ve Tarih Yazımını Yeniden Düşünmek* (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015); Ayfer Karakaya-Stump, *The Kizilbash-Alevis in Ottomon Anatolia: Sufism, Politics and Community* (Edinburg Press, 2021); Reha Çamuroğlu, *Tarih, Heterodoksi ve Babailer* (İstanbul: Kapı, 2016); Markus Dressler, *Türk Aleviliğinin İnşası: Oryantalizm, Tarihçilik, Milliyetçilik ve Din Yazımı* (İstanbul: Bilgi, 2016).

[22] Ağuçan Pirleri Katliamı-Seke Sure Anıtı Dayanışma Etkinliği, 14.05.2017, Stuttgart, Almanya.

[23] Seyit Rıza'nın torunu Rüştem Polat büyük dedesi ve Alevilik inancı adına bu konuşmayı eleştirir (http://dersimnews.com/dersim38/2021-01-16/ismail-besikciye-kamuoyuna-acik-mektup).

[24] Beşikçi, *Tunceli Kanunu (1935) ve Dersim Jenosidi*, 68, 76.

"Sevr'den Şeyh Said'e Kürt Milliyetçiliği" başlıklı ikinci bölümünü yazarken M. Nuri'yi referans kaynak olarak kullanmaktan çok neredeyse aynen aktarır. Bu bölümde 54-66. sayfa arası yani yaklaşık olarak on iki sayfa, M. Nuri'nin *Kürdistan Tarihinde Dersim* adlı kitabınının, 129-171. sayfalarının özetinden oluşmaktadır. Olson, M. Nuri'nin, güçlü bir ağanın oğlu ve Dersim'deki Kürt isyanının körükleyicisi olduğunu ileri sürer. Oysa M. Nuri'nin kendi yazdıklarından ağa oğlu ve başarılı olduğu sonucuna varmak mümkün değil. Olson, Kürt isyanının Dersim'de başladığı, Kürt bayrağının dalgalandırıldığı ve Seyit Rıza'nın bu isyanın lideri olduğu konusundaki M. Nuri'nin iddialarını aynen tekrarlar. Yazar, Kürtler arasındaki din ve itikat farklılıklarının isyanın başarısızlığına katkıda bulunduğunu[25] belirtmekle birlikte Dersim'in özgünlüğünü oluşturan Alevi/ Kızılbaş kimliği ve onun tarihi ile ilgilenmemiş sadece Kürt hareketinin argümanlarını tekrarlamakla yetinmiş.

Dersim kimliği; Alevilik, Zazalık ve Kürtlük hakkında ve bu farklılıkların birbiriyle ilişkileri hakkında en çok üreten araştırmacılardan birisi de Martin van Bruinessen'dir. Oldukça üretken olan Bruinessen'a ait, "The Suppression of the Dersim Rebellion in Turkey (1937-38)"[26] başlıklı çalışması, kafasında bazı soru işaretleri olmakla birlikte, Dersim 38'in öncelikle bir ayaklanma; ikinci olarak da bir Kürt ayaklanması olduğu ön kabulü ile yazar.

Farklı yerlerde basılan ve Türkçeye de farklı kişiler tarafından çevrilen "Alevi Kürtlerin Etnik Kimliği Üzerine Tartışma: "Aslını İnkar Eden Haramzadedir!"[27] gibi çalışmaları, önemli veriler sağlamaktadır. Bu çalışmaya Bruinessen, Dersim'de konuşulan Zaza dilini, etnik kimliğini ve bütün bunları kapsayan ama daha da önemlisi Dersim halkının kendisini tanımlamada en çok kullandığı Alevilik kimliğini göz ardı ettiği anlaşılıyor. 'Kürt Alevi' tabirini, kendilerini Kürt olarak tanımlasın veya tanımlamasın, Kurmanci ve Zazaca konuşan tüm Aleviler için bir kısaltma olarak kullanacağım. Bu terimi kullanmam, onların 'gerçekten' veya 'esasen' Kürt olduklarına dair herhangi bir iddia anlamına gelmiyor."[28]

Bruinessen bütün yazı boyunca Dersimlileri Kürt ya da Alevi Kürt olarak adlandırmaktadır. Çalışma Dersim Aleviliği, Zazalık ve Kürtlük arasındaki farklılıkları, benzerlikleri, örtüşmeleri ve ayrışmaları açıklama iddiasınıda olmakla birlikte, Dersim halkını sadece Kürt ya da Kürt Alevi olarak tanımlaması çelişkili ve aynı zamanda Dersim halkının kendini tanımlama biçimini de gözardı edi-

[25] Robert Olson, *Kürt Milliyetçiliğinin Kaynakları ve Şeyh Said İsyanları* (Ankara: Öz-Ge Yayınevi, 1992), 64.
[26] Martin van Bruinessen, "Genocide in Kurdistan? The Suppression of the Dersim Rebellion in Turkey (1937-38) and the Chemical War Against the Iraqi Kurds (1988)", *Conceptual and Historical Dimensions of Genocide*, ed. George J. Andreopoulos (University of Pennsylvania Press, 1994), 141-70.
[27] Martin Van Bruinessen, *Kürtlük, Türklük, Alevilik Etnik ve Dinsel Kimlik Mücadeleleri* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2019), 87- 115.
[28] *A.g.e.*, 88.

yor.[29] Dersim halkının tamamına yakını kendisini Alevi olarak tanımladığına göre bir üst kimlik olarak Aleviliği neden kullanmadığı sorusu yanıtsız kalıyor.

Bruinessen, konuya ilişkin bütün çalışmalarında M. Nuri'ye önemli temel kaynaklardan birisi olarak başvuruyor. Kısmen bazı çekinceleri olmakla birlikte Dersim kimliğini tanımlaması ve Dersim 38'i Kürt ayaklanması olarak nitelemesi konusunda M. Nuri'nin açıklamalarını biraz abartılı bulmakla birlikte onun konumunu paylaşıyor: "İsyanın başlangıç aşamalarında yer alan milliyetçi ve veteriner Mehmet Nuri tarafından yazılan ve on dört yıl sonra Suriye sürgününde yayınlanmış olan bu kitap, bazı kozmetik düzeltmeler gerektirse de güvenilir bir kaynak"[30]. Yine aynı çalışmada bir dipnotta M. Nuri'in asıl Büyük Kerbeladan önce bölgeden ayrıldığını bu nedenle Büyük Kerbelanın birincil tanığı olmadığını söylemekle birlikte, onun iddialarını sorgulamaya gerek duymaz.[31]

Bruinessen, Dersim halkının, büyük çoğunlukla 1970'lerde Türk solu içinde yer almasının onların kendilerini Kürt olarak tanımlamasına engel olmadığını ileri sürer.[32] Oysa Dersim halkının büyük çoğunluğu kendini sadece Alevi olarak tanımlar, çoğunluğu laiklik hassasiyeti nedeniyle CHP'ye oy verir, Zazaca/ Dimilli/ Kırmanç konuşurlar, kendilerini Türk olarak tanımlamazlar ve Kürt hareketi ile aralarına mesafe koyarlar. Kendisini Kürt-Alevi olarak tanımlayan Dersimli Aleviler ise Kürtçenin bir lehçesi olan Kurmancı konuşurlar, Dersim'de sayı olarak azınlıktır bununla birlikte, PKK'nın bölgedeki silahlı gücünün desteğiyle, gündelik hayatta, çoğunluğu manüpüle ettiğini söylemek mümkün. Bruinessen, referans vermemekle birlikte Beşikçi'nin resmi belgelerde dini liderlerin katledilmesini, aslında soykırımın Kürtlere karşı olduğunu saklamak için yapıldığına ilişkin iddiasını tekrarlıyor.[33]

Bruinessen, "Kürdistan manzarası karşısında huşuya" kapıldığını, Kürt halkının yaşadıkları siyasal baskı ve direnme biçimlerinden çok etkilendiğini belirtir.[34] Bir sosyal bilimcinin araştırma nesnesinden etkilenmesi doğal hatta kaçı-

---

[29] Devletin PKK'ya karşı Alevileri desteklediği doğru ancak Dersim Alevilerinin çoğunluğunun PKK'ya mesafesini bu şekilde açıklamak yanlış. Kendisini Alevi olarak tanımlayan Dersim halkının Şafi Kürtler arasında düşmanlığa varan inanç farklılığını yok saymak mümkün değil. Ancak bu durum Dersim Alevilerinin devletle birlikte hareket ettiği anlamına da gelmez. Dersim Alevi halkı, milliyetçi Kürt hareketine olduğu kadar Dersim'de tarih boyunca katliam ve baskı yapan devlete de mesafelidir. CHP'nin laiklik konusundaki hassasiyetini Dersim Alevileri kendileri için bir tür güvence olarak değerlendirir ve oy verir.

[30] Martin van Bruinessen, "Genocide in Kurdistan? The Suppression of the Dersim Rebellion in Turkey (1937-38) and the Chemical War Against the Iraqi Kurds (1988)," 144.

[31] *A.g.e.*, 144.

[32] Martin Van Bruinessen, *Kürtlük, Türklük, Alevilik Etnik ve Dinsel Kimlik Mücadeleleri*, 106-107. Belirtmek gerekir ki Dersimli sulcuların kendilerini, Kürt hareketinin içinde yer alanların dışında, Alevi olarak tanımlamadıkları sol hareketin hapishane deneyimlerinden biliniyor. Hapishaneye düşen Dersimli gençler Alevilerin koğuşlarında olmayı tercih etmişler (Aygün ile görüşme).

[33] Martin van Bruinessen, "Genocide in Kurdistan? The Suppression of the Dersim Rebellion in Turkey (1937-38) and the Chemical War Against the Iraqi Kurds (1988)," 146.

[34] Martin van Bruinessen, *Ağa, Şeyh, Devlet* (İstanbul: İletişim, 2018), 11.

nılmaz. Ancak bu etki, ezilen bir başka halkın, inancını ve tarihini gözardı ederek daha güçlü bir siyasi gücün içine dahil etmeye çalışmasını haklılaştırmaz. Bruinessen coğrafik olarak Ortadoğu gibi çok farklı dini, etnik kimlikleri, çok katmanlı bir tarihi geçmişi ve çok katmanlı sosyolojik yapıya sahip bir alan üzerine çalışmaktadır. Bu denli karmaşık bir alanda ve üstelik her bir boyutunu ve farklılığı kapsayacak şekilde çalışma yapmak tahmin edilebileceğinden çok daha zor. Dersim aslında Bruinessen'in merkezi ilgi alanının çeperinde yer alıyor ve Alevi/Kızılbaş kimliği nedeniyle son derece özgün bir tarihsel geçmişe sahip. Bruinessen'in kendi konumuna çelişki oluşturacak doğru tespitleri de var: Bunlardan biri devletin Dersim'de yaptığı Büyük Kerbelayı hiçbir Kürt bölgesinde uygulanmadığı[35]; diğeri de Zazaların büyük çoğunluğu kendilerini Kürt olarak tanımlasa da Sünni Alevi çatışmalarının sıkça yaşandığı bölgelerde, insanlar kendilerini Türk veya Kürt demekten ziyade Sünni veya Alevi olarak tanımladıkları[36] tespitidir. Bununla birlikte bu tespitler genel çıkarımlarına ve analizlerine yansımıyor.

M. Nuri'nin cengaver bir Dersimli, Kürt ulusal hareketinin önemli kahramanlarından birisi olduğunu savunanlardan birisi de Hans Lukas Keizer'dir. Keizer, M. Nuri'nin iddialarını ve anlatılarını aynen kullanarak bir biyografi yazmış. Keizer'e göre M. Nuri zeki, duygusal ve Alevi Kürt bir şahsiyettir.[37] Oysa yukarıda da belirtildiği gibi babasının özel ilişkileri ve bu ilişkilerin desteği ile okuduğu çok açık. Buna rağmen aşiret okuluna giden bütün Dersimli gençler subay olurken M. Nuri, ancak o dönem için daha düşük prestijli bir meslek olan baytar mektebine girebilmiş. Bunlara yazdığı metinlerde anlamayı zorlaştıracak ölçüde ifade bozukluğunu da ekleyince başarılı bir öğrenci olduğunu söylemek çok zor. M. Nuri'nin gizeminin kaynağını yazdığı metinlerdeki dil ve ifade bozukluğu ile açıklamak yanlış olmaz. Çünkü o kadar kötü ki okumak neredeyse imkansız.

Keizer'e göre Dersim'de olan biten Kürt bağımsızlık savaşıydı ve bu şavaşın önderlerinden birisi de M. Nuri'ydi. "… 20 Aralık'ta Mustafa Kemal, Alişer'den sonra özerklik hareketinin ikinci önemli ajitatörü olan M. Nuri'yi tutuklattırdı, ancak Batı Dersim'in en nüfuzlu aşiret lideri Seyit Rıza'nın baskısıyla derhal serbest bırakmak zorunda kaldı".[38] Seyit Rıza'nın gücü ve baskısıylla serbest bırakılan M. Nuri daha sonraki dönemlerde Büyük Kerbelasında görevlendirilen neredeyse bütün bürokratlarla iyi ilişkiler içinde olması nasıl açıklanabilir? Keizer'in daha önce yaptığı bir çalışmada çok sayıda birincil anlatıların, farklı belge-

---

[35] Martin van Bruinessen, "Genocide in Kurdistan? The Suppression of the Dersim Rebellion in Turkey (1937-38) and the Chemical War Against the Iraqi Kurds (1988)," 146.
[36] Martin van Bruinessen, *Kürtlük, Türklük, Alevilik: Etnik ve Dinsel Kimlik Mücadeleleri* (İstanbul: İletişim, 2019), 27.
[37] Hans-Lukas Kieser, "Nuri Dersimi, ein asylsuchender Veröffentlicht", *Kurdistan und Europa. Beiträge zur kurdischen Geschichte des 19. und 20. Jahrhunderts / Regards sur l'histoire kurde* edited by H.-L. Kieser (19-20e siècles) (Zürich,1997), 5.
[38] Hans Lukas Keiser, *Iskalanmış Barış: Doğu Vilayetlerinde Misyonerlik, Etnik Kimlik ve Devlet, 1839-1938* (İstanbul: 2018), 464- 469.

lerin, Büyük Kerbelayı eleştirel ve tarihsel bir perspektifle inceleyen çalışmaların varlığından haberdar olmasına rağmen[39], M. Nuri hakkında yazdıklarında düzeltme yapmak istemediği anlaşılıyor. Sadece M. Nuri'nin, Dersimlilerin anlatılarında kışkırtıcı bir figür olarak yer aldığını belirtmekle yetinir. Oysa bu çalışmalar Karerli Mehmet Efendi, Cemal Taş[40] gibi M. Nuri'nin iddialarını kuvetli biçimde sorgulayan ve Dersim 38 hakkında gözardı edilemez veriler sağlayan birincil tanıklıklardır.

Bozarslan,[41] Yeğen,[42] Ünlü[43] ve Gezik[44] gibi araştırmacılar da, son yıllarda hızla kamusal alana çıkan belgeleri ve tanıklıkları, Dersim'in özgün tarihsel boyutunu dolayısıyla da inanç farklılığını ve konuya ilişkin yapılmış araştırmaları göz ardı ediyorlar. Tarihçi olan Bozarslan, M. Nuri ile Bruinessen'i de referans vererek, Dersim'deki Büyük Kerbelayı Kürdistan'ın en önemli ve en uzun patlaması olarak tanımlar.[45] Yeğen ise inanç farklılığını ve coğrafi olarak ulaşılmazlığını belirtmekle birlikte önceki yaklaşımları tekrarlayarak, Dersim'in Kürt hareketinin bir isyanı olduğu düşüncesinin altını çizer. Bunlardan M. Nuri hakkında biyografik çalışma yapan Erdal Gezik ise M. Nuri'nin anlatısını aynen sürdürür. Bu çalışmasında Gezik belgeleri, tanıklıkları ve çok sayıda ciddi akademik çalışmayı, kısa bir dipnot[46] ile kayda değer bulmadığını ifade eder.

Dersim 38 hakkında ilk çalışmaları yapan Türkiyeli ve Batılı akademisyenler, Dersim'den uzak, Dersim'in dilini, inancını, tarihini, kültürünü gözardı ettikleri için, Kürt hareketinin bir uzantısı olarak ele almışlar. Çalışmalarını yaptıkları dönemde yüzlerce birincil tanığın olmasına rağmen hiçbirisiyle görüşme yapmamış olmaları, yapılmış olan görüşmelere ilgi göstermemeleri bu konudaki ezberlerin tekrarına neden olmuş. Dersim 38 harekatının Kürt direnişini bastırmak için yapıldığını ileri süren M. Nuri'yi ve Batılı çalışmaları tekrarlayan çalışmalar, Danık[47] ve Kızıldağ-Soileau[48] tarafından yapılan mesafeli ve eleştirel çalışmaları görmemişler ya da görmemezlikten gelmişler. Bununla birlikte son

[39] Hans Lukas Keiser, *Dersim Massacre, 1937-1938*, Online Encyclopedia of Mass Violence, [online], published on: 27 July, 2011, accessed 27/03/2021, http://bo-k2s.sciences-po.fr/mass-violence-war-massacre-resistance /en/document/dersim-massacre-1937-1938, ISSN 1961-9898.
[40] *A.g.e.*, *Dersim Massacre, 1937-38*, 8.
[41] Hamit Bozarslan, "Alevism and Myths of Research: The Need for New Research Agenda," *Turkey's Alevi Enigma: A Comprehensive Overview*, ed. Paul Joseph White ve Joost Jongerden (Leiden Boston: Brill, 2003), 9-10.
[42] Mesut Yeğen, *Dersim 38 ve Zorunlu İskân (writed by Hüseyin Aygün)'s preface* (Ankara: Dipnot, 2010),11-17.
[43] Barış Ünlü, *Türklük Sözleşmesi: Oluşumu, İşleyişi ve Krizi* (Ankara: Dipnot, 2018).
[44] Erdal Gezik, "Seyit Rıza ve Baytar Nuri Siz misiniz," *Kürt Tarihi ve Siyasetinden Portreler*, ed. Yalçın Çakmak ve Tuncay Şur (İstanbul: İletişim, 2018), 191-205.
[45] Bozarslan, "Alevism and Myths of Research: The Need for New Research Agenda" 9- 10.
[46] Gezik, "Seyit Rıza ve Baytar Nuri Siz misiniz," 205.
[47] Ertuğrul Danık, *a.g.e.*, 247-455
[48] Dilek Kızıldağ Soileua, "Belgelerdeki mi Belleklerdeki mi: Seyit Rıza", *Kebikeç*, Sayı 36, 2013:7-36.

yıllarda başta Mehmet Yıldırım[49] olmak üzere içerden araştırmacı tarafından yapılan çalışmalar konuyu Dersim özgünlüğüne uygun ele almaya başladıklarını belirtmek gerekir.

IV. Üst Düzey Bürokratlar ve Siyasilerle İlişkiler

M. Nuri'nin konumunu tartışmalı yapan ve önemli veriler sağlayan bir değer durum da onun üst düzey bürokratlarla olan ilişkisidir.

M. Nuri ordu tarafından, Dersimlilerin Ruslara karşı savaşmaları için, 1915 yılında, gönderilen, Hacı Bektaş Veli'nin postnişi (soyundan ve inanç olarak mirasçısı) ve önemli bir Alevi-Bektaşi önderi olan Çelebi Cemalettin Efendi'ye, seyahati boyuncu yardımcı olmak üzere görevlendirilmiş. M. Nuri, Çelebi Efendi'nin Dersim inancını yani Aleviliği aşağıladığını hatta bir ziyareti yaktırmak istediğini ileri sürüyor. Dahası devlet tarafından Dersimlileri ikna etmek için gönderilen Çelebi Efendi'nin Dersimlilerin savaşa girmemesini memnuniyetle karşıladığını, gizli bir bilgi olarak kendisine söylediğini belirtiyor.[50] Çelebi Efendi'nin Alevi inancını aşağılaması ve vatanı Ruslara karşı savunmamalarını istemesi inandırıcı görünmediği gibi M. Nuri'nin olayları çarpıttığı konusunda da ipucu veriyor.

M. Nuri, Mustafa Kemal ve İsmet İnönü[51] ile görüştüğünü belirtir. Mustafa Kemal ile ilginç bir ilişkisi olduğu anlaşılıyor. Sivas'ta gözaltına alındığında, iddiaya göre Seyit Rıza bütün Dersim aşiretleriyle birlikte Mustafa Kemal'i tehdit ettiği için Mustafa Kemal'in emri üzerine M. Nuri salıverilmiş. Yine Mustafa Kemal'in emri ile İskân Kanunu'na uygun olarak kendisine, Fertallioğullarından hazineye intikal eden Süleymaniye çiftliği tahsis edilmiş. Vali Reşit hem tahliye edildiği için hem de çiftlik için Mustafa Kemal'e teşekkür mektubu yazmasını istese de M. Nuri bu mektubu yazmadığını iddia eder.[52] Bütün bunları M. Nuri'nin kendi anlatımlarından öğreniyoruz. Ancak iddialardaki çelişkiler, birçok soruyu yanıtsız bırakıyor. Öncelikle, Seyit Rıza'nın M. Nuri'nin iddia ettiği girişimlerde bulunabilecek bir konumda ve devlet ile bu tonda iletişim kurmuş olma olasılığı mümkün görünmüyor.[53] Öte yandan devletin isyankâr olarak bilinen birisine neden çiftlik vererek ödüllendirdiği sorusu yanıtsız kalıyor.

---

[49] Mehmet Yıldırım'ı, ne yazık ki genç yaşta, 2023 büyük deprem felaketinde kaybettik. Yıldırım, Dersim'in tarihini, sosyolojisini, dilini, aşiret yapısını ve daha da önemlisi 37-38 döneminde olan biteni farklı canlı tanıklardan dinleyip karşılaştırarak çalışan, aynı zamanda konuya ilişkin hazine değerinde arşive sahip içerden bir araştırmacıydı. Anısına saygıyla… Yıldırım'ın bazı çalışmaları: "Desimlu Aşireti'nden Dersim Sancağına", *Tunceli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Güz 2012, Sayı 1; Hangi Seyit Rıza, *Kürt Tarihinden ve Siyasetinden Portreler* içinde, Ankara: İletişim 2018.

[50] Dersimi, *Kürdistan Tarihinde Dersim*, 94-102.

[51] Dersimi, *Dersim ve Kürt Millî Mücadelesine Dair Hatıratım*, 106- 108.

[52] Dersimi, *Kürdistan Tarihinde Dersim*,134-135.

[53] *A.g.e.*, Hangi Seyit Rıza, 193.

Yine yazdıklarından öğrenebildiğimiz kadarıyla M. Nuri'nin, Ali Cemal (Bardakçı) ile yakın bir ilişkisi vardır. M. Nuri, Ali Cemal'in talimatı ile 1926 yılında, kendisine Holvenk manastırı tahsis edilerek Elazığ'a yerleşmiş.[54] Mehmet Gülmez'in, M. Nuri'yi doğrudan tanıyan, Ali Rıza Erenler ile 29 Aralık 2009 tarihinde yaptığı görüşmeye göre, Ali Cemal tarafından M. Nuri'ye Holvenk manastırının tahsis edildiğini, manastırın hazineye intikal ettirilen Ermeni malı olması nedeniyle satılamayacağı koşuluna rağmen M. Nuri'nin, Cemal Bardakçı'nın desteği ile dörtbin beşyüz liraya sattıktan sonra Suriye'ye kaçtığını öğreniyoruz. Ali Cemal'in manastır tahsisi bir yana, neden illegal yollarla satmasına yardımcı olduğu konusu da aydınlatılmaya muhtaç bir nokta.

Yazılarında Elâzığ Valisi Deli Fahri ile görüşmesini de uzun uzun anlatır. Neden bilinmez ama Deli Fahri, M. Nuri'den Seyit Rıza'yı ikna edip direnmekten vazgeçmesini istemiş. Büyük Kerbelasının önemli üst düzey brokratik figürlerinden birisi olan İbrahim Tali ile de görüştüğünü anlıyoruz. Tali de benzer şekilde Seyit Rıza'yı kendisine teslim etmesini istemiş. İbrahim Tali ile olan ilişkisini çarpıtarak anlatımına, aşağıda orijinal belgeler üzerinden tekrar döneceğiz. Yine kendi anlatımıyla görevinden uzaklaştırılmış olmasına rağmen, Büyük Kerbelanın koloni valisi yetkilerine sahip komutanı Alpdoğan Elazığ'a geldiğinde, onu karşılamaya gitmiş ve görüşme yapmış. Sakıncalı bulunduğu için görevine son verilen askeri baytarın, neden Alpdoğan'ı karşılamaya gittiği ve daha sonra da onunla görüştüğü gibi sorular yine yanıtsız kalıyor.

M. Nuri, Ürdün Emiri Abdullah ile sık sık görüştüğünü ve Emir'in M. Nuri'yi Türk Konsolosluğu'na gitmesi konusunda ikna etmeye çalıştığını, ancak kendisinin Emir'e karşı koyduğunu, hatta tartıştığını yazıyor.[55] Baytar olarak görevlendirilen birisinin Emir'le kolayca görüşmesi, onunla tartışabilmesi mümkün müdür sorusu bir yana, iki sayfa sonra Türk Konsolosluğu'na verdiği dilekçeden Türkiye ile bir sorunu varmış gibi görünmüyor.

> Kudüs Türkiye Başkonsolosluğu Yüce Katına Saygıdeğer Bayım, 31.10.1939 gün ve 708 21 sayılı yazınızı almıştım… Ankara'da Dâhiliye Vekâleti'nin hakkımda vermiş olduğu karar ve ikametime tensip buyurdukları Kütahya vilayetinden cidden memnun ve müteşekkir kaldım. Malumu âlinizdir ki Şarki Ürdün hükümetiyle iki sene müddetle veteriner vazifesini bir mukavele senediyle taahhüt etmiş bulunduğumdan, bu taahhüdümün ikmalinden hemen sonra anavatana döneceğimi arz eyler ve bu vesile ile de saygılarımı sunarım. Amman, Vt. Dr. M. Nuri Dersimi.[56]

Bu dilekçeden, M. Nuri'nin Türk Konsolosluğu ve Türkiye ile normal bir ilişki içinde olduğu anlaşılıyor.

Şark İngiliz İstihbarat Yüzbaşı Leon Muradyon ile 12 Ekim 1946 yılında Muradyon'un Halep'teki evinde görüştüğünü ve ona gerektiği kadar bilgi verdiğini belirtiyor. Yine İngiliz Kolonel Altunay ile 22 Nisan 1948 tarihinde Ha-

[54] *A.g.e.*, "Hangi Seyit Rıza", 193.
[55] Dersimi, *Dersim ve Kürt Millî Mücadelesine Dair Hatıratım.* 200.
[56] *A.g.e.*, 203.

lep'te[57] görüşerek Kürtlük hakkında ayrıntılı bilgi verdiğini de anlatıyor. M. Nuri sıklıkla, hem resmi otoriteler hem de Dersim'in ileri gelenleri tarafından çok sevildiğini ve sayıldığını ileri sürmesi nereden baksanız kuşkulu ve inandırıcı olmaktan çok uzak.

V. M. Nuri Alevi Değil

M. Nuri'nin ailesinin ve kendisinin Alevi olmadığını yine kendi yazdıklarından anlamak mümkün. Alevi olmaması Dersim'de saygı gördüğü iddiasını tartışmalı hatta kuşkulu hale getiriyor:

> Pederim İbrahim Efendi bir zaman bana bir hikâye anlatmıştı. Birgün, bir-iki Kürt efradı eşliğinde Seyit Rıza'nın konağına gidiyorlarmış. Mevsim kış, birkaç metre kar üzerinde ve Kürt efradının yolunu açmak suretiyle arkasından ve üzerinden siyah ve uzun bir palto olduğu halde yürümekte imiş. Etrafta birkaç köylünün bakışları dikkatini celbetmiş. Beyaz kar üzerinden uzun boylu ve hiç görmedikleri siyah paltolu şahsın kim olduğunu uzaklardan bağırarak sormuşlar: "Law o murdan qamo, law o murdan qamo yani (lo, adam kimdir, lo adam kimdir?) çağırışlarına pederimin önü sıra yol açmak üzere yürümekte olan Kürtlerden biri, "law murdam niyo mılo law murdam niyo mılo" (lo adam değil mıladır) diye bağırarak cevap vermiş."[58]

Bu hikâyeden M. Nuri'nin babası İbrahim Efendi'ye Alevi olmadığı için saygı gösterilmediği anlaşılıyor. Çünkü mıla/mılo sünni imamlar için kullanılır. Alıntıda belirtildiği gibi "adam değil mılo" ifadesinin aşağılama olarak kullanıldığı çok açık. M. Nuri yine kendi başından geçen benzer bir olayı şöyle aktarır:

> Hatun 'Aman Nuri Bey, çok rica ederim, gücenmeyiniz, haber aldım ki siz burada oturmuş, *Kur'an* okuyorsunuz. Geçen sene bir defa pederiniz de bize misafir olarak gelmiş, bizde *Kur'an* okumuştu. Fakat bunun üzerine süt kesildi, hayvanlar kırıldı, çocuklarımız hasta oldu. Şimdi de siz misafirsiniz. *Kur'an* okuyorsunuz. *Kur'an* okunması bize gelmez, binaenaleyh elinizdeki *Kur'an*'ı okumayınız' dedi. Elimdeki müzakereler defterini *Kur'an* bilmişler. Ben defteri cebime koydum.[59]

Bu alıntı M. Nuri ve babasının Dersim'deki imajı hakkında önemli ipuçları barındırıyor. Başka bir yerde de yine ailesinin Dersim aşiretleri arasında molla olarak aşağılanmalarından ve hak ettikleri kıymeti görmediklerinden şikayet eder. M. Nuri dedesi, babası ve amcasının molla olduklarını ve aşiret çocuklarına okuma yazma öğretmiş olsalar da aşiretler arasında saygı görmediklerini, tersine molla tabirinin aşağılama ve küçümseme anlamında kullanıldığını belirtir.[60]

[57] *A.g.e.*, 212-213.
[58] *A.g.e.*, 121-122.
[59] *A.g.e.*, 122.
[60] *A.g.e.*, 120.

M. Nuri'nin farklı bağlamlarda kendisine ve ailesine ilişkin bu yazdıkları, ailenin Alevi olmadığını açıkça gösteriyor. Bu veriler bağlı olduğu aşiret bağlamında değerlendirilince daha netlik kazanıyor. M. Nuri, Milan aşiretinden olduğunu yazıyor. Milan aşiretinin Osmanlı döneminde Dersim ve civarına yerleştirilen Sunni Kürt aşiretlerinden birisi olduğu belgelerden anlaşılıyor. A. Gül tarafından çevrilen ve kullanılan bir belgeye göre Türkmenlerin adı geçen bölgeleri boşaltıp İran içlerine gitmeleri üzerine, bu yerlere Diyarbakır ve havalisinden Zilan, Milan, Celali, Kaskanlı ve Camadanlı gibi Sünni ve Kürt aşiretler sürgün yoluyla yerleştirilmiştir".[61] Kısacası M. Nuri'nin söyledikleri veri olarak alındığında, Dersim'e yerleştirilen Sünni Milan (Milli)[62] aşiretinden olduğu ortaya çıkıyor. Ayrıca dikkatli bir okuma yapıldığında, M. Nuri'nin kaleme aldığı iki kitabın hiçbir yerinde Alevi olduğunu belirten, ima eden bir bilgi ya da ifade yok.

M. Nuri'nin ailesinin Dersim'deki varlığı, II. Abdulhamit döneminde, bir asimilasyon yöntemi olarak başvurulan, bir yandan aşiret okullarında Sünni eğitimden geçirilerek mıla yapılıp tekrar Dersim'e gönderilen Dersimli gençlerin yanı sıra,[63] ahal-i muta olarak tanımlanan Kızılbaş inancının düzeltilmesi (tashih-i itikad) için bölgeye imam gönderilmesi[64] politikalarıyla da uyumlu görünüyor.

Alevi olmaması nedeniyle, M. Nuri'nin, Alevi/Kızılbaş Dersim'de devlete karşı bir hareket organize etmesi ve halk tarafından saygı görmesi gerçekçi değil. Dolayısıyla Seyit Rıza'ya danışmanlık yaptığına da kuşkuyla yaklaşmak gerek[65].

VI. M. Nuri Ermeni Soykırımına İnanmıyor

M. Nuri'nin Ermeni soykırımı konusunda Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi tezi ile örtüşen düşüncelere sahip. Katliamın Ermeniler tarafından Kürtlere yönelik olarak yapıldığını ileri sürer. Sekiz yüz çadırdan oluşan Mazrik aşiretinin. 25 Temmuz 1897 tarihinde Ermeniler tarafından nasıl imha edildiğini, az sayıda kaçmaya çalışan kadınların da yakalanarak kesildiklerini, üstelik Ermenice "korkma can bacı fedai geliyor, Mazrik aşiretini tamamen mahvettik" diye marş

---

[61]Abdullah Gül, "Osmanlı İdaresinin Kızılbaşlığa Yönelik Tutumu: Dersim Sancağı Örneği." *Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, no: 10/9 (Summer 2015): 213-228, http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8256.

[62] Milan aşireti ile ilgili ayrıntılı bilgi için Ziya Gökalp, *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetikler* (İstanbul: Toker Yayıncılık, 2013); Fatih Ünal, "Osmanlı Devleti'nin Son Yıllarında Güneydoğu Aşiretlerinden Milli Aşireti ve İbrahim Paşa." *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, no: 41 (2007): 183- 204. Milan aşiretinin aynı zamanda Hamidiye alaylarının oluşumunda, önemli ve çok etkili bir aşiret olduğu hakkında ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. Oktay "20. Yüzyılın Başında Eşraf- Aşiret Çatışması: Milli Aşireti ve Diyarbakır Eşrafı Örneği." *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, no: 33/2 (2017): 1-46.

[63] Gündoğdu ve Genç, *Dersim'de Osmanlı Siyaseti: İzale-i Vahşet, Tashih-i İtikad, Tasfiye-i Ezhan 1880–1913,* 17.

[64] *A.g.e.*, 45.

[65] Hasan Demir, *Dersim'den Tunceli'ye 38 Katliamı Tanıklıkları* (İstanbul: Belge Yayınları, 2011), 138.

söylediklerini ve bu olayın yıldönümlerinde kutlamalar yaptıklarını yazıyor.[66] Bu anlatı M. Nuri'nin konuya ilişkin düşüncelerini anlamak bakımından önemli.

M. Nuri, "Bilmem ki Ermeniler'in Kürtler'e yaptıkları ihaneti, zulm ve katliamları şimdiye kadar niçin hiçbir Kürt bilgin ve düşünürü yazmamış. Bu da Ermenilere karşı bir hüsnüniyet göstergesi değil midir?"[67] diye de sorar. Bu ifadelerden Ermeni soykrımına inanmadığı ve devletin konuya ilişkin resmi tezini paylaştığı görülüyor.

VII. Hakikatin İddialarla Mücadelesi

Dersim 38, politik ve toplumsal tartışmaların uzağında olsa da ulusal ve uluslararası akademik çalışmaların ilgilendiği bir alan olmaya başladı denebilir. Bu nedenle ortaya çıkan belgelerin sayısı her geçen gün artmakta, konuya ilişkin anılar ve biyografiler çoğalmakta. En önemlisi canlı tanıkların anlattıkları konunun daha gerçekçi anlaşılması ve kavranmasına yardımcı oluyor. Bu anlamda 1908'de düzenlenen operasyona bizzat katılan Tuğgeneral Ziya Yergök'ün anılarının[68] kıymetli veriler sunduğunu söylemek mümkün. Yukarıda da belirtildiği gibi Dersim 38. Osmanlı döneminden başlanarak Dersim'e yönelik yapılan on bir operasyondan sonuncusudur. Yergök'ün anıları ile M. Nuri'nin yazdıkları karşılaştırıldığında önemli denebilecek farklılıklar ortaya çıkıyor.

Yergök operasyon birliklerinin, on üç tabur, üç dağ bataryası ve bir Hamidiye süvari alayından oluştuğunu söylerken M. Nuri, otuz beş tabur ve Cibranlı aşiretine mensup bir Hamidiye süvarisi olduğunu yazar. Yergök, Seyit Rıza'nın eşyalarını alarak kaçıp saklandığını, geride sadece arı kovanlarını bıraktığını ve aracı gönderildikten sonra gelip Neşet Paşa ile görüştüğünü ayrıntılı olarak yazar.[69] M. Nuri'ye göre Seyit Rıza, Ovacık aşiretleriyle birlikte askere karşı savaşmış, görüşmeyi reddetmiş ve istiklalleri için sonuna kadar direneceklerini bildirmiş.[70] Yine M. Nuri'ye göre bu direniş sonucunda ordu yenilip geri çekilmek zorunda kalmış. Yergök[71] ve Genel Kurmay'ın gizli raporuna göre,[72] 1908 harekatının bitirilmesinin nedeni Meşrutiyetin ilanıdır. Raporda, "bu harekat, Dersim işini kökünden halledeceği sırada Meşrutiyet ilan olundu. Aşiretler bazı silahlarını teslim etmek suretiyle, mesele affa uğrayarak beklenilen kati netice alınamadı" şeklinde bir tespit yer almaktadır. Yine JGK raporuna göre Neşet Paşa'nın rüşvet aldığı tespit edilince, görevden alındığı ve yerine Mehmet Paşa'ın tayin edildiği de belirtiliyor.[73] M. Nuri'nin yazdıklarına göre ise İttihat Terakki yönetimi

---

[66] Dersimi, *Dersim ve Kürt Milli Mücadelesine Dair Hatıratım*, 48.
[67] *A.g.e.*, 28.
[68] Ziya Yergök, *Tuğgeneral Ziya Yergök'ün Anıları Harbiye'den Dersim'e (1890- 1914)* (İstanbul, Remzi, 2006).
[69] *A.g.e.*, 191-192.
[70] Dersimi, *Kürdistan Tarihinde Dersim*, 86.
[71] Yergök, *Tuğgeneral Ziya Yergök'ün Anıları Harbiye'den Dersim'e (1890- 1914)*, 191- 192.
[72] *Jandarma Umum Kumandanlığı (JGK) Raporu* (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2010), 184.
[73] *A.g.e.*, 182.

yenilgiyi telafi etmek için Dersim mutasarrıflığına Bedirhan Paşazade Mithat Paşa[74] gibi bir Kürt asilzadesini göndermiş.

Düzenli, sistemli bir çatışmadan çok, Yergök'ün ayrıntılı olarak anlattığı gibi elinde silah olan sınırlı sayıda kişi, saklanarak ordunun dikkatini dağıtma, pusuya düşürme gibi taktiklerle birkaç kayıp verdirmişler.[75] Yergök, Kürt aşiret alayının, Dersimliler üzerine nasıl saldırdığını anlatırken, aralarındaki inanç farkının bu saldırıları nasıl etkilediğini de ifade eder. "Aşiret Alayı, mezhep farklılığını bahane ederek ova köylerine çok zarar veriyordu. Alay, biz harekattan geldikten sonra döndü de Ovacık köyleri de böylece bir beladan kurtulmuş oldu… Alay fırkanın emri ile savaşmamış, fırka ve alay komutanlarının emirlerine aykırı hareket ederek ova köylerine sarkıntılık yapmış".[76] Bu anlatım, Şafi Kürtlerle Dersimliler arasındaki inanç farklılığının ne ölçüde derin olduğunu da açığa çıkarıyor. Bir diğer ifadeyle M. Nuri'nin ileri sürdüğü gibi iki düşman mezhebin birlikte ve Kürt ulusunun bağımsızlığı için mücadele etmeleri, üstelik dönem itibariyle çok zorlama bir iddia.

Öyle anlaşılıyor ki ordunun yeterince hazırlıklı, donanımlı olmaması, dağılan bir imparatorluk olarak birçok cephede savaşılması, sürekli toprak kaybedilmesi, askerdeki bıkkınlık ve yorgunluk (bütün bunları Yergök'ün anılarında ayrıntılı olarak görmek mümkün) gibi dönemin koşulları nedeniyle askerin motivasyonu düşük. Ancak harekatın sonlandırılmasının asıl nedeni Meşrutiyetin ilanıdır.

M. Nuri'nin kendi bölgesinde istihdam edilmesinin de kuşkulu bir durum olarak sorgulanması gerekir. Bu kuşkuya yine kendisinin verdiği bilgiler üzerinden ulaşmak mümkün. M. Nuri, Sultan Hamit devrinde aşiret reislerinin çocuklarının İstanbul'da aşiret mektebinde okuduktan sonra yaver yüzbaşı olarak kendi bölgelerinde görevlendirildiklerini ancak, Meşrutiyet'ten sonra, bunların devletin aleyhine çalıştıkları görülünce farklı yerlere tayin edildiklerini,[77] bahsi geçen kişi isimlerini de zikrederek anlatır:

Sarı Saltık aşiretinden Molla Hıdır oğlu yüzbaşı Şükrü, Birinci Dünya Harbi'nde Bayezit'e gönderilmiş ve orada öldürülmüş. Amcası oğlu Yüzbaşı Haydar, kurşuna dizilmiş. Karabal aşiretinden Binbaşı Hasan Hayrı, Şeyh Sait hadisesinde idam edilmiş. Amcası oğlu Yusuf Cemil yine kurşuna dizilmiş. Kolağası Ahmet Ramiz ve kardeşi Yüzbaşı Ali Niyazi zehirlenerek öldürülmüşler.[78] Abbas Tan da bu bilgileri doğruluyor.[79] Karabal aşiretinden aşiret okuluna giden yedi kişinin hepsi bir biçimde öldürülmüş olmasına karşın M. Nuri'nin Dersim'de görevlendirilmesi üstelik iki taraf ile de iyi ilişkiler içinde olduğunu söylemesi gerçekçi değil.

[74] Dersimi, *Kürdistan Tarihinde Dersim*, 93.
[75] Yergök, *Tuğgeneral Ziya Yergök'ün Anıları Harbiye'den Dersim'e (1890- 1914)*, 174-202.
[76] *A.g.e.*, 196.
[77] Dersimi, *Kürdistan Tarihinde Dersim*, 20.
[78] *A.g.e.*, 20.
[79] Abbas Tan ile görüşme, 28 Aralık 2020.

M. Nuri'nin yazdıklarından Seyit Rıza'nın bile Alevi olduğunu anlamak zor. Nerdeyse hiçbir Alevi inancına ilişkin pratiğinden sözetmiyor.[80] Oysa Seyit Rıza'nın aşiret liderliğinin yanısıra, inanç kimliğini öne çıkardığını, bugün de bu nedenle rayber[81] olarak anıldığı bilinir. M. Nuri'ye göre Seyit Rıza, Dersim lideri, generali, büyük Kürt önderi, Türk ordusuna karşı Kürt ulusu adına kahramanca savaşan bir figürdür.[82] Bu anlatıma göre fiili olarak bağımsız olan Dersim, Seyit Rıza liderliğinde örgütlü, düzenli bir direniş ordusuna sahipmiş gibi görünüyor.[83] M. Nuri sıklıkla bir muharebe alanı tanımlar: "Seyit Rıza ile birlikte Bahtiyar, Yukarı Abbas, Karabal, Ferhat, Haydaran, Demnan ve Yusufan aşiretlerinin"[84] muharebeye katılımı ile savaşın şiddetlendiğini ileri sürer. Karargahını Vank'a kuran Seyit Rıza bizzat harp sahasındadır.[85] Böyle bir tasviri doğrulayacak, herhangi bir anlatı, tanıklık, belge ya da veri yok.

Hiç kuşkusuz Seyit Rıza devletin güvendiği, sevdiği bir adam değildir. Hatta 1926 yılında Koçuşağı'na yönelik olarak yapılan operasyonda devlete destek vereceğini söyleyerek aslında orduyu oyalayıp, Koçuşağı'na dolaylı destek verdiği de biliniyor.[86] Sürekli yakından takip edildiğini, hatta attığı her adımdan haberdar olunduğunu biliyoruz. Bununla birlikte ortaya çıkan resmi belgeler Seyit Rıza'yı M. Nuri'nin tasvir ettiği şekilde anlatmıyor.[87] Mesela, Büyük Kerbela'nın generali olarak bizzat görevlendirilen Abdullah Alpdoğan, yazdığı raporda, 1937 Mart ayı sonunda Pah'ın kuzeyinde ve Marçik önünde devletin yaptığı tahta köprünün yıkılması olayı ile Seyit Rıza'nın bir ilgisinin olmadığını rapor eder.[88] Seyit Rıza, devlet ile sürekli uzlaşmaya çalışmış, ancak devlete hiçbir zaman tam olarak güven duymamış, zira güvenemeyeceğine ilişkin de yeterince deneyime sahiptir. Oğlunu öldürenlerin cezalandırılması ve bazı aşiretlerinin kendisine yönelik saldırıları örneğinde olduğu gibi birçok vesile ile devleti yardıma çağırır.[89] Üstelik birçok aşiretle derin anlaşmazlıkları söz konusudur, hatta Oğlu Baba'nın Sin köyünde öldürülmesi nedeniyle bir de kan davası vardır. Bütün bu nedenlerle zor bir stratejiyi yönetmeye çalıştığı doğrudur ancak Kürdistan bağımsızlık hareketinin lideri olduğunu söylemek, açılan arşiv belgeleri ve birincil tanıklıklar ışığında, hiçbir temeli ve dayanağı olmayan bir iddiadan öteye gitmiyor.

---

[80] Dersimi, *Kürdistan Tarihinde Dersim*,291- 294.

[81] Alevilikte asıl inanç önderi dededir ve dedelik soydan gelir. Rayberin soydan gelme koşulu yok, sadece bir tür yol gösteren kişidir.

[82] *A.g.e.*., 197.

[83] *A.g.e.*, 257-258, 269.

[84] *A.g.e.*, 273.

[85] *A.g.e.*, 276, 284.

[86] Nazmi Sevgen, *Zazalar ve Kızılbaşlar Coğrafya, Tarih, Hukuk, Folklör, Teogoni* (Ankara: Kalan Yayınları, 1999), 83.

[87] BCA, Fon: 301000, Kutu: 110, Gömlek: 742, Sıra:1; BCA, Fon: 301000, Kutu: 110, Gömlek: 741, Sıra:21; BCA, Fon: 301000, Kutu: 113, Gömlek: 779, Sıra:11; BCA, Fon: 301000, Kutu: 110, Gömlek: 741, Sıra:7; BCA, Fon: 301000, Kutu: 111, Gömlek: 743, Sıra:17.

[88] Mehmet Yıldırım, 2018, 182-183; Dilek Kızıldağ-Soleiau, A.g.e 18-23

[89] BCA, Fon: 301000; Kutu: 112; Gömlek:759, Sıra: 15.; Dilek Kızıldağ-Soleiau, A.g.e 18-23

M. Nuri'ye göre Seyit Rıza, Alpdoğan ile pazarlığa oturmuş, yaptığı sert pazarlıklarda, Tunceli kanunun iptal edilmesini istemiş ve Dersim için özerk bir yönetim talebinde bulunmuş.[90] Abdullah Aldoğan ile görüşür ancak, iddia edildiği gibi ortada bir pazarlık söz konusu olmadığı gibi Tunceli Kanunu'nun iptali ya da özerk yönetim gibi taleplerin de konuşulmadığını resmi belgelerden anlıyoruz. Bu belgeye göre Seyit Rıza devletten oğlunun katillerinin cezalandırılmasını istemiş ve devlete bağlılığını bir kez daha ifade etmiş.[91] Mayıs 1937'de Demenanlara yönelik olarak başlayacak harekat için General Alpdoğan'nın milis talebine Seyit Rıza, devletin suç saymaması halinde destek vermeyi kabul edebileceğini söylemiş olmakla birlikte sonuçta karşılık vermediği anlaşılıyor.[92] Bütün bunların dönemin koşulları gereği, aşiretler arasındaki anlaşmazlıkların sürekliliği, zorda kaldıklarında devlet ile işbirliği yaptıkları pratiğine uyumlu olduğunu belirtmek gerekir[93]. Kısacası Seyit Rıza bütün ailesinin öldürüldüğüne tanıklık eder, bu olaylardan tesadüfen kurtulur ve son günlerinde yalnız başına bir mağaraya sığındığını hem belgelerden hem de birincil anlatılardan öğrenmek mümkün.[94]

Büyük Kerbela sırasında ya da öncesinde şiddetli çatışmalardan ya da M. Nuri'nin ileri sürdüğü gibi bir muharebeden söz etmek mümkün değil. Askeri birlikler, kaçıp dağlarda, ormanlarda ve mağaralarda saklanan insanları takip ederek onları bazen oldukları mağaralarda gaz kullanarak bazen de uzun ölüm yürüyüşleri sonunda, götürüldükleri katliam alanlarında topluca katlediyorlar[95]. Sadece büyük aşiretleri topluca saklandıkları alanlarda, onları korumaya çalışan ve ellerinde sınırlı sayıda silahı olan insanlar askere karşı koymaya çalışmış ancak sonunda hepsi öldürülmüş. Ölüm yürüyüşüne çıkarılanlar genellikle çeşitli vaatlerle kandırılarak yürütüldüğü için öldürüleceklerini dahi bilmediklerinden karşı koyma veya kaçmaya dahi teşebbüs etmemişler. Bir diğer ifade ile karşı koyma olayları kendini savunma refleksi olarak değerlendirmenin ötesine geçemez. Yıldız Genel Kurmay'ın yayımladığı rapora dayanarak yaptığı analizde, Dersim halkının yaklaşık yüzde yetmişinin Büyük Kerbela hareketi öncesi ve sırasında, direniş olarak nitelendirilebilecek herhangi bir olaya karışmadığını tespit ediyor.[96] Bu bilgileri, ayrıntılı olarak birbirini destekleyen birincil tanıkların anlatıla-

---

[90] *A.g.e.*, 270.

[91] BCA, Fon: 301000, Kutu: 113, Gömlek: 779, Sıra: 1.

[92] Yıldırım, M., *a.g.e.*, 183.

[93] Dilek Kızıldağ Soileua, *A.g.e.*, 15.

[94] *A.g.e.*, 184-185; Cemal Taş, *Dağların Kayıp Anahtarı- Dersim 1938 Anlatıları* (İstanbul, İletişim: 2019).

[95] Hüseyin Aygün, *Dersim 1938 ve Zorunlu İskân: Telgraflar, Dilekçeler, Mektuplar, Fotoğraflar* (Ankara: Dipnot, 2011), 129-131.

[96] Mehmet Yıldız, *Dersim'in Etno-Kültürel Kimliği ve 1937-1938 Tertelesi* (İstanbul: Civiyazıları Yayınevi, 2014), 144-147.

rı,[97] gizliliği kaldırılan resmi belgeler, raporlar ve resmi görevlilerin anı ve benzeri yazıları[98] dikkatlice karşılaştırıldığında elde etmek mümkün.

M. Nuri'nin Seyit Rıza'ya ilişkin en büyük çarpıtması ise idam öncesinde söylediği sözlerine ilişkindir. "75 yaşındayım, şehit oluyorum, Kürdistan şehitlerine karışıyorum, Dersim mağlup oluyor, fakat Kürtlük ve Kürdistan yaşayacaktır. Kürt genci intikam alacaktır, kahrolsun zalimler kahrolsun kahpe ve yalancılar" sözlerini Zaza dilinde söylediğini ileri sürüyor. Oysa Seyit Rıza'nın idam öncesi neler söylediğini, idamı gerçekleştirmek üzere görevlendirilen ve bizzat tanıklık eden, o dönem emniyet genel müdürü olan İhsan Sabri Çağlayangil'in anılarından biliyoruz: "Seyit Rıza sehpaları görünce durumu anladı. 'Asacaksınız'; dedi ve bana döndü. 'Sen Ankara'dan beni asmak için mi geldin?' Bakıştık, ilk kez idam edilecek bir insanla yüz yüze geliyordum. Bana güldü. Savcı namaz kılıp kılmayacağını sordu. İstemedi. Son sözünü sorduk. 'Kırk liram ve saatim var. Oğluma verirsiniz' dedi... Seyit Rıza'yı meydana çıkardık. Etrafta hiç kimse yoktu. Ama Seyit Rıza meydan insan doluymuş gibi sessizliğe ve boşluğa bağırdı: 'Evlad-ı Kerbela'yız! Bihatayız! Ayıptır! Zulümdür! Cinayettir!' dedi. Benim tüylerim diken diken oldu. Bu yaşlı adam rap-rap yürüdü. Çingene'yi itti, ipi boynuna geçirdi, sandalyeye ayağı ile tekme vurdu ve kendini astı..."[99]

Seyit Rıza'nın idama giderken, Alevilik belleğinin en önemli kurucu unsuru olan Kerbela'ya gönderme yaparak, bizzat Kerbela'nın çocuğu olduğunu, Kerbela'daki gibi haksızlığa uğradığını söylemesi politik konumunu açıkça ifade ediyor. Bir diğer ifadeyle Seyit Rıza kendisini Kerbela şehidi olarak görüyor. Hafta sonu yapılan mahkemenin sonunda görevliler dışında hiç kimsenin olmadığı gece karanlığında, idam edilen Seyit Rıza'nın ne söylediğini, o tarihte Suriye'ye kaçmış olan M. Nuri'nin bilmesi mümkün değil. Bununla birlikte M. Nuri'nin olayları nasıl çarpıttığına ilişkin önemli bir veri.

M. Nuri'nin tartışmalı bir diğer iddiası da İstanbul'da bulunduğu sırada Kürt Teali Cemiyeti'nde aktif rol aldığı ve cemiyetin genel sekreteri olduğudur.[100] Aytepe'nin dönemin emniyet genel müdürlüğü kayıtlarına dayanarak yaptığı çalışmaya göre, Kürt Teali Cemiyeti'nin kurucuları ve üyeleri arasında M. Nuri'nin adı görünmüyor. Cemiyetin kurucuları, Kürt aşiretlerinin İstanbul'da yaşayan ve önde gelen önemli kişilerinden oluşuyor. Aytepe, İngiliz desteği ile kurulan Cemiyet'in, Diyarbakır'da kurulan şubesinin halktan rağbet görmediğini, bu nedenle Kürt Kulübü olarak nitelendirildiğini daha sonra da herhangi bir karar

---

[97] Taş, *Dağların Kayıp Anahtarı: Dersim 1938 Anlatıları.*

[98] Reşat Hallı, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Ayaklanmalar* (Ankara: Genel Kurmay Basımevi,1972); İhsan Sabri Çağlayangil, *Kader Bizi Una Değil Üne İtti: Çağlayangil'in Anıları* (Ankara: Bilgi, 2007); *Jandarma Genel Komutanlığı Dersim Raporu*, Yayına Hazırlayan İzeddin Çalışlar (İstanbul: İletişim, 2010).

[99] Çağlayangil, *Kader Bizi Una Değil Üne İtti: Çağlayangil'in Anıları*, 71-74.

[100] Dersimi, *Hatıratım*, 32.

olmadan kapandığını belirtir.[101] Böylece, M. Nuri'nin Kürt Teali Cemiyeti ile ilişkisini gösteren herhangi bir belgenin de yok.

VIII. Belgeler ve Tanıklar M. Nuri için ne Diyor?

Son yıllarda devlet arşivleri, özellikle Dersim 38'in simgesi haline gelen Seyit Rıza hakkında oldukça çok sayıda belgenin gizliliğini kaldırdı. Bununla birlikte, M. Nuri çocukluğundan itibaren sürekli devletle ilişki içinde olmuş; okula gitmiş, askeri baytar olarak atanmış, farklı yerlerde görev yapmış, hapse girip çıkmış olmasına rağmen, hakkında bu kadar az belgenin olması düşündürücüdür. Gizliliği kaldırılan ve bu çalışmanın iddiası açısından kıymetli bilgileri içeren bir belge Şükrü Kaya tarafından başvekalete yazılmış[102]. Sözkonusu belgenin ekinde Sivas valisinden gelen yazı ise M. Nuri hakkındaki iddiaları doğrular nitelikte.

Bu kıymetli belgeye göre, M. Nuri'nin Elazığ'dan Sivas'a kadar takip edildiği ve hükümete karşı menfi sayılabilecek herhangi bir eyleminin bulunmadığı anlaşılmış ve üzerinde yakalanan on üç maddelik bilginin de M. Nuri tarafından Birinci Umumi Müfettişliği için hazırlanan raporda yer alan bilgilerle aynı olduğu tespit edilmiştir.

Sözkonusu bu belge ekinde, şu bilgiler yer alıyor: Ovacık aşiretlerinden Koçuşağı, Kırgan ve Abbas uşağı aşiretlerinin Seydan aşiretiyle ittifak oluşturmaya çalıştıkları; Seyit Rıza'nın üç oğlu ve yeğeninin, iki yüz kişiyle Yusufan ve Demenan aşiretlerine saldırdıkları; Seyit Rıza'nın hükümet aleyhine yazılmış bir kağıdı Dersimlilere imzalattığı; bazı Dersimlilerin siyasi bir maksatla görüşmek üzere Ümraniye Kangal'a gittikleri; Ovacık'ta aşiretlerin silahlandıkları; Kureyşan aşiret reisi Mehmet Ali'nin arabuluculuk yapmasıyla Ovacık aşiretleri ile Koçuşağı aşiretlerinin barıştığı; Yado çetesinden altı kişinin Seyit Rıza ile görüştüğü, Garbi Dersim'de kaynaşma olduğu; Kırganlı aşiretinin kararıyla, Şeyh Hasan'ın Seyit Rıza'nın kucağına atılma kaygısı[103] gibi aslında Dersim'de olan biten her şeyin, ayrıntılı olarak, Birinci Umumi Müfettişliği'ne rapor ettiği görülüyor. Üstelik M. Nuri'nin kitabında, İbrahim Tali tarafından kendisine verildiğini iddia ettiği, Dersim hakkındaki raporun içeriğiyle birebir örtüşüyor. Sadece anlamları değiştirilerek, resmi yetkililer tarafından Dersim hakkında yazılmış rapor gibi sunulmuş.[104] Bir diğer ifade ile M. Nuri, kendisinin yazıp Umum Müfettişliği'ne gönderdiği istihbarat bilgisini, İbrahim Tali tarafından kendisine verildiğini ileri sürüyor.

Sivas valisi tarafından İçişleri Bakanlığı'na yazılan belgeden ve M. Nuri'nin kitabında bu belgeyi kullanma biçiminden, Birinci Umum Müfettişliği'ne istihbarat verdiğini, yani o dönem Dersim'de devletin muhbiri olarak çalıştığını; hükümet aleyhine herhangi bir eyleminin olmadığını, İbrahim Tali tarafından

---

[101] Oğuz Aytepe, "Yeni Belgeler Işığında Kürdistan Teâli Cemiyeti." *Tarih ve Toplum*, no: 174 (1998): 329-336.
[102] BCA, Fon: 30100 Kutu: 110 Gömlek: 740 Sıra 19 (Ek 1)
[103] BCA, Fon: 30100 Kutu: 110 Gömlek: 740 Sıra 19 (Ek 1)
[104] Dersimi, *Kürdistan Tarihinde Dersim*, 209-210.

kendisine verildiğini ileri sürdüğü belgenin aslında bizzat kendisi tarafından yazıldığı açıkça anlaşılıyor.

IX. Birincil Tanıkların Gözünden M. Nuri

Hüseyin Aygün'ün Seyit Rıza'nın torunlarından ve ailenin davası için mücadele eden Rüştem Polat ile yaptığı görüşmede,[105] M. Nuri'nin ailede adının geçmediğini, kitapları basılıncaya kadar varlığından haberdar olmadıklarını belirtiyor. Polat, bütün olayların birinci tanığı, Seyit Rıza'nın büyük oğlu Baba'nın eşi olan babaannesinin, amcasının ve babasının M. Nuri'den ancak kitaplardan dolayı haberdar olduklarını anlatıyor. Aile büyüklerinin M. Nuri tarafından yazılan kitapların doğru olmadığı için yalancı (zureker) diye andıklarını ifade ediyor. Benzer biçimde Mehmet Gülmez'in[106] İbiş Topuz ile yaptığı görüşmede Topuz'un M. Nuri hakkındaki önemli bilgileri de öğreniyoruz. M. Nuri, Kımıl Aziz'den yan yana savaştığı bir kahraman olarak söz ediyor. "Ne yazık ki, Şemkan aşireti reislerinden Haydar, ve Balan aşireti reislerinden Eyüp adlı hainler, Türk kuvvetlerine kılavuzluk etmiş ve kahraman Kımıl Aziz, Kozilca tepesinde Türk müfrezelerini tamamen kuşatıp esir etmek üzre iken, hainler tarafından arkasından vurulmak suretiyle şehit düşmüştür".[107] Oysa İbiş Topuz başka bir hikaye anlatıyor. Topuz'un babası Seyitali Efendi ve annesi Zahire Hanım M. Nuri'yi yakından tanıyorlar. Koçgirili Zahide Hanım, Koçgiri olaylarına aktif olarak katılan ve öldürülen Kımıl Aziz'in eşidir. Kocası Kımıl Aziz öldürüldükten sonra İbiş Topuz'un babası Seyitali Efendi ile evlenir. İbiş Topuz'un, annesi ve babasından sürekli dinlediği hikayeye göre, M. Nuri, Aliverdi diye emrinde çalışan birisine, Kımıl Aziz'i öldürtüyor. Bu tanıklığa göre M. Nuri dava arkadaşı olarak gösterdiği Kımıl Aziz'i, bizzat öldürten kişi. Bu durumda M. Nuri'nin Koçgiri olaylarında iddia ettiği rolü de gerçek dışı.

Her ne kadar muğlak bir biçimde ifade etse de M. Nuri'nin kendisi de 1926 yılında yapılan "Koç Uşağı tedibi harekâtı" sırasında Ovacık'ta bizzat topladığı milislerinin komutanı olarak devlet cephesinde savaştığını da belirtmek gerekir.[108] M. Nuri'nin milis toplayarak Koç Uşağı harekatında Dersim halkını öldürdüğünü Mehmet Gülmez'in görüşme yaptığı İbiş Topuz da doğruluyor.

Öğretmen olan Hasan Demir konuya ilgisi ve merakı nedeniyle Seyit Rıza'nın köyü de dahil olmak üzere birçok köyde öğretmenlik yaparak konu hakkında bilgi toplamış ve canlı tanıklarla görüşmeleri kayıt altına almış. Bunların içinde kuşkusuz Ahmet Taşdeviren (Heme Bogi) ile katılımcı gözlem yöntemi

---

[105] Hüseyin Aygün tarafından Rüstem Polat ile 26.11.2014 tarihinde, Tunceli'de yapılan görüşme.

[106] Daha önce bir yerde kullanılmayan bu önemli görüşmeleri bana verdiği için Mehmet Gülmez'e ve Dersim Sözlü Tarih Projesi'nin yöneticilerine ve bütün çalışanlarına çok teşekkür ediyorum. Ancak bu anlamda en büyük teşekkür hiç kuşkusuz bu kıymetli bilgileri aktararak hakikatin ortaya çıkmasına katkı sağlayan tanıklarımız İbiş Topuz ve Ali Eren'lere.

[107] Dersimi, *Kürdistan Tarihinde Dersim*, 64-65.

[108] *A.g.e.*, 200.

ile, farklı bağlamlardaki sohbetlerle yaptığı görüşmelerden kıymetli bilgilere ulaşmış. Ahmet Taşdeviren Seyit Rıza'nın çok sevdiği ikinci karısı Bese'nin kardeşi, büyük oğlu Baba ile aynı yaşta, güvendiği ve kendi çocuğu gibi büyüttüğü dönemin bir tanığı. Taşdeviren, Seyit Rıza'nın bütün sırlarını bilen, Büyük Kerbela'nın geriye kalan en önemli tanıklardandır. Hasan Demir'in özel çabalarına rağmen Seyit Rıza'nın birçok sırrını yeminli olduğu gerekçesiyle birlikte mezara götürdüğünü de yine Hasan Demir'den öğreniyoruz. Hasan Demir, Taşdeviren ile yaptığı konuşmalarda M. Nuri diye birisinin Seyit Rıza'ya danışmanlık yapıp yapmadığını farklı biçimlerde ve ısrarla sorduğunda, Taşdeviren öyle birisinin olmadığını söylemiş. Başka bir gün başka bir yerde Hasan Demir, Ahmet amca hayvanlarınız hastalandığında onlara bakan birisi var mıydı şeklinde soruyu farklı biçimde formüle ederek sorunca:

> Wey!…Wey!…Wey! … (Qale yi kutik keno… o köpekten sözediyor) diye söylendi… küçümseyici bir gülümseme ile Nuro mu Seyit Rıza'nın danışmanıymış? Nuro mu aşiretleri birleştiriyormuş? Coling'in torunu mu Seyit Rıza'ya akıl veriyormuş? (dört yüz metre kadar ötemizdeki Laç Çeşmesi'ni göstererek); Nuri her sabah şu Laç Ceşmesi'nin yanındaki söğüt ağacının altına gelir, uyuz bir köpek gibi oraya uzanır, yatar, akşam karanlığı bastırınca, kalkar kozikine (hayvan barınağı) giderdi. Nuri, hiçbir zaman Seyit Rıza'nın bulunduğu cemaate girmezdi. Öfkelenerek ve yemin ederek şöyle devam etti. Nuro, Seyit Rıza'nın ve Alişer'in olduğu cemaatlere katılamazdı. Bu köyde olduğu sürece, zamanının kozikte ve Laç Çeşmesi'nin başındaki söğüt ağacının altında geçiriyordu. Kimse Nuro'yu adam yerine koymazdı.[109]

M. Nuri'nin Seyit Rıza'nın yakınında olan ve çok güvendiği Ahmet Taşdeviren tarafından sevilmediği çok açık. Taşdeviren'in anlattıklarının Rüştem Polat anlatıklarıyla örtüştüğünü de vurgulamak gerekir.

Benzer bir tanıklık, Dersim Sözlü Tarih Projesi çerçevesinde Cemal Taş tarafından Kazıme Şıxheseni ile yapılan ve kitap olarak basılan derinlemesine görüşmede de ortaya çıkıyor. M. Nuri'yi yakından tanıyan Şıxhesen, hem Koçan hem de Semkanlı aşiretinin anne ve baba tarafından ağa torunu olduğu için olayları ve olaylarda etkin olan kişileri yakından biliyor. Şexhesen'in baba tarafından dedesi, İdare Ağa Semko aşiretinin lideri olarak 1907 yılında Neşet Paşa komutanlığında yapılan askeri operasyonda en önemli hedef kişilerden birisidir. Şıxheseni'ye gore "M. Nuri doğru bir insan değildi. Halka çok zarar verdi. Ortalığı karıştırıp, durmaktan başka bir iş yapmadı. Onun çok zararını çekti millet… Alişer Bey gibi değildi. Nuri nereye gittiyse, orayı karıştırdı. Koçgiri'ye gitti orayı karıştırdı. Dersim'e geldi hangi aşirete gittiyse onları kışkırttı. Onun zararını millet 38'de çok çekti."[110]

M. Nuri'nin kuşkulu birisi olduğunu pekiştiren bir başka birinci tanık da Ali Nikbay'ın mıla olan babası Kheke Khali'dir. Ali Nikbay M. Nuri'nin kitabını

---

[109] Hasan Demir, *Dersim'den Tunceli'ye 38 Katliamı Tanıklıkları*,138-142.
[110] Cemal Taş, *Dağların Kayıp Anahtarı*, 36-37.

babasına okuyup, yazılanları kontrol ettiriyor. Kheke Khali yazılanların doğru olmadığını söyledikten sonra "Baytar Nuri ikili oynuyordu daha ziyade devletin yanındaydı"[111] der. Bu zor ve karmaşık süreçte ağalar devletin niyetini anlamaya çalışıyor, çaresiz bekleyiş içinde Baytar Nuri'nin aktardığı her türlü bilgiye muhtaç oldukları anlaşılıyor. Seyit Rıza ile birlikte idam edilen Weşene Seydi, M. Nuri'nin Suriye'ye gittiğini öğrendiğinde, Kheke Khali'yi onu bulup getirmesi için gönderiyor. Ancak Kheke Khali M. Nuri'yi bulup getiremez.[112] Bu tanıklıkla, Seyit Rıza ve idam edilen diğer ağaların M. Nuri'ye güvenmemekle beraber, onun aktaracağı bilgiye muhtaç oldukları daha da önemlisi devletin ne yapacağına dair bir bilgiye sahip olmadıkları gibi, bir öngörüye de sahip olmadıkları anlaşılıyor. Bu olay M. Nuri'nin devletten bilgi alabilecek birisi olduğunu gösteriyor. Tam da büyük harekat öncesi devletle ilişki kurabilmesi kuşkulu konumunu destekliyor.

M. Nuri'yi yakından bilen ve anılarında geniş yer ayıran bir diğer tanık ise Karerli Mehmet Efendi'dir. Mehmet Efendi'ye göre M. Nuri'nin yazdıklarının hakikatle ilgisi yoktur. Mehmet Efendi'nin itirazlarını şöyle sıralamak mümkün: M. Nuri, Dersim'e sonradan gelmiş, Alevi olmayan, birisidir; devlet bürokratlarıyla, fazla yakın ve şaibeli bir ilişki içinde olmuş. Dersim'e operasyon yapılacağını bildiği için kaçmış, ve bu kaçışın devletin desteği olmadan yapılması, günün koşulları nedeniyle mümkün değil.[113] Kısacası birincil tanıklardan M. Nuri'nin iddialarını doğrulayan ya da destekleyen herhangi bir bulgu olmadığı gibi farklı tanıklıklar hepsi, M. Nuri'nin iddialarının aksine, birbirini destekleyici bilgiler aktarmaktadır. Dahası M. Nuri'nin kendisi dışında iddialarını doğrulayan ve kayıtlara geçen herhangi bir belge ya da tanıklık yok.

X. Sonuç

M. Nuri'nin yazdıklarında sıklıkla birbiriyle çelişen, birbirini yanlışlayan ifadeleri yan yana, arka arkaya görmek mümkün. Mesela bir paragrafta bütün Dersim'in nasıl isyan ettiğini, savaştığını söylerken bir sonraki paragrafta aşiretlerin nasıl birbirleriyle geçinmez olduğunu, düşman olduklarını, birbirlerine karşı devlet ile iş birliği yaptıklarını ve ispiyonladıklarını söyleyen ifadelere rastlamak her iki metnin de zaafları olarak karşımıza çıkıyor. Benzer şekilde kendisinin ve ailesinin bazen Dersim'de ne kadar saygın olduklarını, ağalara danışmanlık yaptıklarını anlatırken, bazen de ailesinin mıla olması nedeniyle hiç saygı görmediğinden ve aşağılandığından şikâyet ediyor.

M.Nuri'nin yazdıklarının akademik alanda bu kadar ilgi görmesinin en önemli nedeni Batılı ve akademisyen unvanı ile çalışma yapan araştırmacıların sorgusuz sualsiz kabulleridir. Batılı araştırmacıların bu kendisinden menkul, ötekini çalışma hakkı, beraberinde nasıl çalışılacağını da belirliyor. Tam da bu

---

[111] Hıdır Ataç, *Wuşeni Seydi* (İstanbul: Kalan Basın Yayın, 2017), 150-151.
[112] *A.g.e.*, 150-151.
[113] Karerli Mehmet Efendi, *Yazılmayan Tarih ve Anılarım, (1915-1958): I. Dünya Savaşı, Koçgiri, Seyh Sait ve Dersim'e Dair*, 333-341.

nedenle, çoğu zaman, ötekinin kendisini çalışması, ancak batılı akademisyenlerin yaklaşımlarını tekrarladığı ölçüde kabul görüyor. Bütün bunlara ek olarak M. Nuri'nin iddialarının Kürt siyasal hareketinin real politikalarıyla örtüşmesi, Batılı akademisyenlerin bu özensiz konumlarını sürdürmelerine zemin sağladı.

Hiç kuşkusuz Dersim 38'i anlamak için başvurulması gereken önemli kaynaklarından birisi birincil tanıkların anlattıklarıdır. Bu anlatılardan elde edilen bulgulara bakıldığında, tanıklar doğrudan ya da dolaylı ima yoluyla, bu katliamı bir biçimde Kerbela ile ilişkilendirerek anlatır.[114] Bu anlatılarda Kürt ulusal kimliğine gönderme yapan bir ima ya da ifade nerdeyse hiç yer almıyor. Kuşkusuz aylarca hatta yıllarca süren kırım harekatında, sınırlı sayıda silahı olanlar, silahlarıyla elbette karşı koymuşlar. Ancak bu türden bir savunma refleksini isyan olarak nitelemek oldukça zorlama bir okuma olur.[115] Elbette bu anlatıların henüz gizliliği kaldırılmamış resmi belgelerle karşılaştırılarak çalışılması gerekiyor.

Büyük Kerbela'nın Alevi/Kızılbaş ve tarihsel derinliği içinde ele alınması gerektiği hakikatinin göz ardı edilmesinde, Kürt hareketinin konuya yaklaşım biçimi de etkili oldu: Kürt hareketi ve onun önemli bir unsuru olan PKK için Dersim'in millileştirilmesi, önemli ve stratejik bir işlev gördü. Bu nedenle, 1990'larda PKK Dersim'i millileştirme uğruna kıyasıya bir mücadele ile Dersim'de hakim olan Türkiye solunu pasifize etti. Yakın zamana kadar Alevi hareketi de Büyük Kerbela'yı Alevi Katliamı olarak sahiplenmede çok gecikti. Kürt hareketinin gerilla mücadelesi ve yurtdışında örgütlenme becerisi, Dersim'38'i istediği gibi manipüle etmesini sağladı. Bütün bunlar Dersim Alevi/Kızılbaş kimliği ile Şafi Kürtler arasındaki inanç farklılığından kaynaklanan derin uçurumu önemsizmiş hatta yokmuş gibi gösterdi. Kısacası böylesi bir süreçte M. Nuri'nin iddiaları adeta kutsal kitap muamelesi ile sorgusuz sualsiz kabul gördü. Oysa belge ve tanıklıklar ışığında ama daha da önemlisi kendi yazdığı iki kitaptan hareketle, M. Nuri'yi Kürt hareketinin kahramanı olduğunu iddia etmek ve bu iddiayı sürdürme ısrarı, gerçeklikle bağdaşmıyor.

Öz: Bu çalışma, Dersim 38 üyük kerbelasına, tanıklık eden M. Nuri (Dersimi)'nin ileri sürdüğü iddialarını sorgulamayı amaçlıyor. M. Nuri, Dersim 38 büyük kerbelası öncesinde; Dersim'de Kürt ulusunun bağımsızlığı adına büyük bir direniş, kendisinin de bu direnişin önemli liderlerinden birisi olduğunu ileri sürer. Bu iddia, yerli ve batılı araştırmacılar tarafından da yaygın kabul görür. Oysa bu iddia özgün Dersim tarihini ve Alevi/Kızılbaş inancı gibi bu büyük kerbelanın önemli iki nedeni olabicek unsuru gözardı ediyor. Daha da önemlisi bu çalışmada ortaya konan belgeler, tanıklıklar ve kendi anlatımındaki çelişkilere bakıldığında M. Nuri'nin konumu oldukça kuşkulu görünüyor. Mehmet Nuri'nin bu kuşkulu konumun tartışılmaya açılması Büyük Kerbela'nın kime yönelik olduğu konusundaki tartışmalara ışık tutacaktır.

---

[114] Cemal Taş, *Dağların Kayıp Anahtarı*, 76, 78, 86- 87, 122, 126-1 27,146, 154, 178- 179, 212, 214, 217; Hüseyin Aygün, *Dersim 1938 ve Zorunlu İskân*, 30, 74.

[115] Mehmet Yıldız, *Dersim'in Etno-Kültürel Kimliği ve 1937-1938 Tertelesi*; Cemal Taş, *Dağların Kayıp Anahtarı*; Hasan Demir, *Dersim'den Tunceli'ye 38 Katliamı Tanıklıkları*; Mehmet Gülmez, *Dersim'den Darağacına Seyid Rıza* (İstanbul: Tij Yayıncılık, 2010); Hüseyin Aygün, *Dersim 1938 ve Zorunlu İskân.*

Anahtar sözcükler: Nuri Dersimi, Dersim 38, Mehmet Nuri, Dersim 38 Kürt Katliamı, Dersim 38, Büyük Kerbela

Mehmet Nuri (Dersimi) As a Controversial Figure

Abstract: This study aims to question the claims made by M. Nuri (Dersimi), who witnessed the 38 great massacres in Dersim. M. Nuri, before the Dersim 38 massacre; A great resistance for the independence of the Kurdish nation in Dersim claims that he is one of the important leaders of this resistance. This claim is widely accepted by local and western researchers. However, this claim ignores the original history of Dersim and the Alevi/Kızılbaş belief that could have been the two important reasons for the massacre. More importantly, M. Nuri's position seems rather dubious when we look at the documents, testimonies and the contradictions in his own narrative in this study. Discussing Mehmet Nuri's dubious position will shed light on the debate on who the State's target was in the Dersim 38 massacre.

Key words: Nuri Dersimi, Dersim 38, Mehmet Nuri, Dersim 38 Kurd massacre, Dersim 38 Alevi/Kızılbaş massacre

Ekler:

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
Emniyet Umum Müdürlüğü
Şube 4
Husus 1659
Umumî

964/19 — 29 / 3 / 930

H : Şüpheli eşhastan Baytar Nuri hakkında

T. C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ

BAŞVEKÂLETİ CELİLEYE

GİZLİLİĞİ KALDIRILDI

Zeyil : 9/3/930 tarihli ve 1305 numaralı teskereye : Baytar Nuri hakkında Sivas vilayetinden alınan 1628 numaralı tahriratın ve melfufunun bir sureti leffen takdim kılınmıştır. Arz eylerim efendim.

Dahiliye vekili
S. Kaya

21-2-930 — 2115 — 2

Zeylen Başvekâleti celileye, B.B.Reisliğine, Riyaseticumhur K. U ve resen Adliye vekâletine yazılmıştır.

Cevaben yazılacak muharrerata ait olduğu şube tarih ve numarasının derci rica olunur efendim.

—3—

030	10			110	740	19

96A SIVAS
19/3/930
11

T. C.

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

DAHİLİYE VEKÂLETİ
Emniyeti Umumiye Umum Müdürlüğü
Ş
H
U 1628

Dahiliye Vekâletine

Dersimli Baytar Nuri H.

24/3/930 tarihli ve 1170 numaralı tahrirata zeyldir:
Dersimli Baytar Nuri efendi üzerinde zuhur eden 13 maddeden ibaret not hakkında vilâyet müddei umumiliğince icra olunan tahkikatta bu maddelerin bir kısmının Baytar Nuri efendi tarafından birinci umumi müfettişliğe verilen rapor münderecatına mutabık olduğu ve mumaileyhin Elazizden sıvasa kadar takip ettiği istikametlerde hükûmet aleyhinde menfi harekâtı vuku bulmadığı ceryan eden muhabereden anlaşılarak Adliyece tahliye edilmiş ve ahiren Elaziz vilâyetince mumaileyhin hanesinde yapılan taharride sureti akli iki not daha bulunarak Elaziz müddei umumiliğince hakkında takibata tevessül edildiği birinci umumi müfettişlikten iş'ar olunmakla bu baptaki evrak Sıvas müddei umumiliğinden Elaziz müddei umumiliğine gönderilmiş olduğu maruzdur efendim .

Sıvas Valisi

Aslı gibidir .
Cemal

030 | 10 | | | 110 | 740 | 19

96

CB/CEO

T. C.

DAHİLİYE VEKÂLETİ

Emniyeti Umumiye Umum Müdürlüğü

Ş
H
U

Baytar Nurinin hanesinde çıkan not suretidir.

Ovacıktaki aşiretlerle koç uşağı kırgın ve abbas uşağı aşiretlerinin teşvikile bri seydanle ittifaki vucude getirmeğe çalışdıkları ve Seyit Rızanın üç oğlu ileçyeğeninin ikiyüz kişilik bir kuvvetle yusufan ve demenanlılara tecavüzle iki yüz koyun gasp ettikleri Seyit Rızaya Halepte Garptan firari Aziz beyden gelen mektup ve davet Dersimli Seyit Rızanın hükümet aleyhinde yazılmış bir kâğıdı Dersimlilere imza ettirdiği Malatyadan Sultan Hamidin oğlunun padişahlığına dair Kemahta müsademe eden Dersimlilerin siyasi bir maksat tahtında ve görüşmek için imraniye kangala gittikleri ve Ovacıktaki aşiretlerin silahlanmakta oldukları Kureyşan aşireti reisi Mehmet Alinin tavassutule Ovacık aşiretlerile koç uşaklıların barıştıkları Vado çetesinden altı kişinin Seyit Rıza ile görüşmesi İngiliz/Kadıç/ve ya tebdili kıyafetle Cemil paşa zade Ekremin içlerinde bulunması garbi Dersimde kaynaşma Seyit Rızanın üç oğlu Şeyh Hasanın seyahatı kırgınlıların kararile Seyit Rıza kucağına atılması endişesi .

Aslı gibidir.

Cemal

030	10		.	110	740	15

3r.

Melabes'in Dört Azizi Gizli Hıristiyan Dört Türkgiritli'nin Hikayesi ve Girit'te Kutsal Şehitler Olarak Anılması

Ayşe Nükhet ADIYEKE*

Osmanlı egemenliğinin yayıldığı coğrafyalarda Müslümanlığı kabul eden kitleler içinde gizli din taşıyanlar olduğuna dair izler, toplumsal tarih çalışmalarının her zaman ilgi ve merak konusu olmuştur. F. William Hasluck'un makalelerinden eşi Margaret Hasluck tarafından 20. yüzyılın başında derlenen "Sultanlar Zamanında Hıristiyanlık ve İslam"[1] başlıklı kitabı ile R. W. Dawkins'in 1933 yılında Türkiye'nin Kripto Hıristiyanları"[2] başlığıyla kaleme aldığı makale bu konuda ilk örneklerdendir. Müslümanlar arasında gizli inanç taşıyanlar çoğunlukla Hıristiyan inancına mensup olduğu için Gizli Hıristiyanlar olgusu bu çalışmalarda en çok üzerinde durulan konu olmuştur.[3] Karadeniz, Balkanlar; özellikle Arnavutluk, Girit ve Kıbrıs adaları, kamusal alanda Müslüman gibi yaşayan ancak özel alanlarında Hıristiyanlık inancının gereklerini yerine getiren Kripto-Hıristiyanların yaşadıkları bölgeler olarak işaret edilmektedir.[4]

---

* Mersin Üniversitesi (Emekli) / nukhetadiyeke@gmail.com / ORCID 0000-0002-6688-7737
Geliş tarihi: 9 Mayıs 2023 / Kabul tarihi: 28 Temmuz 2023.

[1] F. W. Hasluck, *Christianty and İslam Under theSultans*, Vol. I, II, ed. Margaret Hasluck, (New York 1973, 2. Baskı). Bu kitap; F. W. Hasluck, *Sultanlar Zamanında Hıristiyanlık ve İslam*, Cilt I, II, çev. Timuçin Binder, (Ayrıntı Yay, İstanbul, 2013) adıyla Türkçe yayınlanmıştır.

[2] R. M. Dawkins, "The Crypto-Christians of Turkey", *Byzantion- Revue Internationale des Etudes Byzantines* Tome. VIII (1933), 247-275.

[3] Sabatay Sevi'nin takipçileri olarak Sabatayistler olarak adlandırılan Gizli Yahudi gurup ise ayrı bir başlıkla Osmanlı toplumsal tarihinin en çok ilgi gören konularından biri olmuştur.

[4] Bu konuda öne çıkan bazı örnekler: Selim Deringil, *19. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde İhtida ve İrtidad* (İletişim Yay. İstanbul, 2017); Ahmet Türkan, *Osmanlı'da Kripto Hıristiyanlar*, (Kitabevi Yay. İstanbul 2012); Yorgo Andreadis, *Gizli Din Taşıyanlar*, Çev. Atilla Tuygan, (Belge Yay., İstanbul, 1997); İlir Rruga, "Osmanlı İdaresinde Arnavutluk'ta Görülen Kripto (Gizli) Hıris-

Gizli Hıristiyanlık inancını taşıyanlar bu coğrafyalarda halk tarafından bilinmekte/tanınmakta ve çeşitli adlarla ayrıştırılmakta idiler. Selim Deringil de gizli Hıristiyan olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun farklı coğrafyalarına dağıldıklarını ve farklı adlarla anıldıklarını aktarmıştır.[5] Aşağıda ele alınan ve Girit'teki gizli Hıristiyanlık taşıyanların da ilişkili olduğu düşünülen Karadeniz bölgesinde Trabzon civarındakiler, Krom (Kurum) köyünde yaşadıkları için Kromlular (Kurumlular) adıyla anılmaktadır. Kıbrıs'ta kamusal alanda Müslüman gibi görünen ancak gizli Hıristiyanlık inanç taşıyan olan bir gurup ise *Linovamvaki* (*λινοβάμβακοι – pamuk keten*) olarak adlandırılmıştır.[6] Bu gurubun Katolik kilisesine mi yoksa Ortodoks kilisesine mi mensup oldukları halen tartışma konusudur. Arnavutluk coğrafyasındakiler ise *Laramanoi (alacalılar)* olarak adlandırılmıştır.[7] Herhangi bir itici güç olmadıkça inancını açık etmeyen gizli inanç taşıyanların yaşamları konusundaki bilgiler de doğal olarak somut kanıtlara dayanmaktan öte, halk arasında kulaktan kulağa aktarılan bilgilere dayanmaktadır. Evlerinin altında gizli ibadethaneleri olduğu, ancak birbirlerinden kız alıp verdikleri, mahalle ya da köylerinde kapalı bir yaşam sürdükleri, genellikle seyyahların gözlemleri ve tanıklıklarıyla aktarılmıştır. [8]

Gizli Hıristiyanlık olgusunda genellikle bu kişilerin zorla İslamlaşmış kişiler, küçük yaşta Müslümanlığına hükmedilen kişiler ya da çeşitli ekonomik ve sosyal gerekçelerle Müslümanlığı kabul etmek zorunda kalmış kişiler olduğu ileri sürülmüştür.[9] Bu gerekçeler zamana ve coğrafyaya göre farklılık gösterebilir. Örneğin Girit'te yaygın *ihtida* (*Müslümanlığa geçme*) olaylarının yaşandığı dönemde ihtida eden erkeğin küçük yaştaki reşit olmayan oğlunun da Müslüman olduğuna hükmedilmiştir. Ancak Girit kadı sicillerinde karşımıza çıkan kimi davalarda, çocuklar ergen olduklarında bu duruma itiraz ederek Hıristiyan olduklarını tescil ettirmişlerdir.[10] Girit'te Müslüman görünümde kamusal yaşam sürdürerek gizlice Hıristiyan inancını yerine getirenlerin bunu çoğunlukla mahalle baskısı veya ekonomik sebeplerle yürüttükleri söylenebilir.

Bu yazıda konu edindiğimiz gizli Hıristiyanlar ise Yunan Bağımsızlık Savaşı'nın Girit Adası'ndaki etkileri ve çatışmalar sırasında milliyetçi ve ideolojik

tiyanlar Üzerine Genel Bir Değerlendirme". *Tasavvur: Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 6/2 (Aralık 2020), 1237-1268; Antony Bryer, "The Crypto-Christians of the Pontus and Consul William Gifford Palgrave of Trebizond, *Deltio*, V.4 (1983), 13-68; Stavro Skendi, "Crypto-Christianity in the Balkan Area under the Ottomans", *Slavic Review*, Vol. 26, No. 2 (Jun., 1967), 227-246.

[5] Deringil, *İhtida ve İrtidad*, 168.

[6] Luigi Palmadi Cesnola, *Cyprus: Its Ancient Cities, Tombs, and Temples*, (London 1877), 185.

[7] Deringil, *İhtida ve İrtidad*, 168.

[8] Örneğin Girit'teki gizli Hıristiyanlar hakkında bilgiyi 1830'ların ortalarında Girit'i ziyaret eden gezgin Pashley aktarmaktadır. Robert Pashley, *Travels in Crete*, V.1, (London 1837), 105-107.

[9] Hasluck, *Christianty and İslam Under the Sultans*, V. II, 455.

[10] Bu konuda çeşitli örnekler için bakınız: Nuri Adıyeke, "Multi-dimensional Complications of Conversion to Islam in Ottoman Crete", *Crete and the Eastern Mediterranean, 1645-1840*, Halcyon Days in Crete VI, ed. Antonis Anastasopoulos, (Crete University Press, Rethymno, 2008), 205.

duruşla gizli dinsel kimliğini ortaya koyan kişiler olduğu anlaşılmaktadır. Ortodoks Kilisesi bu kişileri Hıristiyan inancının azizleri olarak kabul etmiş ve *Kırk Azizler* olarak adlandırdığı Hıristiyan azizleri arasına dahil etmiştir. Osmanlı egemenliği altında inançları uğruna hayatlarını kaybetmiş kişiler arasında Yunan Ayaklanması sırasında ölen kişiler de Ortodoks Kilisesi tarafından bu unvanla anılmaktadır. *Neo Martyres* (*Modern Şehitler*) olarak nitelendirilen bu kişilerin hemen tamamı Hasluck'un aktardığına göre sıradan yaşam süren erkeklerdir. Çeşitli gerekçelerle Müslüman olmuş, ya da olmaya zorlanmış bu kişiler, bir süre sonra bundan pişmanlık duyarak gizledikleri inancını canları pahasına ifşa etmişlerdir.[11]

Girit'in modern azizlerine gelince; 17. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı yönetimine giren Girit adasında önemli bir dinsel dönüşüm yaşanmıştır. Adaya yerleşen kapıkulu askerleri ve yöneticiler ile Bektaşiler[12] bu dinsel dönüşümde belli bir role sahip oldular. Fakat bunlar adadaki dinsel dönüşümü tam izah edemez. Girit'te kısa sürede hatırı sayılır bir Müslüman nüfus oluşmasındaki en önemli faktör, adanın fethinden itibaren19. yüzyıla değin yaşanan ihtidalar yani Müslümanlığa geçmedir.[13]

Girit'teki din değiştirmeler Ada'nın ilk kuşatması ve Hanya ile Resmo'nun ele geçirilmesi tarihi olan 1645'ten başlayıp 1720'lere kadar devam eden bir kitlesel dönüşümdür. 1720'den sonra sayıları azalarak 19.yüzyıl başına kadar sürmüştür. Müslümanlığa geçenlerin önemli bir kısmı adada yeniçeri olarak görevlendirilmiş ve güvenlik işlerinden sorumlu olmuşlardır. Bu durum, Rumlar arasında bu guruba karşı tepki geliştirilmesine yol açmıştır. Rumlar, yerli yeniçeriler için *φοβερος Τουρκοκρητιες* (*Korkunç Türkgiritliler*) adlandırmasını yakıştırmışlardı.[14] Yerli yeniçeriliğin[15] yanı sıra cemaatler arası karışık evlilikler[16] de Müslümanlaşma sürecine katkı sağlamıştır. Girit şeriye sicilleri üzerine yaptığımız çalışma ile bu kitlesel dönüşüm kesinlik kazanmıştır. Ada'nın Osmanlı fethi sırasında göçürme/şenlendirme yapılmadığı; bunun yerine yerli halkın ihtidalarıyla

---

[11] Hasluck, *Christianty and Islam Under the Sultans,*V.II, 453. Bu kavram Hasluck'un kitabının Türkçe çevirisinde "Yeni Şehitler" olarak adlandırılmıştır. Bakınız: *Sultanlar Zamanında …,* C. II, 83; Yunan Dilinde Νεος yaygın olarak genç, modern anlamında kullanılmaktadır. Bu anlamda Ortodoks inancında bu kişilerin modern çağların şehitleri oldukları için bu adla anıldığının altı çizilmelidir.

[12] Bektaşilerin adaya gelmeleri ve yerleşmeleri konusunda; Orhan Fuat Köprülü, "Usta-zade Yunus Bey'in Meçhul Kalmış Bir Makalesi: Bektaşiliğin Girid'de İntişarı", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, sayı: 8-9, (1980), 37-89.

[13] Bu konuda bakınız: Nükhet Adıyeke, "17. Yüzyıl Girit (Resmo) Şeriye Sicillerine Göre İhtida Hareketleri ve Girit'te Etnik Dönüşüm", *XIV. Uluslararası Türk Tarih Kongresi*, 9-13 Eylül 2002 – (TTK, Ankara 2006), 557-568; Nuri Adıyeke, "Multi-dimensional Complications…", 203-209.

[14] Teocharis Detorakis, *History of Crete*, (Iraklion, 1994), 276.

[15] Nuri Adıyeke, "Girit'te Askeri ve Toplumsal Bir Kurum: Yerli Yeniçeriler –Gönüllüyan Zümresi", *XV. Türk Tarih Kongresi, Bildiriler*, Cilt 4, kısım 3, (Ankara, 2010),1611-1620.

[16] Nuri Adıyeke, "Girit'te Cemaatler Arası Evlilikler", *Kebikeç- İnsan Bilimleri İçin Kaynak Dergisi*, Sayı 16, (2003), 17-25.

ve evliliklerle Müslüman nüfusun oluşturulduğu bu çalışmalarda açık olarak ortaya konmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu'nda din değiştirmek çok sık rastlanan bir olay değildi. Pek fazla teşvik edilmeyen din değiştirme sadece Gayrimüslimlerin Müslüman olması şeklindeydi. Tanzimat/Islahat dönemi öncesi klasik Osmanlı toplumunda Müslümanın din değiştirmesi söz konusu bile olamazdı. Bir Müslümanın dinden çıkması, yani *mürtedd* olması, dinen, hukuken ve toplumsal olarak en büyük suçlardan birisiydi ve dinden çıkan eğer erkek ise cezası ölüm, kadın ise İslam'a dönene kadar hapisti. Bu yüzdendir ki mürtedd olan bir kişinin içinden çıktığı toplumda, yeni dini ile yaşaması kesinlikle söz konusu olamazdı.

İslam'dan çıkma biçimindeki din değiştirme konusunda 1856'da Islahat Fermanı'nın ilanı bir kırılma noktasıdır. Bu tarihten itibaren Osmanlı Millet Sistemi'nin cemaatler arasına çektiği kalın duvarlar yıkılmış, Hıristiyan cemaatin kiliselerini tamir veya yeni kilise inşaası konusundaki talepleri karşılanmaya ve toplumsal anlamda büyük tepkiye yol açsa da İslam'dan çıkma örneklerine rastlanmaya başlamıştır.[17] Örneklerin bir kısmının Trabzon bölgesinde yoğunlaşması ile bölgede Kripto Hıristiyanlık olgusunun eskiden beri var olduğu ileri sürülmüştür.[18] Bölgede Müslümanlıktan çıktığını ilan eden gurup, bu gün Gümüşhane'ye bağlı Yağlıdere Köyü yakınlarında eski bir Rum yerleşimi olan Kurum (Krumi) köyünden olduğu için halk arasında Kurumlular olarak adlandırılmıştır. Trabzon bölgesinde bir anda ortaya çıkan bu değişim Müslüman halkın tepkisiyle karşılaşmış ve dizelere yansımıştır:

Uzun Sokak çamur oldu,

Kurumlular gavur oldu.[19]

Din değiştirmelerin ilginç bir boyutu da ihtidalar içinde Kripto-Hıristiyanlık (gizli Hıristiyanlık) olgusunun olup olmadığıdır. 1821–1824 yılları arasında Girit'te de yaşanan Yunan bağımsızlık mücadelesine Rumlardan başka bazı Müslümanlar da destek vermişlerdir. Bir kısmı sadece *asilerle* işbirliği içine girmekle yetindiği halde, başkaldırıya destek veren Müslüman halktan bir kısmı da din değiştirerek Hıristiyanlığı kabul etmiştir. Mürtedd olan bu kişilerin hemen hepsi can güvenlikleri açısından Ada'dan kaçmışlardır.[20] Osmanlı yönetimi şeyhülislamdan aldığı bir fetva ile Yunan ayaklanmasına katılanların sadece katlini değil, aynı zamanda emlâkine el konulmasını da sağladı. Bu şekilde hem isyan sırasında ölenlerin, hem de çeşitli sebeplerden dolayı firar edenlerin mallarına el kon-

---

[17] İlber Ortaylı, "Tanzimat Döneminde Tanassur ve Din Değiştirme Olayları", *Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişim – Makaleler 1*, (Turhan Kitapevi, Ankara, 2000), 315.

[18] Antony Bryer, "The Crypto-Christians of the Pontos And Consul William Gifford Palgrave of Trebizond" *Deltio*, V.4, (Atina 1983),13-68.

[19] Bryer, "The Crypto-Christians…" 16.

[20] Nükhet Adıyeke - Nuri Adıyeke, "Yunan İsyanı Sırasında Girit'te İrtidad Olayları," *Kebikeç - İnsan Bilimleri İçin Kaynak Dergisi*, Sayı 10 (2000),107-113. Bu makale, Elias Kolovos tarafından Yunancaya çevrilmiştir. «Οι αποστασίες από τοισλάμστην Κρήτηστηδιάρκεια της Ελληνικής Επανάστασης, μτφρ. Ηλ. Κολοβός. *ΚΡΗΤΟΛΟΓΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ*, sayı: 19, (2004), 33-41.

du.[21] Girit'te de isyana karışanların malları askeri harcamalarda kullanılmak üzere devletçe zapt edilmiş[22] ve müzayede sonucu satılmıştır.[23] Bu müsadere ve müzayede işlemleri sırasında listeler hazırlanmış ve ölen, kaçan, Hıristiyan ve Müslümanlar bu listelere kaydedilmişlerdir. Söz konusu listelerde mürtedd olanların kayıtlarına rastlanmaktadır.

Müslümanlıktan çıkma anlamına gelen *irtidad* olaylarının Ada'da ne kadar yaygın olduğunu tam olarak bilemiyoruz. İrtidad edenlerin ailelerinin durumu da belli değildir. Bu kişiler sadece kendileri mi irtidad etmişler, yoksa aileleri ile beraber mi Hıristiyan olmuşlar sorusu henüz tam olarak cevaplandırılamamıştır. Dolayısıyla ihtida, tarafımızdan kitlesel olarak tanımlanmışken irtidad bireysel olarak değerlendirilmiştir. Ancak burada asıl üzerinde durmak istediğimiz nokta şudur: Bu irtidad olgusu, Ada'da bir gizli Hıristiyanlık/kripto Hıristiyanlık yaşatıldığı varsayımına yol açar mı?

Islahat Fermanı öncesinde Osmanlı İmparatorluğu'nda kaynaklara geçecek ölçüde İslam'dan çıkmaya pek rastlanmaz. Yunan ayaklanması sırasında özellikle Resmo'da görülen irtidad olayları dönemin olağanüstü koşulları ile açıklanabilir. Yunan Bağımsızlık Savaşı'nın Girit'e sıçrayan etkileri ve çatışmalar arasında Resmo'nun Amari Nahiyesi Apostoli Köyü ile Ayvasil (AgiosVasileos) Nahiyesi Kumya, Aktora ve Melabes köylerinde mürtedd olarak kayda geçenler, tüm Osmanlı dönemi Girit tarihi boyunca görülen irtidad olaylarının toplamından fazladır. Bu dönemde Girit Resmo'da mürtedd olarak işaretlenmiş kırk dört kişinin kaydına rastlanmıştır. [24]

Çalışmamıza konu olan Melabesli dört genç, Girit'te mallarına el konulanlar arasında irtidad etmiş bir gurup olarak, kadı sicillerinde bir müsadere kaydı ile karşımıza çıktı. Söz konusu kayıtta akraba oldukları anlaşılan dört kişinin tek kayıtta ve toptan bir satış işlemi görülmektedir.

---

[21] Mübahat Kütükoğlu, "Yunan İsyanı Sırasında Anadolu ve Adalar Rumlarının Tutumları ve Sonuçları", *Üçüncü Askeri Tarih Semineri, Türk-Yunan İlişkileri,* (Ankara, 1986), 143.

[22] Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Resmo (ML. VRD. TMT. No:16198) ve Hanya'ya ait (ML.VRD. TMT. No:16089) iki adet miriye zapt edilen emlâkin tahrir defteri vardır. Resmo defterinin girişinde, "*Resmo sancağı kurasından hengam-ı muharebede firar ve halik olan bila varis reayanın canib-i miriye ait eşcar ve hanat ve arazi ve sair emlaklarının mikdarını mübeyyin müfredat defteridür atiü'l-zikr tahrir ve beyan olunur*", yazmaktadır. Hanya defterinin girişinde de benzer ifadeler yer almaktadır. Bu defterler, temettuat kataloğunda yer almalarına rağmen temettuat vergisiyle hiçbir ilişkileri yoktur. Ayrıca Girit Adası'nda temettuat vergisi alınmamıştır.

[23] Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan 68 ve 253 numaralı Resmo Şer'iye Sicilleri'nde bu konuda çok sayıda örnek bulunmaktadır.

[24] A. Nükhet Adıyeke - Nuri Adıyeke, "Yunan Ayaklanması Sırasında Girit Resmo'da Müsadere ve Müzayedelere Dair Bir İnceleme", *Kebikeç- İnsan Bilimleri İçin Kaynak Dergisi*, Sayı 32, (2011),137-168.

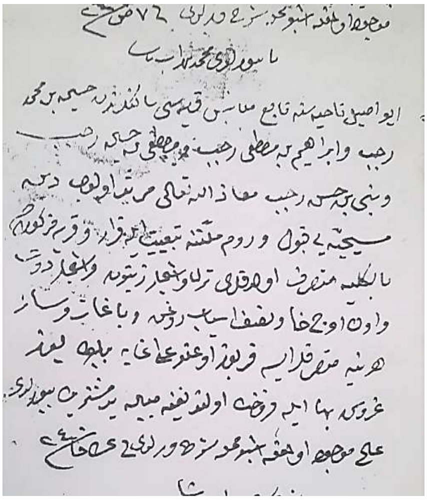

Resmo Şeriye Sicili no.68 s.22'de yer alan Melabesli dört genç ile ilgili bölüm

> Ayvasil nahiyesine tabi Melabes karyesi sakinlerinden *Hüseyin bin Mehmed Receb ve İbrahim bin Mustafa Receb ve Mustafa bin Hüseyin Receb ve Yanni bin Hasan Receb* maâz-Allahuteala mürtedd olub din-i mesihiyyeyi kabul ve Rum milletine tabiiyyet ile firar ve karye-i mezkurede bi'l-külliye mutasarrıf oldukları tarla ve eşcar-ı zeytin ve eşcar-ı dut ve on üç ha ve nıfs-ı asiyab-ı revgan ve bağat ve sair her neye mutasarrıflar ise Karpuzoğlu Ali Ağa'ya bin yüz guruş baha ile füruht olunduğuna mübeyyin yedd-i müşterik buyruldu ale'l-mevcud olmağla iş bu mahalle şerh verildi gurre-yi Cemazie'l-evvel 240[25]. (22 Aralık 1824)

Bu dört kardeş/kuzen Ayvasil Nahiyesi Melabes köyünde doğmuş ve burada yaşamışlardı. Aile adları Vlatakis olmakla birlikte halk arasında *Kurmulides (Kurmulis-Κουρμουληδες)* olarak anılıyorlardı. Zira *Kurmulides* ailesi Girit Adası'nın hemen her yerine yayılmış büyük bir aileydi. Pontus'taki Kurumlular ile bağlantılı olma ihtimali akla gelen Kurmulides ailesi Kandiye Sancağı Kenuryo Nahiyesi Kuses Köyü'nde yaşamış, Osmanlı egemenliği sırasında Müslümanlaşmış ve tımar ve mukataa sahibi olmuş bir aile idi. Bu ailenin de Osmanlı hakimiyeti altında yaşadıkları bölgede gizli Hıristiyan oldukları ve Hıristiyan halkı *yeni Müslüman olan yeniçerilerin zulmüne* karşı korudukları kulaktan kulağa aktarılan bir bilgi idi.[26] Bu ailenin bazı fertlerinin de 1821-24 yılları arasında adadaki çatışmalara katıldıkları ve gizli Hıristiyan inançlarını ilan ettikleri anlaşılmaktadır. Vasilis Dimitriadis'in Yunanca'ya çevirerek yayınladığı 1821 yılına ait Kandiye müsadere defterinde mallarına el konulan kişiler arasında mürtedd olanlar *εξωμοτης* olarak işaretlenmiştir. Bunlar arasında da Kuses köyünde dört adet Kurmulides

---

[25] Resmo Şeriye Sicili., no. 68, s. 22.

[26] https://cognoscoteam.gr/archives/25545

ailesine mensup erkek kayıtlıdır.[27] 1830'ların ortasında Girit'e giden seyyah Pashleyde bu aileden ve onların Kripto-Hıristiyan olduklarından bahseder.[28]

Melabes Köyündeki Kripto-Hıristiyan oldukları ileri sürülen akraba dört genç[29] ise Müslümanlar arasında Recepler (*Recebis*) olarak tanınıyorlardı. Yukarıda aktardığımız Resmo Şeriye sicilindeki kayıtta da Hüseyin, İbrahim, Mustafa ve Hasan olarak adlandırılan bu gençlerin aile büyükleri Recep olarak yazılmıştır. Yunanca kaynaklarda aktarılan bilgilerde ise bu dört kuzen *Vlatakis* ailesinden oldukları belirtilmektedir. Nitekim bu konuda önemli araştırmalar yürüten Giritli Andonis Tsourdalakis, ölen Manuel'in (Hüseyin) Atina'da yaşayan oğlu Yanni Vlatakis'in 1865 yılında başvurusu üzerine kendisine yerel otoritelerce verilen bir belgeyi yayınladı.[30] Bu belgede hem dört kuzenin başına gelenler; onların direnişleri ve idamları, hem de onların Hıristiyan bir aile olarak *Vlatakis* soyadını taşıdıkları ortaya konmuştur. Ancak pek çok kaynak bu gençleri de *Kurmulides* ailesinin bir kolu olarak tanımlar.[31]

Bu dört Kripto Hıristiyan, Resmo'nun Aya Vasili Nahiyesi'nin Melabes (Osmanlı kaynaklarında *Melatis*) köyünde doğmuş ve yaşamışlardır. Resmo'nun güneyinde *Kedros* ve *Vouvala* dağlarının arasındaki vadide yer alan bu güzel köyde yaşadıkları ev, bu gün *Pareklisi Tessaron Martiron (Dört Şehit Şapeli)* adıyla küçük bir şapele dönüştürülmüştür. Melabes Köyü, 1670 ve 1705 tarihli Osmanlı tahrirlerine göre vergi gelirleri Resmo Kalesi (Forteza) içinde bulunan Sultan İbrahim Camisi vakfına bağlı bir köydür.[32]

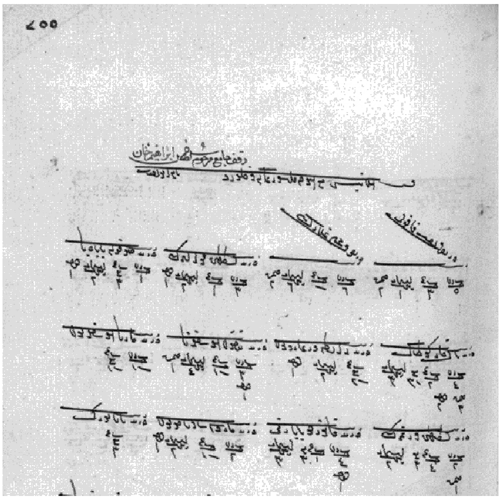

Melabes Köyü'nün Resmo Kalesi (Forteza) içinde bulunan Sultan İbrahim Camisi vakfına bağlı bir köy olduğunu gösterir kayıt defteri.

---

27 Vasilis Dimitriadis, *Kodikas Ton Tision*, Vikelea Dimotikhi Vivliotiki, (İrakleio, 2003), s.141-143.

28 Robert Pashley, *Travels in Crete*, V.1, (London 1837), 105-107.

29 İki kardeş Manuel ve Angelis ve iki kuzenleri Yorgos ve Nikolaos. Pashley üç kişi olduklarını söylese de Osmanlı kaynağı da dört akrabadan söz etmektedir. Pashley, *Travels in Crete,* V.1,108.

30 https://www.ekriti.gr/apopseis/nea-istorika-stoiheia-gia-toys-agioys-tesseris-martyres-toy-antoni-tsoyrdalaki

31 R. M. Dawkins, "The Cyrpto-Christians of Turkey", *Byzantion* (Revue Internationale des Etudes Byzantines), Tome: VIII, (Bruxelles 1933), s.253, Bryer, "The Crypto-Christians…", 23.

32 Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Kuyud-u Kadime Arşivi, Defter no. TTD 001, s. 225.

1671'de köydeki cizye mükellefi gayrı Müslim sayısı 83 hanedir.[33]

Yunanistan'da yayınlanan pek çok popüler yayın bu dört gencin 1821'de başlayan Yunan Devrimi'ne katıldıklarını belirtir. Buna dair Osmanlı kaynaklarında herhangi bir bilgiye rastlamadık, ancak yukarıdaki müsadere kaydı bu dört gencin mürtedd ve firari olduklarını tartışmaya yer bırakmayacak şekilde ortaya koymaktadır. Yine Yunanca kaynaklar bu dört gencin Hıristiyan inancını ilan ettikten sonra Resmo Muhafızı Mehmet Paşa tarafından yakalandıklarını ve Resmo'da Muhafız konağında İslam'a geri dönmeye davet edildiklerini anlatır. Gençlerin dördü de bu daveti reddetmiş ve idam cezasına çarptırılmışlardır.[34]

İdam cezası 28 Ekim 1824'de Resmo'nun eski şehrinin hemen çıkışındaki *Megali Porta* (*Büyük Kapı*) karşısında bulunan Müslüman mezarlığı önünde infaz edilmiştir. Her birinin başları *yatağan* denilen bir tür kılıçla kesilmiş ve bedenleri sergilenmek üzere üç gün boyunca burada bırakılmıştır. Üç günün sonunda Sohrap Mehmet Paşa'nın tercümanı Manuel Papadakis'in öncülüğünde Rum halkın ileri gelenleri ile birlikte Resmo'ya yakın Perivolia köyündeki mezarlığa defnedilmişlerdir.[35] İdamın infaz edildiği noktada 1975 yılında *Ναός Αγίων Τεσσάρων Μαρτύρων* (*Dört Aziz Genç Şehit*) adında bir kilise inşa edilmiştir.[36] Her yıl 28 Ekim'de bu dört genci anmak için Resmo halkı törenler düzenlemektedir. Celladın bu dört genci infaz ettiği yatağan ise Hanya'da Splantzia Meydanı'ndaki Aya Nikola Kilisesi'nde muhafaza edilmektedir.

Çeşitli internet sitelerinden derlediğimiz Yunan halk söylencelerinde bu olay günümüze kadar çeşitli mitlerle birlikte aktarılmıştır. Bunlardan ilki idam edilen dört gencin bedenleri üzerinden geceleri hem Hıristiyanlar ve hem de Müslümanlar tarafından görüldüğü söylenen ışıktır. Bedenlerin ibret-i alem için sergilendiği üç gece boyunca bu kutsal ışığın ortaya çıktığı ifade edilir. Bu söylencenin farklı versiyonlarında ışık, gençlerin bedenlerinin gömüldüğü Privolia'daki mezarlıkta görülmüştür.

Gençlerin başını bedenlerinden ayıran yatağana dair aktarılan anlatı da oldukça ilginçtir. Cellat, görevini tamamlayıp evine döndüğünde kılıcının kanlarını bir havluyla siler ve kahveye gider. Celladın gözleri görmeyen anası bu havluya elini yüzünü siler ve birden dünyası aydınlanır, gözleri açılır. Oğluna bu kanın kaynağını sorduğunda aldığı cevaptan sonra şu yorumu yapar.

– Bu gençler evliyadır. Böyle bilesin.[37]

---

[33] Evangelia Balta, Mustafa Oğuz, *Liva-yı Resmo, Tahrir Defteri*, (TTK Ankara 2009), 494.

[34] https://www.rethemnosnews.gr/apopseis/200485_oi-tesseris-martyres-28-oktobrioy-1824

[35] https://www.imra.gr/picture/PDF/4martiron_bios.pdf

[36] https://www.imra.gr/naos-tessaron-marturon.html

[37] Bu söylencelerin ayrıntıları için bakınız:
https://www.rethemnosnews.gr/apopseis/200485_oi-tesseris-martyres-28-oktobrioy-1824
https://www.e-storieskritis.gr/2017/10/blog-post_67.html
https://www.neakriti.gr/article/kriti/rethimno/1525335/oi-tesseris-vrakoforoi-agioi-martures-tou-rethumnou-to-iero-giatagani/

Melabes şehitlerin evi

Bir söylence Pashley tarafından da anlatılmıştır. Gençlerin idamından sonra üzerlerindeki kanlı elbiseleri parçalara ayrılmış ve halka dağıtılmıştır. İnanılan odur ki bu kanlı bez parçası bir hastanın odasında yakıldığında o hasta şifa bulmuştur.[38]

Sonuç olarak Girit'te Osmanlı egemenliği altında toplumsal dönüşüm yaşandığı tartışma götürmezdir. Bu dönüşüm resmi tarih bakış açısıyla tek yönlü ve Müslümanlığa geçiş şeklinde gerçekleşmiştir. Oysa gerek mevcut kaynakların farklı okumalarından, gerekse bu okumalarla halk arasında kulaktan kulağa aktarılan söylencelerin tarihsel verileri birlikte değerlendirildiğinde, bu dönüşümün farklı boyutları da ortaya konulabilmektedir. Bu çift yönlü geçişlerin veya dönüşümlerin yarattığı toplumsal inançsal etkiler, Girit Müslümanlarının *Burma* olarak adlandırılmasına yol açmıştır.[39]

Öte yandan Girit'te aynı kökten beslenen, aynı dili konuşan iki toplumun aynı acıları paylaştığı tartışılmaz bir gerçektir. Resmi tarih anlatısının dışında bu toplumların acıları, kederleri karşılıklı aynı ilgiye mazhar olduğunda, toplumları harekete geçiren dinamikler farklı bakış açılarıyla ele alınabilecektir. "*İki ülke arasındaki sorunlar, siyasilerin tutumundan kaynaklanmaktadır. Halklar arasında bireysel*

[38] Pashley, *Travels in Crete,* V.1,108.

[39] *Burma: Girit'te Hıristiyanlara teaddide bulunan İslamiyetin dini hükümlerinden habersiz ve cahil Müslümanlar hakkında kullanılır bir tabirdir.* M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt.1, (MEB Yay., İstanbul 1993), 248.

ilişkiler açısından bu türden çatışma yaratacak sorunlar yoktur" cümleleriyle dile getirilen toplumsal refleks, karşılıklı acıların bir daha yaşanmamasını, dilekten öte bir yaşam biçimi haline getirmiş olan mübadillerin/muhacirlerin tutumunu yansıtır.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

BOA, ML. VRD. TMT. No:16198 (Resmo)

BOA, ML.VRD. TMT. No:16089 (Hanya)

VGMA, Şeriye sicili no. 68

VGMA, Şeriye sicili no. 253

TKGM, Kuyud-u Kadime Arşivi, Defter no. TTD 001, s.225

Kitap ve Makaleler

Adıyeke A. Nükhet - Adıyeke Nuri, "Yunan Ayaklanması Sırasında Girit Resmo'da Müsadere ve Müzayedelere Dair Bir İnceleme", *Kebikeç- İnsan Bilimleri İçin Kaynak Dergisi*, Sayı 32, (2011),137-168.

Adıyeke Nuri, "Girit'te Askeri ve Toplumsal Bir Kurum: Yerli Yeniçeriler – Gönüllüyan Zümresi", *XV. Türk Tarih Kongresi, Bildiriler*, cilt 4, kısım 3, Ankara, 2010, 1611-1620.

Adıyeke Nuri, "Girit'te Cemaatler Arası Evlilikler", *Kebikeç- İnsan Bilimleri İçin Kaynak Dergisi*, Sayı 16, (2003), 17-25.

Adıyeke Nuri, "Multi-dimensional Complications of Conversion to Islam in Ottoman Crete", *Crete and the Eastern Mediterranean, 1645-1840*, Halcyon Days in Crete VI, ed. Antonis Anastasopoulos, Crete University Press, Rethymno, 2008, 203-209.

Adıyeke Nükhet - Adıyeke Nuri, "Yunan İsyanı Sırasında Girit'te İrtidad Olayları," *Kebikeç - İnsan Bilimleri İçin Kaynak Dergisi*, Sayı 10, (2000), 107-113. (Bu makale, Elias Kolovos tarafından Yunancaya çevrilmiştir. «Οι αποστασίες από τοισλάμστην Κρήτηστηδιάρκεια της Ελληνικής Επανάστασης, μτφρ. Ηλ. Κολοβός. *ΚΡΗΤΟΛΟΓΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ*, 19, (2004), 33-41.)

Adıyeke Nükhet, "17. Yüzyıl Girit (Resmo) Şer'iye Sicillerine Göre İhtida Hareketleri ve Girit'te Etnik Dönüşüm", *XIV. Uluslararası Türk Tarih Kongresi*, 9-13 Eylül 2002 –TTK, Ankara, 2006, 557-568.

Andreadis Yorgo, *Gizli Din Taşıyanlar*, çev. Atilla Tuygan, Belge Yay., İstanbul, 1997.

Balta Evangelia, Oğuz Mustafa, *Liva-yı Resmo, Tahrir Defteri*, TTK, Ankara, 2009.

Bryer Antony, "The Crypto-Christians of the Pontos And Consul William Gifford Palgrave of Trebizond" *Deltio*, (*Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*) V. 4, Atina 1983, 13-68.

Cesnola Luigi Palmadi, *Cyprus: Its Ancient Cities, Tombs, and Temples*, London, 1877.

Dawkins R.M., "The Crypto-Christians of Turkey", *Byzantion- Revue Internationale des Etudes Byzantines*, Tome.VIII (1933), 247-275.

Deringil Selim, *19. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde İhtida ve İrtidad*, İletişim Yay. İstanbul, 2017.

Detorakis Teocharis, *History of Crete*, Iraklion, 1994.

Dimitriadis Vasilis, *Kodikas Ton Tision*, Vikelea Dimotikhi Vivliotiki, Iraklion, 2003.

Hasluck F.W.,*Christianty and İslam Under the Sultans*, Vol. I, II, ed. Margaret Hasluck, New York, 1973 (2. Baskı).

Hasluck F. W., *Sultanlar Zamanında Hıristiyanlık ve İslam*, Cilt I, II, çev. Timuçin Binder, Ayrıntı Yay, İstanbul, 2013.

Köprülü Orhan Fuat, "Usta-zade Yunus Bey'in Meçhul Kalmış Bir Makalesi: Bektaşiliğin Girid'de İntişarı", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 8-9, (1980), 37-89.

Kütükoğlu Mübahat, "Yunan İsyanı Sırasında Anadolu ve Adalar Rumlarının Tutumları ve Sonuçları", *Üçüncü Askeri Tarih Semineri, Türk-Yunan İlişkileri,* Ankara, 1986,133-161.

Ortaylı İlber, "Tanzimat Döneminde Tanassur ve Din Değiştirme Olayları", *Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişim – Makaleler 1*, Turhan Kitapevi, Ankara, 2000.

Pakalın M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sö*zlüğü, Cilt.1, MEB Yay., İstanbul 1993.

Pashley Robert, *Travels in Crete*, V.1, London 1837.

Rruga İlir, "Osmanlı İdaresinde Arnavutluk'ta Görülen Kripto (Gizli) Hıristiyanlar Üzerine Genel Bir Değerlendirme". *Tasavvur: Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 6/2 (Aralık 2020)1237-1268.

Skendi Stavro, "Crypto-Christianity in the Balkan Area under the Ottomans", *Slavic Review*, Vol. 26, No. 2 (Jun., 1967), 227-246.

Türkan Ahmet, *Osmanlı'da Kripto Hıristiyanlar*, Kitabevi Yay. İstanbul 2012.

İnternet kaynakları (Erişim tarihi 5 Mayıs 2023)

https://cognoscoteam.gr/archives/25545

https://www.ekriti.gr/apopseis/nea-istorika-stoiheia-gia-toys-agioys-tesseris-martyres-toy-antoni-tsoyrdalaki

https://www.rethemnosnews.gr/apopseis/200485_oi-tesseris-martyres-28-oktobrioy-1824

https://www.imra.gr/picture/PDF/4martiron_bios.pdf

https://www.imra.gr/naos-tessaron-marturon.html

https://www.rethemnosnews.gr/apopseis/200485_oi-tesseris-martyres-28-oktobrioy-1824

https://www.e-storieskritis.gr/2017/10/blog-post_67.html

https://www.neakriti.gr/article/kriti/rethimno/1525335/oi-tesseris-vrakoforoi-agioi-martures-tou-rethumnou-to-iero-giatagani/

Öz: Osmanlı egemenliğinin yayıldığı coğrafyalarda Müslümanlığı kabul eden kitleler içinde zaman zaman gizli din taşıyanlar olduğuna dair izler, toplumsal tarih çalışmalarının her zaman ilgi ve merak konusu olmuştur. Müslümanlar arasında gizli inanç taşıyanlar çoğunlukla Hıristiyan inancına mensup olduğu için Gizli Hıristiyanlar olgusu bu çalışmalarda en çok üzerinde durulan konu olmuştur. Gizli Hıristiyanlık izlerinin en çok sürüldüğü yerler Karadeniz bölgesi ile Girit ve Kıbrıs adalarıdır. Bu yazıda konu edindiğimiz gizli Hıristiyanlar Yunan Bağımsızlık Savaşı'nın Girit Adası'ndaki etkileri ve çatışmalar sırasında milliyetçi ve ideolojik duruşla gizli dinsel kimliğini ortaya koyan kişilerdir. Ortodoks Kilisesi bu kişileri Hıristiyan inancının azizleri olarak adlandırmıştır. Melabesli bu dört genç, Girit'te mallarına el konulanlar arasında irtidad etmiş bir gurup olarak, kadı sicillerinde bir müsadere kaydı ile karşımıza çıktı.

Anahtar sözcükler: Girit, Melabes, İhtida, İrtidad, Kripto Hıristiyanlık

Four Saints of Melabes: The Story of the Four Crypto-Christian Turk Cretans and their Remembrance as Holy Martyrs in Crete

Abstract: In the area where the Ottoman domination spread, the traces that there were sometimes secret religions among the masses that accepted Islam have always been a matter of interest and curiosity in social history studies. The phenomenon of Crypto-Christians has been the most emphasized subject in these studies, since those who have secret beliefs among Muslims are mostly members of the Christian faith. The Black Sea region and the islands of Crete and Cyprus are the places where the traces of hidden Christianity are most

often found. The secret Christians we are talking about in this article are the people who revealed their secret religious identity with a nationalist and ideological stance during the effects of the Greek War of Independence on the Island of Crete and during the conflicts. The Orthodox Church has called these people the saints of the Christian faith. We found these four young people from Melabes, as a group of apostates among those whose property was confiscated in Crete, confiscation record in the Rethimno kadi registers.

Keywords: Crete, Melabes, Conversion, Apostasy, Crypto-Christianity

Keşfedilmemiş Bir Tarih Kaynağı: Kadim Süryani Patrikliği Defterleri

Abdülmecit MUTAF*
Ömer KARAKAŞ**

I. Giriş

Osmanlı devleti, yönetimi altında yaşayan halkı (*tebaʿa*) etnik kökenlerine göre değil, mensubu bulundukları dinsel-mezhebine göre sınıflandırmıştır.

Tebaʿa, temelde iki kategoriye ayrılmıştır:

Birincisi Osmanlı devletinin aslî unsuru olan Müslümanlar (*Müslim*).

İkincisi ise Osmanlı devletinin egemenliğini kabul eden ve onun garantörlüğü altında yaşayan Müslüman olmayanlar (*Gayr-i Müslim*).

Ancak gayr-i müslimler tek bir dine mensup olmayıp Yahudiler ve Hristiyanlardan oluşmaktadır. Hıristiyan olan Rumlar ve Ermeniler olarak iki ayrı grup olarak kabul edilmişlerdir: Böylece, adına "Osmanlı Millet Sistemi" denilen bu sınıflandırmaya göre halk; İslam Milleti, Yahudi Milleti, Rum Milleti ve Ermeni Milleti olarak dört gruptan oluşmaktadır.

Devlet tarafından resmen ve özellikle yapılan bu sınıflandırmanın mentalitesi, her topluluğun birer dini (*şerʿi*) Hukuk Sistemi'ne *tabiʿ* olmalarıdır.[1]

Gayr-i Müslim topluluklar, - yeni bir kilise inşa edememeleri veya eski kiliseyi tamir için izin istemeleri gibi bazı kısıtlamalar uygulansa da - kendi dinlerini

* abdulmecidmutaf234@gmail.com
**o_karakas45@hotmail.com
Tanıtma yazısı. Geliş tarihi: 14 Eylül 2023/ Kabul tarihi: 26 Mart 2024
[1] İlber Ortaylı, "Osmanlı İmparatorluğunda Millet Sistemi", *TÜRKLER*, C. 10, Ankara, 2002, s. 217.

yaşayabiliyor, kendi medeni hukuklarını uygulayabiliyorlardı. Ayrıca her topluluk kendi dini liderlerini seçebiliyordu ve devlet de onu resmen tanıyordu.

Osmanlı devletinin egemenliği altında yaşayan Hıristiyan topluluklardan biri-si de Kadim Süryani (*Süryani-i Kadim*) topluluğudur. Bu topluluğun da bir ruhanî lideri (*patrik*) ve Diyarbekir Eyaleti'ne bağlı Mardin Sancağı'nda bir makamı (*Patrikhane*) vardır.

Patriklik makamınca topluluğun her tür konusuyla ilgili muhtelif kurum ve şahıslarla yapmış olduğu yazışmalar defterlere kaydedilirdi.

Bu yazının amacı, yakın dönem tarihiyle ilgili önemli bir kaynak olan bu defterleri tanıtmaktır.

II. Kadimden Günümüze Süryaniler

Süryaniler, inanç olarak ekümenik Antakya Patrikhanesi'ne mensup, günümüzde de tarihî Antakya Patrikhanesi'ni temsil eden, Hristiyanlığın en eski (*kadîm*) topluluklarındandır.

VI. yüzyıla kadar Doğu Hristiyanlığının merkezi durumunda olan kilise, bir taraftan kendi içindeki dini çekişmelerden, diğer taraftan da Bizans Kilisesi'nin uyguladığı baskılar yüzünden her geçen gün zayıflamış, nihayet İslam Dini'nin bölgede hakim olması ile mensuplarının büyük bir bölümünü kaybederek bugünkü durumuna gelmiştir.

III. Süryani Kadim Patrikhanesi Defterlerinin Adedi ve Tarihleri

Kadim Süryani patrikliğine ait bu defter serisi kısaca; Süryani topluluğunun dini ve siyasi yöneticisi ve temsilcisi olan patriklik makamınca 1887-1952 yılları arasında muhtelif kurum, kuruluş ve kişilerle yapılmış ve topluluğa ait her tür konuyu içeren yazışmalarla dilekçelerin aynen kaydedildiği defterlerdir.

Bunlardan yazışmalara ait defterler 1887-1921 arasını oluştururken, dilekçelere (*arzuhal*) ait defterlerde bu tarih 1952'ye kadar uzamaktadır.

Şu anda Amerika'daki *Hill Monastic Manuscript Library* kütüphanesinde bulunmakta[2] olan defterlerin kaynağı Mardin'deki "Kırk Şehitleri Kilisesi Kütüphanesi" olarak gösterilmiştir.

Toplam 17 adet olup kütüphane tarafından 855'ten 871'e kadar numaralanmış[3] olan defterlerin yazışmalara ait olan 14 adedinin ilk sayfa ile son sayfasındaki kayıtlara göre tarihleri şöyledir:[4]

---

[2] https://www.vhmml.org/readingRoom

[3] Adı geçen kütüphane tarafından yapılan bu tasnifte 860 numaralı bir defter bulunmamaktadır.

[4] Defterlerin düzenli bir kronoloji takip etmiyor olması, yanlış numaralanmış olmasından veya bazı sayfalarının kaybolmuş olmasından kaynaklanıyor olabilir. Ayrıca bazı defterler, muhtemelen yanlış ciltlenmesinden kaynaklı yine kendi içerisinde de kronoloji takip etme-

Defter no	Başlangıç ve bitiş tarihi
855	17 Şubat 1887 - 17 Şubat 1895
856	17 Mart 1889 - 15 Mart 1891
857	10 Haziran 1895 - 3 Eylül 1896
858	4 Eylül 1896 - 4 Temmuz 1897
859	21 Ekim 1896 - 2 Aralık 1899
861	29 Mart 1908 - 18 Ekim 1915
862	6 Aralık 1902 - 24 Şubat 1907
863	22 Nisan 1919 - 3 Ekim 1920
864	29 Eylül 1920 - 15 Nisan 1922
865	25 Nisan 1910 - 10 Nisan 1912
866	28 Mart 1912 - 7 Kasım 1916
868	13 Mart 1918 - 15 Mart 1928
869	21 Mart 1911 - 2 Haziran 1920

Aşağıdaki defterler ise geniş bir tarih aralığında olup halkın verdiği dilekçeleri içermektedir:

867	7 Eylül 1917 17 Nisan 1930	Osmanlıca, Arapça ve Süryanice ile yazılmış arzuhaller
870	6 Haziran 1914 1 Haziran 1948	Çoğu Arapça ve Süryanice ve Zafaran Manastırı dışındaki makamlara da yazılmış arzuhaller
871	1 Aralık 1930 9 Şubat 1952	Osmanlıca, Süryanice, Arapça. Başka makamlara da yazılmış dilekçeler

IV. Defterlerin Arşiv Değeri

Bu defterler, Süryani tarihi için, kapsadığı döneme ait çok önemli bir arşiv oluşturmaktadır. Günlük olarak gelişen hemen her olayla ilgili olan yazışmalar, topluluk hakkında dini, siyasi, adli, idari, hukuki, mali gibi pek çok konuda bilgi içermektedir.

Defterlerdeki kayıtların diğer önemli bir yönü de, çoğunun tek nüsha olmasıdır. Patrikhanenin; başkent İstanbul'da bulunan saray, bakanlıklar ve diğer kurumlara yazdığı yazıların birer nüshasını bugün Osmanlı Arşivi'nde bulmak mümkündür.

mekte olup karışık durumdadır. Transkribe çalışmamız esnasında defterlere sayfa numarası verirken görüldüğü şekle itibar edilmiştir.

Fakat bunların dışında kalan; yani patrikliğin vilayet, kaza ve nahiye yöneticileriyle yapmış olduğu yazışmalar ve topluluğun kendi iç yazışmaları; yani başkentteki Patrik Vekaleti'ne, çevre vilayet ve kazalarda bulunan vekillere, bazı şahıslara ve hatta yabancı ülke sefaretlerine yazmış oldukları yazılar tek arşiv nüshasıdır.

Patrikhane defterleri Osmanlı tarihi ve arşivleri için de önem arz etmektedir. Şöyle ki: Bilindiği üzere, altı asır boyunca Anadolu'da ve diğer coğrafyalarda yaşamış yaklaşık kırk kadar ülkenin ve çok sayıda etnik topluluğun tarihini içeren Osmanlı Arşivleri dünyanın önemli tarih kaynaklarından biridir.

Ancak, defter ve belgelerden oluşan bu arşiv dokümanları sadece merkez arşividir. Yani başkent İstanbul'daki başta saray olmak üzere tüm resmi kurumların birbirleriyle, vilayetlerle ve dış ülkelerle yapmış oldukları yazışmalardır.

Bu arşivde mahalli kayıtlar, yani vilayetlerin kendine bağlı kazalarla veya diğer vilayetlerle yapmış oldukları yazışmalar bulunmamaktadır.

Patrikhane defterleri ait olduğu yıllar arası bir dönem için - Süryani merkezli de olsa - mahalli arşivlerdeki boşluğun bir kısmını da olsa doldurmakta ve bölgede meydana gelen adli, idari, siyasi, sosyal ekonomik ve benzeri konularda başka yerde bulunamayacak bilgiler vermektedir.

V. Defterlerin Diplomatik Özellikleri

Osmanlı bürokrasisindeki belge çeşitlerinden pek çoğuna Patrikhane defterlerinde de rastlamak mümkündür. Yazışmalardaki belge türleri; *şukka, tezkere, iʿlam, mazbata, ilmu-haber, zeyl, arzuhal, teşekkürname, arîza, nemîka, bereketname, keşifname, tavsiyename, vekaletname, patriklik kararnamesi, vakfiye, vilayet emirnamesi, buyuruldu, jurnal, irade-i seniyye, ferman-ı hümayun'un* yanında bazıları da *telgraf'tır.*

Patrikhanenin yazışma yaptığı makamları iki kategoride değerlendirmek mümkündür:

1- İç yazışmalar: Bu yazılar patrikhane ile İstanbul'daki (*Dersaʿadet*) patriklik vekilliği ile Süryani nüfusun bulunduğu yerleşim yerlerindeki temsilcilerledir.

2- Dış yazışmalar: Patrikhanenin, yazının konusu ile ilgili olan muhtelif makamlarla yapmış olduğu yazışmalar olup başlıcaları şunlardır:

Başkentte; Saray, Sadaret, Adliye ve Mezahib Nezareti. Dahiliye Nezareti, Maliye Nezareti, Hariciye Nezareti, Şura-yı Devlet Riyaseti ve Rum patrikliği.

Taşrada ise, en başta patrikhanenin bulunduğu Diyarbekir Valiliği olmak üzere vilayet merkezindeki Bidayet Mahkemesi Riyaseti, Şerʿiye Mahkemesi Riyaseti, Belediye Reisliği, Müftülük Makamı, Telgraf Posta Müdürlüğü vs.

Vilayet merkezi dışında ise, Süryani nüfusun bulunduğu kaza kaymakamlıkları, kasaba ve nahiye müdürlükleri, köy muhtarları.

Ülke dışında; Hindistan'da bulunan Süryani din adamları ve resmi makamlar, İngiltere, Fransa, Rusya konsoloslukları, Mısır Hidivliği.

Osmanlı bürokrasisinde, makamlar arasındaki (yani alt makamdan üst makama, üst makamdan alt makama veya aynı seviyedeki makamlar) yazışmalarda birbirlerine nasıl hitap edecekleri belli kurallara bağlanmıştır. Patrikhane yazışmalarında bu kurallara azami riayet edildiği görülmektedir.

Yazışmaların tamamına yakını Osmanlı Türkçesi ile yazılmış olup, az sayıda Arapça, İngilizce ve Süryanice belge bulunmaktadır. Bunun sebebi, muhatapların veya dilekçe sahiplerinin Türkçe bilmiyor olmaları olabilir.

Belgelerin tamamı (Süryanice ve İngilizce olanlar hariç) rikʿa kırması hattı ile yazılmıştır. Yazıların tamamına yakını tashih edilerek temize çekilerek (*tebyîz*) yazılmıştır. Üzeri çizilerek düzeltme yapılmış yazı oldukça azdır.

Defterlerdeki kayıtların tamamına yakını patrikliğin muhtelif makamlara yazdığı yazılardır. Bazı nezaretlerden gelen yazılar ile bir miktar irade-i seniyye ve ferman, yazışma konusu gereği ilgi tutulmak üzere deftere kaydedilmiştir.

VI. Yazışmaların Konuları

Patrikhane defterlerinin temel konusu doğal olarak Süryaniler ve Süryaniliktir. Ancak yazışmaların tamamını konularına göre şöyle sınıflandırmak mümkündür:

Din ve Mezheble İlgili Konular

Süryanilikten İslam'a geçenler veya tekrar geri dinine dönenlerle ilgili soruşturmalar.

Süryanilikten Süryani Katoliklik veya diğer mezhepler arası geçişler ve bundan doğan problemler.

Bulunduğu patriklik makamına ve genel ahlakî kurallara aykırı bazı davranışları nedeniyle azl edilen Patrik Abdülmesih'in halk ve din adamları arasında yürüttüğü fesat çıkarıcı faaliyetleri ve buna karşı tedbir alınması.

Uygunsuz hareketleri nedeniyle Suriye murahhası Bıtrıs'ın (Petrus) ve diğer bazı din adamlarının azilleri ve topluluğa zarar veren davranışlarıyla ilgili gereğinin yapılması talebi.

Bir takım uygunsuz davranışlarda bulunan Abdunnur Efendi'nin azli ve hakkında soruşturma yapılması.

Humus'ta Mar Elyan Manastırı'na Süryani Katoliklerin müdahaleleri.

Hindistan'daki Süryanilerle ilgili muhtelif konular.

Diğer gayr-i Müslim milletlerde olduğu gibi Süryani Kadim Patrikhanesi'ne ait bir Nizamname düzenlenmesi gereği ve 64 maddelik bir taslak hazırlandığı.

Patrikhanedeki Ruhani ve Cismani Meclis-i Muhtelit üyeleri seçimi.

Musul ve bağlı kazalarda bulunan topluluğa ait kiliselerde görevli şemmasların miktar ve isimlerini gösterir defter.

Musul'da Mar Tuma kilisesinde bulunan şemmasların listesi.

Hakkında bir ferman bulunmadığı halde açık olan kilise ve manastırların Dersaˁadet'teki patrikhaneye takdim kılınan defteri.

Ferman ile kurulmuş olan kilise ve manastırlarda görevli olan şemmasların listesi.

Adlî ve Hukuki Konular

Kız, kadın kaçırma, kavga, küfürleşme vesaire gibi adi suçlarla ilgili adli konular.

Karakol askerlerinin yöre halkına verdiği rahatsızlıklardan şikayet.

Hapse düşen topluluk üyelerinin hakkını arama.

Katolik Süryanilerince Süryani Kadim kilise ve manastırlarının vakıf ve emlakına el konulması konusundaki davalar.

Vefat eden Süryani ruhbanların miraslarıyla ilgili davalar.

Kudüs'te Kamame Kilisesi'ndeki Süryanilere ait manastırla ilgili Ermenilerle olan anlaşmazlıklar.

Topluluğa ait din adamlarınca yapılması gereken nikah, boşama, vasilik konularındaki hak arama davaları.

Ermenilerle zaman zaman ortaya çıkan arazi, kilise, vakıf arazileri, İdare Meclisi ve Bidayet Mahkemesi azalığı anlaşmazlıkları.

Musul'da Ţahira Kilisesi'yle ilgili Katoliklerle olan anlaşmazlıklar.

Kilise ve manastırların vakfı olan bağ, bahçe ve diğer arazilere müdahale edenler hakkındaki şikayetler ve davalar.

Dayr al-Abyaz - Lice'de - Ak Manastırı'nın aidiyetiyle ilgili Ermenilerle olan çekişmeler ve davalar.

Patrikhaneye ait Diyarbekir'in Sur dışındaki Šamˁhane denen yerdeki vakıf arazisine yapılan fuzuli müdahale davası.

Topluluk içi miras, nikah gibi Medeni Hukuk meseleleri.

Seferberlikte Süryanilerin istisna tutulma durumu.

İdari Konular

Vilayet veya Kaza Meclis-i İdare azalığına ve Bidayet Mahkemesi azalığına Süryani Kadim temsilcisi atamaları veya bu konulardaki haksızlıkların giderilmesi talepleri.

Süryani topluluğundan olan memurların tayini veya bunların uygun görevlere atanmaları ile ilgili tavsiye ve referanslar.

Topluluğa kötü davranan valilerden şikayetin, iyi davrananlardan ise memnuniyetin bildirilmesi.

Süryani din adamlarından bazılarına veya devlet görevlisi olan bazı kişilere nişan ve rütbe verilmesi tavsiyesi yazıları.

Zafaran Manastırı'nda kitap ve risale basmak için kurulacak olan matbaa ile ilgili yazışmalar.

Süryani okullarında okutulacak olan kitap ve risalelerin basılması.

Tamire muhtaç mektep, ayazgâh, kilise ve manastırların tamiri için izin talebi.

Süryani Kadim milletinin nüfusunun tam olarak bilinmediği, patrikhanede bulunan kayıtlarda da bu bilginin olmaması sebebiyle bir çalışma yapılması gerektiği.

Mardin merkez ile sancağa bağlı olan tüm kaza ve köylerde yaşayan Süryani Kadim milleti nüfusunun miktarını gösteren defter.

Kazalara bağlı Süryani nüfus barındıran köylerin listesi.

Ruhsatsız açılan gayr-i Müslim okulları konusu.

Diğer gayr-i Müslim topluluklar gibi Süryani patrikliğinin de Dersaˁadet'te temsil edecek bir memur bulundurulması müracaatı.

II. Abdülhamit sonrası iktidara gelen İttihad Terakki'den Meclis-i Ayan'da üç aded Süryani azanın da bulunması talebi.

Süryani din adamlarının askerlikten muaf tutulmaları.

Muhtar ve ihtiyar heyeti seçimleri.

Hükümetçe ihanetleri tespit edildiği için yerlerinin değiştirilmesine gerek görülen Ermenilerin sevkleri esnasında yanlışlıkla Süryani-i Kadim topluluğundan da liva, kasaba ve köylerden başka yerlere sürülen kişilerin yerlerine döndürülmeleri.

Mali Konular

Süryani köylerinin aşar, ağnam, bedelat-ı askeriye gibi vergilerinde zaman zaman ortaya çıkan haksızlıkların ve yanlışlıkların giderilmesi.

Mardin'e *tabiˁ* Zafaran Manastırı'nda bulunan ruhban, fukara ve kimsesiz yetim çocuklarla patrikhanenin idaresi için yiyecek ve yardım istenmesi.

Kilise ve manastırların vergi muafiyeti meseleleri.

Zafaran Manastırı'nın vergilerden muafiyeti ve bu konuda karşılaşılan problemlerin çözümü.

Çekirge, böcek gibi zararlıların zararının giderilmesi tedbirleri.

Kürt aşiretlerinin saldırıları veya talanları sebebiyle fakir düşen kişi veya kişilere ve bazı köylerin halkına yardım edilmesi, bu sebeplerle vergisini ödeyemeyenlerin borçlarının ertelenmesi.

Patrik efendiye, Kildani patriğine verildiği gibi bir maaş bağlanması.

Süryani Kadim topluluğumuza ait mekteplerine ödenek gönderilmesine dair

Topluluk İçi Konular

Süryani din adamları hakkında soruşturmalar.

Süryani milletine ait okulların ve bunlardaki öğrencilerin sayılarını gösteren defter.

Padişahın tahta çıkışı, culus yıl dönümleri, doğum günü kutlaması ile Kurban ve Ramazan Bayramı tebriki için yazılan tebrik yazıları.

Patrik seçimi ve bununla ilgili yaşanan problemler ve yeni seçilen patriğin tebrik yazıları.

Mardin'e *tabi*ˁ Zafaran Manastırı'nda eskiden beri eğitim veren okuldan mezun olanlarına ruhbanlık görevi verilmesi.

Süryani Kadim patrikliğine *tâbi*ˁ vilayet, liva, kaza ve nahiyelerde bulunan metropolitlerin listesi.

Anadolu'da bulunan tüm Süryani kilise ve manastırlarının listesi.

Süryani mekteplerinin öğrenci adedi ile yıllık masraflarını gösterir tablo.

Asayişle İlgili Konular

Zaman zaman meydana gelen Yezidi, Kürt ve diğer eşkıyaların Süryanilerin yaşadığı köylere ve halka saldırıp onları öldürmeleri, yaralamaları, mal, eşya ve paralarını çalmaları, kilise ve manastırları yağmalamaları.

Eşkıyanın ibadethanelere saldırıp eşyaları çalmaları.

Kürt aşiretleri tarafından Süryanilere yapılan saldırılar, öldürmeler, yaralamalar, tecavüzler, kadınları kaçırmalar, kiliseleri yıkma ve yağma etme, mal, eşya ve hayvanlarını çalmaları olayları ve mağdurlarla çalınan eşyaların, hücum eden aşiretlerin listeleri. (Diyarbekir hadisesi)

Büyük karışıklıkta (İğtişaşât-ı mündefiˁa) insanların Kürt aşiretlerin saldırılarından korkup şuraya buraya dağıldıkları, halktan bir kısmının ise usul ve nizama aykırı olarak zorla din (ve mezheb) değiştirildiği ve gereğinin yapılması talebi.

Ermenilerin Süryaniler arasında dolaşarak fesat çıkardıkları.

Ermenilerin topladıkları kalabalıkla Diyarbekir'in bazı kazalarında Süryanilere zulüm edecekleri haberinin alındığı ve tedbir alınması gerektiği.

Süryani ruhbanlara sokaklarda çocuklar tarafından yapılan hakaretlere engel olunması.[5]

VII. Döneme Ait Tarih Kaynakları ve Araştırmaları İtibarıyla Patrikhane Defterleri

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'ne bağlı Osmanlı Arşivi ve Cumhuriyet Arşivi'nde Süryani Toplumu ile alakalı çok sayıda belge bulunduğu bilinmektedir. Ancak bunların sadece tasnif edilip araştırmaya açılmış olanlarına ulaşabilmek mümkündür.

[5] Bu konular, şimdiye kadar transkribe ettiğimiz defterlerden tespit edilmiş olup hemen hemen her defterin bu içerik formatında olduğu görülmüştür. Defterleri transkribe çalışmalarımız devam etmektedir.

Bu bağlamda, konunun araştırmacıları birinci el farklı arşiv kaynaklarına ulaşamadıkları için aynı belgeler tekraren kullanılmakta; bu da konuya yeni bir perspektif yeni bir bakış açısı getirilmesini zorlaştırmaktadır.

Bu makalede ele alınan Patrikhane Defterleri'nin keşfedilmemiş olup, henüz araştırmacılar tarafından hiç kullanılmamış olması bunların önemini bir kez daha göz önüne sermektedir.

Dolayısyla Patrikhane Defterlerin incelenmesi ve analiz edilmesi sonucu Süryani topluluğuna ait, kültürel, mali, dini, siyasi ve toplumsal hayata vs dair yeni bilgiler ortaya çıkacak, bu da Cumhuriyet tarihinin hala tartışılmakta olan Süryaniler konusuna farklı bakış açıları sunacaktır.

VIII. Sonuç

Osmanlı İmparatorluğu'nun en uzun yüzyılının üçte birini teşkil eden 1887-1920 yılları arasına ait Süryani Kadim topluluğu hakkında sosyal, ekonomik, hukuk, asayiş gibi konularda değerli bilgiler içeren Patrikhane Defterleri, aynı zamanda bölge tarihi ve Osmanlı Devleti'nin Süryani politikası açısından da oldukça önemlidir.

Akademik açıdan bu kayıtların Süryanilerin bakış açısını yansıttığı unutulmamalıdır. Tıpkı Osmanlı arşivindeki her belgenin, devletin resmi evrakı olması hasebiyle olaylara kendi bakış açısını yansıttığı gibi:

Yazışmaların tamamına bakıldığında patrikliğin, topluluk üyelerinin gerek ferdî ve gerekse topluluk olarak küçük-büyük her problemi ile ilgilendiğini, haklı her talebini dile getirdiğini, hukuki olan her türlü hakkını büyük bir medeni cesaretle aradığını açıkça görmek mümkündür.

Bu bağlamda, söz konusu dönemde Süryanilerin dini durumları ile ilgili araştırma yapmak isteyen araştırmacılar, makale içerisinde de belirtildiği gibi, mezhepler arası geçişlerde yaşananlar, patriklerin tutumları, bir Nizamname düzenlenerek Patrikhanenin daha sistematik bir hale kavuşturulması talebi gibi pek çok konu bulacaklardır.

Yine konu ile ilgili çalışan araştırmacılar için bölgede ikamet eden Süryani topluluğunun hukuki ve adli durumlarına ait genişçe bir arşiv mevcuttur. Nikah, evlenme, boşanma, miras gibi medeni hayatı alakadar eden konuları ihtiva eden belgeleri görmek ve incelemek mümkündür.

Patrikhane Defterleri'nde idareyi ve idari konuları ilgilendiren belgeler de mevcuttur. Vilayet veya kaza Meclis-i İdare azalığına seçilen Süryani Kadim temsilcisi, bölge valileri ile topluluk arasındaki ilişkileri ihtiva eden belgeleri görmek mümkündür.

Ayrıca, mali konularda da - topluluğun vergi konularında yaşadığı problemler, vergi muafiyetleri - mali düzenlemelerde bu defterlerde de yer almaktadır.

Son olarak Süryani topluluğun asayiş konusunda karşılaştığı problemlerle ilgili de belgeler bulmak mümkündür. Bölgede o dönemde mevcut eşkıyanın

Süryani köylerine yaptığı baskınlar, ibadethanelere yaptığı saldırılar, manastır ve kiliseleri yağmaları bunlardan bazılarıdır.

Kısaca, Patrikhane defterlerinde Süryani Topluluğuna ait, idari, hukuki, mali, asayiş konularında yeterli sayıda bilgi-belge bulmak mümkündür.

EK: Kadim Süryani Patrikliği Defterlerinden Bir Sayfa

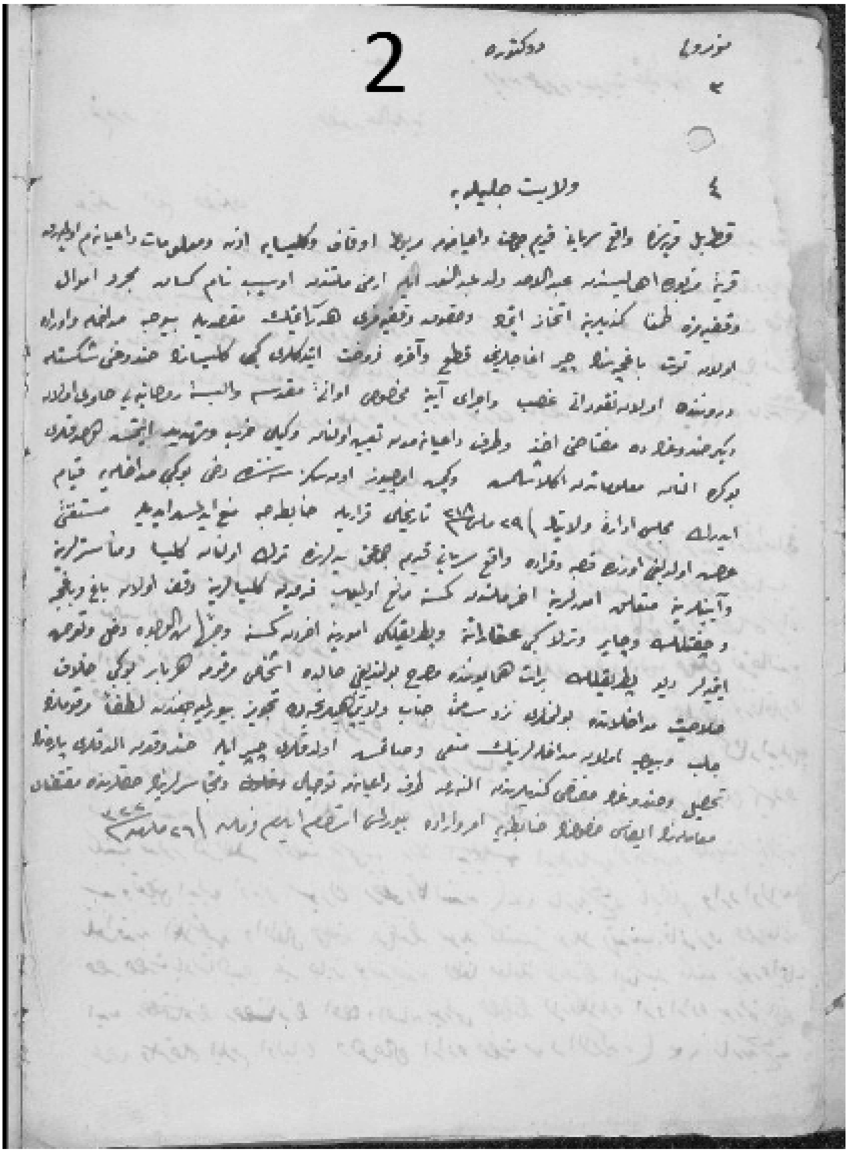

Dosya: Osmanlı Dünyasında Türkçe Dışı Süreli Yayınlar - VII

İtalyanca Basın

IL CORRIERE
GIORNALE SETTIMANALE
Teatri, Letteratura, Varietà.
COSTANTINOPOLI 12 OTTOBRE 1867.

IL LEVANTINO

IL SEMAFORO
DI COSTANTINOPOLI

Giornale Commerciale
ORGANO UFFICIALE

LA RASSEGNA ITALIANA
ORGANO DEGL'INTERESSI ITALIANI IN ORIENTE
GIORNALE UFFICIALE
DELLA
CAMERA DI COMMERCIO ITALIANA
DI COSTANTINOPOLI
DIRETTO DA
CARMELO MELIA
ANNO 1897
COSTANTINOPOLI
Tipo-Litografia E. SOUMA & C°

Editörün Sunuşu: Osmanlı Döneminde İtalyanca Süreli Yayınlar

Ayça Güzel GÜRACAR*

Osmanlı ve erken Cumhuriyet döneminde okurla buluşturulan İtalyanca süreli yayınlar genel olarak 1848-1939 tarihlerini kapsayan bir zaman aralığındadır. İstanbul ve İzmir şehirlerinde faaliyet göstererek Türkiye coğrafyasındaki yerleşik ya da göçmen İtalyan-Levanten cemaatinin kendi kültürlerine ilişkin haber alma ihtiyacını karşılamak, ticarî faaliyetlerle ilgili bilgi vermek, İtalya ile İtalya dışında yaşayan İtalyan-Levantenler arasında kültürel köprü kurmak ve Türkiye'de ikamet eden İtalyan Levantenlerin dillerini ve kültürlerini korumak amacıyla kurulan İtalyanca basın zamanla İtalya'nın siyasî politikasını temsil eden bir araç kimliğine bürünmüştü.

Türkiye coğrafyasındaki İtalyan-Levanten kimliğini kristalleştirme temelinde İtalyan-Levanten asıllı girişimcilerin ve bürokratların katkıları bulunmaktadır. Bu yönde, aşağıda kısaca listesi verilen İtalyanca süreli yayınların hemen hemen tümünde 19. yüzyılda politik nedenlerle Osmanlı coğrafyasına göç eden Feliciano Orlando'nun kurucu ve yazar ismini görmek mümkündür.

Bu listede Türkiye'de 19. yüzyılın ortasında ve 20. yüzyılın ilk kırk yılında yayınlanan İtalyanca süreli yayınlara, *La Rassegna Italiana* (1897-1940) dışında erişilememiştir. Yayın yaşamına bülten niteliğiyle başlayan, daha sonra dergi/gazete hâline dönüşen *La Rassegna Italiana*'nın dışında kalan İtalyan dilindeki diğer süreli yayınların kataloglu arşivine henüz erişememek bu alanda önemli bir eksikliktir.

İtalyanca, Osmanlı tarihinin klasik döneminde diplomasi dili olduğu gibi, Tanzimat döneminde Fransızcanın artmaya başlayan ağırlığına kadar, Osmanlı

* Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyatı / ayca.guzel@bilkent.edu.tr

coğrafyasındaki Avrupalıların sözlü anlaşma dili de (*lingua franca*) olmuştur. Öncelikle İzmir ve İstanbul'da, Avrupalılarla birlikte onlarla çalışan Rum ve Ermenilerin, hatta bir Avrupalı evine temizliğe giden Rum ve Ermeni kadınların, iletişim kuracak kadar İtalyanca "paraladıkları" görülmektedir. İzmir'in ilklerin şehri olduğu "erken Tanzimat'tan başlayarak İtalyancanın taşıdığı önem, öncelikle Avrupalı ve Levantenlerin birbirleriyle ve kendi devletleri ve Osmanlı Devleti ile ve daha da karanlıkta kalmış olan başta Türk/Müslümanlar olmak üzere Osmanlılarla kurdukları ilişkilerin tutanakları anlamına gelen İtalyanca basın, ilgilisini beklemektedir.

La Rassegna Italiana-Organo degli Interessi Italiani in Oriente

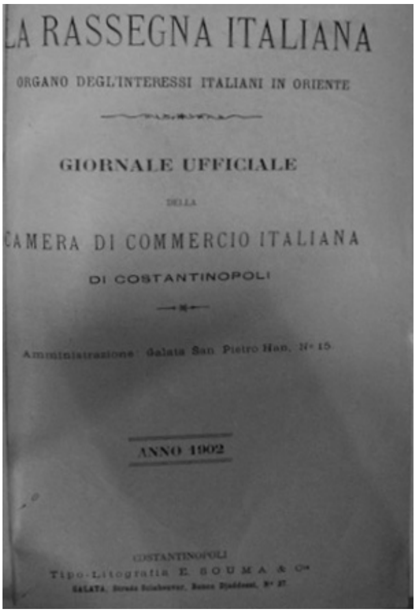
LA RASSEGNA ITALIANA
ORGANO DEGL'INTERESSI ITALIANI IN ORIENTE
GIORNALE UFFICIALE
DELLA
CAMERA DI COMMERCIO ITALIANA
DI COSTANTINOPOLI
Amministrazione Galata San Pietro Han, N° 15
ANNO 1902
COSTANTINOPOLI
Tipo-Litografia E. SOUMA & C.

I QUADERNI DEL BÓSFORO
VI
FRANCESCO PONGILUPPI
LA RASSEGNA ITALIANA
ORGANO DEGLI INTERESSI ITALIANI IN ORIENTE
GIORNALE UFFICIALE
DELLA
CAMERA DI COMMERCIO ITALIANA
DI COSTANTINOPOLI
EDIZIONI ISIS
ISTANBUL

La Rassegna Italiana-Organo degli Interessi Italiani in Oriente [1897-1939] envanteri İstanbul Büyükşehir Belediyesi Taksim Kitaplığı arşivinde saklanan nüshalar ışığında hazırlanmıştır. Genel Yayın yönetmenliğini Feliciano Orlando'nun, sorumlu yazı işleri müdürlüğünü M. Dabur'un üstlendiği gazete, Ocak 1897'de yayın hayatına başlayacak, başlangıçta İtalyan Levanten topluluğunu ilgilendiren ticarî faaliyetlere ilişkin bir yayın profili çizse de özellikle 1920 yılının ardından daha politik bir duruş sergileyecekti.

1920 ile 1943 yılları arasında, Türkiye'deki İtalyan kültür, eğitim ve sosyal yaşamı, İtalyan siyasî yapıları tarafından derneklerin ve okulların kontrolü yoluyla aşamalı olarak düzenlenme sürecine gir[miş]ti. [İki] savaş arası dönemde yayımlanan gazete ve dergilerin gösterdiği gibi, İstanbul'daki İtalyan basını da Yeni

İtalya'nın siyasî çizgisini yansıt[acaktı.][1] Avrupa'da filizlenen Nasyonal Sosyalizmin İtalya'da da güçlenmesiyle *La Rassegna Italiana*, Mussolini Hükümeti'nin siyasî ve kültürel referanslarına gönderme yaptı. Bilhassa 1935-1939 yılları arasında yayımlanan sayılarına baktığımızda Mussolini'nin siyasî ve kültürel referanslarına yapılan göndermeler yoğunluk kazanmıştı. Bu söylemlerden biri, Benito Mussolini'den [1883-1945] alınmış şu söylemdi:

> Kara Gömleklilerin devrimi, emeği tüm unsurlarıyla toplumsal yaşamın temel faktörü olarak kabul ederek yüceltme eğilimindedir.[2]

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Taksim Atatürk Kitaplığı'nın arşivi *La Rassegna Italiana- Organo degli Interessi Italiani in Oriente* süreli yayınının 1925-1939 yılları arası çıkarılan sayılarına ait ilk nüshası[3] 1925 yılına tarihlenmektedir. *La Rassegna Italiana il Bollettino Mensile della Camera di Commercio Italiana* başlığıyla kapağı hazırlanan bülten İtalyan Levanten cemaati üyelerine parasız olarak verilmekteydi. Gazetenin bu ilk sayısının yönetimi ve idaresi eski İtalya Başkonsolosluğu'nun Pera Petits-Champs'daki merkezinden yapılıyor, Lüleci Hendek Sokak n. 125'te bulunan [Fransız] L. Mourkides Matbaası'nda basılıyordu. [Bununla birlikte, Francesco Pongiluppi'nin makalesinde[4] İtalyan Ticaret Odası'nın merkezinin Galata San Pietro Han n. 15'e taşınmasıyla *La Rassegna*'nın yönetim bürosunun da değiştiği görülmektedir.]

La Rassegna'nın 1925 yılı künyesinde başkan koltuğunda Francesco Pomi oturuyor, başkan yardımcısı olarak Giorgio Chabert görev yapıyordu. Yönetim Kurulu künyesinde ayrıca danışman sekreterinin Alessandro d'Andria, malî işler sorumlusunun Isidoro Franco, danışmanların Scipione Bolis, Domenico Brazzafolli, Ferdinando Carlmann, Giulio De Medina, Giuseppe Dussi, Battista Morini ve Nicola Parodi oldukları belirtiliyordu. Künyede, İstanbul İtalyan Ticaret Odası Ofisi'nin sabah 09:00'dan öğlen 12:00'ye kadar açık olduğu yazılıydı.

Yönetim Kurulu üyelerinin, *La Rassegna*'nın 1934 yılı nüshalarına bakıldığında değiştiği görülmektedir. Bu doğrultuda, ilgili nüshalarda, başkanın Luigi Marelli, başkan vekilinin Mario Poppi olduğu bilgisi verilmiş, ancak başkan vekilliği Mayıs 1936 sayısında Aroldo Vannuchi'ye devredilmiştir. Öte yandan; 1934 yılında danışman sekreteri olarak Alessandro d'Andria ve malî işler müdürünün yine Franco Isidoro olduğu görülmüştür. Aynı yılın nüshalarında danışman komisyonuna aynı isimlerle birlikte Arturo Bonetta, Domenico Giunchi, Giulio Mongeri, Mario Zanetti, G. B. Marini ve Carlo Simen olmak üzere yeni isimler

---

[1] Pongiluppi, F. "Pedagogia nazionale e mantenimento della lingua Il ruolo educativo della stampa italiana di Istanbul tra la fine del Diciannovesimo e l'inizio del Ventesimo secolo." *Kebikeç*, 57.

[2] *La rivoluzione delle camicie nere tende a elevare lavoro riconoscendolo in tutti i suoi elementi come il fattore fondamentale di tutta la vita sociale.* La Rassegna italiana, 1935. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Taksim Atatürk Kitaplığı.

[3] Envanter N.: Yd_69_01. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Taksim Atatürk Kitaplığı.

[4] Pongiluppi, F. "Pedagogia nazionale e mantenimento della lingua Il ruolo educativo della stampa italiana di Istanbul tra la fine del Diciannovesimo e l'inizio del Ventesimo secolo." *Kebikeç*, 57.

katılmış, 1935 yılında bu listeye Luigi Kaslowski ve Marcello Campaner iştirak etmiştir.

Luigi Marelli'nin [1939 yılı künyesine istinaden] *La Rassegna*'nın yönetim kurulu başkanlığını, Aroldo Vannuchi ise başkan vekilliğini derginin son sayısına kadar devam ettirdiği görülmektedir. Bununla birlikte 1939 yılına dair Yönetim Kurulu künyesinde malî işler sorumluluğunun E. Parma'ya devredildiği okunmaktadır.

1926 yılı ve ardından

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Taksim Kitaplığı'nın arşivinde 1926 yılının *La Rassegna Italiana il Bollettino Mensile della Camera di Commercio Italiana* sayılarının sadece Ekim [Ottobre], Mayıs [Maggio], Haziran [Giugno] ve Aralık [Dicembre] nüshaları bulunmaktadır. Anılan nüshaların künye sayfası incelendiğinde, Yönetim Kurulu'nun ve idarî yapının 1925 yılının künyesiyle aynı olduğu görülmekte, 1925 yılında olduğu gibi bültenin okurlara ücretsiz olarak verildiği yinelenmektedir.

Aynı arşivde; *La Rassegna Italiana il Bollettino Mensile della Camera di Commercio Italiana*'nın 1927 yılının sayılarının yalnızca Ocak [Gennaio], 1930 yılının ise yalnızca Şubat [Febbraio] nüshalarına ulaşılmaktadır. Taksim Kitaplığı'nda 1934 yılına ilişkin Haziran [Giugno], Temmuz [Luglio], Ağustos [Agosto], Eylül [Settembre], Ekim [Ottobre], Kasım [Novembre] ve Aralık [Dicembre] sayıları, 1935 yılına ilişkin ise Ocak'tan Aralık'a bütün sayılar bulunmaktadır. *La Rassegna*'nın 1934 yılı sayılarının kapaklarından itibaren görülmeye başlanan önemli bir ayrıntı *La Rassegna*'nın bundan sonra bülten [Bolletino] değil dergi [Rivista] olarak tanımlanmasıdır. Bu doğrultuda, derginin/gazetenin başlığı *La Rassegna Italiana Rivista Della Camera di Commercio Italiana di Istanbul* olarak değiştirilmiş, Haziran 1935 sayısından itibaren ise bu başlığa *Mensile* [aylık] ibaresi yeniden eklenmiştir. Böylece, 1935'in altıncı sayısından itibaren derginin/gazetenin başlığı okurlara *La Rassegna Italiana Rivista Della Camera di Commercio Italiana di Istanbul* olarak sunulmuştur.

1936, 1937, 1938 ve 1939 yıllarının kapakları yine *La Rassegna Italiana Rivista Della Camera di Commercio Italiana di Istanbul* başlığını korumakta, bununla birlikte 1939 Şubat-Mart sayısından itibaren alt başlık olarak *Rivista Della Camera di Commercio Italiana di Istanbul* ifadesinin Türkçesi olan *Kamera di Komerço İtalyana di İstanbul Cemiyetinin Bülteni* cümlesi

eklenmektedir. 1939 Kasım ayından itibaren ise ay isimlerinin Türkçeleri Kasım için *İki Teşrin*, Aralık için *Bir Kanun* olarak yazılmıştır.

Yayının, 1936 yılına ait bütün sayılarına kitaplıkta ulaşılabilmesine rağmen 1937 yılının yalnızca Mart sayısına erişilebilmektedir. 1938 yılının arşivi 1937 yılına göre daha kalabalıktır. Anılan yılın nüshaları Ocak, Şubat, Nisan, Haziran, Temmuz, Ağustos ve Kasım sayılarıdır.

1939 yılının bütün sayılarına Taksim Kitaplığı'nın arşivinden erişilebilmektedir. Bununla birlikte; daha önceki sayılarda izlenmeyen bir ayrıntı *La Rassegna Italiana Rivista Della Camera di Commercio Italiana di Istanbul*'un Şubat-Mart ve Temmuz-Ağustos ayları için iki aylık bir dönemi kapsamak suretiyle yayımlanmasıdır.

Diğer İtalyanca süreli yayınlar

L'Omnibus:

L'Indicatore Bizantino, *L'Album Bizantino*, *Giurisprudenza Bizantina*

1848

La Crisalide Sotterranea

1848

La Rivista De' Giornali

1848

La Pulce

1850

Il Camaleonte

1850

Il Corriere

1865

Civiltà Cattolica

1876

Il Semaforo di Constantinopoli

1878

Eco d'Italia

1885

La voix du peuple

1908

La vedena

1908

IL CORRIERE

GIORNALE SETTIMANALE

Teatri, Letteratura, Varietà.

Si pubblica il Sabato

ANNO III — COSTANTINOPOLI. 12 OTTOBRE 1867. — N° 3

AVVISO

La Turchia - La Turquie [İtalyanca - Fransızca]

1908

Revue Musulman Osmanie Italian Terakki Gazetesi Journal Otoman-Italien du Progrés

1908

Il Papagallo [İtalyanca - Fransızca]

1909

archives.saltresearch.org/handle/123456789/128410

Le Perroquet

1909

Avenire

1909

Revue Musulman Osmanie Italian Terakki Gazetesi Journal Otoman-Italien du Progrés

1908

TINOPOLI 26 OTTOBRE 1878 — N° 123.

IL SEMAFORO
DI COSTANTINOPOLI

GIORNALE POLITICO, COMMERCIALE, MARITTIMO, E LETTERARIO.

Lettere non affrancate si respingono — I manoscritti non si restituiscono. Ogni domanda d'abbonamento deve essere accompagnata dal suo prezzo.

ZI D'ABBONAMENTO
tinopoli Lt. 4.
incie e l'Estero franchi. 30.
MERO Piastre 3 caimé

IL GIORNALE SORTE OGNI MARTEDI, GIOVEDI E S...
Agli abbonati si dà gratuitamente, quand...
il « Levantino Illustrato »
Proprietario e direttore Avv. A...
GALATA, Han del Lloyd, N°...

INSERZIONI.
Annunzi, la linea Piast. 3.
Articoli comunicati 10
Per annunzi continuati si tratta di ano in mano.

"Osmanlı Modernleşmesi" yıllarında İzmir'de [Smyrna] Yayımlanan İtalyan Gazeteleri

Pantaleone SERGI*

I. İtalyanca Basının Oluşumu

Çok kültürlü yapısıyla bilinen *kozmopolit şehir İzmir*'de [Smyrna],[1] İtalyanca yayın organları 1849 yılından başlayarak -belki de erken denebilecek bir zamanda- kendini gösterse de bu yayınların pek de başarılı bir performans sergiledikleri söylenemez. Aslında, İzmir'deki İtalyanca basını "sansasyonel bir kaza" ile başlamıştır. Bu "kaza" bir gazetenin kurumsal adının yanlış basımına ilişkin İtalyan gazetecilik tarihinde görülen tek vakadır. Kurumsal ismi *La Crisalide sotterranea* olan gazetenin *La Crisalide sottoranea* ismiyle yayımlanması, "e" yerine "o" ile dizilmesi ve bir "r" harfinin unutulması, *La Crisalide sotterranea* editörünün de kabul ettiği gibi okuyuculardan özür bile dilenmeden gazetenin "adını ve anlamını tamamen değiştirmiştir."[2] Üstelik, "sottoranea" kelimesi "dört veya beş ayrı dille harmanlanmış"[3] bir lehçe olan "İzmir İtalyancasında", hatta Konstantinopolis'teki Pera topluluğunun "karma" İtalyancasında bile kullanılmıyordu.

* Gazetecilik Tarihi Profesörü / Icsaic - Calabria Üniversitesi (İtalya) / pantaleonesergi@gmail.com
Türkçe bibliyografyayı kontrol ettiği için Maria Pia Ester Cristaldi'ye, Orlando Arşivi'nde bulunan İzmir gazetelerinin ilk sayfalarının yayınlanmasına izin veren *altavillahistorica.it* sitesinin editörleri Giuseppe Sabatino ve Raffaele Sarti'ye teşekkür ederim.
1 Marie-Carmen Smynerlis, "Coexistence et réseaux de relations à Smyrne aux XVIIIe et XIXe siècles", *Cahiers de la Méditerranée* [çevrimiçi], 67 (2003), 5 Haziran 2023 tarihinde erişildi. http://journals.openedition.org/cdlm/126; DOI: https://doi.org/10.4000/cdlm.126.
2 "Errori", *La Crisalide sotterranea*, 1, 2, 28 Temmuz 1848, 4.
3 Edmondo De Amicis, *Costantinopoli* (Milano: Treves, 1877), 68; (İstanbul: Ünlem, 2005).

Anno 1mo 21 Luglio Venerdi 1848 N° 1.

ABBONAMENTI.
In Smirne, si fanno al domicilio del Redatore M. Dabar.
In Constantinopoli, Attene, ed' aldronde, farem noto ai S. S. Abbonati, più tardi ove devono indirizzarsi.

PREZZO D'ABBONAMENTI.
Per Smirne, Annno prezzo è 4 Colonnati, Semestre 2 ½, Tremestre 1 ½, Constantinopoli, per anno Col. 4 ½ Semestre 2 ½ Tremestre 1 ½ parimenti per Grecia.

SMIRNE

Prezzi d'Annunziazioni una piastra per ligna. Non s'accettano lettere ne articoli, se il postaggio non vi sia pagato, ne si ammetteranno alle nostre colonne articoli di nissuno, senza essere esaminati da noi, e senza essere inviato il danaro del dritto su scritto a Pra una per ligna.

LA CRISALIDE SOTTORANEA
GIORNALE, PERIODICO, LETTERARIO, BUFFO E COMICO.

La Crisalide sotterranea'nın adının yanlış basdığı 21 Temmuz "848 tarihli ilk sayısının serlevhası

La Crisalide'nin manşetindeki hata, gazetenin iç sayfalarındaki alınlıklarda da tekrarlanıyordu. Bu gazete, Osmanlı modernleşmesi yıllarında [ve sonrasında] Batı Anadolu'nun "başkenti" İzmir'de İtalyan basınının karakterize özelliği olan dikkatsizliğin ve istikrarsızlığın bir anlamda habercisi ve göstergesidir. Anılan istikrarsızlık ve dikkatsizlik, o yıllarda "gazeteci profili" henüz oturmamış olsa da ekonomik endişelerle davranan ve çalakalem yazan yayıncıların işgüzarlığından kaynaklanıyordu.[4] İzmir'deki İtalyan basını, dönemin gazeteci profiliyle ilgili bize çok şey anlatmaktadır. Öyle ki; 19. yüzyılda İzmir'deki gazetecilerin sayısı bir elin parmaklarını geçmiyordu. Üç kişi olan bu gazetecilerin ilkinin asıl mesleği bilinmemektedir. İkincisi avukat, üçüncüsü ise profesördü.

Bu makalede; 19. yüzyılda Doğu Akdeniz'in ana limanı olan İzmir'in "Küçük İtalya"sında gün ışığına çıkan İtalyan basınının ne olduğu ve ne anlama geldiği, tüm sayılarına erişemediğimiz küçük bir gazete tomarının birkaç sayısının ve birtakım arşiv ile bibliyografik kaynakların desteğiyle mümkün olduğunca eksiksiz sunulmaya çalışılmıştır.

Bu noktada İtalyan göçmenlerin ve İtalyan gazetelerinin tamamının bu makaleye yansımadığını da kabul etmek gerekir. Her ikisi de zamanın sayılı limanlarından olan İzmir [Türkiye] ve Valparaíso [Şili] gibi, homojen göç profillerine ev sahipliği yapan liman şehirleri arasında yapılan bir karşılaştırma İtalyan göçmenlerinin ve İtalyan gazetelerinin tamamının bu makalede yer alamayışının bariz bir

[4] Pantaleone Sergi, "Poche, flebili e atipiche 'voci'. I periodici italofoni di Smirne"*, Smirne e l'Italia. Comunità, relazioni, istituzioni*, eds. Francesco Pongiluppi ve Luis Miguel Selvelli (Athens: ETP Books, 2022), 266-283; Türkiye'deki İtalyan basınında da yazılarımı belirtme cüretinde bulunuyorum: "Il caso Turchia. La stampa in lingua italiana dall'Ottocento al Terzo millennio", *Voci d'Italia fuori dall'Italia. Giornalismo e stampa dell'emigrazione,* eds Bénédicte Deschamps e Sergi (Cosenza: Pellegrini, 2021), 47-70; ve hâlâ "Mediterraneo d'esuli, migranti, stampa e affari. Il progetto di un quotidiano italiano in Turchia", *Daedalus*, 5 (2014), 75-100: Bu tür denemelere bu not çok şey borçludur.

kanıtıdır.[5] Her şeyden önce; anılan eksiklik, İtalyan göçünün Türkiye'ye ve Şili'ye, başka ülkelere taşınan İtalyan tebaasının klasik [toplu] göç profilinden farklılık arzetmesinden kaynaklanmaktadır. İzmir ile Valparaíso arasındaki göç de alışılmış İtalyan göç profilinden ayrıydı: İzmir'deki göçmenler, parçalı bir İtalyan-Levanten topluluğundan oluşuyordu; burada, İtalya'dan gelen askerlerle tüccarların varlığı yüzyıllar öncesine kadar uzanıyordu. Ayrıca 19. yüzyılda girişimcilerden, yöneticilerden, çiftçilerden, aydınlardan ve balıkçılardan oluşan bir başka İtalyan topluluğu da şehirdeki yerleşik İtalyan göçmenlerine çeşitli nedenlerle katılmıştı. İzmir'deki İtalyan cemaatine dahil olan bu yeni göçmenlerin vatanlarından ayrılmaları yalnızca ekonomik nedenlere dayanmadığından bu insanlar yeni bir ülkede kendi kimliklerini koruma ihtiyacı da duymuyorlardı.

İtalya'dan Valparaíso'ya taşınan İtalyanlar ise neredeyse tamamen aile birleşimi nedeniyle bu kente göç etmişlerdi. Onlar; Valparaíso'da İzmir'e kıyasla daha girişimci bir tavır sergiliyorlardı. Yeni vatanlarının ekonomik ve toplumsal dokusuna daha iyi entegre olmuşlardı. Bu nedenle; yaklaşık 3.000 civarında kent kökenli İtalyan göçmene ev sahipliği yapan Valparaíso'da, aralarında 52 yıl (1890-1943) süresince varlığını sürdürecek olan, Santiago de Chile'de ve diğer merkezlerde ortalama 1.500 adet satan, bol tirajlı *L'Italia* gazetesinin de yer aldığı 17 süreli yayın yayımlanmıştı. *L'Italia* ile aynı tirajı yakalayan ve belirli dönemlerde ondan çok daha fazla traj kaydeden İzmir'de ise gazetelerin sayısı sadece 9 olup bunlar *L'Italia*'ya nazaran hem kısa ömürlüydü hem de kalite açısından daha düşüktü.

Bununla birlikte, genel olarak, İzmir'in yabancı [Türkçe haricinde yayın yapan] basınla olan ilişkisi ayrıcalıklıydı. Genç iş adamı ve gazeteci Alexandre Blacque'ın (Paris, 1794 - Malta, 1837) girişimiyle, Fransızca olarak yayınlanan ilk Osmanlı gazetesi *Spectateur de l'Orienté* İzmir'de 1825 yılında basılmış,[6] ancak liman operatörlerinin haklarını ve çıkarlarını savunduğundan *Courrier de Smyrne* (1825-1828) namını alarak kurumsal adını değiştirmişti.

1831'de genç Blacque, Sultan II. Mahmud tarafından Konstantinopolis'e çağrıldı ve Sultan adına, Fransızca olarak *Moniteur Osmanli*'yı [*Moniteur Ottoman*] kurdu. Bu gazetenin amacı, Sultan ve hükümetinin bilhassa Osmanlı toplumunun modernleşme sürecine yönelik faaliyetlerini duyurmaktı.

Daha sonra 14 Mayıs 1831'de ilk Türkçe-Osmanlıca gazete *Takvim-i Vekayi*[7] çıktı. Bu gazete *Moniteur* gazetesinin resmî haberler için ayrılan bölümünün ter-

---

[5] Sergi, *Giornali e giornalismo degli italiani in Cile* (Cosenza: Pellegrini, 2023).

[6] Orhan Koloğlu, "Alexandre Blacque, défenseur de l'État Ottoman par amour des libertés", *L'Empire ottoman, la République de Turquie et la France*, eds. Hâmit Batu e Jean-Louis Bacqué-Grammont (Istanbul: Isis, 1986), 179-195.

[7] Jean Henri Abdolinyme Ubicini, *Lettere sulla Turchia* (Milano: Uffic. del Cosmorama Pittorico, 1853); Adolphus Slade, *Travels in Turkey, Greece, &C: And o'f a Cruise in the Black Sea, with the Capitan Pasha*, (New York: Saunders and Otley, 1832). Ayrıca bakınız Roderic H. Davison, *Reform in the Ottoman Empire, 1856-1876* (Princeton N. J.: University Pres, 1963), 27. Türkiye'deki erken dönem Fransızca basını hakkında – metropoliten basının bir eki olarak düşünülmek üzere – bkz Gerard Groc ve İbrahim Çağlar, *La Presse française de Turquie de 1795*

cümesiydi. *Moniteur Osmanlı*'dan önce, Fransa Cumhuriyeti büyükelçisinin 1795'te Pera'da sadece Fransızca çıkardığı bir gazetenin daha varlığı bilinmektedir. Sultan III. Selim'in iktidarında yayımlanan bu gazete, düzensiz yayımlanışından dolayı ülkedeki ilk gazete sayılamıyor.

Ancak İzmir kendi gazetesini her zaman çıkarabildi; bunun nedeni, Blacque'ın ayrılmadan önce *Courrier de Smyrne*'yi Fransız sürgün Jacques "Lucien" Bousquet-Deschamps'a devretmesiydi. Jacques "Lucien" Bousquet-Deschamps gazetenin adını *Journal de Smyrne* olarak değiştirdi.

Bir süre sonra, İzmir'deki Fransızca basın, bir İtalyan'ın girişimiyle daha da güçlenecekti. Toskana Büyük Dükalığı başkonsolosu, tüccar, gazeteci ve tarihçi Giuseppe Bargigli girişimiyle kurulan süreli yayın *L 'Echo d'Orient*, 1838'de basılmaya başlanmış, Fransızca yayımlanmış ve ilerleyen yıllarda Couturier adlı Fransız bir tüccara satılmıştı. *L 'Echo d'Orient* dergisi 1845'e kadar yayımlandı.[8]

Bousquet-Deschamps, Konstantinopolis'e taşınmadan önce, 1846'da *Le Journal de Constantinople – Echo de l'Orient*'i oluşturmak için iki İzmir gazetesini birleştirmişti.

Frankofon üçüncü bir gazete olan *Impartial de Smyrne* siyasî içerikli bir gazeteydi. İki haftada bir yayımlanıyordu. *Impartial de Smyrne*, 1841'de Bousquet-Deschamps'ın eski bir arkadaşı İngiliz M. Anthony Edwards tarafından kurulmuştu. Başlangıçta İngilizce olarak yayınlanan *Impartial de Smyrne*, 1915 yılına kadar varlığını sürdürdü.[9]

[İzmir'de] daha sonra İngilizce, Ermenice, Yunanca, İbranice-İspanyolca yazarak yayım yapan gazeteler de görüldü. Pekiyi İtalyanca gazetelerin durumu nasıldı?

Bu kozmopolit ve çok dilli ortamda,[10] Italyan-Levanten melezi topluluğun diğer cemaatlere nazaran İzmir'in dokusuna en çok nüfuz eden cemat olmalarına ve asırlardır bu şehirde yaşamalarına ve yarımada lehçesini ya da o meşhur "İzmir İtalyancasını" pek de konuşmamalarına rağmen İzmir'de bir broşürün İtalyanca yayımlanması zorunlu şartlar dışında doğal karşılanıyordu. Bunun nedeni, Missir di Lusignano'nun da işaret ettiği gibi, "İtalyan-Levantenler"de "klasik İtalyanlık prototipinden farklı bir İtalyanlığın, hatta tuhaf bir İtalyanlığın, daha iyisi kısmî ya da ılımlı bir İtalyanlığın" varlığıydı ve İtalya toprakları dışında yaşadıklarından onları İtalyan saymak oldukça güçleşiyordu.[11]

à nos jours: histoire et catalogue (Istanbul: İsis, 1985). Ayrıca bakınız Luca Zuccolo, *La presse francophone ottomane et le discours patriotique ottoman* (Istanbul: İsis, 2017).

8 Gian Lepoldo Piccardi, *Saggio di una storia sommaria della stampa periodica* (Roma: Tipografia dei Fratelli Bencini, 1886), 176-177; Giuseppe Fumagalli, *La stampa periodica italiana all'estero* (Milano: Tip. Capriolo e Massimino, 1909), 119.

9 James Porter, *Turkey. Its History and Progress,* Hurst & Blackett, London, 1854, 56.

10 Smyrna'daki İtalyan toplumunun özellikleri ve rolü için bkz Marie-Carmen Smyrnelis, "Gli italiani a Smirne nei secoli XVIII e XIX", *Altreitalie*, VI, 12 (1994), 39-59.

11 Livio Missir di Lusignano, "Identità genealogica, politica e araldica: l'esempio delle famiglie "İtalyan-Levantene", *L'identità genealogica e araldica. Fonti, metodologie, interdisciplinarità,*

Gerçekte, İtalyan-Levantenler kendi aralarında Fransızca konuşuyorlardı. İtalyan-Levantenler; Sardenya Krallığı'nın Konsolosluğu Osmanlı İmparatorluğu'nda ancak 1824'te faaliyet göstermesi yüzünden çoğu zaman Fransız Konsolosluğu tarafından korunuyorlar, 1864'te kurulan ve başlangıçta sömürge *elitlerinin* küçümsediği İtalyan okulları açılana kadar çocuklarını Fransız Katolik okullarına gönderiyorlardı.

Dahası, İtalyanca, uzun zamandır Fransızca, Yunanca ve özellikle Türkçe olarak kendilerini ifade eden iş adamlarının kullandıkları ayrıcalıklı dil konumunu koruyamamıştı.[12]

Yine de Osmanlı İmparatorluğu'nda İtalyan gazeteciliği ilk olarak hızlı bir şekilde bu şehirde gelişti.

Orhan Koloğlu'nun İmparatorluk dönemindeki yabancı basınla ilgili bir yazısında bahsettiği ilk İtalyanca gazete, aslında 1838 gibi erken bir tarihte İzmir'de hayata geçirilmişti.[13] Bununla birlikte konuyla ilgili ulaşılan bilgiler kesinlik arzetmemektedir. Konuyla ilgili net olan bir şey varsa o da on yıl sonra İzmir'de *La Crisalide sotterranea*'nın yayım yaşamına başlaması ve daha sonra Konstantinopolis'te haftada bir gün "bilim, edebiyat, duyuru" gibi konularda haber veren *La rivista dei giornali*'nin hayata geçirilmesiydi. *La Crisalide sotterranea*, R. Michele Dabur'un eseriydi. R. Michele Dabur, gazeteye aynı zamanda yazı işleri müdürü sıfatıyla imzasını atıyordu. İlgili gazete ve 1848 ila 1851 yılları arasında İzmir'de basılan ve yakın zamana kadar Türk bibliyografyasının bilmediği İtalyanca iki sayfaydı. Anılan gezeteler bir Mazzinianili olan Feliciano Orlando'nun özel arşivinin izini süren ve *Omnibus* ve *La Pulce* gibi diğer gazetelere ulaşan *Altavilla Irpina'lı (Avellino, Italia)* iki araştırmacı Giuseppe Sabatino ve Raffaele Sarti sayesinde bize ulaştı.[14] Giuseppe Sabatino ve Raffaele Sarti, İzmir ve İstanbul arasında yirmi yıl gelip gitmişlerdi ve imparatorluğun iki şehrinde [İstanbul ve İzmir] İtalyanca bazı yayın girişimlerinin bizzat destekçileriydiler.

Orlando, İtalya'ya dönüşünde, başkentte [İstanbul] ve liman kentinde [İzmir] basılmış kimi süreli yayınların nüshalarını yanında götürmüştü. İlgili sayılar başka faydalarının yanında bugün hiç olmazsa Osmanlı İmparatorluğu'nda İtalyan basınının filizlenişi sürecinde sınırlı da olsa yolumuzu bulmamıza olanak sağlıyor.

---

prospettive (Roma: Ministero per i Beni e le Attività culturali – Ufficio centrale per i Beni archivistici, 2000), 167.

[12] Anche molti anni dopo un piccolo annuncio sul *Bollettino della Camera Italiana di Commercio* ce ne da una conferma: «Un vecchio negoziante che conosce l'italiano, il francese, il turco e il greco e che è pratico negli articoli di calzoleria, desidera un posto come commesso viaggiatore» («Bollettino», II, 5, 1 Şubat 1905, 375).

[13] Orhan Koloğlu, "Osmanlı'daki Türkçe dışı Basın", *Kebikeç*, 2, 1995, 135.

[14] *Giuseppe Sabatino ve Raffaele Sarti,* "1848-1850 Riviste e giornali custoditi nel carteggio dell'archivio privato di Feliciano Orlando", 30 Mayıs 2023 tarihinde erişildi http://www.altavillahistorica.it/vita-civile/postille-e-inserzioni/giornali-ed-estratti/articoli-vari/884-1848-1850-periodici-in-lingua-italiana-pubblicati-in-levante-contenenti-articoli-dell-altavillese-Feliciano-orlando-diretto-dall-altavillese-Feliciano-orlando?hitcount=0.

II. Sürgünler, koloni ve basın

Hemen belirtmek gerekir ki, İzmir'deki İtalyanca basın, başlangıçta İtalya Birliği'nin [Risorgimento] yanında duran İtalyan sürgünleri tarafından desteklenmiş olsa da siyasî eylem ile gazeteciliği birleştiren, "İtalya'daki ezilen siyasî gruplara ses veren" ve "ülkenin siyasî hayatını yurtdışından etkilemeye çalışan" Malta basını gibi değildi; siyasî bir sürgün basını, bir başka deyişle İtalyan üniter ideallerine bağlı romantik devrimcilerin inisiyatifiyle varlığını sürdüren bir basın niteliği de sergilemiyordu.[15]

İzmir'deki İtalyan basını; normalde anlaşıldığı şekliyle, yani ekonomik göç olgusuyla yakından bağlantılı süreli yayınlardan mürekkep bir göçmen basını profili de çizmiyordu. Bir grup göçmenin diğer göçmenlere kültürlerini ve kimliklerini savunmak üzere çıkardıkları bir göçmen basını da değildi. İzmir basını, diğer Akdeniz ülkelerinde, özellikle Kuzey Afrika'da kaydedilenlerin tersine, İtalyan göç akımlarından hiçbir zaman etkilenmemişti.

Asya ile Avrupa'nın karşılaştığı, kültürlerinin ve ticaretlerinin bir araya geldiği çekim merkezi kimliğiyle İzmir şehrinin İtalyanca basını, tam tersine, 19. yüzyılın ilk yarısında çok sayıda askerin, entelektüelin, sürgünün ve profesyonelin (doktorlar, mimarlar, mühendisler, avukatlar, vb.) gelişiyle çokdilliliği canlanan İtalyan-Levanten toplumunun İzmir'e yüzyıllardır süregelen entegrasyon sürecinin bir sonucudur. 1842 yılına ait bir "enstantane" vermemiz gerekirse *S. M. Sarda Göçmenlerinin Smirne Kaydı* [*Registro dei sudditi di S. M. Sarda in Smirne*], anılan göçmenlerin çok azının "Osmanlı topraklarına yeni gelen Piyemonteli mülteci veya göçmenler olduğunu" ve çoğunluğunun "göç zamanları ne zaman olursa olsun Ceneviz veya Piyemonte kökenli olduklarını" iddia ettiklerini ortaya koymaktadır.

1820-1821, sonra 1847-1850 yıllarında, İtalyan eyaletlerindeki baskı rejimine ses çıkaran başarısız devrimci dalgadan başlayarak, bu Ege şehri, İtalya'daki devrimcilerle temaslarını sürdüren çok sayıda zulme uğramış için sıcak ve güvenli bir sığınak hâline dönüşmüştü. Bu kişiler, İzmir'in özgür ve popüler semti Punta'nın [bugünkü Alsancak] "Küçük İtalya'sında ağırlandılar ve şehrin sosyal ve kültürel girişimlerinin lokomotifi oldular. İzmir; Akdeniz'le olan deniz bağlantılarıyla, başka ülkelerde çıkarılan, İtalya Birliği'ni [Risorgimento] savunan ve göçmenler arasında bir bağlantı görevi gören İtalyanca basının yayılması ve düzenlenmesi için de siyasî bir kavşak hâline geldi. O sürgünler arasında, kardeşi Emilio ile birlikte 1844'te Güney İtalya'nın Calabria kentinde hayatlarına mal olacak bir ayaklanmanın öncüsü olan Avusturya donanması subayı Attilio Bandiera da vardı. Bandiera, vefatından iki yıl önce [1842'de] İzmir'de, Londra sür-

[15] Deschamps, "Echi d'Italia. La stampa dell'emigrazione", *Storia dell'emigrazione italiana – Arrivi,* eds. Piero Bevilacqua, Andreina De Clementi, Emilio Franzina (Roma: Donzelli, 2001), 314.

günü İtalyan vatansever Giuseppe Mazzini'nin *Apostolato Popolare* gazetesinin ilk iki sayısını satın almıştı.[16]

Kısacası; geçmişi ve II. Mahmud döneminin hoşgörüsüyle şehir, daha önce de belirtildiği gibi İtalyancanın çok da popüler olmamasına ve sahil kesimine taşınanların bile anadilleriyle bağlarını çoktan koparmış olmalarına rağmen, İtalyanca yayınlar için ideal bir ortam sunuyordu. Bu insanlar çoğunlukla işçilerin, balıkçıların ve küçük ölçekli sahil taşımacılığıyla uğraşan denizcilerin yanı sıra büyük lordlara çalışan varlıklı tüccarlardan oluşuyordu. Dolayısıyla İtalyan kolonisi; "kendine münhasır" yapısı gerek sayıca gerek heterojen karakterinden gerekse İstanbul gibi "yerli ve tarihi unsurlardan" ve kısmen de "yakın zamanda İtalya'dan göç etmiş bir topluluktan" oluşmasıyla büyük çaptaki yayıncılık girişimlerini sürdürebilecek bir potansiyele sahip gibi görünmüyordu.[17]

Bu durum, şehir merkezinde ve şehrin periferisindeki İtalyan varlığına dair kısıtlı verilerle doğrulanmakta olsa da bu veriler çelişkilidir ve bazıları konsolosların tahminlerinden öteye gidemedikleri için daima güvenilir değildir. Bununla birlikte; dikkatlerden kaçan bir başka "ağırlaştırıcı faktör" ise Levanten olmayanların üçte ikisi ile Levantenlerin üçte birinin okuma yazma bilmemesidir. İzmir konsolosluk bölgesinde, 1861 nüfus sayımına göre 4.800 "sözde" İtalyan yaşıyordu; ancak şehrin Fransızca gazetesi *Impartial* bu rakamın yalnızca 3.000 olduğunu iddia ediyor, böylece 1873 Konsolosluk Raporu'nda verilen 2.899 rakamıyla daha tutarlı bir duruş sergiliyordu. Rapor; "İzmir kolonisinde İtalyan anavatanıyla bağını koruyan sadece 874 kişi" olduğunu ve "sözde İtalyanların arasında Rumca konuşan[ların] 1665, İbranice konuşan[ların] ise 356 kişi" olduklarını gün ışığına çıkarıyordu.

Böylece, İzmir'deki nüfus sayımı verilerine bakıldığında, 1874'te 4.764 kişinin sayıldığı, bu rakamın 1881'de 4.420'ye düştüğü, 1891'de 6.200'e çıktığı ve 1901'de çoğu İzmir'de uzun süredir ikâmet eden 6.900 kişiye ulaştığı görülmektedir. Konsolos Odoardo Toscani'nin işaret ettiği gibi kentte 1905 yılında 7.600 kişi ikâmet diyordu. Ancak Livio Missir di Lusignano bakılırsa şehirdeki İtalyanların sayısı 6.000-7.000'i asla geçmemişti.[18]

Bu durumda, daha önce benzeri görülmemiş olan husus, 19. yüzyılın ortalarında, İtalyanların yüzyılın sonundakilere kıyasla nispeten az olduğu bir dönemde, mütevazı ve kısa ömürlü de olsa giderek daha fazla gazetenin yayınlanmasıdır. Bu olgu, İtalyanca basının, anavatana derinden bağlı göçmen kitlelerini cez-

[16] Andrea Del Cornò, "La stampa risorgimentale italiana d'esilio nell'Inghilterra vittoriana (1840-1860)", *Voci d'Italia fuori dall'Italia,* eds. Deschamps e Sergi, 269.

[17] "Rapporto del console Nicola Revest", 8 Haziran 1892, *Emigrazione e colonie*, 1893, 51.

[18] "Rapporto del console generale Archimede Bottesini", Eylül 1901, alıntı Francesco Surdich, "Nel Levante", *Storia dell'emigrazione italiana – Arrivi*, eds. Bevilacqua, De Clementi, Franzina, 181-187. İtalyanların varlığına gelince, konsolosun yazdığına bakın Enrico Acton, "La colonia italiana nel distretto consolare di Smirne", *Emigrazione e Colonie. Raccolta di Rapporti e dei RR. Agenti diplomatici e consolari,* vol. II (Roma: 1906).

beden Amerika'nın "daha fazla göçmen, daha fazla gazete" anlayışı açısından bir paradokstur.[19]

Yine de "nerede bir İtalyan varsa, orada bir gazete vardır" cümlesini doğrularcasına, İtalyan varlığının mütevazı olduğu bir ortamda bile, "cemaatin kendi kültürel bilincini, sosyo-politik kimliğini, özlemlerini ve menfaatlerini yansıtan" bir topluluk gazetesi her zaman yayınlanmıştır.[20] Kültürlü ve sanata yatkın İtalyanların ve İtalya doğumlu olanların ikamet ettiği İzmir'de bile İzmir İtalyancasıyla çıkan gazeteler vardı: ancak bu gazeteler çalakalemliği ve istikrarsız İtalyancasıyla göz doldurucu bir duruş sergilemiyordu.

III. Dört yılda üç İtalyan gazete

1848-1851 arası dönem, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki İtalyanca basın için en azından niceliksel olarak "altın" yıllar olarak görülebilir. Bu süreçte, İzmir'de doğrudan veya dolaysız en az üç İtalyanca gazetenin daha varlığına işaret edilmektedir. Bu gazetelerde, İstanbul'da on dokuzuncu yüzyılda yayımlanan en önemli süreli yayınlardan biri olan haftalık İtalyan dergisi *Omnibus*'un da bir yıl boyunca yöneticiliğini üstlenen Felicio Orlando'nun doğrudan veya dolaylı katkıları vardı.

Bu doğrultuda anılan üç gazeteyi ve yazarlarını incelemekte fayda bulunmaktadır. İlk gazete, daha önce de belirtildiği üzere, "gazete, süreli yayın, edebî, komik ve alaycı" alt manşetiyle *La Crisalide sotterranea* idi. *La Crisalide*'yi aynı habercilik tavrını benimseyen *Il Camaleonte* izlemiş, ardından dolu bir içerik sergileyen, ancak kendisini oldukça mütevazı bir biçimde sunan *Il Melete* yayımlanmıştı. Bununla birlikte, "tuhaf" ve "ıvır zıvır" haberlere yer veren magazin gazeteleri yeni henüz doğmakta olan İtalyan basınını temsil ediyordu. Bu süreli yayınların ne kadar sürdüğüne ilişkin herhangi bilgiyle karşılaşamıyoruz. Orlando Arşivi'nde, anılan süreli yayınların ilk sayılarına ulaşsak da kapatıldıkları, *La Crisalide* ve *Il Camaleonte* arasındaki "bayrak yarışı"nda olduğu gibi gazetenin yayın yönetmeni tarafından isimleri değiştirildiği ya da genel yayın yönetmeninin kendisini başka faaliyetlere adadığı için bu "magazin" gazeteler pek de uzun süreli olmadı.

Bu ilk gazetelerin başlatıcıları R. Michele Dabur ile Feliciano Orlando'dur. İzmirli [Smirnense] mahlasını kullanan ve magazin türü yayınların çıkmasına öncü olan Dabur'un gerçek adı bilinmemekte olup editörlüğünü yaptığı gazetelerde şahsına dair cüzi miktarda bilgiye ulaşabiliyoruz. R. Michele Dabur iki gazeteden de sorumlu bir yazardı. Gazetesinin hitap ettiği İtalyan kolonisiyle ne

[19] Sergi, "Más inmigrantes y más periódicos. Presencia y misión en Argentina y Uruguay de la prensa étnica italiana", *Estudios migratorios latinoamericanos,* 1 (2015), 33-56.

[20] Franco Foschi, "Presentazione", Vittorio Briani, *La stampa italiana all'estero dalle origini ai nostri giorni* (Roma: Istituto Poligrafico dello Stato, 1977), XIV.

Anno 1mo 21 Luglio Venerdi 1848 N° 1.

SMIRNE

LA CRISALIDE SOTTORANEA

GIORNALE, PERIODICO, LETTERARIO, BUFFO E COMICO.

Anno 1mo Smirne, Venerdi 28 Luglio 1848 N° 2.

LA CRISALIDE SOTTERRANEA

GIORNALE, PERIODICO, LETTERARIO, BUFFO E COMICO.

La Crisalide sotterranea'nın ilk iki sayısının kapak sayfaları

kadar bütünleştiğini *La Crisalide*'de[21] İtalyanları "İtalya sevdalısı İzmirliler ve İzmir'de yaşayan İtalyanlar" olarak ayırırarak ispatlamıştır. Dabur, "gazete temsilcilerini" SS. Sponti kardeşlerin deniz kenarındaki çiftlik evinin yanındaki "kulübesinde" kabul ediyor ve ücret karşılığında makalelerini yayınlamayı teklif ediyordu.

Dabur, "dürüst bir hayırsever ve servetinin elverdiği ölçüde bonkör" olarak tanımladığı Feliciano Orlando'nun arkadaşıydı. Feliciano Orlando'nun anılan sıfatlarının yanında salt davranışları ve içtenliği bile herkes tarafından sevilmesine yeterdi. Dabur, onu, bu nedenle kendisine İki Sicilya Krallığı Konsolosluğu'nda şansölyelik görevi sağlamasına rağmen karşılığını Orlando'nun haksız yere hapse girmesine neden olarak İzmir'i terketmek zorunda bırakan nankör Antonio Puchetti'ye karşı kararlı bir şekilde savundu.[22]

Altavilla Irpina'lı [Avellino, Campania] bir avukat olan ve siyasî nedenlerle Türkiye'ye taşınan Feliciano Orlando [12 Şubat 1801-6 Mayıs 1884] İzmir'de iyi tanınan örnek bir şahsiyetti.[23] Avukat Michele ve Saveria Villani'nin oğlu olarak

---

21 "La messa funebre", *La Crisalide sottoranea,* 21 Temmuz 1848.

22 "Eccoci capitati sotto le unghie di un gran animale", *La Crisalide sotterranea,* 28 Temmuz 1848.

23 F. Ippolito Bruno, "Feliciano Orlando", *La ricreazione*, 6, Altavilla Irpina, 1 Haziran 1884; ve hâlâ: Sabatino e Sarti, 28 Mayıs 2023'te görüntülendi, *Orlando Feliciano, avvocato, patriota e sindaco 1801-1884,* http://www.altavillahistorica.it/biografie/857-Feliciano-orlando-prova.

dünyaya geldi. Napoli'de hukuk öğrenimini tamamladıktan sonra uzun yıllar avukatlık yapmış daha sonra ekonomik zorunluluklar nedeniyle S. Maria di Capua Mahkemesi'nin evrak bürosunda çalıştı.

Bu dönemde Bourbon Hükümeti karşıtı vatanseverlerle temasa geçti ve ortalık karışıp hapse atılma tehlikesi belirdiğinde tutuklanmamak için 1842'de İki Sicilya Krallığı'ndan ayrıldı. Ticaretle uğraşmak üzere İstanbul'a göç etti. İstanbul'da, başarısız Babıali baskını içim telgraf hizmeti kurulmasını teklif etse de ülkesine olan bağlılığını koruyarak Osmanlı başkentinde, Bandiera kardeşlerin düzenlediği ihtilalci meclislere katıldı.[24] Sağlık sorunları yüzünden İstanbul Boğazı'nın havasını bırakıp iklimin daha ılıman olduğu İzmir'e taşındı. Burada İtalyanca dersleri verdi ve konsolosluklarda "hukukî bilirkişi" (uzman) olarak görev yaptı; fakat Puchetti'yle ihtilaf halinde olması İki Sicilya Krallığı Konsolosluğu'nun hapishanelerine gönderilmesine ve ardından Sardunya Krallığı Hapishanelerinde tutulmak üzere Konstantinopolis'e nakledilmesine yol açtı. Sonra, Napoli devletinin yetkilerini aşağılamak ve basın yasalarını ihlal etmekle suçlandı; sonra Napoli Krallığı Maslahatgüzarı'nın Osmanlı hükümetine başkanlık ettiği bir mahkemede yargılandı ve beraat etti.

İzmir'e döndüğünde, Alman Andrea Davide Mortmann'ın maslahatgüzarlığı altındaki Libere Città Anseatiche'ye konsolos naibi ve ardından konsolos yardımcısı olarak atandı, sonra Toskana Büyük Dükalığı Konsolos Yardımcısı ve Prusya Konsolosluğu Kançılarya Müdürü oldu. 1847'den o güne Sardenya Krallığı'nın İstanbul'daki Tam Yetkili Temsilcisi olan Baron Romualdo Tecco ile yakın bir dostluk geliştirdi. Romualdo Tecco, Osmanlı başkentinde İtalyan haftalık bir gazetesi kurması ve yönetmesi hususunda Feliciano Orlando'yu ikna eden ve ona yardımcı olan kabiliyetli ve dikkatli [25] bir diplomattı.

Dolayısıyla, Türkiye'deki İtalyan sürgünler tarafından desteklenen, tam olarak alışılmadık olmasa da atipik bir yapı sergileyen İtalyanca bir basının doğuşunu Orlando'ya borçluyuz. Liberal görüşlü entelektüeller, sürgünler ya da göçmenler tarafından desteklenen Orlando, 11 Ocak 1849'da "İstanbul'un İtalyanca siyasî ve edebî gazetesi" olarak sunulan ancak bariz bir şekilde haftalık bir haber dergisi olan *Omnibus*'u hayata geçirdi. Feliciano Orlando, gazeteyi bir yıldan fazla bir süre, 64 sayı boyunca yönetti. (*Omnibus,* 65. sayıdan itibaren iki haftalık oldu).

Gazetenin zengin haber içeriği titiz bir önem sıralaması dahilinde veriliyordu. Haberlerin sıralanışında; önce imparatorluk yönetmelikleri, sonra İtalya ve diğer Avrupa ülkelerinde olan olaylar, ardından Amerikan basınından derlenen haberlerden oluşan bir sıra takip ediliyor, sonda ise kısa romanlardan [belki de novellalardan] oluşan bir ek bulunuyordu.

Sonunda: Alfredo Zazo, "Un ignoto mazziniano irpino: Feliciano Orlando da Altavilla", *Samnium,* ocak-haziran 1954, 107.

[24]Archivio di Stato di Napoli, Min. Polizia, fasc. 9 bis, 1853 sürgün ve gurbetçilerin listesi. Bir polis raporuna göre Orlando, Bandiera kardeşlerin takipçileri arasında yer alıyor. Alıntı yapılan Zazo, *Un ignoto mazziniano.*

[25] Guido Guazza, "La politica orientale sarda nei dispacci del Tecco (1850-1856)", *Rassegna storica del Risorgimento*, 1961, 675.

Felciano Orlando; sonra İzmir'de kendini başka bir gazetenin yayımlanmasına adadı. Edebî, felsefi ve hukukî,[26] içerikli çok sayıda yayına yazar olarak destek veren Feliciano Orlando, İtalya'nın Birleşmesi'nin ardından [Risorgimento] İtalya'ya döndü ve uzun süre doğduğu kentin belediye başkanlığı görevinde bulundu.

Dabur'un ve Orlando'nun İzmir'de kurdukları gazetelere dönecek olursak, dört sayfalık üç sütunlu haftalık bir gazete olan ve "aynı meslekten hiç kimseye zarar vermeyeceğini" vaat eden *La Crisalide*'nin piyasaya çıkışı, makalenin başlangıcında belirttiğimiz gibi, gazetenin adındaki o beklenmedik kaza nedeniyle pek parlak başlamadı. Bir bakıma böyle bir kaza, İzmir'de, bir redaktörün ve ehil bir editörün bulunmadığı küçük matbaada maalesef oldukça mümkündü.

Ancak ilk sayı, Dabur'un devletin modernleşme politikasını "akademilerin, nahiyelerin, ulaştırma hizmetlerinin ve imparatorluk genelinde iyi organize edilmiş sağlık hizmetlerinin verimli çalışmaları"nı takdir ettiği Sultan Abdülmecid Han'a hürmetkâr bir hitapla açılmıştı.[27]

Gazetenin daha birinci sayısında adının yanlış yazılması gazetenin gelecekteki itibarını zedelemişti. *La Crisalide*'nin, "edebî ve gülümsetici" içeriğini, "insanları gücendirmek için değil [...] okurları memnun etmek için çalışmasını" ve "gerçek ile yalanı ayırmaya çalışmasını," gazetenin ayırt edici niteliklerinden üçü olarak göstermesine rağmen az önce belirttiğimiz sebeplerden ötürü pek de kolay ve iç açıcı bir geleceği olduğu söylenemez.[28]

Gerçekte, *La Crisalide*, hemen başka bir "niteliğini" de açığa çıkaracaktı. Ahlâkçı ve eleştirel yaklaşımını. 3 Temmuz 1845'te evleri yiyip bitirerek küle çeviren feci İzmir yangınına o trajik günlerde "doğrudan ya da dolaylı olarak söz konusu yangının acısına katlananların canavar nankörler" olduğunu söyleyerek karşılık veriyordu.[29]

La Crisalide'nin tirajının ne kadar olduğu bilinmemektedir. Yine *La Crisalide*'nin bildirdiğine göre gazetenin ilk nüshaları Atina ve Konstantinopolis'e de gönderiliyordu. Dabur'un *La Crisalide*'yi kapattıktan sonra 1 Şubat 1850'de aynı çizgide iki sütundan ve dört sayfadan oluşan haftalık *Il Camaleonte*'yi yayınladığı, bu gazetenin İyonya'daki N. Stameni matbaasında basıldığı ve belki de *La Crisalide*'den daha kısmetli olarak Suriye, Atina, İstanbul, İskenderiye ve Ege adalarında dağıtıldığı bilinmektedir. Bununla birlikte, okurlara gazetede neden Çin polisi üzerine bilgi verildiği ve İzmirli okuyucuların Çin Toplum Polisi hakkındaki saçmalıklarla ne

[26] *Il Corano, religione e doveri dei musulmani; Della Filosofia e sue parti; La Triade, verità filosofica; Delle relazioni della Corte Ottomana con le potenze straniere; Cleopatra; La filosofia della legge nella terza parte del diritto del Regno delle Due Sicilie.*

[27] "Alla S.M il Sultan Apdul Medgid Han, imperatore ottomano", *La Crisalide sotterranea*, 21 Temmuz 1848.

[28] "Qualità della Crisalide", *La Crisalide sotterranea*, 21 Temmuz 1848.

[29] "Il mostro dell'ingratitudine, colpito dalla memoria", *La Crisalide sotterranea*, 28 Temmuz 1848.

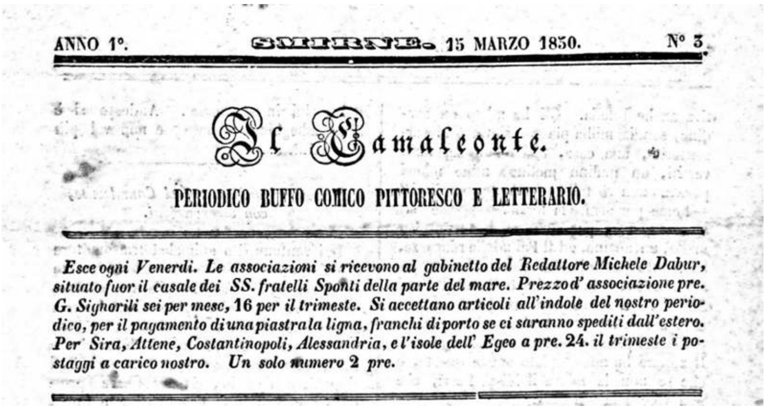
ANNO 1°. 15 MARZO 1850. N° 3.

Il Camaleonte.

PERIODICO BUFFO COMICO PITTORESCO E LETTERARIO.

Esce ogni Venerdì. Le associazioni si ricevono al gabinetto del Redattore Michele Dabur, situato fuor il casale dei SS. fratelli Sponti della parte del mare. Prezzo d' associazione pre. G. Sighorili sei per mese, 16 per il trimeste. Si accettano articoli all'indole del nostro periodico, per il pagamento di una piastra la ligna, franchi di porto se ci saranno spediti dall'estero. Per Sira, Attene, Costantinopoli, Alessandria, e l'isole dell' Egeo a pre. 24. il trimeste i postaggi a carico nostro. Un solo numero 2 pre.

Il Camaleonte'nin serlevhası: "Bukalemun - mizahi, resimli ve edebi süreli yayın"

kadar ilgileneceklerini anlamak zordur. Her ne olursa olsun, Dabur; gazeteyi, Sira'da on beş günde bir fasiküller şeklinde yayınladığı tarihi romanı (Hahamlar Tarafından Hıristiyanlardan İstenen Kan) tanıtmak için kullanmıştır.[30]

İzmir'deki gazetelerin üçüncüsü yine Orlando'nun editörlüğünde, dört sayfaya ve iki sütuna taksim edilen küçük formatlı *Il Melete*'dir. Adını, efsaneye göre Homeros'un kıyısında dünyaya geldiği Meles nehrinden alan gazete, kentin İtalyan ve Yahudi edebiyat çevrelerine yönelik olarak 23 Haziran 1851'de yayımlandı. Orlando'nun İtalya'ya giderken evrakları arasında götürdüğü, düzeltmeler ve eklemeler içeren matbu bir müsvedde sayesinde bu dergi hakkında bilgi sahibiyiz. Gazete; "bilim, endüstri, edebiyat, sanat, teknoloji, güncel olaylar, müzik, resim, tiyatro, kronikler, biyografi, cenaze ilânları" ve daha fazlasını ele almayı amaçlasa da vaad ettiklerini yerine getirecek zamanı ve fırsatı bulup bulamadığı bilinmiyor. Gazetenin ilk sayısında; yazarın, kambiyo senetlerinin, bir başka deyişle bonoların "harikulâde getirilerini" övdüğü "Ticarete Genel Bakış" [cenno sul commerciale in generale] başlıklı makalesinin yanı sıra, bu ilk sayıda o dönem için bile edebî bakımdan pek de güncel olmayan iki makale de yer alıyordu. İmzasız olsa da Orlando'ya atfedilebilecek İzmir [Smyrna] başlıklı uzun notta, kentin "pitoresk durumu", "değerli anılarla çevrili oluşu" ve "antik dönemlere uzanışı" anlatılmakta ve kuruluşunun Tantalos tarafından yapıldığına dair efsaneden bahsedilmektedir. "Evlilik Duvağı. Evlilik Yüzüğü" [Il velo nuziale. L'anello sponsa] başlıklı üçüncü makale ise evlilik denilen o "kutsal sözleşmenin" ritüellerini ve geleneklerini değerlendirmektedir.

Hepsi bu kadar. İtalyanca yayımlanmalarına rağmen İtalyancanın kullanılış biçiminin mükemmel olmaktan çok uzak olduğu üç ruhsuz gazete… Tüm bun-

[30] «Si avvertiscono (evet!) i nostri SS. Abbonati, che il Romanzo Storico da noi compilato, ed intitolato *Il richiesto sangue dei Cristiani dai Rabbini;* principierà stamparsi in Sira, e verà (evet!) in luce ogni 15 giorni, fascicoli in ottavo. Per l'opera completa consistente da 550-à 600 pagine, pagherano (evet!) 30 piastre, ottenendo il primo fascicolo», *Il Camaleonte,* 22 marzo 1850.

lar Orlando'nun daha önce İstanbul'da edindiği gazetecilik tecrübesine rağmen gerçekleşmişti.

IV. Otuz Yıllık Sessizliğin Ardından Anlık Bir İyileşme

On dokuzuncu yüzyılın ortalarından sonra İzmir'deki İtalyan gazetelerinin izleri silinmiştir. Gerçekten de Türkiye'de ortaya çıkan yabancı dildeki gazetelerin bir dizini mevcut değildir ve bu nedenle bu gazetelerin doğruluğu güvenilir bir şekilde araştırılamamaktadır. Atilla Girgin, 1850 yılında, İstanbul'da ve İzmir'de Türkçe dışındaki dillerde (Rumca, Ermenice, Bulgarca, İbranice ve ayrıca İtalyanca), 16 süreli yayının varlığına değinmektedir,[31] ancak yine de bu sayının az olduğu varsayılmalıdır. 1850'de yerli ya da yabancı tüm dillerdeki gazeteleri kapsayan, sansür ve müsadere açısından faal bir basım kanunun ("Matbaa Nizamnamesi") yürürlüğe girmesinin sonucu olarak, *Il Melete*'nin [1851] yanı sıra, diğer İtalyanca süreli yayınların ortaya çıkışını ve okunurluğunu olumsuz yönde etkileyen durumların varlığından bahsedilebilir. Öyle ki Matbaa Nizamnamesi'ni, 1864 yılında, müsadereyi kaldıran ancak yine de bir gazete yayınlamak için idari izin gerektiren diğer bir basın yasası "Matbuat Nizamnamesi" takip etmiştir. Böylelikle İmparatorluğun etnik azınlıklarının basını ilk kez bir ayrıcalıktan ya da özel statüden yoksun bırakılmıştır. [32]

Öte yandan, 1870'lerin ortalarında İtalyan Konsolosluğu; İtalyan-Levantenlerin memleketleriyle olan bağlantılarının yalnızca geçmişle sınırlı olması ve sadece iki-üç profesörden, bir-iki esnaftan ve "zorlukla geçinerek ailelerinin ekmeğini karşılayan" yoksul balıkçılardan oluşan sınırlı sayıda "hakiki" İtalyanın İzmir'de varlığını sürdürmesi nedeniyle onların İtalya'daki ticaretin gelişimine pek de katkıda bulunamayacaklarını dile getirmiştir. Gerçekten de bu insanların İtalyanca süreli yayınlarının basımına ve dolaşımına değer kazandıramayacakları da açıktı. Bu durumda İtalyan basını için *Il Melete*'nin yayınlanışının ardından otuz yıl sürecek bir sessizlik başladı.

N. 1. SMIRNE, 23 Giugno 1851.

IL MELETE.

Il Melete'nin ilk sayısının ön sayfası

Bildiğimiz kadarıyla bu sessizlik ancak Haziran 1884'te, Profesör Michele Pellegrino'nun, İtalyan konsolosunun desteğiyle *L'Eco d'Italia* gazetesini ya-

[31] Atilla Girgin, *Türkiye'de Yerel Basın*, (İstanbul: Der Yayınları, 2009), 39.
[32] Orhan Koloğlu, *Osmanlı'dan 20. Yüzyıla Basın Tarihi, Pozitif Yayınları,* (İstanbul: Artı Yayınları, 2006), 60.

yımlamasıyla kırılacaktı. *L'Eco d'Italia* aslında on yıl önce İstanbul'da ticarî, siyasî ve ekonomik konulu haberler vermeye başlayan üç haftalık bir süreli yayındı. Pellegrino; İtalyanca gazetelerde çok kullanılan bir isim olan *L'Eco d'Italia*'yı bu defa iki haftada bir yayınlanmak üzere tekrar yayımladı. Pellegrino'ya ilişkin çok az şey bilinmektedir. İzmir'deki bir İtalyan okulunda öğretmen olduğu ve 1880'den itibaren kalabalık bir İtalyan topluluğunun faaliyet gösterdiği "Académie d'Hippone"un (Bona-Cezayir) dış haberler temsilciliğini gerçekleştirdiği kayıt altındadır. Pellegrino, gazetesini [*L'Eco d'Italia*], Académie d'Hippone'a göndermiş ve karşılığında *Académie*'nin "Bülten"ini (*Bolletino*) almıştır. Bütün bu girişimleriyle Cezayir'deki İtalyan cemaatinin saygıdeğer bir üyesi hâline gelen Pellegrino, şehrin İtalyan Konsolosu'yla da yakın ilişkiler geliştirmiştir.[33]

İzmir'in *L'Eco d'Italia* gazetesi kendini "Osmanlı İmparatorluğu'nun tamamında basılan tek İtalyan gazetesi" olarak sundu.

L'Eco d'Italia'nın yönetimi ve idari işleri, gazetenin basım yeri de olan "II. Belediye Dairesi'nin tarihi mekânında, Nicola A. Damiano Matbaası'nda yürütülüyordu.[34]

Feliciano Orlando; memleketinin meselelerine de yakın ilgi göstererek, 1884 yılında kolera salgınından telef olan hastalara ve ailelerine yardım için İtalya'ya gönderilen 1.300 lirayı toplayan bir yardım kuruluşunu da desteklemişti.

"Ne yazık ki", "İtalyan topluluğunun tüm hayatî meseleleriyle" ilgilenmesine ve "bu nedenle hizmetleri teşvik edilmesine rağmen" çalkantılı bir hayat geçirmişti.[35]

1887'de Konstantinopolis'te üç süreli yayınla uğraşıyor ve hâlâ çalışıyordu. Bununla birlikte anılan yayınlara okuyucu desteği alamaması nedeniyle yayınlar durdurulmak zorunda kaldı. Neredeyse yirmi yıl sonra *İzmir İtalyan Ticaret Odası Bülteni*'nde "yaşamak için" yazacaktı; cesaretlendirmeye ihtiyacı vardı, ama ne Doğu Akdeniz'de ne de İtalya'da bunun için gerekli desteği bulamadı.

Gerçek şu ki, o yıllarda İtalyan cemaati, iş adamlarının gözünde İtalyanca bir sesin yükselişini savunmaya hazır değildi. *Bollettino* bilhassa çocuklarını yabancı okullara gönderen varlıklı sınıf arasında dilin kullanılış biçimlerini ["l'idioma nostro"] bilen İtalyanların sayısının sınırlı olduğunu ifade ediyordu. Her ne kadar yakın zamanda ücretsiz bir İtalyan okulu kurulmuş ve "az sayıda işçi çocuğu" bu okula devam etmiş olsa da dilin inceliklerini bilen kişi sayısı çok sınırlıydı. Anadolu'daki İtalyan toplumu için de vurgulandığı üzere bir etnik dilin korunmasında okulun rolünün ne kadar önemli olduğu [o zaman da] iyi bilinmekte[ydi].[36]

---

[33] Örneğin «L'Eco d'Italia» Amerika Birleşik Devletleri'nde kurulan ilk İtalyan gazetesinin adıydı (New York, 1850-94).

[34] "Offerte pei colerosi", *Gazzetta Ufficiale del Regno d'Italia*, 21 Ekim 1884, 4820.

[35] "La stampa a Smirne", *Bollettino della Camera italiana di commercio* (Smirne), 5, 1 settembre 1905, 531-532.

[36] Anna Lia Ergun, "Il ruolo della scuola nel mantenimento della lingua etnica nella comunità italiana in Anatolia" (Anadolu'daki İtalyan toplumunda etnik dili korumada okulun rolü), *RumeliDE Dil Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 2017. 10 (Kasım), 7-14.

Ayrıca, o dönemde İtalyanca bir basının gelişiminin önündeki bir başka engel İtalya ile olan sınırlı ticarî ilişkilerdi. Ancak aynı dönemde; 1890'da kaldırılan, siyasî ve edebî nitelikte iki haftalık bir gazete olan *Museum Internazionale* de dolaşıma girmişti. [37]

Bu ve bunun gibi gazetelerin kendilerine nasıl bir misyon biçtiklerini ve toplum içinde nasıl bir yankı uyandırdıklarını, başvurulacak nüshaların ulaşılmazlığı nedeniyle ölçmek imkânsızdır. Elimizdeki yetersiz bilgiler, bu gazetelerin, Türkiye'de o dönemde basımı yapılan diğer İtalyan gazetelerinin erişilebilen sayıları göz önüne alındığında 200 civarında oldukları tahmin edilse de bunların ne kadar süreyle ve kaç adet basıldığının tespit edilmesini mümkün kılmamaktadır.

V. *Bollettino* ve Hiç Çıkmamış bir Gazete

Ondokuzuncu yüzyılın son yarısında İzmir'deki İtalyan gazeteciliğinin tarihi eksik kalmaktadır. Aslında, on dokuzuncu yüzyılın son yılına kadar İtalyan cemaatinin herhangi bir "tanıtım organı" yoktu. Bununla birlikte; Ağustos 1900'de, "yalnızca ticarî konulara" değinmeyi amaçlayan ve ayda bir yayımlanacak olan bir bülten, [38] *İtalyan Ticaret Odası Bülteni* [Bollettino della Camera Italiana di Commercio] yayın hayatına başladı. [39]

15x20 cm. ebadında, tek sütun hâlinde basılan *İtalyan Ticaret Odası Bülteni* 1940'lara kadar farklı aralıklarda ve periyotlarda (aylık, iki haftada bir, üç ayda bir, haftalık olmak üzere) yayın hayatını sürdürdü. *İtalyan Ticaret Odası Bülteni*, aslında, kırk yıl boyunca İzmir'de İtalyanca yayımlanan tek gazeteydi. Gazete, 20. yüzyılın başında Fransızca ve Maliye hocası, aynı zamanda Selanik Birliği üyesi olan Alfonso Ditodi tarafından yönetilmiş olup *İtalyan Ticaret Odası Bülteni*'nin idaresi 1930'larda Giovanni Aigotti'ye geçmişti.

Duruşu gereği, bilgi verici ya da edebî bir gazete değildi. İstanbul İtalyan Ticaret Odası'nın aylık dergisi *La Rassegna Italiana* [40] gibi, Doğu'daki İtalyan çıkarlarının bir aracı olan *Bollettino*'nun, şehirdeki diğer etnik toplulukların aksine, bilgilendirici bir gazeteden yoksun olan İtalyan cemaatine o türde bir haber içeriği sunacağı umudu bilindiği kadarıyla pek gerçekleşmedi ve anavatan [İtalya] hakkında bilgi edinmek isteyen İtalyanların beklentilerini boşa çıkardı.

Aslında *Il Bollettino*'nun referans noktası tüm İtalyan toplumu değil, bu toplumun bir kesimi olan tüccarlar ve iş adamlarıydı. *Il Bollettino* bu doğrultuda

---

[37] Nicola Bernardini, *Guida della stampa periodica italiana* (Lecce: Spacciante, 1890), 733. Bernardini, 1886'da bir başka İtalyan süreli yayını olan *Armonia*'nın liman kentinde basıldığını söylüyor. Bununla birlikte, bu; isimden kaynaklanan bir yanlış anlama olup aslında uzun yıllardır Yunanca yayınlanan bir gazeteye aittir.

[38] Alberto Frangini, *Italiani in Smirne. Strenna nazionale. Cenni biografici*, (Bologna: Aurora, 1903).

[39] Bank of Italy'nin «Paolo Baffi» kütüphanesinde 1905 yılına ait yalnızca 8 sayıya erişebildik.

[40] "Rassegna" ile ilgili, Francesco Pongiluppi'nin *La Rassegna italiana. Organo degli interessi italiani in Oriente. Giornale ufficiale della Camera di Commercio italiana di Costantinopoli,* (Istanbul: İsis, 2015). isimli makalesine bakılabilir.

ilgilileri çoğunlukla liman ticaretine ilişkin olası ticarî sorunlar üzerinde bilgilendirmek üzere çıkarılıyor, yalnızca ticaret, tarım, navlun oranları, ithalat ve ihracatla ilgili bilgiler içeriyordu. Yine de gazetenin "Resmi Olmayan Kısmı"nda 1906 Milano Sergisi'nin organizasyonu, [41] 1905 yılının Eylül'ünde Calabria'da meydana gelen yıkıcı deprem ve bu depremde zarar görenler için İzmir'de bir yardım komitesinin kurulması gibi[42] bazı "ilginç" haberlerin izini sürebildik.

Ancak *Bollettino,* İtalyan cemaati için bir bilgi havuzuna duyulan gereksinimin sadık bir destekçisi olarak bu bilgi havuzunun ortaya çıkabilmesi için tüm koşulların yerine getirildiğine inanıyordu. Hatta bir makalesinde şöyle yazmıştı: "İzmir'deki İtalyan cemaati; ticaretin, sanayinin, edebiyatın ve hayır kurumlarının tüm dallarında vatan sancağını [İtalya] yükseklerde tutsa da basın alanında kendini daha aşağı bir konumda buluyor." [43] Hatta *Giornale della Libreria* gazetesi, 1907 yılında İzmir'in *Bollettino* gazetesinin Türkiye'de tek İtalyan süreli yayını olduğunun altını çizerek Türkiye'deki İtalyan basınında bir çıkış yolu yakalamanın zamanının geldiğini bildiriyordu. Cemaatin değişen havası; en azından standart İtalyancanın Türkiye'de "korunması ve yayılması" adına

Karşılıklı Yardımlaşma Derneği: "La Fratellanza"nın ve bazı derneklerle birlikte önemli çabalar sarf eden "Dante Alighieri"nin yerel şubelerinin açılmasıyla kendini göstermişti.

Sonra, tüm sosyal sınıflara ait kızların ve erkeklerin öğrenim gördüğü "bedava ya da ücretli" okullar açılıyordu. Bunun nedeni; İtalyanca öğrenmesi ve İtalyan kültürüne ilişkin bilgilenmesi gereken bir cemaatin varlığıydı. Sonuç olarak; *Il Bollettino* şu sonuca varmıştı: "Bütün bu meşru nedenlerle, İzmir'de bir İtalyan gazetesi kurulmasının son derece önemli olduğuna inanıyoruz."

Anılan dönemin "seçilmiş topluluk" [İzmir'deki İtalyan topluluğu] için olumlu bir dönemin habercisi olduğu, bir yıl sonra, Francavilla Büyükelçisi Markiz Guglielmo Imperiali'nin İzmir'de, bir İtalyan postanesinin ve Ulusal Misyonerler Birliği tarafından kurulan yeni bir okulun açılışını yapmasından da anlaşılmaktadır. [44]

Böylesine canlı ve gelişmeye açık bir ortamda dahi İtalyan basını açısından işler tahmin edildiği gibi yolunda gitmedi. *Bollettino*'nun öngörülerinin tersine, Fransızcanın sözlü ve yazılı dilde egemenliğini koruması bir İtalyan gazetesinin yeterli okuyucu kitlesine ulaşmasını engelliyordu.

Ege'deki işgallere yanıt olarak 1909'da İzmir'deki İtalyan topluluğunu sınır dışı etme kararı, İtalyan Donanması'nın Çanakkale Boğazı'na yaptığı baskın, 1912 İtalyan-Türk savaşı ve İzmir *vilayetinde* ikamet eden İtalyan vatandaşlarının birçoğunun ülkeden çıkarken sınır dışı edilerek bir günde İtalya'ya dönmek zorunda bırakılmaları, hepsinden önemlisi, İtalya'nın Türkiye'ye savaş ilan etmesiy-

[41] "Gli italiani all'estero", *Bollettino della Camera Italiana di Commercio*, 11, 1 Ağustos 1905.
[42] "I terremoti nell'Italia meridionale", *Bollettino della Camera Italiana di Commercio*, 13, 1 Ekim 1905.
[43] "La stampa a Smirne", *Bollettino della Camera Italiana di Commercio,* 1 Eylül 1905.
[44] "L'Italia in Oriente", *Gazzetta Ufficiale del Regno d'Italia*, 5 Ekim 1906; e "La nuova scuola italiana di Smirne *Gazzetta Ufficiale del Regno d'Italia*, 8 Ekim 1906.

le yaşanan Ağustos 1915 krizi kuşkusuz İtalyanca gazetelerin yayımlanmasını baltaladı.

Böylece, İzmir'de yeniden bir İtalyan süreli yayını inceleyebilmemiz için, *L'Eco d'Italia*'nın yayınlanmasından neredeyse bir asır sonra, 1980'lere kadar beklemek zorunda kaldık. 1985 yılında, İtalyan öğretim görevlisi ve İtalyan Kültür ve Dostluk Derneği [Associazione di cultura e amicizia italiana] yöneticisi "Lia Lodovici," 10 sayfa ve 200 tane basılan, üç aylık dergi *La Voce*'yi kamu kurumlarından destek almadan yayımladı. Ama bu tamamen başka bir hikâye…

VI. Kısa bir Özet

İlk İtalyanca gazetenin yayımlanmasından sonraki sürecin heyecan verici olduğu söylenemez ve bu durum ilk etapta, İtalyanca'nın hiçbir zaman baskın olmamasıyla ve sağlam bir yayıncılık geleneğine izin vermeyen bir cemaat anomalisi ile açıklanabilir. "Güçlü" bir etnik kökenli basının gelişimi de temel gazetecilik motivasyonlarından yoksundu, bunun temelinde her şeyden önce anavatanla bir "köprü" kurma ve kültürel bir kimliği, göçmenin ya da sürgünün kimliğini savunma ve onaylama ihtiyacı yatıyordu. Şurası açıktır ki, "artık var olmayan bir dünyanın son tanıkları" olan İtalyan-Levantenler, İtalyan Konsolos Yardımcısı Nicola Revest'in 1871'de belirttiği gibi, kalplerini, zihinlerini ve sevgilerini İtalya'da bırakan ve "millî duyguları ve anavatan sevgisi İzmir'dekilerden daha canlı ve daha ateşli" olan İtalyanlar ile eşit değildi.[45]

Her halükârda, 20. yüzyılın ilk on yılındaki parlak dönemlerinîn ardından İtalyan toplumu giderek zayıflamıştı. Bu durum, geleneksel bilgi toplama araçlarının giderek ortadan kalktığı İzmir'de İtalyanca basının gerilemesini de açıklamaktadır.

IV. Sonuç

Metafizik olaylar yapısı itibariyle anlamın sınırlarına ulaşıldığında, zihin tarafından gerçekte var olmamış bir anlamı varsayar.[46] Kemahlı Ali'nin mezarından gelen seslerin muhayyel bir ses veya algılayış olduğu kesindi fakat bu ses tam olarak neydi sorusunun cevabı asla bilinemeyecektir. Çünkü onu duyan ya da en azından duyduğunu iddia eden bazı kişiler bunu doğrudan ifade edememektedir. Heidegger'e göre bizler duymak istediğimiz şeye "kulak kabartırız".[47] Belki de Kemahlı Ali'nin mezarından sesler duyan askerler nöbet esnasında bir sebepten ötürü bu sesi "duymak istiyorlardı". Ya da belki de olay hiç bu kadar girift değildi ve aslında bu bir doğa sesi veya bir yanlış algılamaydı.

---

[45] Nicola Revest, "Sulla colonia italiana a Smirne", *Bollettino Consolare,* vol. VII, parte II, 1871,133.

[46] Don Ihde, *Listening and Voice: Phenomenologies of Sound*, (New York: State University of New York Press, 2007), s. 104.

[47] Martin Heidegger, *Varlık ve Zaman*, çev. Kaan H. Ökten, (İstanbul: Agora Kitaplığı, 2006), s. 172-173.

Olayın daha ilginç yanı; sıradan bir insanın mezarından çıktığı iddia edilen bir sese karşı halkın anında reaksiyon göstermesi ancak mesela önemli bir zâtın türbesinden çıktığı düşünülen sese karşı benzer tepkinin oluşmaması, aynı ses olgusuna karşı farklı tepkilerin ortaya çıkmasıydı. Bu durum, sesin tarihsel sürecini yazarken ses fenomenolojisinin belirsizliğinin ve algısal farklılığının göz ardı edilmemesi zaruretini ortaya çıkarmaktadır. Neticede toplumsal yapı ve kültürel dinamikler değiştikçe sesin toplumdaki karşılığı da değişmektedir.

Her şeyden öte sesin de bir tarihi olabileceği ancak bunun, sesin gerek yazılı gerek sözlü olarak aktarılması ile kaydının tutulması sayesinde gerçekleşebileceğini anlıyoruz. Öldükten sonraki süreçteki hikâyesine kısaca değindiğimiz Kemahlı Ali'nin mezarından çıkan seslerin muhayyel bir ses mi yoksa doğadan gelen olağan bir ses mi olduğu sorusunun aslında bir cevabı olamaz. Zira onu duyan askerler ve bu askerlere inanıp mezarın açılmasını sağlayan kişilere göre mezar açılana kadar bu ses gerçeğin ta kendisi iken yine aynı kişiler tarafından mezarın açılmasının ardından bu muhayyel ses bir yokluğa dönüşüvermişti. Esasen burada, algılanan bir sesin diğer duyularla değerlendirilerek değişime uğradığını anlayabiliyoruz. Bu nedenle her ne kadar belli şartlar altında sesin tarihinin yazılabileceğini iddia etsek de bu yapılırken farklı duyuların ve yaşanan gelişmelerin, sesin algılanış biçimindeki değişimini de göz önünde bulundurma gerekliliği olacaktır. Haliyle bu tip metinlerin yazımında zemininin kayganlığı ve yanlış sonuçlar doğurabileceği hiçbir zaman gözden ırak tutulmamalıdır.

Çeviri: Ayça GÜZEL GÜRACAR

Kaynaklar

Nicola Bernardini, *Guida della stampa periodica italiana,* (Lecce: Spacciante, 1890).

Roderic H. Davison, *Reform in the Ottoman Empire, 1856-1876,* (Princeton N. J.: University Pres, 1963).

Gerard Groc ve İbrahim Çağlar, *La Presse française de Turquie de 1795 à nos jours: histoire et catalogue* (Istanbul: Isis, 1985).

Edmondo De Amicis, *Costantinopoli* (Milano: Treves, 1877), (İstanbul: Ünlem, 2005).

Bénédicte Deschamps, "Echi d'Italia. La stampa dell'emigrazione", *Storia dell'emigrazione italiana – Arrivi,* eds. Piero Bevilacqua, Andreina De Clementi, Emilio Franzina, (Roma: Donzelli, 2001).

Anna Lia Ergun, "II ruolo della scuola nel mantenimento della lingua etnica nella comunità italiana in Anatolia" (Anadolu'daki İtalyan toplumunda etnik dili korumada okulun rolü), *RumeliDE Dil Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 2017. 10 (Kasim).

Alberto Frangini, *Italiani in Smirne. Strenna nazionale. Cenni biografici*, (Bologna: Aurora, 1903).

Giuseppe Fumagalli, *La stampa periodica italiana all'estero* (Milano: Tip. Capriolo e Massimino, 1909).

Atilla Girgin, *Türkiye'de Yerel Basın*, (İstanbul: Der Yayınları, 2009).

Guido Guazza, "La politica orientale sarda nei dispacci del Tecco (1850-1856)", *Rassegna storica del Risorgimento*, 1961, 675.

Orhan Koloğlu, "Alexandre Blacque, défenseur de l'État Ottoman par amour des libertés", *L'Empire ottoman, la République de Turquie et la France*, eds. Hâmit Batu e Jean-Louis Bacqué-Grammont (İstanbul: İsis, 1986).

Orhan Koloğlu, "Osmanlı'daki Türkçe dışı Basın", *Kebikeç*, 2, 1995, 135.

Orhan Koloğlu, *Osmanlı'dan 20. Yüzyıla Basın Tarihi, Pozitif Yayınları,* (Istanbul: Artı Yayınları, 2006).

Livio Missir di Lusignano, "La collettività italiana di Smirne"*, Storia Contemporanea*, XXI, 1 (1990).

Livio Missir di Lusignano, "Identità genealogica, politica e araldica: l'esempio delle famiglie "italo-levantine", *L'identità genealogica e araldica. Fonti, metodologie, interdisciplinarità, prospettive* (Roma: Ministero per i Beni e le Attività culturali - Ufficio centrale per i Beni archivistici, 2000).

Gian Lepoldo Piccardi, *Saggio di una storia sommaria della stampa periodica* (Roma: Tipografia dei Fratelli Bencini, 1886).

Francesco Pongiluppi, *La Rassegna italiana. Organo degli interessi italiani in Oriente. Giornale ufficiale della Camera di Commercio italiana di Costantinopoli,* (Istanbul: İsis, 2015).

James Porter, *Turkey. Its History and Progress,* (London: Hurst & Blackett, 1854).

Raffaele Sarti ve Giuseppe Sabatino, Omnibus. Giornale italiano di Costantinopoli. Politico, letterario, erişildi 30 May 2023 28 Mayıs 2023, http://www.altavillahistorica.it/vita-civile/postille-e-inserzioni/giornali-ed-estratti/articoli-vari/881-1849-1850-omnibus-giornale-italiano-di-costantinopoli-diretto-da-feliciano-orlando-di-altavilla-irpina.

*Raffaele Sarti ve Giuseppe Sabatino, "*1848-1850 Riviste e giornali custoditi nel carteggio dell'archivio privato di Feliciano Orlando", erişildi 30 May 2023, http://www.altavillahistorica.it/vita-civile/postille-e-inserzioni/giornali-ed-estratti/articoli-vari/884-1848-1850-periodici-in-lingua-italiana-pubblicati-in-levante-contenenti-articoli-dell-altavillese-feliciano-orlando-diretto-dall-altavillese-feliciano-orlando?hitcount=0.

Raffaele Sarti ve Giuseppe Sabatino, *Orlando Feliciano, avvocato, patriota e sindaco 1801-1884,* erişildi 30 May 2023, http://www.altavillahistorica.it/biografie/857-feliciano-orlando-prova.

Pantaleone Sergi, "Mediterraneo d'esuli, migranti, stampa e affari. Il progetto di un quotidiano italiano in Turchia", *Daedalus*, 5 (2014).

Pantaleone Sergi, "Más inmigrantes y más periódicos. Presencia y misión en Argentina y Uruguay de la prensa étnica italiana", *Estudios migratorios latinoamericanos,* 1 (2015).

Pantaleone Sergi, "Il caso Turchia. La stampa in lingua italiana dall'Ottocento al Terzo millennio", *Voci d'Italia fuori dall'Italia. Giornalismo e stampa dell'emigrazione,* eds Bénédicte Deschamps e Sergi (Cosenza: Pellegrini, 2021).

Pantaleone Sergi, "Poche, flebili e atipiche 'voci'. I periodici italofoni di Smirne"*, Smirne e l'Italia. Comunità, relazioni, istituzioni*, eds. Francesco Pongiluppi e Luis Miguel Selvelli (Athens: ETP Books, 2022).

Pantaleone Sergi, *Giornali e giornalismo degli italiani in Cile* (Cosenza: Pellegrini, 2023).

Adolphus Slade, *Travels in Turkey*, *Greece, &C: And of a Cruise in the Black Sea, with the Capitan Pasha*, (New York: Saunders and Otley, 1832).

Marie-Carmen Smyrnelis, "Gli italiani a Smirne nei secoli XVIII e XIX", *Altreitalie*, VI, 12 (1994).

Marie-Carmen Smynerlis, "Coexistence et réseaux de relations à Smyrne aux XVIIIe et XIXe siècles", *Cahiers de la Méditerranée* [çevrimiçi], 67 (2003).

Jean Henri Abdolinyme Ubicini, *Lettere sulla Turchia* (Milano: Uffic. del Cosmorama Pittorico, 1853);

Alfredo Zazo, "Un ignoto mazziniano irpino: Feliciano Orlando da Altavilla", *Samnium,* ocak-Haziran 1954.

Luca Zuccolo, *La presse francophone ottomane et le discours patriotique ottoman* (Istanbul: İsis, 2017).

Öz: Makale; arşiv ve bibliyografik kaynaklara, bilhassa hem İstanbul'da hem de İzmir'de İtalyan dilinde gazeteler kuran ve yöneten, 19. yüzyılın ortalarında Türkiye'de yaşamış bir İtalyan göçmeninin güvenilir arşivinde korunan yeni gün ışığına çıkarılmış süreli yayınlara dayanmaktadır. İzmir'deki İtalyan gazeteciliği zaten on dokuzuncu yüzyılın ortalarında başlamış ve parlak bir kariyeri olamamıştır. Bu, İtalyan dilinin hiçbir zaman baskın olmadığı, konsolide bir yayıncılık geleneğine izin vermeyen bir cemaat anomalisiyle açıklanabilir. Aslında İzmir'deki İtalyan varlığı, herkesin yarımada dilini bilmediği İtalyan-Levanten topluluğunun çok uzun entegrasyon sürecinin bir sonucuydu; bu varlık, 19. yüzyılın ilk yarısında, İtalya Birliği [Risorgimento] öncesinde ve akabinde sürgüne gönderilen birçok göçmenin, askerin, entelektüelin ve profesyonelin (doktorlar, mimarlar, mühendisler, avukatlar, vb.) İzmir'e gelişiyle yeniden canlanmıştı. Bu çalışma, Osmanlı reformizmi yıllarında liman kentinde yayınlanan birkaç İtalyanca süreli yayının tutarlılığının ve rolünün ayrıntılı bir pro-filini çıkarmayı amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler: İtalyan gazeteleri, gazetecilik, İzmir, Smyrna, Osmanlı reformizmi

Italian Newspapers Published in Izmir [Smyrna] during the years of "Ottoman Modernisation"

Abstract: The article is based on archival and bibliographical sources, in particular newly unearthed periodicals preserved in the trusted archive of an Italian immigrant to Turkey in the mid-nineteenth century, who founded and managed Italian-language newspapers both in Istanbul and Izmir. Italian journalism in Izmir already started in the mid-nineteenth century and did not have a brilliant career. This can be explained by the anomaly of a community in which the Italian language was never dominant, which did not allow for a consolidated publishing tradition. In fact, the Italian presence in Smyrna was the result of a very long process of integration of the Italo-Levanten community, where not everyone knew the peninsular language; this presence was revitalised in the first half of the 19th century with the arrival in Smyrna of many exiled immigrants, soldiers, intellectuals and professionals (doctors, architects, engineers, lawyers, etc.) before and after the Italian Union (Risorgimento). This study aims to provide a detailed pro-file of the coherence and role of the few Italian-language periodicals published in the port city during the years of Ottoman reformism.
Keywords: Italian newspapers, journalism, İzmir, Smyrna, Ottoman reformism

19. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda Vatansever Feliciano Orlando'nun ve *Omnibus* Gazetesinin İtalyan Basınındaki Rolü

Maria Pia Ester CRISTALDI*

I. Giriş

19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı İmparatorluğu'nda Türkçe olmayan basın söz konusu olduğunda genellikle akla ilk olarak imparatorluk topraklarında en çok konuşulan Rumca, Ermenice, Farsça ve Arapça gibi dillerde yayımlanan gazeteler gelir. Aristokrasinin ve entelektüellerin, Fransa ile olan kültürel ve siyasi ilişkileri göz önüne alındığında, entelektüeller arasında en yaygın olan ve birçok gazetenin çıkarıldığı Fransızca akla gelen dillerden biridir. Yanı sıra; Osmanlı döneminde çıkarılan ve İngilizce, İbranice ve Rusça dillerinde yazılmış çeşitli süreli yayınlardan da haberdarız. Francesco Pongiluppi[1] ve Pantaleone Sergi'nin[2] çalışmaları da dâhil olmak üzere bazı araştırmalar dışında, 19. yüzyılın

* Üsküdar Üniversitesi, İletişim Fakültesi / mariapia.cristaldi@uskudar.edu.tr / ORCID:0000-0002-7724-9723

[1] Francesco Pongiluppi, *La Rassegna Italiana Organo degli Interessi Italiani in Oriente. Giornale Ufficiale della Camera di Commercio Italiana di Costantinopoli* (Istanbul: Edizioni Isis, 2015); Francesco Pongiluppi, "La Colonia Italiana di Costantinopoli attraverso gli articoli de La Rassegna Italiana- Organo degl'interessi italiani in Oriente", ed. Giampaolo Conte, Fabrizio Filioli Uranio, Valerio Torreggiani, Francesca Zaccaro (katkısıyla), *Imperia. Lo spazio mediterraneo dal mondo antico all'età contemporanea*, (Palermo: InFieri, 2016).

[2] Per ulteriori informazioni si veda Pantaleone Sergi, "Mediterraneo D'esuli, Migranti, Stampa E Affari Il Progetto Di Un Quotidiano Italiano In Turchia", *Daedalus*, 5, 2014 (75-100; Pantaleone Sergi, "Il caso turco: la stampa in lingua italiana dall'Ottocento al Terzo millennio", ed. Bénédicte Deschamps, Pantaleone Sergi, *Voci d'Italia Fuori dall'Italia. Giornalismo e Stampa dell'Emigrazione* (Cosenza: Pellegrini Editore) 47-71; Pantaleone Sergi , "Poche, flebili e "atipiche" voci. I periodici italofoni di Smirne", ed. Francesco Pongiluppi, Luis Miguel

ikinci yarısından itibaren Osmanlı topraklarında dolaşımda olan İtalyanca basına gelince, bu konuda elimizde fazla malzeme bulunduğu söylenemez. Her bir süreli yayının sadece birkaç nüshasına sahip olduğumuz düşünüldüğünde tek tek süreli yayınların ve ele alınan konuların ayrıntılı bir şekilde yeniden inşa edilmeleri zordur. Artık daha fazla nüshasına sahip olduğumuz dönemin gazetelerinden biri, Giuseppe Sabatino ve Raffaele Sarti tarafından *altavillahistorica.it* web sitesinde kullanıma sunulan çevrimiçi arşiv sayesinde tarihini yeniden inşa edebildiğimiz *Omnibus*'tur. *Omnibus*'u bu makalede ele almayı seçmemizin nedeni, her şeyden önce gazetenin kuruluş amacı istikametinde, anavatanla [İtalya ile] bağları güçlendirmek üzere Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan İtalyan cemaatini İtalya'da olup bitenlerle ilgili olabildiğince bilgilendirmesiyle açıklanabilir. Gazete; Avrupa'nın geri kalanında meydana gelen olayların yanı sıra, güncel hadiseleri takip etmek isteyen, İtalya'ya umutla bakarak iç bölünmelerin üstesinden gelmeyi ve ülkeyi yeniden birleştirmeyi ümit eden okurlar için gerçek bir referans noktasıydı. Bu bağlamda *Omnibus* dergisini ilginç kılan bir başka neden de yayınlandığı dönemin tarihsel bağlamıdır. Zaman; bağımsızlık isyanlarının çıktığı ve İtalyan Birliği'nin [Risorgimento] kurulduğu yıllardır ve *Omnibus*; İtalya tarihinin bu sıkıntılı döneminde olup bitenlerin çoğunu okurlarına aktarmaktadır. Gazetenin kurucusu Feliciano Orlando, Napoli eyaletinde etkin bir avukattı ve İtalya'nın bağımsızlığına ve İtalya Birliği'nin [Risorgimento] kurulmasına verdiği destek nedeniyle yurtdışına göç etmek zorunda kaldı. Göç ettiği ülkede daha sonra kendisiyle aynı kulvarda görüş bildiren [liberal] ve siyasi fikirlerini paylaşan pek çok sürgünle tanışacaktı. F. Orlando, 19. yüzyılda İtalya'nın adını yücelten ve İtalya toprakları dışında bulunmalarına karşın İtalyan Birliği davası için savaşan birçok İtalyanı sembolize eden ilginç bir figürdür. Bu makalede ilk olarak, İtalyanca yayınlara odaklanarak 19. yüzyılın Osmanlı İmparatorluğu'nda yabancı dildeki basın hakkında bir özet sunacağız. İkinci olarak, Osmanlı topraklarında yaşayan İtalyan topluluğu ve bu topluluğun bir temsilcisi olarak Feliciano Orlando ve rolü tartışılacaktır. Ardından, Orlando'nun bizzat kurduğu *Omnibus* gazetesine odaklanılacak ve gazetenin tarihi, gelişimi ve içeriği incelenecektir.

II. 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Dilde Matbaacılık

Osmanlı İmparatorluğu'nun gazetecilik tarihine bakıldığında, gazeteci Ebüziyya Ziyad'ın[3] da belirttiği gibi, yabancı dilde basının ortaya çıkışı 19. yüzyılın ilk yarısına damgasını vurmaktadır. Bu dönemde Osmanlı basınının çok dilliliğine dikkat çeken Türk gazetecilik tarihçisi Atilla Girgin, İstanbul ve İzmir arasın-

Selvelli, *Smirne e l'Italia. Comunità, Relazioni, Istituzioni* (Palio Faliro: ETPBooks, 2022), 266-287.

[3] Ebüzziya Ziyad, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk Dili Dışındaki Basını", *Türkiye'de Yabancı Dilde Basın* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu Yayınları, 1985), 27-45.

da en az 16 yabancı dilde (Ermenice, Rumca, İbranice, Fransızca, İngilizce, Farsça) süreli yayın çıkarıldığını yazmaktadır.

Bunların yanı sıra Çerkesçe, Arnavutça,[4] Sırpça ve Hırvatça,[5] Bulgarca dillerinde yayınlanan diğer dergilerden de haberimiz bulunmaktadır.

Tarihçi Orhan Koloğlu, *Osmanlı'daki Türkçedışı Basın*[6] başlıklı makalesinde Atilla Girgin'in aktardığı verileri teyit ederek İtalyanca basının varlığına vurgu yapmaktadır. Koloğlu, bu bağlamda, Osmanlı İmparatorluğu'nda yayınlanan ilk İtalyanca gazetenin 1838 yılına dayandığını ekliyor, ancak başlıktan bahsetmiyor.

Bu dönemde [1830'ların sonu] İtalyanca gazeteler, Osmanlı İmparatorluğu'nda özellikle İstanbul ve İzmir şehirlerinde yaşayan göçmen topluluğu üyeleri tarafından yayınlanmıştır. XIX. yüzyılın ilk yarısında İtalyanca yayınlanan gazeteler arasında, ilk olarak 1848 yılında çıkan ve adını İtalyan gazetelerinden, öbür gazetelerden ve İstanbul'da yayımlanan ilginç kronikler incelemelerinden alan *La Rivista de' Giornali* de bulunmaktadır. Ancak, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde İtalyanca basın sadece edebiyat ve güncel olaylarla uğraşmıyordu. Bu bağlamda, *Omnibus*, *La Rivista de' Giornali* ve *Indicatore Bisantino*'nun basıldığı yıllarda, İstanbul'da "karikatürler, romanlar ve tuhaf hikâyeler"in yanı sıra güncel olaylar, edebî hikâyeler, tiyatro eleştirileri ve çok da önemli olmayan haberleri yayınlayan *Album Bisantino* da yayınlanmıştır. Ayrıca hukukî konularla ilgilenen *Giurisprudenza Bisantina* adlı bir süreli yayın da basılmıştır. İzmir'de 19. yüzyılda basılan süreli yayınlara gelince, Feliciano Orlando'nun özel arşivi sayesinde bu konudaki bazı gazetelerden haberdarız. Bunlardan biri; "Süreli, Edebî, Nükteli ve Karikatürlü bir Gazete" alt başlığıyla *La Crisalide sotterranea* ismini taşımakta olup 28 Temmuz 1848'de yayımlanmıştır. İstanbul ve Atina'da da dağıtılan anılan gazetenin ilgi alanı edebiyat olmakla birlikte içeriğinde hiciv yazılarıyla da karşılaşıyoruz.

III. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki İtalyan Cemaati

XIX. yüzyılın başında, yüzyılın ikinci yarısında büyük sayıya ulaşan etkin İtalyan nüfusu; sanayi, ticaret, temsilcilik olmak üzere Osmanlı başkentinin ekonomik yaşamının her sektörüne iyi bir şekilde entegre olmuştu. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki İtalyan varlığı konusunda en dikkatli araştırmacılardan biri olarak kabul edilen deniz subayı Angiolo Mori'nin de belirttiği gibi, İtalyan toplumu,

---

[4] Kudret Emiroğlu,"Osmanlı Dünyasından Cumhuriyete Arnavutça Süreli Yayınlar", *Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*, 50 (2020), 325-380; Hasan Bello, "Türkçe-Arnavutça ve Türk Dilinde Basın Organına Tarihsel Bir Bakış", *Uluslararası Dil ve Edebiyat Çalışmaları Konferansı "Türk ve Arnavut Kültüründe Ortak Yönler"* 25-26 Mayıs 2012 Bildiri Kitabı, ed. Âdem Balaban, Bünyamin Çağlayan (Tiran: BEDËR Press Arnavutluk/ Shqipëri, 2012), 92-98.

[5] Klara Volaric, "Sırp Dilinde Osmanlı Mecmuaları: Carigradski Glasnik", *Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*, 50 (2020), 291-304; Kudret Emiroğlu, "Osmanlı Dönemi Sırp, Hırvat, Boşnak Süreli Yayınları", *Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*, 50 (2020), 283-290.

[6] Orhan Koloğlu, "Osmanlı'daki Türkçedışı Basın", *Kebikeç*, 2, 1995.

ülkenin kültürel ve siyasî reformlarına önemli katkıda bulunmuştur.[7] Bir süre sonra Mori'nin Türkiye topraklarında yaşayan İtalyan kolonisini sosyo-ekonomik açıdan ele aldığı makalesi, yarım asırdan daha uzun süre önce İtalyan grupların düşmanca tavırlarının Türkiye'de bıraktığı olumsuz hatıraya karşın itibar görmüştür.[8]

İtalyan cemaati esas olarak 1848 Bağımsızlık Ayaklanmaları'ndan[9] sonraki siyasî sürgün akınıyla beslenerek oldukça görünür bir topluluk kimliği sergilemelerine ve Türkiye toplumuna dahil olmalarına rağmen Türkiye'de varlık gösteren bu İtalyanların sayısı hiçbir zaman çok önemli rakamlara ulaşamadı.

Akdeniz'in ana limanı İzmir'de, vatansever doktor Anacleto Cricca, sürgünleri ve göçmenleri karşılamak ve onlara yardımcı olmak için bir "Göç Komitesi" kurdu. 1861'in nüfus sayımında, çoğu bir süredir yerleşik olan 4.300 İtalyan sayılmış; bu sayı 1891'de 6.200'e, 1901'de ise 6.900'e yükselmiştir.[10] 19. yüzyılın sonunda, Rum cemaatinden sonra, İzmir'deki Avrupalı topluluklarının en büyüğü sayılmasına rağmen, "topluluğumuzun saygın ve varlıklı ailelerinin çocukları -diğer bir çözüm yolu olmadığı için- Fransız Katolik okullarına gitmek zorunda kaldılar ve orada kendi kültürlerine rağmen Fransız kültürünü, eğitimini ve düşünce dünyasını öğrendiler." [11]

İstanbul'daki İtalyan toplumunun özellikleri ve tutarlılığı da İzmir toplumuna nazaran pek de farklı değildi. 19. yüzyılın sonlarında İstanbul İtalyanları Galata semtinde yaşıyor ve sayıları 7.000 civarını buluyordu.

[Pekiyi] İstanbul İtalyanları hangi meslekleri icra ediyordu? Bu bağlamda, Kraliyet Konsolos Yardımcısı Luigi Aldovrandi Marescotti şöyle bildirmektedir: "İstanbul İtalyanlarının neredeyse tamamı Levanten kökenli olan birkaç işadamının ve kayda değer mütevazı servetlilerin yanı sıra, üyelerinin çoğunluğu katiplerden, esnaflardan, zanaatkârlardan oldukça az bir kısmı da günü kurtaracak

---

7 Angiolo Mori, *Gl'Italiani a Costantinopoli*, (Modena: Società Tipografica Solani, 1906).

8 A questo proposito, il conte Ludovico Sauli d'Igliano riferisce: «La parte più numerosa [della colonia] consisteva in sei o settecento Genovesi del volgo, facchini, mezzani, intromettentesi in qualsivoglia pasticcio, uomini sfuggiti alle galere, soliti a vivere nelle osterie, nelle bische, ad aggirarsi di giorno e di notte con fine per l'ordinario perverso, né alieni dal mettere la mano nel sangue, per rubacchiare e compiere ogni maniera di delitti. Erano il terrore dei quartieri franchi di Galata e di Pera». Si veda: Ludovico Sauli d'Igliano, *Della colonia dei Genovesi in Galata* (Torino: G. Bocca, 1831)

9 Cfr. Carmelo Trasselli, "Esuli italiani in Turchia nel dodicennio 1849-60", in La Sicilia nel Risorgimento italiano, III, 1(1933), 3-9.

10 Per ulteriori informazioni si veda il rapporto del Regio console generale Archimede Bottesini, consultabile in Francesco Surdich, "Nel Levante", ed. Piero Bevilacqua, Andreina De Clementi, Emilio Franzina *Storia dell'emigrazione italiana - Arrivi*(Roma: Donzelli, 2002),181-187.

11 Alessandro Corbelli, "Appunti su Smirne e sul commercio specialmente nelle transazioni coll'Italia", La Rassegna Italiana, 25(1899), cit. in Francesco Pongiluppi, "Tra fede cattolica e legame nazionale: l'identità degli italo-levantini di Turchia negli anni 1923-1933", *Storia e problemi contemporanei*, 72(2016), 67.

miktarda kazanan kişilerden ibaretti."[12] İtalyan-Levanten topluluğunda; ayrıca bir Teknik Meslek Lisesi, 1876'da kurulan, İtalyan rahibeler ve bir İtalyan doktor tarafından yönetilen "İtalyan Kraliyet Hastanesi", Kızıl Haç'ın bir bölümü ve çeşitli topluluk dernekleri de dahil olmak üzere pek çok cemaat okulu bulunmaktadır. 1863 yılında bir grup işçi tarafından hayata geçirilen *Società Operaia Italiana di Mutuo Soccorso*'nun anılan dernekler arasında öne çıktığı açıktır.[13]

Bu bağlamda, İtalyan Birliği [Risorgimento] davasına verdiği destekle bağlantılı faaliyetleri yüzünden 19. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı İmparatorluğu'na göç eden, Altavilla Irpina[14] kökenli avukat Feliciano Orlando'yu tanıyoruz.

IV. Feliciano Orlando

Feliciano Orlando, 12 Şubat 1801'de o zamanlar Napoli ve İki Sicilya Krallığı'nın himayesinde olan bölgede, Altavilla Irpina şehri yakınlarında doğdu. Giuseppe Sabatino ve Raffaele Sarti'nin de belirttiği gibi, elimizde bu şahsın macera dolu yaşamına damgasını vuran tüm olayları ayrıntılı ve kronolojik olarak yeniden kurgulamamıza olanak veren çok sayıda belge bulunmamaktadır. Gençlik yıllarına gelince, Michele Orlando ve Saveria Villani'nin çocuğu olarak dünyaya geldiğini biliyoruz ve ardından "Henüz genç bir adamken kendi[sini] Giudicato Regio Odası'nda buldu[ğunu], Napoli'ye git[tiğini]; daha sonra Napoli'de Krallık Senatörü Sayın Vincenzo de Monti ile Sayın Pietro Roberti'nin yanında yetişti[ğini]" söylediğini biliyoruz. Napoli Üniversitesi'nden diplomasını alan Orlando, Napoli'de ve sonra S. Maria Capua Vetere Mahkemesi'nde avukatlıkta bulundu. Sabatino ile Sarti, Feliciano Orlando'nun Napoli'deki devrimci ayaklanmalara iştirak etmesinin anılan yıllarda Napoli'nin siyasî ve kültürel çevrelerine sıklıkla katılması sayesinde gerçekleştiğini dile getirirler. Ancak, hangi olayların onu İtalyan yarımadasını terk edip Osmanlı İmparatorluğu'na göç etmeye zorladığını tam olarak belirleyemiyoruz. Aynı şekilde, Napoli ve İki Sicilya Krallığı'ndan ayrılma kararında vatansever fikirlerinin mi yoksa devrimci harekete aktif katılımının mı etkili olduğunu ortaya koymak da mümkün değildir.[15]

---

[12] L. Aldovrandi, *"*La colonia italiana nel distretto consolare di Costantinopoli*"*, *Emigrazione e colonie*, Volume 1 (Roma: Tipografia nazionale di G. Bertero & c., 1903),309-337.

[13] Per approfondire la vicenda degli italiani in Turchia nel XX secolo cfr.: Alessandro Pannuti, *La comunità italiana di Istanbul nel XX secolo: ambiente e persone*, ISIS, Istanbul 2006.

[14] günümüzde Avellino eyaletinin bir parçasıdır.

[15] Sabatino ve Sarti'nin varsayımına göre, "Esperia o kadar aktif devrimci bir dernekti ki Avusturyalı subaylar arasında bile taraftar bulmayı başarmıştı. Bu vatanseverlerin siyasî pozisyonlarına yakın olan genç aktivist Luigi Zuppetta (1810/1889) da iyi bir hukukçu idi ve daha sonra ilk İtalyan Parlamentosu'nda milletvekili olacaktı. Ancak "Esperia"nın üyelerinden biri olan Tito Vespasiano Micciarelli'nin ihaneti, Avusturyalı komutanların gizli cemiyetin varlığından haberdar olmalarını sağlayarak San Giovanni in Fiore'de (CS) kısa ve kanlı bir çatışmadan sonra Bandiera kardeşlerin yakalanmalarına, silah altına alınmalarına ve büyük bir cesaretle canlarını vermelerine neden oldu. Yurttaşımızın İtalya'yı terk edip Türkiye'ye sığınmasına neden olan olay da muhtemelen Micciarelli'nin ihanetinin ardından gelen durumdu. Micciarelli'nin Avusturya polisine yaptığı itirafta, gizli cemiyete bağlı olanlar arasında Feliciano Orlando'nun da adının geçmesi kaçınılmazdı. Pratikte, Orlando'nun yer değiştir-

Sabatino ve Sarti; Feliciano Orlando'nun, Bandiera kardeşler tarafından kurulan, üniter ve cumhuriyetçi idealleri destekleyen, aralarında Giovannino Salerno ile Carlo Ignazio Giordano gibi Altavilla Irpina'dan başka önemli isimlerin de yer aldığı "Esperia" adlı gizli cemiyetle birlikte Giuseppe Mazzini'nin "Giovine Italia" adlı gizli cemiyetiyle temas kurmuş olabileceğini varsaymaktadırlar. Cemiyetin üyelerinden biri vatana ihanetten suçluydu ve adı da muhtemelen Orlando'ydu. Bu görüşe göre, Orlando'nun Osmanlı topraklarına gidişi, vatansever idealleri nedeniyle kendisini tutuklamaları muhtemel olan Avusturyalı yetkililerden kaçma girişimi olarak yorumlanmalıdır.

Feliciano Orlando, Mayıs 1843'te avukat Antonio Puchetti ve mühendis Francesco Palmieri ile birlikte Campania'dan Osmanlı İmparatorluğu'na doğru yola çıktı. Yolculuğuyla ilgili olarak şunları söylemektedir:

> ... Bir Osmanlı limanında karaya çıktığımda yanımda para, şövalyelik nişanları, prenslik unvanları, göğsümde nişanlar ya da basit bir tavsiye mektubu yoktu. Kimseyi tanımıyordum, kimse de beni tanımıyordu. Ülkenin dilini anlamıyordum ve ülke de benim dilimi anlamıyordu. Sadece kendim vardım ve bu yeterliydi...

Osmanlı topraklarına yaptığı yolculuğun amacı, Avusturya makamlarından kaçmanın yanı sıra, İstanbul'un sadrazamına direkler üzerinde bir telgraf hattı inşa edilmesini önererek bir servet kazanmaktı. Telgrafla ilgili ilk çalışmalar 1820 yılına kadar uzanmaktadır, ancak kullanıma geçilmesi pratikte 1844 yılında Baltimore'dan Washington'a ilk telgrafın gönderilmesiyle mümkün olmuştur.

Feliciano Orlando'nun projesine gelince, Feliciano Orlando, Osmanlı topraklarında davasını sarayda savunabilecek kimseyi tanımıyordu. Sadrazam ilk başta teklifini kabul etmeyince, projesine destek bulmak üzere İzmir'e gitmek zorunda kaldı, bu kentte faaliyet gösteren diplomatlarla temas kurmaya başladı. İzmir aslında stratejik bir noktaydı; çünkü yalnızca Akdeniz'deki önemli ticaret merkezlerinden biri konumunu korumuyor, aynı zamanda Avrupalı aktörlerle sağlam ilişkiler sürdüren ciddi bir girişimci tabakasına da ev sahipliği yapıyordu. Feliciano Orlando zaman yitirmeden İzmir'in en önemli girişimcileriyle tanıştı. Bu temaslar Campania'lı avukata telgraf hattı projesinin gerçekleşeceğine dair umut verdi. Aslında, uygun ortam ve kurduğu etkili dostluklar sayesinde, projesi sonunda dönemin sultanı Abdülmecid tarafından dikkate alındı, ancak Feliciano Orlando ile yol arkadaşları Puchetti ve Palmieri arasında yaşanan tartışmalar nedeniyle hayalkırıklığıyla sonuçlandı.

Yine de mesleğindeki becerisi ona kısa sürede oldukça büyük bir servet kazandıracaktı, öyle ki 1844 başlarında İki Sicilya Krallığı'nın İzmir Başkonsolosu olarak atanan Giuseppe Martone ona başvekillik makamını teklif etti. Yoğun işlerinden başını kaldırmadığından başvekillik görevini reddetti ve Konsolos Martone'ye, kendi yerine arkadaşı Puchetti'yi başvekilliğe getirmesini önerdi. Ne

mekten başka yapacak bir şeyi kalmamıştı!" (cfr. Giuseppe Sabatino, Raffaele Sarti: "Feliciano Orlando", 31.08.2023 tarihinde erişildi. http://www.altavillahistorica.it/biografie/857-feliciano-orlando-prova).

yazık ki, Puchetti başvekil olarak atandıktan sonra Feliciano Orlando için felaketlerle dolu bir dönem başladı. Orlando'nun avukat olarak artan şöhreti Puchetti'de büyük kıskançlık uyandırmış, konsolosluğun başvekili olmasına rağmen hukuk işlerinde kendisini giderek dışlanmış saymıştır. Puchetti; Orlando'nun şöhretini gölgeleme fırsatını 1845'te, Başkonsolos Giuseppe Martone'nin yargıcı olduğu davada Feliciano ile karşı karşıya geldiğinde yakalamıştır. Bu durumda Puchetti'nin, amirinin adalet terazisini müvekkilinin [Puchetti'nin kendisinin] lehine çevirmesi pek de güç olmamıştır.

Önce Napoli Konsolosluğu'nun, ardından İngiliz Konsolosluğu'nun hapishanelerine kapatılan Feliciano Orlando, Konsolos Martone'nin emriyle İzmir'den İstanbul'a nakledildiği 14 Kasım 1845 tarihine kadar İstanbul cezaevinde kalmıştı. Nakil emri, davasına İzmir'deki nüfuzlu kişilerin ses çıkarması sonucunda verilmişti. Orlando'nun lehine olan bu baskılar Konsolos için giderek baş edilemez boyutlara gelince duruşmanın başka bir yerde, İstanbul'da yapılmasına karar verildi. Dava süresince Orlando sadece masumiyetini değil aynı zamanda ihtilaflı olaylara yabancı olduğunu da kanıtlamayı başardı ve sonunda mahkeme 24 Şubat 1846'da sanığın tamamen beraatine karar verdi.

Serbest bırakılışının hemen akabinde, Orlando İzmir'e dönerek çalışmalarına kaldığı yerden devam etti. Çok geçmeden, Alman Andrea Davide Mordtmann'ın maslahatgüzarına bağlı olarak Hür Hansa Şehirleri Lübeck, Bremen ve Hamburg'un (Almanya) [Libere Città Anseatiche di Lubecca, Brema ed Amburgo] Konsolos Vekili oldu. Bu yıllarda, Hansa Birliği'nin [La Lega Anseatica] önemi önceki yıllara göre azalmıştı ve şehirlerden sadece birkaçı eski ittifakı [ticarî nitelikte bir tür karşılıklı yardımlaşmayı] sürdürse de, Hansa Birliği yine de güçlü, etkili ve son derece prestijli bir koalisyon olmayı sürdürebildi. Kısa süreli geçici [*ad interim*] vekilliğini, Orlando'nun Konsolos Charles Frederick La Fontaine döneminde üstlendiği Hür Hansa Şehirleri Konsolos Yardımcılığı görevi izledi. Yine bu sorumluluk Massimo D'Azeglio liderliğindeki Sardinya Krallığı'nın Lübeck, Bremen ve Hamburg gibi Hansa şehirleriyle önemli denizcilik ve ticaret anlaşması imzalamasının hemen ardından Orlando'ya verilen prestijli bir görevdi. Feliciano Orlando bu dönemde İtalyan burjuvazisinin muhitlerinde dolaşırken, kendisini Osmanlı yazın çevreleriyle tanıştıracak olan, liberal görüşlü siyasî fikirlerinin yanı sıra edebî zevklerini ve kültürel ilgilerini de paylaştığı Baron Romualdo Tecco[16] ile dostluk kuracaktı.

---

[16] Romualdo Tecco 1802'de Piyemonte'nin bir kasabası olan Boves'da doğdu. Roma'daki Ermeni kolejinde okudu ve burada diplomatik kariyeri boyunca kendisine özellikle faydalı olacak bir dil olan Türkçeyi de öğrendi. Bu bağlamda, Piyemonte'nin bağımsızlığını ve sınırlarının genişlemesini onaylayan Viyana Kongresi'nin sonuçlanmasını takip eden olaylar özellikle önemlidir. Piyemonte Krallığı'nın yüzölçümü, liman kenti Cenova da dahil olmak üzere önemli ölçüde genişlemiştir. Cenova stratejik bir noktayı ve Akdeniz'de birincil öneme sahip bir çıkışı temsil etmektedir. Bu koşullardan ve liman kentinin potansiyelinden sonuna kadar yararlanma ihtiyacı, Piyemonte hükümetini İstanbul'la ilişkilerini yeniden başlatmaya sevk etti. İşte bu noktada Romualdo Tecco, konsolos Marcello Cerruti ile birlikte 1825 yılında Osmanlı İmparatorluğu'na gitti. Osmanlı topraklarında giderek daha önemli görevler üstle-

Feliciano Orlando'nun siyasî fikirleri ve edebî beğenilerinin yanı sıra Osmanlı çevresi ile olan bağlantıları, 11 Ocak 1849'da haftalık olarak yayınlanmaya başlayan *Omnibus* gazetesinin kuruluşunda büyük önem taşıyacaktı.

V. Feliciano Orlando'nun Osmanlı İmparatorluğu'ndaki siyasî ve kültürel ilişkileri

Feliciano Orlando'nun gençliğinden ve özellikle Napoli örneğinde olmak üzere devrimci ve yurtsever ayaklanmalara verdiği destekten bahsederken onun liberal fikirlerine değinmiştik. Daha önce de gördüğümüz gibi, Sabatino ve Sarti tarafından desteklenen varsayıma göre, Orlando'nun Osmanlı İmparatorluğu'na gönüllü sürgünü, siyasî fikirleri ile devrimci ayaklanmalara ve bağımsızlık ideallerine verdiği destek nedeniyle kendisini tutuklayabilecek olan İtalyan topraklarındaki Avusturyalı yetkililerden kaçma girişimi olarak da yorumlanabilir. Bu bağlamda, Feliciano Orlando'nun 1843'ten itibaren Osmanlı topraklarında bulunması başka bir nedenle de önemlidir. Tarihçi Alfredo Zazo'ya göre, Orlando İstanbul'da Attilio ve Emilio Bandiera kardeşlerin ve onların arkadaşlarının toplantılarına katılma ve Osmanlı topraklarındaki siyasî mültecilerin kaderini paylaşan Tito Vespasiano Micciarelli ve Antonio Panetti ile dostluk kurma fırsatı bulmuştur. Feliciano Orlando aynı zamanda bölgedeki diğer İtalyan vatanseverlerle de bir ilişki ağı ve yoğun bir gizli yazışma pratiğinde bulunmuştur.[17] İşte bu temaslar ve dostluklar Feliciano Orlando'nun siyasî fikirlerinin ne olduğunu ve yurtdışına göç ettikten sonra bile anavatanla olan bağının onun için önemini anlamamızı sağlıyor. Söz konusu fikirlerden ve İtalya ile Osmanlı İmparatorluğu arasında kültürel bir köprü oluşturacak ve kendisi gibi sürgün ve göçmen olanla-

---

nen Tecco, 1847 yılında Sardinya Krallığı Tam Yetkili Bakanı oldu. Romualdo Tecco bu bağlamda Feliciano Orlando ile arkadaş oldu. (cfr. *Rassegna Storica del Risorgimento*, 31.08.2023 tarihinde erişilmiştir. www.risorgimento.it; Giuseppe Sabatino, Raffaele Sarti, "Feliciano Orlando", 31.08.2023 tarihinde erişilmiştir. http://www.altavillahistorica.it/biografie/857-feliciano-orlando-prova).

17 Bu bağlamda tarihçi Alfredo Zazo, Feliciano Orlando'nun adının Bandiera kardeşlerin takipçileri arasında geçtiği bir polis raporunu aktarmaktadır. Aynı rapordan, Altavilla Irpina'lı avukatın Osmanlı topraklarındaki yaşamı hakkında daha fazla ayrıntı öğreniyoruz: '...1838'de, parasızlık nedeniyle, S. Maria di Capua'ya gitti ve bu mahkemenin Kançılarya'sında evrak kopyaladı. Daha sonra, 1843 yılında, servetine servet katmak umuduyla, bir arkadaşıyla birlikte İstanbul'a gelerek hükümete bir telgraf sistemi kurmayı teklif etmeyi düşündü. Proje, devrin sadrazamı tarafından kabul edilmeyince Orlando İzmir'e gitti, burada İtalyanca dersleri verdi ve konsolosluklarda avukatlık yaptı. Diplomatik kanallar aracılığıyla, daha sonra siyasî alanda çok güvenilir bir kişi olarak bilindiğinden Bandiera kardeşler ve dostları tarafından o şehirde [Konstantinopolis] düzenlenen devrimci toplantılara katıldığı; Micciarelli ve Panetti adlı siyasî göçmenlerle ve Konstantinopolis'te bulunan ve yine siyasî alanda güvenilir olan diğer kişilerle yakın dostluk kurduğu ve yazışma içinde olduğu; önde gelen yetkililere karşı arasında ünlü Zuppetta'nın imzasıyla yayınlanan metinlerin de bulunduğu iftiraları basıp dağıttığı kaydedilmiştir. Feliciano Orlando'nun, yukarıda bahsedilen mantıksızlıklar nedeniyle, kraliyet eyaletlerine dönmesinin yasaklanmasına karar verildi..." (*Samnium*, Ocak / Haziran 1954, 107).

rı İtalya'da olup bitenlerden haberdar edecek bir gazete yayınlama ihtiyacı Feliciano Orlando'yu, 1849 yılında İstanbul'da *Omnibus* gazetesini kurduracaktı.

VI. Haftalık *Omnibus* Gazetesinin Ortaya Çıkışı

Sarti ve Sabatino'nun bildirdiğine göre, *Omnibus* adlı bir gazete İtalya topraklarında zaten varlığını sürdürüyordu. Bu gazete 1833[18] yılında Napoli'de, tam da Feliciano Orlando'nun kültürel ve siyasî kişiliğinin ilk adımlarının attığı zaman kurulmuştu. Napoli ve İki Sicilya Krallığı'nın en uzun ömürlü gazetelerinden biri olan ve 1882'ye kadar yayınlanan gazete, güncel meseleler ve edebiyatla ilgilenmiş ve 1861'de, İtalya'nın birleşmesinden [Risorgimento] kısa süre sonra siyasî bir kimliğe bürünmüştür.

Feliciano Orlando'yu "İstanbul'un siyasî ve edebî İtalyan gazetesi" olarak tanımlanan gazeteye *Omnibus* adını vermeye iten de muhtemelen anılan gazeteye ve Napoli'nin o yıllardaki kültürel ve siyasî bağlamına atıfta bulunma arzusuydu. Aynı zamanda, *Omnibus*'a bilinen bir İtalyan gazetesiyle aynı adın verilmesi, kanımızca, sürgünler ve göçmenler arasında onlara aşina gelen bir isme öncelik vermeyi ve onlar için anavatanla kültürel ve siyasî bir özdeşleşmeyi temsil etmeyi hedeflemesiydi. Dahası, bu tavır isabetli bir yayıncılık tercihi de olabilir: Daha önce Napoli *Omnibus*'una aşina olan ve hatta İstanbul'da yayınlanan yeni gazetenin adını duyan herkes, gazetenin hangi konuların üstünde duracağını hemen anlayabilirdi.

Omnibus, 11 Ocak 1849'dan itibaren Perşembe günleri haftalık olarak çıkmaya başladı ve "bu alanda otuz yıllık çalışmalarını devam ettiren deneyimli ve dikkatli diplomat"[19] Baron Romualdo Tecco'nun ve İstanbul'da sürgün veya

Si pubblica in NAPOLI Martedì, Giovedì e Sabato
L'OMNIBUS
GIORNALE POLITICO-LETTERARIO

Ugo Foscolo ve Vincenzo Torelli'nin yanı sıra Avellinalı Pasquale Stanislao Mancini ve daha pek çok hatırı sayılır gazeteci ve yazarın katkı sunduğu Napoli'de yayınlanan *L'Omnibus* gazetesinin serlevhası.

[18] Kültür alanında dikkate değer bir gazeteydi. Ugo Foscolo ve Vincenzo Torelli'nin yanı sıra Avellinalı Pasquale Stanislao Mancini ve daha pek çok hatırı sayılır gazeteci ve yazarın gazeteye katkıda bulunduğunu dile getirmek bu gazetenin önemini vurgulamak için yeterli olacaktır.
[19] Guido Guazza, "La politica orientale sarda nei dispacci del Tecco (1850-1856)", *Rassegna storica del Risorgimento*, 1961, 675.

göçmen olarak ikamet eden liberal eğilimli bazı entelektüellerin önerisiyle yönetimi Orlando'ya emanet edildi. *Omnibus*'un kuruluşunun ardındaki fikir, anavatanda yaşayan İtalyanlar ile Osmanlı İmparatorluğu'nda sürgün ya da göçmen olarak bulunanlar arasında bir köprü kurma umuduyla, İtalya Birliği'nden önce [Risorgimento] İtalya'da yayılmakta olan liberal fikirleri, edebî ve siyasî zevkleri Türk topraklarında, İtalyanca konuşan topluluk içerisinde dolaşıma sokmaktı.

L'Indicatore bisantino[20] gazetesi ile aynı matbaada basılan *Omnibus* gazetesi dört sayfaya ve üç sütuna bölü olmak üzere oluşturulmuştur. İstanbul'a gelen Avrupa gazetelerinden alınan bir haber hiyerarşisiyle sayfalandırılmıştır. Gazetenin ön sayfasında Türkiye ile ilgili haberler [İmparatorluk emirnameleri dahil] yayınlanmaktadır. Sonraki sayfalarda *Omnibus*, İtalya ve diğer Avrupa ülkelerindeki gecen olaylara yer verir. Bunu Amerika'dan haberler ve en sonunda da kısa romanlardan [belki de novellardan] oluşan bir ek takip eder.

Gazetenin nereden alınabileceğine ilişkin olarak künyede ".... Ottoni eczanesinin karşısındaki Bay Bianchi'nin dükkânında...." ibaresini görüyoruz. Diğer şehirlerde, haftalık gazete, Osmanlı vapurlarının, yani kurye görevi gören ve bir şehirden diğerine yolcu ve mal taşıyan vapurların acentelerinden alınıyordu. Gazete ayrıca "Akdeniz'in meydanlarına" da iletiliyor ve buralarda "Fransız Cumhuriyeti'nin vapurlarının acentelerinden ya da Galati'de (Romanya'da bir şehir) Bay Cugino'dan ya da Korfu'da Bay De Castro'dan satın alınabiliyordu. Gazetenin maliyetine gelince, gazetenin 1849 tarihli ikinci sayısının [yine] künyesinde, gazetenin fiyatının satın alındığı yere göre değiştiğini okuyoruz. İstanbul'da yıllık abonelik 120 kuruş, altı aylık abonelik 60 kuruş, üç aylık abonelik ise 30 kuruştu. Diğer şehirlerde ise yıllık abonelik 144 kuruşa, altı aylık abonelik 72 kuruşa ve üç aylık abonelik 36 kuruşa çıkmaktaydı. Gazetenin sayılarını tek tek 3 kuruşa satın almak da mümkündü [İstanbul ile *Omnibus*'un dağıtıldığı diğer şehirler arasında fiyat farkı görülmüyordu] [21].

İlk dağıtım[22] zorluklarından sonra, okurlarının çoğu İstanbul'un İtalyan cemaatinden olan gazete, Bursa, Çanakkale, Selanik, Sinop, Samsun ve Trabzon

---

[20] *L'Indicatore Bisantino*, o dönemde İstanbul'daki İtalyan toplumu arasında yayımlanan bir başka İtalyanca gazeteydi. Gazete çoğunlukla ticarî içerikli ilanlar yayımlardı.

[21] *Omnibus*'un *altavillahistorica.it* web sitesinde bulunan dijital kopyalarından da görülebileceği gibi, abonelik fiyatlarının ve gazetenin maliyetinin yayın tarihinden itibaren ilk yıl boyunca sabit kaldığını görebiliriz. Daha fazla bilgi için bkz: http://www.altavillahistorica.it/vita-civile/postille-e-inserzioni/giornali-ed-estratti/articoli-vari/881-1849-1850-omnibus-giornale-italiano-di-costantinopoli-diretto-da-feliciano-orlando-di-altavilla-irpina

[22] Gazetenin yedinci sayısında şu ilanı okuyoruz: "Her şeyin başlangıcında bir düzensizlik olduğunu bilmeyen yoktur. *Omnibus*'un dağıtımının başlangıcı kusurluydu. Bu kusurun artık ortadan kalktığını umuyoruz. Ancak, nazik abonelerimizden herhangi birinin şikâyeti varsa, lütfen ya Pera'daki Sayın Bianchini ya da *Indicatore Bisantino* matbaası aracılığıyla bize bildirme nezaketinde bulunsun. Dağıtımı yapanların, abonelerden ücret almaları açıkça yasaklanmıştır, çünkü söz konusu dağıtım için bir randevu sistemi bulunmaktadır. *Omnibus*'un yayımına 11 Ocak 1849'da başlandığından abonelikler de o günden itibaren başladı; ancak bahsettiğimiz dağıtımdaki düzensizlik, aboneliklerin devam etmelerini istediğimiz zamanın belirlenmesini abonelerimizin nezaketine bırakmamızı gerektiriyor. Bu amaçla, tarafımızdan basılan ve

gibi diğer şehirlerde de dağıtılmaya başlandı. Bu, o dönem için iyi bir performanstı.[23] *Omnibus* sadece İtalyan toplumu arasında değil, aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nun başlıca liman şehirlerinde ve genel olarak Akdeniz'in önemli şehirlerinde de popüler hâle geldi. Bununla birlikte, başlığın kapsadığı konuların genişliği ve çeşitliliği, onu çok sayıda okuyucuya hitap eder hâle getirdi. *Omnibus*'un İtalyan toplumu arasında bir gazete olarak popülerliğini olumlu yönde etkileyen bir diğer özelliği de Osmanlı topraklarına ulaşan ancak *Gazzetta di Roma*, *Gazzetta di Colonia* ya da *La Speranza o Credit e Patrie* gazeteleri gibi İtalyanlar arasında çok az tirajı olan diğer süreli yayınlardan haberler getirmesiydi.

1850'den itibaren aboneliklerin fiyatı ve satın alma yeri de değişti. Bu bağlamda, 12 Şubat 1850 tarihli 65. sayıda şunları okuyoruz: "... Abonelik ücreti yıllık 6 colonnati, sömestr başına 3 ve çeyrek başına yarısı peşindir. Yurtdışından abonelik yıllık 7 colonnati'dir." Gazetenin nüshalarının satın alınacağı ya da abonelik talebinde bulunulacak dükkânların sahiplerinin isimleri de değişir: "Abonelikler gazete ofisinde, Galata Perşembe Pazarı'nda, Pera'da Bay G. Bianchini'nin dükkânında gerçekleştirilir. Abonelik kıyı şehirlerinde Osmanlı vapur şirketlerinde, Akdeniz meydanlarında ise Fransız vapurlarının[24] acentelerinde yapılır." Gazetenin genel yayın yönetmeninin kim olduğu belirtilmeden, Galata'da Attilio Menichini'nin matbaasında basılır ve bu matbaa "klas ve modern, tamamen yeni yazı karakterleriyle donatılmış olup hem İtalyanca hem de Fransızca ve İngilizce olarak kendisine emanet edilebilecek her türlü işi dakiklikle yerine getirmeyi taahhüd eder." Bu sözlerden anlaşıldığı kadarıyla tipografi değişir, editörün adı kaybolur, ancak gazetenin formatı kapsamı değişmez.. Gazetenin o güne kadar olan sayılarından anlaşıldığı üzere *Omnibus*, her şeyden biraz biraz yayımlanan bir gazete olmaya devam edecektir. Bu doğrultuda, haberlerin derinlemesine analizleri olmaksızın kısa metinlerle aktarıldığı gerçek bir bültendir. olarak tanımlanmalıdı. Metinlerin dili, mümkün olduğunca çok olay hakkında bilgi sahibi olmak isteyen okuyucular için kolayca anlaşılabilirdir, basit ve doğrudandır.

VII. *Omnibus*'un İçeriği

Omnibus geniş bir konu yelpazesini içerir. Gazetede yer alan haberler aslında hem İtalya'dan hem de uluslararası arenadan gelmekte ve okuyucuların Avrupa'nın geri kalanında ve özellikle Kilise Devleti, Almanya ve Fransa'da neler olup bittiğini öğrenmelerine olanak sağlamaktadır. Avrupa'dan gelen haberler

---

imzalanan ödeme makbuzlarında aboneliğin başlayacağı dönem boş bırakılacaktır; bu dönem her abonenin belirtmek isteyebileceği bir dönem olacaktır. Makbuzlar atanmış bir kişi tarafından ibraz edilecek, Bay Bianchini'nin Pera'daki ofisinde bulunacak ve ilgili abonelik bedelinin ödenmesi bu makbuzları ibraz eden kişinin elinde olarak makbuzların basımı karşılığında yapılacaktır." Bkz: *Omnibus*, 22 Şubat 1849, 1.

[23] Ancak gazetenin tirajına ilişkin kesin ve resmî verilere sahip değiliz.

[24] *Omnibus*, 12 Şubat 1850, 65, 1.

Anno 1mo. Giovedì 18 Gennajo 1849. Numero 2.

OMNIBUS
GIORNALE ITALIANO DI COSTANTINOPOLI.
POLITICO, LETTERARIO.

CONDIZIONI.
PREZZO.
Per Costantinopoli, un anno piastre 120 del G. S., — Semestre 60, — Trimestre 30.
Per altri luoghi fuori di Costantinopoli p. del G. S. 144 per un anno, — Semestre 72, — Trimestre 36 anticipatamente.
Il foglio distaccato piastre 3.
Il verso, o la linea per inserzioni piastre 3.
Chi riceve di seguito 3 numeri, s'intende abbonato per quel trimestre.
L'Omnibus, foglio settimanale comparirà ogni Giovedì.

GLI ABBONAMENTI
SI RICEVONO
In Galata, alla Tipografia dell' Indicatore Bisantino. — Pera, nel negozio del Sig. G. Bianchi, rimpetto la Farmacia Ottoni. — Ismith, Gimmlek, Brussa, Gallipoli, Dardanelli, Metelino, Salonico, Sinope, Sansun e Trebisonda alle Agenzie de' vapori ottomani. — Per le piazze del Mediterraneo, alle Agenzie de' vapori della Repubblica francese — Galatz, presso il Sig. M. Cugino, Estensore del Giornale il Danubio. — Corfu, presso il Sig. Abramo de Castro.

L'Omnibus gazetesinin elimizde mevcut
en eski sayısı olan ikinci sayısının serlevhası.

söz konusu olduğunda, gazetenin 1849 yılında yayınlanan sayıları karşılaştırıldığında, Avrupa'dan gelen haberlerin çoğunun İngiltere, Fransa, Avusturya, Prusya ve Macaristan gibi ülkelerden geldiği görülebilir. Ara sıra Danimarka,[25] İsviçre ve Portekiz'den[26] de haberler yer almaktadır. Dünyanın geri kalanı söz konusu olduğunda ise haberler çoğunlukla Kuzey Amerika [Kanada ve Amerika Birleşik Devletleri], Meksika ve Latin Amerika'dan gelmektedir.

Bununla birlikte, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki güncel olaylarla ilgili haberler de eksik değildir: genellikle en dikkat çekici olanlar başkent İstanbul kaynaklıdır ve yeni büyükelçilerin, maliye ve ziraat bakanlıkları müsteşarlarının veya valilerin atanmasıyla ilgilidir. Gazetenin bu bölümünün, *Omnibus* yazı işleri kadrosunun okuyucuyu yerel durum hakkında da güncel tutma ihtiyacına cevap verdiği sonucuna varabiliriz. İtalyan toplumu da sürgün ve göçmenlerden oluştuğu için, onlar çoğu zaman yaşadıkları yerle ilgili haberleri takip edebilecek kadar Türkçe bilmiyorlardı. *Omnibus*, bu haberleri Türkçeden İtalyancaya çevirerek, bu okuyucuların İtalyanca haricindeki dillerde güncel olayları takip ederken yaşadıkları zorluklara çözüm getirmişti.

İtalya ile ilgili haberler çoğunlukla Torino, Napoli, Roma, Floransa, İskenderiye ve Venedik gibi, İtalya Birliği'nden önce İtalya için önemli siyasî ve idari öneme sahip olan şehirlerden gelmektedir. Bu şehirlerden çoğunlukla siyasî seçimlerle ilgili haberler, Kral Victor Emmanuele'in iç politikaya ilişkin kararları[27] ya da bazı durumlarda parlamento toplantıları sırasında milletvekilleri ve senatörlerin çeşitli konuşmaları alınır. Roma'dan ve Papalık Devletleri'nden o zamanlar Toskana Büyük Dükalığı'nın başkenti olan Floransa gibi diğer şehirlere seyahat eden monsenyörlerin ve diğer din adamlarının ziyaretleriyle ilgili haberler de eksik olmaz.[28] *Omnibus* ayrıca, gazetenin 1849 yılı baskısında yer alan

[25] *Omnibus*, 1 Mart 1849, 8, 4; *Omnibus*, 26 Nisan 1849, 16, 4; *Omnibus*, 5 Mayıs 1849, 17, 3; *Omnibus*, 10 Mayıs 1849, 18, 4.
[26] *Omnibus*, 6 Eylül 1849, 33, 4.
[27] *Omnibus*, 9 Ağustos 1849, 31, 1.
[28] Monsenyör Muzzarelli'nin Roma'dan Floransa'ya geliş haberi *Omnibus*, 2 Ağustos 1849, no. 30, s. 2: Papa tarafından yönetilen devlette daha fazla demokrasi ve özgürlük talep eden halk protestoları sonucunda Papa Pius IX'un Gaeta'ya sürgün edilmesi akabinde olan olayları anlatır. Monsenyör Carlo Emanuele Muzzarelli, 1849'da Roma Cumhuriyeti'nin ilânından

ve Pisa[29] sahilinde bulunan birkaç cesetten söz ettiği [yerel] hadiseleri de haberleştirmiştir. Bu haberler *Lampo*, *Riforma*, *Tempo*, *Statuto*, *La Gazzetta di Roma* ve *Gazzetta di Ferrara* gibi yerel gazetelerden alınmıştır.

1850'den itibaren gazetenin formatı ve haberlerin içeriği değiştiği gibi manşetin tanımı da değişti. *Omnibus* "siyasî ve edebî" olmaktan çıkıp "siyasî, ticarî ve edebî" bir gazeteye dönüştü. Ancak sayfalarında Osmanlı İmparatorluğu'ndaki İtalyan toplumuyla ilgili haberlere rastlanmıyor, aksine İtalya'dan haberlere ve dış politikada olan olaylara daha fazla odaklanılmaya devam ediliyordu.

16 Şubat 1850 tarihli 66. sayıyla birlikte, başkentte düzenlenen gösterilere ilişkin haberleri duyurmak amacıyla gazetede bir kültür köşesi açıldı. Köşenin başlığı Konstantinopolis Tiyatrosu'dur. Seçilen isim yanıltıcı olabilir ve köşenin sadece tiyatro gösterileriyle ilgilendiğini düşündürebilir. Gerçekte, Scalese tarafından seslendirilen "Sevil Berberi" [Il Barbiere di Siviglia] operasının ya da De Dominicis tarafından yazılan ve maestro Mariani[30] tarafından müziğe uyarlanan "Askerin Nişanlısı" [Scena Storica - La fidanzata del guerriero] operasının duyurusuna ayrılan küçük paragrafın da gösterdiği gibi, müzik ve operaya büyük bir yer ayrılmıştır. *Teatro di Costantinopoli*, Donizetti'nin "Maria di Rohan" adlı müzikal eserinin 67., 70. sayılarda yer alan ayrıntılı incelemesinden de anlaşılacağı üzere, halihazırda sahnelenmiş olan performansların yorumlarını da sunmaktadır. Tiyatro gösterilerine ilişkin hazırlanan *Resimli Müzik Dünyası* [L'universo musicale illustrato], 16 Mayıs 1850 tarihli 74. sayısından başlayarak yaklaşık 200 levhayla karşımıza çıkmaktadır. *Resimli Müzik Dünyası,* Giovanni Miani'nin editörlüğünü yaptığı müzik, şiir, halk dansları ve diğer etnografik konuları ele alan haftalık bir yayındı. [31]

Omnibus, ikinci yayın yılında liman hareketlerini konu alan bir köşe, İstanbul ve İzmir'e ilişkin bir iş bülteni ile iş arayışları ve iş teklifleri gibi ilânlara da yer verdi. İstanbul ve diğer liman kentleri arasında yaşayan İtalyan toplulukları arasında en geniş kapsama ve tiraja sahip gazetelerinden biri olan *Omnibus*, o yıllarda işlerini Osmanlı sınırlarında yürütmek isteyen girişimciler için iş arama ve

---

sonra dahi Papa'ya sadık kalan kilise adamlarından biriydi. Temmuz 1849'da Fransız birliklerinin müdahalesi sayesinde Roma Cumhuriyeti Papa'ya geri verildiğinde, Monsenyör Muzzarelli önce Toskana'ya, ardından Korsika'ya ve son olarak da Cenova'ya sığınmak zorunda kaldı. *Omnibus* tarafından aktarılan haber tam olarak Muzzarelli'nin bu ilk sürgününe atıfta bulunmaktadır. Piskoposun hayatını anlatan olaylar hakkında daha fazla bilgi için *İtalyanların Biyografi Sözlüğü*'ne bakınız [Dizionario Biografico degli Italiani].
,https://www.treccani.it/enciclopedia/carlo-emanuele-muzzarelli_(Dizionario-Biografico)/

29 *Omnibus*, 5 Temmuz 1849, 26, 2.

30 *Omnibus*, 16 Şubat 1850, 66, 4.

31 Gazetenin 74. sayısında şunları okuyoruz: "Bu gazete, 1850 yılına kadar tüm halkların müzik, şiir ve danslarının kökeni, gelişimi, altın çağı ve çöküşü üzerine tam bir açıklama içermektedir. Din, festivaller, kurbanlar, dövüşler, gösteriler, yolculuklar, savaşlar, başarılar, düğünler ve cenazeler işlenmekte, eski ve yeni müzisiyenlerin biyografilerine yer verilmektedir." (*Omnibus*, 16 Mart 1850, 74, 4).

Anno I. Giovedì 18 Gennajo 1849. Numero 2.
OMNIBUS
GIORNALE ITALIANO DI COSTANTINOPOLI.
POLITICO, LETTERARIO.

Anno 2. Sabbato 30 Marzo 1850. Numero 77
OMNIBUS, GIORNALE ITALIANO
POLITICO, COMMERCIALE, LETTERARIO.

L'Omnibus gazetesinin arşivlerdeki 18 Ocak 1849 tarihli ikinci sayısının ve 30 Mart 1850 tarihli 77. sayısının ilk sayfaları

deniz ticaretinin gelişimini takip etme konularında da yararlı oldu. Yayınlanan bültenlerde buğday, bakla, pamuk ve keten satışlarıyla ilgili haberlerin yanı sıra Odessa, Suriye ve bu malların sıkça ticaretinin yapıldığı diğer bölgelerden gelen buğday, arpa ve diğer hububatın haftalık fiyatları da bulunuyordu. Yanı sıra, en çok ticaretin yapıldığı İzmir, Trabzon, Liverpool, Trieste, Selanik gibi şehirlerden vapurların geliş ve gidiş saatleriyle ilgili küçük paragraflara da yer veriliyordu.

Omnibus'un yayına devam etmesi muhtemelen birkaç yıl daha sürdü; bununla birlikte, gazetenin tam bir arşivinin olmaması nedeniyle, yayınının sona ermesi için kesin bir tarih belirlememiz mümkün görünmemektedir. [32] Bu, aslında Feliciano Orlando'nun gazetecilik ve edebiyat çalışmalarının büyük bir bölümünü ilgilendiren ve bugüne kadar belgelenemeyen bir konudur. Bize göre bu arşiv boşlukları, sadece bu karakterin edebî ve entelektüel kişiliğinin tam bir resmine sahip olmamıza değil, aynı zamanda İtalya ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ilişkiler çerçevesinde *Omnibus*'un tarihinin gelişimini yeniden inşa etmemize de izin veriyor. [33] Aynı zamanda, *Omnibus*'un neden kapatıldığına ilişkin faktörlerin

[32] *Omnibus*'un elimizdeki son nüshası 30 Mart 1850 tarihlidir.

[33] Örneğin, *Omnibus*'un tarihini ve içerik açısından geçirdiği evrimi, kısa bir süre sonra yürürlüğe girecek olan Osmanlı matbaa kanunları bağlamında yeniden inşa etmek ilginç olurdu. Gerçekten de 1850'lerde Osmanlı yetkilileri tarafından Matbaa Nizamnamesi adı altında [Regolamento sulla stampa] basına, özellikle de matbaacılara yönelik bir dizi kısıtlayıcı yasa çıkarılacak ve 1908 yılına kadar yürürlükte kalacaktır. Yasa hükmüne göre, matbaa açmak ve işletmek isteyen her-

de neler olduğu üzerine yeterli bilgimiz yoktur. Belki de gazetenin finansmanıyla ilgili yasal güçlükler vardı. [Çok fazla sayıda okuyucu tarafından okunmasına rağmen, *Omnibus*'un hayata geçirilmesi gazetenin sermayeye dayanmıyordu, bunun yerine gazetenin finansmanı okuyucuların aylık, altı aylık veya yıllık abonelikleriyle karşılanıyordu).

VIII. Sonuç

Avellino eyaletine bağlı Altavilla Irpina şehri kökenli bir avukat olan Feliciano Orlando, büyük olasılıkla İtalyan Birliği [Risorgimento] davasına verdiği destekle bağlantılı girişimleri nedeniyle Osmanlı İmparatorluğu'na göç etmeye karar verdi. Feliciano Orlando, 1845'te Napoli Konsolosluğu ve İngiliz Konsolosluğu hapishanelerinden 1852'de Lübeck, Hamburg ve Bremen Hür Hansa Şehirleri'nin Konsolos Vekili olmasına uzanan binlerce olayla dolu hayatı boyunca, İtalyan kültürü bağlamında önemli kültürel ve edebî figürlerle dostluklar kurdu. Bunlardan biri, yaklaşık otuz yıldır Osmanlı topraklarında faaliyet gösteren bir diplomat olan Baron Romualdo Tecco'dur ve İstanbul ile İzmir arasında yaşayan diğer liberal görüşlü İtalyan entelektüellerin de desteğiyle *Omnibus* adlı gazeteyi Feliciano Orlando'yla birlikte hayata geçirmiştir.

İlk olarak 1849 yılında İstanbul'da haftalık olarak yayınlanan *Omnibus* gazetesi, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki İtalyan topluluğu arasında [özellikle İstanbul Galata semtinde ve İzmir'de] kısa sürede ilgi toplamıştı. Bu gazetenin elimizde çok az sayısı bulunmasına rağmen, *Omnibus*'un içeriği incelendiğinde, İtalyan anavatanı ile Osmanlı topraklarına yerleşmiş İtalyanca konuşan göçmenler veya sürgünler topluluğu arasında kültürel bir köprü olmayı amaçladığı anlaşılmaktadır. Bu makalede de gördüğümüz gibi, *Omnibus* aslında İstanbul'dan ve İtalya Krallığı'nın farklı bölgelerinden olduğu kadar Avusturya, Fransa, İngiltere, Mısır ve Amerika Birleşik Devletleri'nden de haberler toplamaktaydı. Dahası, sadece siyasî değil, aynı zamanda edebî bir gazete olan *Omnibus*'un ekinde kısa öyküler de yer alıyordu. [örneğin, gazetenin ikinci sayısından itibaren bölümler halinde çıkan ve Fransızca'dan çevrilen "Un Duello al Buio" ya da "Le avventure di Rodisio" başlıklı kısa öyküler dizisi]. 1850'de, yani ikinci yılında, *Omnibus* iki haftalık bir gazete hâline geldi ve böylece ticarî gelişmelerle ilgili haberler, İstanbul ve İzmir limanlarından haberler ve aynı zamanda iş ilanları da yayınlamaya

kes önceden Maarif ve Emniyet Nezaretlerine bilgi vermek zorundaydı. Talim ve Terbiye Kurulu gerekli kontrolleri yaptıktan sonra sonucu Maarif Nezareti'ne bildirecekti. Denetimlerin başarılı olması halinde, Güvenlik Bakanlığı başvuru sahibine bir basımevi açma ve işletme uygunluk belgesi veriyordu. Buna ek olarak, herhangi bir metin - basılmadan önce - Eğitim Konseyi tarafından incelenmek zorundaydı. Eğer devlet için bir tehdit oluşturmuyorsa (mülken ve devleten bir gûna mazarratı), o zaman metin basılabilir ve yayınlanabilirdi. Ancak Osmanlı topraklarında matbaa açmak ve işletmek isteyen yabancı uyruklular, izin belgesi yerine geçen özel bir belge almak zorundaydılar. Bu hükümlere uymayanların matbaaları kapatılıyor ve o dönemde yürürlükte olan Ceza Kanunu hükümlerine göre cezalandırılıyorlardı. Daha fazla ayrıntı için bkz: Ayhan Ceylan, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Basım ve Yayımda Hukukî Düzen (1839- 1876)", *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, I (2006), 139-55.

başladı. Aslında *Omnibus*, İstanbul ve diğer liman kentleri arasında yaşayan İtalyan toplulukları arasında en geniş kapsama ve tiraja sahip gazetelerden biri olarak, iş aramak ve ticaretin gelişimini takip etmek için de yararlıdır.

Gazetenin elimizdeki nüshalarından, en son ne zaman yayınlandığını ve kapanmasına yol açmış olabilecek nedenleri tam olarak belirleyemiyoruz. Her halükarda, anavatanla olan kimlik ve siyasî bağları, kültüre, müziğe ve İtalyan ve yabancı güncel olaylara verdiği önem göz önüne alındığında, *Omnibus*'un 19. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'ndaki İtalyanca basının panoramasında önemli bir sayfayı temsil ettiğini söyleyebiliriz.

Bu bağlamda, 1850'den itibaren anavatan dışında yayınlanan İtalyanca gazetecilik tarihinin en ünlü ve uzun ömürlü gazetelerinden bazıları basıldı. Kültür ve aktüaliteyi ticarî haberlerle harmanlayan bu bültenlerin içerikleri göz önüne alındığında, *Omnibus*'un onlar için bir model olduğunu varsayabiliriz, çünkü - bu makalede incelenen baskılarda gördüğümüz gibi - gazetenin sayfaları tam olarak bu yapıyı [İtalyan ve yabancı haberler - kültür – ticaret] takip ediyordu. 1850'den sonra yayınlanan önemli gazeteler arasında, 1865'ten itibaren İstanbul'da çıkan *Il Corriere*'de yer almaktadır. Üç sütunlu bir süreli yayındır ve Galata semtinde *Omnibus* adıyla da basılmıştır. Türkiye'deki İtalyan basın tarihinin en önemli ve en uzun soluklu gazetesi ise hiç kuşkusuz kültür ve piyasa haberlerine yer veren ve iki haftada bir yayımlanan *La Rassegna italiana*'dır. Gazete ilk kez yaklaşık on bir yıl sonra, 15 Ocak 1896'da yayımlanmıştır. Kısa bir süre içinde *La Rassegna italiana*, İtalyanların çıkarları için ana bilgilendirme organı ve sözcüsü haline geldi. Son olarak, bir başka ilginç yayın da *La Turchia - Turquie* başlıklı iki dilli [İtalyanca-Fransızca] gazete olacaktır. Bu gazete 1906 ile 1916 yılları arasında on yıl boyunca düzenli olarak çıkacaktır. Baron Guglielmo de Bondini tarafından yayınlanan bir Fransız-İtalyan gazetesiydi.

İtalyanca basının Osmanlı topraklarındaki varlığı, Libya'daki İtalyan-Türk savaşı sırasında ağır bir darbe aldı. Libya ve Oniki Ada'nın işgaline tepki olarak Osmanlı yetkilileri Mayıs 1912'de yaklaşık elli bin İtalyanı etkileyen bir sınır dışı etme kararnamesi yayınladı [o dönemde tüm Osmanlı İmparatorluğu'nda yaklaşık 75 bin İtalyan vardı]. Kararnameye göre, İtalyan gazete muhabirleri yirmi dört saat içinde imparatorluk topraklarını terk etmek zorundaydı. Ancak İtalyanların sınır dışı edilmesi, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki İtalyan basınının sonu anlamına gelmiyordu. Aslında İtalyanca yayınlar, Roma ve İstanbul arasındaki 1912 Ouchy barış antlaşmasından hemen sonra normal yayınlarına devam etti ve böylece İtalyan-Türk savaşı resmen sona erdi.

Çeviri: Ayça GÜZEL GÜRACAR

Kaynakça

Aldovrandi, L. "La colonia italiana nel distretto consolare di Costantinopoli", Emigrazione e colonie, Volume 1 (Roma: Tipografia nazionale di G. Bertero & c., 1903), 309-337

Bernardini, Nicola. *Guida della stampa periodica italiana* (Lecce: Spacciante, 1890)

Causa, Cesare. *La guerra italo-turca e la conquista della Tripolitania e della Cirenaica* (Firenze: Salani, 1912)

Ceylan, Ayhan. "Tanzimat Dönemi Osmanlı Basım ve Yayımda Hukukî Düzen (1839-1876)", *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları* I (2006), 139-55

Girgin, Atilla. *Türkiye'de Yerel Basın* (Istanbul: Der Yayınları, 2009)

Grange, Daniel J. *L'Italie et la Méditerranée (1896-1911)* (Roma : Ecole Française de Rome, 1994), 473

Grassi, Fabio L. *L'Italia e la questione turca, 1919-1923. Opinione pubblica e politica estera* (Torino: Zamorani, 1996)

Ianari, Vittorio. *Lo stivale nel mare. Italia, Mediterraneo, Islam: alle origini di una politica* (Milano: Guerini e Associati, 2006)

Koloğlu, Orhan. "Osmanlı'daki Türkçe Dışı Basın", *Kebikeç,* 2 (1995), 127- 38.

Koloğlu, Orhan. *Osmanlı'dan 20. Yüzyıla Basın Tarihi* (Istanbul: Pozitif Yayınları, 2006).

Livio Missir di Lusignano. *Familles latines de l'empire ottoman* (Istanbul : Edizioni ISIS, 2004)

Ludovico Sauli d'Igliano, Della colonia dei Genovesi in Galata (Torino: G. Bocca, 1831)

Marmara, Rinaldo. "Dal Fatih a oggi: uno sguardo sulle relazioni italo-turche, ossia gli italiani di Costantinopoli", ed. Esra Danacioğlu Tamur e Fabio L. Grassi, Italia e Turchia tra passato e futuro. Un impegno comune, una sfida culturale (Roma: Edizioni Nuova Cultura, 2002), 81

Mori, Angiolo. *Gl'Italiani a Costantinopoli*, (Modena: Società Tipografica Solani, 1906)

Ortaylı, Ilber. "Gli Italiani di Istanbul", ed. Attilio De Gasperi, Roberta Ferrazza, *Gli italiani di Istanbul. Figure, Comunità e istituzioni dalle riforme alla Repubblica 1839- 1923* (Torino: Centro Altreitalie, 2007).

Pongiluppi, Francesco. "La Colonia Italiana di Costantinopoli attraverso gli articoli de La Rassegna Italiana- Organo degl'interessi italiani in Oriente", ed. Giampaolo Conte, Fabrizio Filioli Uranio, Valerio Torreggiani, Francesca Zaccaro, *Imperia. Lo spazio mediterraneo dal mondo antico all'età contemporanea* (Palermo: InFieri, 2006)

Pongiluppi, Francesco. *La Rassegna Italiana Organo degli Interessi Italiani in Oriente. Giornale Ufficiale della Camera di Commercio Italiana di Costantinopoli* (Istanbul: Edizioni Isis, 2015)

Sergi, Pantaleone. "Mediterraneo d'esuli, migranti, stampa e affari. Il progetto di un quotidiano italiano in Turchia", *Dedalus,* 5 (2014), 75-100

Sergi, Pantaleone. "Il caso turco: la stampa in lingua italiana dall'Ottocento al Terzo millennio", ed. Bénédicte Deschamps, Pantaleone Sergi, *Voci d'Italia Fuori dall'Italia. Giornalismo e Stampa dell'Emigrazione* (Cosenza: Pellegrini Editore), 47-71

Sergi, Pantaleone. "Poche, flebili e "atipiche" voci. I periodici italofoni di Smirne", ed. Francesco Pongiluppi, Luis Miguel Selvelli, *Smirne e l'Italia. Comunità, Relazioni, Istituzioni* (Palio Faliro: ETPBooks, 2022), 266- 287

Surdich, Francesco (2002), "Nel Levante", ed. Piero Bevilacqua, Andreina de Clementi, Emilio Franzina, *Storia dell'emigrazione italiana. Arrivi* (Roma: Donzelli, 2022)

Trasselli, Carmelo. "Esuli italiani in Turchia nel dodicennio 1849-60", *La Sicilia nel Risorgimento italiano*, III, 1(1933), 3-9

Ziyad, Ebüzziya. "Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk Dili Dışındaki Basını", Türkiye'de Yabancı Dilde Basın (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu Yayınları, 1985), 27-45.

Web siteleri

1848-1851 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu'nda İtalyanca yayınlanan bazı dergi ve gazeteleri içeren arşiv için: http://www.altavillahistorica.it/vita-civile/postille-e-inserzioni/giornali-ed-estratti/articoli-vari

Öz: İtalyanların 19. yüzyılda Osmanlı topraklarındaki varlığı, *La Rivista de' Giornali* (1848), *Il Corriere* (1865) *La Rassegna italiana* (1896) gibi süreli yayınlarla kanıtlanmaktadır. Güney İtalya'da küçük bir kent olan Altavilla Irpina'dan İstanbul'a göç eden İtalyan vatansever ve entelektüel Feliciano Orlando'nun kişiliği de bu ateşli kültürel bağlamın bir parçasıdır. Feliciano Orlando, Osmanlı İmparatorluğu'nun başkentinde *Omnibus* gazetesini kurdu. İlk kez 1848'de yayınlanan gazete, Bursa, Çanakkale, Selanik, Sinop ve Trabzon gibi şehirlerde de mevcut olduğundan mükemmel bir içeriğe sahipti. *Omnibus*, *La Speranza*, *Credit e Patrie*, *La Gazzetta di Roma* gibi diğer İtalyan süreli yayınlarından ve İmparatorluğa ulaşan ancak tirajı az olan diğer yayınlardan ilginç haberler aktardığı için Osmanlı İmparatorluğu'ndaki İtalyan toplumunda önemli bir rol kazandı. *Omnibus*, İstanbul ve İtalya Krallığı'nın farklı bölgelerinin yanı sıra Avusturya, Fransa, İngiltere, Mısır ve Amerika Birleşik Devletleri'nden de haberler yayınladı. Ayrıca, sadece siyasî değil aynı zamanda edebî bir gazete olan *Omnibus* kısa öykülere de eğildi. *Omnibus,* 1849'dan itibaren deniz ticaretinin gelişimi ve iş ilanlarıyla ilgili haberlere de yer vererek Osmanlı topraklarında yaşayan İtalyanlar için bir referans kaynağı haline gelmişti.

Bu makalenin amacı, *Omnibus* gazetesinin tarihini ve gelişimini yeniden inşa etmek ve gazetedeki olayları İtalyan Birliği [Risorgimento] yıllarında İtalya ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ilişkilerin tarihsel ve kültürel çerçevesine yerleştirmektir. Makale ayrıca, 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki İtalyan toplumu için önemli bir figür olan Feliciano Orlando'ya odaklanacaktır.

Anahtar Kelimeler: İtalyan basını, Osmanlı İmparatorluğu, on dokuzuncu yüzyıl, gazetecilik tarihi, Feliciano Orlando, Omnibus

The role of the patriot Feliciano Orlando and the newspaper *Omnibus* for the Italian press of the nineteenth century's Ottoman Empire

Abstract: The Italian presence in Ottoman territory in the nineteenth century is testified by culturally outstanding such as the periodicals *La Rivista de' Giornali* (1848), *Il Corriere* (1865), and *La Rassegna Italiana* (1896). The personality of Feliciano Orlando, an Italian patriot and intellectual who emigrated from Altavilla Irpina - a small city in southern Italy - to Istanbul, is part of this lively cultural context. In the capital of the Ottoman Empire, Feliciano Orlando established the newspaper *Omnibus*. Published for the first time in 1848, the periodical has excellent coverage since it can also be purchased in the cities of Bursa, Çanakkale, Thessaloniki, Sinop, and Trabzon. *Omnibus* immediately gains a crucial role for the Italian community of the Ottoman Empire, as it reports interesting news from other Italian periodicals such as *La Speranza, Credit e Patrie, La Gazzetta di Roma*, and other publications which- although reaching the Empire- have little distribution. *Omnibus* publishes news from Istanbul, as well as from several areas of the Kingdom of Italy. Moreover, the periodical reports worldwide news from countries such as f Austria, France, England, Egypt, and the United States of America. Since it is both a political and literary periodical, *Omnibus* publishes also short stories. Starting from 1849 *Omnibus* includes news on the progress of maritime trade and job announcements, thus becoming a reference publication for Italians who lived in Ottoman land. This article aims to reconstruct the history and evolution of *Omnibus*, placing its fortune in the historical and cultural framework of the relations between Italy and the Ottoman Empire during the Italian Risorgimento. In addition, the article will focus on the figure of Feliciano Orlando, an important figure for the Italian community in the nineteenth-century Ottoman Empire.

Keywords: Italian press, Ottoman Empire, nineteenth century, history of journalism, Feliciano Orlando, Omnibus

Ulusal Pedagoji ve İtalyan Lisanının Korunması On Dokuzuncu Yüzyıl Sonu ve Yirminci Yüzyıl Başında İstanbul'da Yayınlanan İtalyan Gazetelerinin Eğitsel Rolü

Francesco PONGILUPPI*

I. Giriş

İstanbul, Türkiye'de on dokuzuncu yüzyıl sonu ile yirminci yüzyıl başını kapsayan zaman zarfında İtalyanlara ev sahipliği yapan en önemli şehirdi. İstanbul şehrinde ikamet eden İtalyanların ve İtalyanca konuşan nüfusun sayısı geçtiğimiz yüzyılda 1930'lardan başlamak suretiyle görünür ölçüde azalsa da sözü edilen İtalyan varlığına ilişkin İstanbul'da hâlâ hatırı sayılır derecede kültürel referanslar bulmak mümkündür.

Son yıllarda nihayet İtalyanların Türkiye'nin sosyal, ekonomik ve kültürel tarihinde oynadıkları olağanüstü rol üzerine belirli bir külliyat oluştu.[1] İmparator-

* University of Turin. Department of Philosophy and Educational Sciences / francesco.pongiluppi@unito.it

1 Oliver J. Schmitt, *Les Levantins. Cadres de vie et identités d'un groupe ethno-confessionnel de l'Empire Ottoman au 'Long' 19e siècle* (İstanbul : Les Éditions Isis, 2007) ; Alessandro Pannuti, *La comunità italiana di Istanbul nel XX secolo. Ambiente e persone* (İstanbul : Isis Press, 2006) ; Attilio De Gasperis ve Roberta Ferrazza, ed., *Gli Italiani di Istanbul: Figure, comunità e istituzioni dalle riforme alla repubblica, 1839–1923* (Turin: Fondazione Giovanni Agnelli, 2007); Rinaldo Marmara, *La communauté levantine de Constantinople: de l'empire byzantin à la république turque* (Istanbul: Isis, 2012) ; Ezio Godoli ve Paolo Giardelli, ed., *Italian Architects and Builders in the Ottoman Empire and Modern Turkey Design across Borders* (Newcastle: Cambridge Scholars Publishing 2017); Francesco Pongiluppi, "Italian Latin Catholics in late Ottoman Istanbul: Transnational culture and national education", *Latin Catholicism in Ottoman Istanbul. Properties, people &* missions, ed. Vanessa R. de Obaldia ve Claudio Monge, ed., (Istanbul: The Isis Press, 2022), 167-184; Marie Bossaert, "Crisscross Italianities-circulations, identifications and sociability in nineteenth Istanbul", *Italiennes and Migration from the Risorgimento to the 1960s*, ed. Stéphane Mourlane ve diğerleri. (Cham: Springer International Publishing, 2022), 183-198.

luğun başkentinde İtalyan dili yüzyıllar boyunca bu şehirdeki çoğu lisan ve kültürle iç içe geçti; birbirini etkileyip birbirinden etkilenerek seyretti. Ardından, *Risorgimento* [İtalyan Birliği-Yeniden Doğuş] döneminin yansımaları İstanbul'a değin ulaştı; şehirde, İtalyanca konuşan pek çok aile yeni İtalyan göçmenlerle bir araya geldi. Bu yeni gelenler arasında, İtalyan Birliği kurulmadan önce farklı krallıklara ve yönetimlere tâbi pek çok İtalyan bölgesine mensup göçmenler de vardı.[2]

İstanbul'da ismen ve resmen bir İtalyan cemaatinin oluşumunu incelemek için öncelikle İtalyan Birliği'nin kuruluş yılı olan 1861 yılına eğilmek gerekir. Doğu'nun [Levant] diğer liman şehirlerinde olduğu üzere Osmanlı başkentinde de İtalyan kökenli Levantenler anılan coğrafyaya farklı dönemlerde taşınan göç dalgalarının sonucu olarak kendilerini gösterdiler. Şehirde; bir vakitler İtalya yarımadasının çeşitli bölgelerinden göç etmiş Latin kökenli ailelerle birlikte, Osmanlı modernleşmesinin cazibesine kapılarak Osmanlı yurduna taşınan işçileri ve zanaatkârları, İtalya Birliği münasebetiyle ülke dışına çıkmak zorunda kalan politik sürgünleri, entelektüelleri, balıkçıları ve bilhassa din adamlarını görmek mümkündü.[3] Sonra, göç bağlamında sıklıkla karşılaşıldığı üzere, İtalyanca konuşan topluluğun çoğunluğunun Katoliklerin yaşadığı bölgelerde oturmaları geleneği yıllar içinde farklı etnik grupların bir arada yaşadığı ikamet alanlarına taşınmalarına, hatta kendi cemaatlerinden farklı etnik gruplarla evlilik bağı kurmalarına sahne oldu.[4]

Anılan dinamikler, cemaatler arası münasebette belirleyici bir unsur olan çok dillilikte kendini göstermiştir. Söz konusu kozmopolit ortamda kullanılacak lisanın seçimi yerine göre ya bağlama ya da mensup olunan sosyal sınıfa göre belirleniyordu; tam bu sebeple, Fransızca, eğitimli elit sınıfın konuşma dağarcığını oluşturma rolünü yüklenirken Osmanlıca ve İspanyolca, İtalyan asıllı Yahudi cemaatinin iletişim dilini oluşturuyordu;[5] bu minvalde halk lehçesiyle Rumca, ticarî alışverişlerde kullanılırken nihayet İtalyanca öbür Latin dillerinde görüldü-

---

[2] Enrico De Leone, "Il contribuito degli Esuli Italiani al Processo Riformatore dell'Impero ottomano agli Inizi del Secolo XIX", *Annales de la Faculté de Droit d'Istanbul*, 26(1979): 42; Francesco Pongiluppi, "The foundation of the Italian Worker Mutual Aid Society in Constantinople: Exile and transnational mutualism", *Exile and the circulation of political practices*, ed. Catherine Brice Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, 2020), 151-159; Luis M. Selvelli, *Antenati a Costantinopoli. Esuli italiani negli anni del riformismo ottomano (1828-1878)*, (Padova: Il Poligrafo, 2022).

[3] Marie Bossaert, "Italiani o ottomani? La seconda generazione di immigrati italiani a Istanbul (Ottocento - primo Novecento)", Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken, 99 (2019), 266-267; Schmitt, *Levantins*, 205-207.

[4] Schmitt, *Levantins*, 205-207.

[5] L'arrivo nell'Impero ottomano dei sefarditi espulsi dalla Spagna a seguito dell'emanazione del decreto di Granada (1492), si tradusse nella formazione e circolazione in Levante di una lingua denominata *ladino*, chiamata anche *judezmo o sefardì*, basata sul castigliano con influenze dal greco e dal turco-ottomano. Bryan Kirschen, ed., *Judeo-Spanish and the making of a community* (Newcastle: Cambridge Scholar Publishing, 2015).

ğü üzere daha çok sosyal, ekonomik, dinî ve ailevî ortamlarda dönüyordu.[6] Halihazırdaki sürecin bütün bu kendine özgü portresi çerçevesinde 1880'lerden başlamak suretiyle mütemadiyen yok olmaya maruz kalan ve ticarî kaderini Balkanlar'da ve Anadolu topraklarında yeniden canlandırmaya çalışan İtalyancanın, Levant İtalyanları nezdinde muhafaza edilmesinin Roma Hükümeti'nin önceliklerinden biri hâline gelmesi anlaşılabilir.

Bu önermeleri dikkate alarak bu makalenin sayfaları, Osmanlı İstanbulunda İtalyan dilinde kaleme alınan gazete tecrübesini ve İtalyanca basının çokkültürlü ve İtalyan kökenli Levantenler arasında milliyetçi bir ruh oluşturmada nasıl bir rol oynadığını İtalyanca, Fransızca, İngilizce, Türkçe metinler ve arşiv kayıtları yoluyla incelemektedir. Bu görüşten hareketle, İstanbul'da en uzun süreyle faaliyetini sürdüren İtalyanca gazete "*La Rassegna Italiana-Organo degl'Interessi Italiani in Oriente,*" ["La Rassegna – İtalya'nın Doğu'daki Çıkarlarının Yayın Organı] Osmanlı başşehrinde milliyetçi İtalyan cemaatinin oluşturulmasında belirli bir basın organının pedagojik rolünü izlemesi bakımından olağanüstü bir içerik sunar. Makale; büyük ölçüde, Geç Osmanlı Dönemi Türkiye'sindeki eğitim politikalarını, İtalyan kökenli Levantenlerin sosyal hayatını etkileyen yayılma politikasını, İtalyan dilinin korunması ve güçlendirilmesi faaliyetlerini gazeteler ve eğitimli çevredeki yatırımlar aracılığıyla incelemeyi mercek altına alıyor.

II. İtalyan Birliği, İtalyan kolonisi ve ilk İtalyan gazeteleri

İtalyan Birliği'nin taşıdığı ruh [Risorgimento]; İstanbul'da, Beyoğlu'nda 19 Mart 1863 tarihinde "Commissione Operaia allo scopo di onorare l'Eroe dei due Mondi [Garibaldi]" ["İki Dünyanın Şövalyesini Onurlandıran İşçi Komisyonu"] ismiyle yansıdı.[7] İstanbul'daki La *Società Operaia Italiana di Mutuo Soccorso* ["İtalyan İşçi Yardımlaşma Cemiyeti"] imparatorluğun başşehrinde çoğunluğu önceki yıllardan Doğu'ya "politik mülteci" olarak göç etmiş İtalyan Krallığı göçmenlerinden, İtalyanca konuşan Osmanlılardan, öbür Avrupa devletlerinden kaçan ve yine İtalyanca konuşan tebaadan oluşmuş milliyetçi İtalyanların muhitinde ortaya çıkan bir birlikti.[8]

---

[6] Marmara, *Levantine*, 332; Giacomo Saban, "A Propos de la Communautè Juive Italienne de Costantinople", *Revue des Etudes Juives*, 58 (1999), 92.

[7] Archivio Storico Società Operaia Italiana di Mutuo Soccorso in Costantinopoli, (ASOIC), Istanbul, Statuto Società, Cap. I, *Scopo*, Istanbul, 1888.

[8] Angiolo Mori, *Gli Italiani a Costantinopoli. Monografia Coloniale Presentata dalla Camera di Commercio Italiana di Costantinopoli alla Mostra degli Italiani all'Estero. Esposizione Internazionale, Milano. 1906*. (Modena: Società Tipografica Soliani, 1906), 260-269; Adriano Marinovich*, La Società Operaia Italiana di Mutuo Soccorso in Costantinopoli* (Istanbul: Güzel Sanatlar Matbaası, 1995); Roberta Ferrazza, "La Società Operaia Italiana di Mutuo Soccorso di Costantinopoli 1863-1913. Memorie e Documenti", *Italiani Istanbul*, ed. De Gasperis ve Ferrazza, 120; Sedat Bornovalı, "Istanbul'daki Italyanların 150 Yılına Sanat Eserleri ve Belgelerle Tanıklık: Başkonsolosluk Società Operaia Garibaldi Galerisi The Italian Consulate General"s Società Operaia Garibaldi Gallery: Documents and Artwork Witnessing 150 Years of Italian History in Istanbul", *Sanat tarihi yıllığı / Journal of Art History*, 24 (2015), 25-27.

Sözü edilen dayanışma, belirli bir topluma yönelik sosyal desteğin devlet nezdindeki yokluğunun tarihî ve coğrafi bağlamında, eğitim alanında, isçi sınıfının belgelenip kayıt altına alınmasında, sağlık işlerine verilen destekte, milliyet ve inanç ayrılığına bakmaksızın İstanbul'un tekmil çocuğu ve yetişkini yararına teşebbüs edilen girişimlerde etkili olmuştur. *Società* adı altında gerçekleştirilen bu girişimlere örnek olarak 1861'de Galata'daki San Pietro Kilisesi'ne bitişik ahşap bir yapıda inşa edilen İtalyan Hastanesi'nin 1876'da Tophane semtinde yeni bir mekâna taşınması gösterilip anılan yapı, araştırmacılar tarafından İstanbul'daki hastane yapılarının en iyilerinden biri olarak işaret edilmektedir.[9] Benzer doğrultuda; eğitim ve kültür alanında, İtalyan dilinin korunması ve yayılması, kuruluşundan itibaren İtalyan Birliği'nin faaliyetlerini yönlendiren girişimler olarak bilinir. Eğitim faaliyetleri kapsamı altında; yetişkinlere yönelik akşam dil kursları, çalışanlara yönelik yemekler, kadınlara yönelik etkinlikler ve küçük çocukların kalabileceği gündüz kreşleri *Società*'nın arşivinde kaydedilmiş olup bu kayıtlar İtalyanca çıkan bir gazetede hayata geçirilen tüm girişimleri tasdik eder.

1906'da *l'Esposizione Internazionale di Milano* [Uluslararası Milano Sergisi] için özel olarak hazırlanan bir monografinin İtalyan basınıyla ilgili bölümünde *Società Operaia di Mutuo Soccorso in Costantinopoli* için küçük bir paragraf ayrılmıştı.[10] Paragraf; devri, cesur mücadelelerin verimli alanı, düşünceleri yaymanın ve zihinleri daha geniş ufuklara açmanın[11] güçlü bir zemini olarak tanımlayarak basına olan ilginin seviyesini net bir biçimde anlatarak açılıyordu. Monografide, didaktik bir tavırla, İtalyan kurumunun ekonomik faaliyetlerinin, 19. yüzyılda aralarında *Giornale delle Associazioni Operaie Italiane*, *Il Dovere*, *L'Educatore del Popolo*, *Pensiero Popolare* gibi yayınların da bulunduğu yayımların İtalya'da ve İtalya dışında yayımlanmış diğer basın mecralarının yayımına ve dağıtımına olan katkısı didaktik bir biçimde aktarılıyordu.

Öte yandan, İtalyanların faaliyetlerini bütünüyle yansıtacak bir İtalyanca basın organının yokluğu Osmanlı başkentindeki İtalyanlar adına gerçek bir utanç teşkil ediyordu; bu nedenle uzun zaman alsa da *Società Operaia* [İşçi Cemiyeti] bu türden bir yayın girişimini başlatacak ortamı buldu. *Società Operaia*'nın 25 Şubat 1866 tarihli toplantısında günlük bir gazete çıkarma konusu gündeme gelse ve proje, mevcudiyetini destekleyecek ekonomik kaynak bulsa da söz konusu fikir çok geçmeden "sonu gelmez zorlukları"[12] yüzünden bir kenara atıldı. Sonra, 1869'da o esnada *Società Operaia*'nın geçici başkanı olan, İtalyan Konsolosluğu'nun avukatı Pietro Bonomi; topladığı komisyonda İtalyanca bir gazeteyi hayata geçirmek için gereken yolu çizdi, stratejileri belirledi. Ekim 1869'da toplanan kurulda geçer oy alıp aynı yıl onaylanan proje, *Bizantino* ismi verilmesi düşünülen haftalık bir yayının hayata geçirilmesini öngördü. Proje çerçevesinde,

---

[9] Archivio Storico Associazione Nazionale per Soccorrere i Missionari Italiani (ASANSMI), Roma, Fondo Costantinopoli, busta n.13D, *Suore d'Ivrea Ospedale Italiano Storia*, Istanbul.

[10] Pietro Goslino ve Ferdinando Providenti, *Società Operaia di Mutuo Soccorso in Costantinopoli. Memoria Storica 1863-1906* (Costantinopoli: Tipografia Ferd. Walla, 1906), 147

[11] Goslino ve Providenti, *Memoria Storica*, 147.

[12] Goslino ve Providenti, *Memoria Storica*, 148.

aralarında İtalyan Konsolosluğu personelinin de takip ettiği farklı gazete ve/veya dergilere abone olundu.

Memoria Storica'da, ayrıca İstanbul'da orta elçi görevini üstlenen kont Raffaele Ulisse Barbolani'nin *Bizantino* gazetesinin kurulması lehinde *Società Operaia* tarafına iletmiş olduğu bir mektup da yer almaktadır. Mektupta Barbolani'nin şu sözlerine yer verilmektedir: "İstanbul'da İtalyanca yayımlanacak bir gazete ne kadar önemli ve faydalı olurdu! Bu nedenle […] Kral'ın hükümetine, bu girişime acilen destek vermelerini öneriyorum."[13] Ancak bu girişim de diplomatik kurumların ilgisine ve mevcut maddî imkânlara rağmen İstanbul'daki İtalyan toplumunun uzun zamandır beklediği gazeteyi çıkaramadı.

Politik ve kültürel bağlamda *Memoria Storica*'nın başlattığı girişim, İstanbul'daki İtalyan basınını harekete geçirdi. 1876'da *Società Operaia*, üç kolona ayrılmış dört sayfalık *Il Semaforo di Costantinopoli: Giornale Politico, Commerciale, Marittimo e Letterario* (resim 1)[14] gazetesini çıkardı. Söz konusu gazete anılan devirde Osmanlı başşehrinde İtalyanca yayımlanan tek yayımdı.[15] 1876'da kurulan ve haftada üç gün Salı, Perşembe ve Pazar günleri okurla buluşturulan gazete; Karaköy, Mumhane Caddesi *Lloyd Han* numara 10'da, Avusturyalılara ait bir matbaada basılıyordu. İşin ilginç tarafı; anılan gazeteyi, yazarlarını ve bağlantılarını dikkatle inceleyen bir göz, ilgili yayının İtalyanca basılmasını, bilhassa Osmanlı başkentinde oturan ve İtalyanca konuşan Avusturyalı Osmanlı tebaasına, yine İtalyanca konuşan ve Habsburg Temsilciliği tarafından himaye edilen Osmanlılara yönelik kapsamını göz önüne alarak gazetenin aslında Avusturya-Macaristan Konsolosluğu'nun gayri resmi bir haber mercii olduğunu rahatlıkla anlayabilir.[16] İtalyan vatanseverler ve politik sürgünler tarafından yalnızca birkaç sene önce kurulan bir birliğin her ne kadar İtalyan dilinde yayımlanmış olsa da bir başka Avrupalı gücün, anılan şartlarda Avusturya çıkarlarıyla bağlantılı bir gazeteyi finanse etmesi ilginçtir. Böylece; *Società Operaia*'nın tüm önyargıların ötesinde zamanın ve mekânın koşullarına yanıt olarak İtalyan dilini teşvik etmeye yönelik kurumsal duruşu gün ışığına çıkarılmış olup Osmanlı başkentinde yaşayan ve İtalyanca konuşan tebaa nezdinde ulusal sınırların ötesine geçen bir geçirgenliğin varlığı vurgulanmıştır öne.

Her hafta İtalyanca, Yunanca ve Fransızca olarak yayımlanan *Il Levantino, Giornale Scientifico Letterario Economico* da (resim 2) *Il Semaforo di Costantinopoli*'nin okuyucularına, ücretsiz olarak veriliyordu. Bu gazete; 1874 yılında kurulmuş olup 17. yüzyılda Dalmaçya ve Karadağ bölgesine yerleşen,[17] Bolonyalı soylu bir

[13] Goslino ve Providenti, *Memoria Storica*, 148.
[14] Biblioteche Civiche Raccolte Storiche (BCRS), Milano, Fondo Gnecchi (FG), busta 4994, *Il Semaforo di Costantinopoli. Giornale Politico, Commerciale, Marittimo e Letterario*, Galata-Costantinopoli, 26 ottobre, 1878.
[15] Goslino ve Providenti, *Memoria Storica*, 148.
[16] BCRS, FG, busta 4994, *Il Semaforo di Costantinopoli*, Galata-Costantinopoli, 26 Ekim, 1878.
[17] *Biografia dell'avvocato Antonio D. Grati, fondatore della societa scientifica, letteraria, artistica ed umanitaria "El Chark" colla sede a Costantinopoli* (Costantinopoli: Tip. A. Zellich, 1874); "Grati

IL SEMAFORO
DI COSTANTINOPOLI
GIORNALE POLITICO, COMMERCIALE, MARITTIMO, E LETTERARIO.

IL LEVANTINO

Solda *Il Semaforo* (resim 1) ve sağda *Il Levantino* (resim 2), ilk sayfalarından örnekler

Katolik ailenin mensubu Antonio Grati tarafından yönetilmekteydi. Antonio Grati'nin ailesi Avusturya-Macaristan'a göç etmişti. Böylece Grati, 1834'te Kotor kentinde hayata gözlerini açtı. Spiridione Grati ve Letizia Caterina Nicolich'in Slav dilinde verdikleri bilgiler ışığında, Viyana'da hukuk tahsil ettikten sonra 1866'da İstanbul'a taşındı. Osmanlı başkentinde Grati soyunun bir başka mensubu olan kız kardeşi Angiolina ise 1869'da erkek kardeşi Ferdinando'nun kurduğu *Collegio Commerciale Ginnasiale Serbo*'da uzun süre müdirelik görevinde bulundu ve kendini yetim kızların bakımına adadı.[18]

Ferdinando Grati'nin, Osmanlı Hariciye Nezareti'nde yabancı yayınlar sorumlusu olarak görev yapan oğlu Louis, Yahudi cemaatine dair Türkçe külliyat üzerine sıklıkla yanlış bilgi vermişti.[19] Kendisi, Osmanlı İmparatorluğu'nda 1884 yılında kurulan ve bugünkü Marmara Üniversitesi'nin temelini oluşturan ilk işletme okulu, prestijli "Ticaret-i Hamidiye Mektebi"nin müdürüydü;[20] ancak Ferdinando Grati'nin "Ticaret-i Hamidiye Mektebi"ndeki serüveni, çalışmalarına gölge düşüren yolsuzluk suçlamaları nedeniyle 1888'de sona erdi. Bu durum

di Bologna", *Dizionario storico blasonico delle famiglie nobili e notabili italiane estinte e fiorenti compilato dal Commendatore G.B. Crollalanza*, vol. 1, (Pisa: Cappelli Tipografia della Reale Accademia Araldica Italiana, 1886), 497; "La famiglia Grati di Dalmazia", *Giornale araldico-genealogico-diplomatico italiano compilato da una società di araldisti e genealogisti e diretto dal Cav. G.B. di Crollalanza. Anno 1873-1874*, vol. 1, Fermo, 1874, 144.

18 "La famiglia Grati di Dalmazia", *Giornale araldico-genealogico-diplomatico*, 145.

19 Esat Çelebi, *Yüz Yıllık Mezunları ile Istanbul Yüksek Ticaretliler*, (Istanbul: Fatih Yayınevi Matbaası, 1983).

20 Ayşenur Erdoğan, *Osmanli Devletinin Ilk Ticaret Mektebinden Marmara Üniversitesine*, (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2018).

enstitüden ayrılmasına ve 1889'da İstanbul'da "Sağır, Dilsiz ve Âmâ Mektebi"ni açmasına zemin hazırladı.[21]

Antonio Grati'nin İstanbul'da gerçekleştirdiği faaliyetlere bir diğer örnek ise Habsburg Konsolosluğu'nda Avusturya yurttaşlarına yönelik hizmetleri yeniden düzenlemesiydi. Antonio Grati, bu doğrultuda, bir ülkenin kendi coğrafyası dışında kurduğu ilk ticaret odası olan Avusturya Macaristan Ticaret Odası'nı hayata geçirdi [1871] ve Avusturya-Macaristan cemaatinin nüfuzlu şahsiyetlerinden biri olarak hatırlanageldi.

Antonio Grati'nin kültür ve eğitim alanındaki çalışmaları *Accademia Bisantina El Chark*'ın (resim 3)[22] kuruluşuyla kendini göstermiştir. İstanbul'da bulunan bu bilim, sanat, edebiyat ve hayır cemiyetinin 1873 yılında onursal başkanlığını yürüten, yazılarında Dora d'Istria adını kullanan Arnavut kökenli Romen aristokrat Düşes Prenses Helena Koltsova-Massalskaya'dan başkası değildi. Hem yazar hem pedagog hem de edebiyattaki Romantizm akımının ülkesindeki öncülerinden biri olan Dora d'Istria, Levant'taki kadın özgürlüğünün hararetli bir destekçisiydi.[23]

Avrupa'daki bazı kurumlarla benzer değerleri, kavramları ve görüşleri paylaşan *L'accademia El Chark*'ın resmî yayın organları arasında aşağıda az sonra ayrıntılı olarak ele alınacak olan haftalık *L'Orient Illustré* gazetesi ile bilimsel, edebî ve ekonomik bir gazete olan ve yukarıda bahsi geçen *Il Levantino*, *Giornale Scientifico Letterario Economico* Levant'ta [Doğu'da] bilimin, edebiyatın ve güzel sanatların gelişimini hızlandırmış, cesaretlendirmiş ve hayırsever faaliyetlere hız vermiştir.[24] Basım ve görsel değeri olağanüstü pek çok gazetenin yayımlandığı bir dönem olan 19. yüzyıl sonlarında, ilgili gazetenin abonelerine; tiyatro, moda ve edebiyat konularında kaliteli çizimler ve fotoğraflarla zengin-

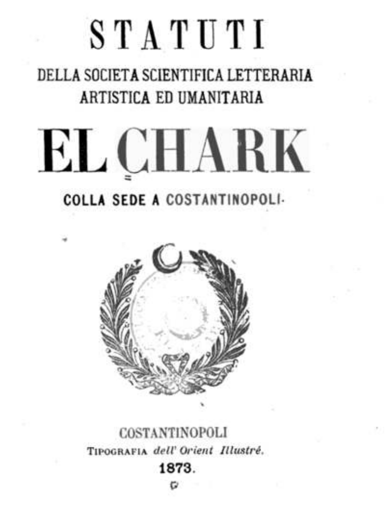
STATUTI
DELLA SOCIETA SCIENTIFICA LETTERARIA
ARTISTICA ED UMANITARIA
EL CHARK
COLLA SEDE A COSTANTINOPOLI.
COSTANTINOPOLI
TIPOGRAFIA dell' Orient Illustré.
1873.

1873 yılında kurulan *El Chark*'ın tüzüğünün kapak sayfası (resim 3)

---

[21] United States, Bureau of Foreign Commerce, "Chambers of commerce in foreign countries", *Consular Reports* (Whashington: Government Printing Office, 1901), 378; "La famiglia Grati di Dalmazia", *Giornale araldico-genealogico-diplomatico*, 145;

[22] El Chark: Societa scientifica letteraria artistica ed umanitaria a Costantinopoli, *Statuti della Società scientifica letteraria artistica ed umanitaria El Chark (L'Oriente) colla sede a Costantinopoli / El Chark*.

[23] *La Rivista Europea*, 4 (4): 1869, 70; Dora D'Istria, *Les femmes en Orient / par M. me la C. sse Dora d'Istria* (Zurich : Meyer & Zeller, 1859-1860).

[24] El Chark, *Statuti*, 2.

leştirilmiş, ticarî yazım geleneğine meyilli, yayıncılık piyasasındaki trendlere uygun *Il Levantino Illustrato* adında resimli bir dergi de armağan ediliyordu. *Il Semaforo* ve *Il Levantino* gazeteleri, Avukat Antonio Grati tarafından "[basında] herhangi bir yankı uyandıramadıkları için basımlarının durdurulduğu 1893 yılına kadar ara sıra yayımlanmaya" devam etti.[25]

Società Operaia'nın İstanbul'daki İtalyanca konuşan topluluğa yönelik İtalyanca gazete kurma çabası, 1891'de Barozzi'nin editörlüğünde çıkarılan bir yıllıkla sonuç verse de bu tecrübe geçici oldu; öyle ki yıllığın dağıtımı sadece birkaç sayı sürdü.[26]

Bununla birlikte, İstanbul'daki İtalyanca gazete deneyimi ne *Società Operaia*'nın çalışmalarıyla başladı ne de onun çalışmalarıyla sona erdi; aslında İtalyan gazetelerinin ilk örnekleri daha Garibaldi Derneği'nin kuruluşundan çok önce İstanbul'da görülmeye başlanmıştı.

Örneğin "tamamıyla İtalyanca yazılan bir gazete" olan ve "salt ticaretle uğraşanlara yönelik" hazırlanan *Il Progresso Bisantino* kırklı yıllarda dağıtılmaya başlanmıştı.[27] *Il Progresso Bisantino*; on yıl sonra, yerini *L'indicatore Bisantino*'ya bıraktı. *L'indicatore Bisantino*'nun içeriği neredeyse tek bir kaleme, Anconalı siyasî mülteci "Bay Barattani"ye bırakılmıştı. Piyemonteli akademisyen Baruffi; Torino'da 1847'de yayımlanan ve sadece Türkiye üzerine kaleme aldığı edebî nitelikli eseri *Il Viaggio Oriente*'de *L'indicatore Bisantino*'ya yer verir.[28] Anılan eserde; *Yenilenme*'nin ardından Papalık Devleti'nin[29] sürgünler listesine kaydedilen, Ancona Osimo kasabası kökenli Guido Barattani hakkında albay Costante Ferrari'nin[30] "müşterili bir dükkânın sahibi, iyi bir İtalyan" olarak söz ettiği görülmektedir. Costanti Ferrari ise Napolyon'un ordularına katılmış, *Restorasyon*'dan sonra İstanbul'dan geçerek Amerika'ya göç etmiş ve birkaç yıl "haydut olarak kariyer yapmıştı."[31]

1853 tarihli bir başka kaynak, o yıllarda Beyoğlu'nda üç İtalyan gazetesinin daha varlığına işaret etmektedir: İki haftada bir Salı ve Cumartesileri okurla buluşturulan *Omnibus*, hukuk alanında uzman *La Giurisprudenza Bisantina* ve haftalık *L'Album Bisantino*. İtalyan basın tarihi konusunda çalışan Pantaleone Sergi, yakın tarihli bir araştırmasında, anılan dönemde İstanbul'da İtalyanca

[25] Esposizione Internazionale di Milano 1906- Mostra "Gli Italiani all'Estero", *La stampa periodica italiana all'estero*, (Milano: Comitato Ordinatore, 1909), 119.
[26] Goslino ve Providenti, *Memoria Storica*, 150.
[27] "Notizie del Levante", *Osservatore del Trasimeno*, 56:16, Perugia 1841, 2; Giuseppe Francesco Baruffi, *Pellegrinazioni autunnali ed opuscoli* (Torino: Tip. Cassone e Marzorati, 1842), 225.
[28] Giuseppe Francesco Baruffi, *Viaggio in Oriente*, (Milano: Tip. Di Gio. Silvestri, 1847), 264.
[29] Stato Pontificio: Direzione generale di Polizia, *Elenco generale degli esiliati, emigrati, e contumaci dallo Stato Pontificio per titolo politico* (1838), 8.
[30] Memorie postume del Cav. Costante Ferrari. *Capitano delle Guardie Reali del Regno Italico, Tenente-Colonnello nelle Americhe e Colonnello effettivo in Italia*, (Rocca San Casciano: Tipografia di Federico Cappelli, 1855), 376-377.
[31] "Stati Pontifici. Risposta al Costituzionale del 6 Mayıs 1833, N. 126", *La Voce della Verità. Gazzetta dell'Italia Centrale*, 13 Temmuz 1833, 22.

yayımlanan iki gazetenin daha varlığına işaret etmektedir: İlki, 1851'de sürgündeki M. De Dominicis tarafından kurulup yönetilen, hiciv ve tiyatro alanında uzman haftalık *La Pulce-Album Bisantino;* diğeri, 1851'de Pera'da faaliyet gösteren süreli yayın *L'Educatore*.[32] Bütün bu gezeteler, 1861'den evvel yani İtalyan Krallığı'nın kurulmasından hemen öncesinde yayımlanıyordu.[33]

IL CORRIERE

GIORNALE SETTIMANALE

Teatri, Letteratura, Varietà.

Si pubblica il Sabato

ANNO III COSTANTINOPOLI 12 OTTOBRE 1867. N° 3

Il Corriere Giornale Settimanale (resim 4)

İtalya Birliği'nin [Unità d'Italia] gerçekleşmesi sonucu başka gazeteler de yayın yaşamına başladı. 1864'te Galata'da *Il Corriere Giornale Settimanale. Teatri, Letteratura, Varietà* (resim 4)[34] adında bir gazete hayata geçirilmişti. Dört sayfadan oluşan ve yazıları üç sütuna serpiştirilen gazete, Cumartesi günleri yayımlanmakta olup edebiyat ile tiyatro konularında mahirdi. *L'indicateur Constantinopolitain guide commercial* adındaki ticarî yıllığın kurucusu saygıdeğer G. B. Pagano'ydu. Fransızca ve Osmanlıca olarak, İstanbul'da 1868–1869 tarihleri arasında okurla buluşturulan *L'indicateur Constantinopolitain guide commercial*'in[35] editörlük koltuğunda Hayriye Caddesi n. 16 adresinde bulunan *Regia Scuola Elementare Italiana*'nın [Kraliyet İlkokulu] Eski Yunanca öğretmeni Nicola Sarcologo[36] oturuyordu [1896].

Atilla Çetin'in, "İtalyanca basını" başlığıyla hazırladığı, aynı zamanda editörlüğünü de üstlendiği *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*,[37] 19. ve 20. yüzyıl İs-

[32] Pantaleone Sergi, "Il caso turco: la stampa italiana dall'Ottocento al Terzo millennio", ed., Bénédicte Dechamps ve Pantaleone Sergi, *Voci d'Italia fuori dall'Italia. Giornalismo e stampa dell'emigrazione*, (Cosenza: Pellegrini, 2021).

[33] Abdolinimo Ubicini, *Lettere sulla Turchia o Quadro Statistico Religioso, Politico, Amministrativo, Militare, Commerciale, Ecc. dell'Impero Ottomano dopo il Khatti-Sceriffo di Gulkhanè (1839) con un Vocabolario delle Parole Turche, Arabe e Persiane Usate nell'Opera*, (Milano: Presso l'Ufficio del Cosmorama Pittorico, 1853), 231; Pantaleone Sergi, "Il caso turco", 50-51.

[34] CRS, FG, busta 3335, *Il Corriere. Giornale Settimanale. Teatri, Letteratura, Varietà*, Costantinopoli, 12 ottobre, 1867. *Il Corriere. Giornale Settimanale. Teatri, Letteratura, Varietà*, Costantinopoli.

[35] Raphael C. Cervati ve Nicola Sarcologo, *L'indicateur constantinopolitain. Guide commercial,* (Constantinople: Imprimerie G.B. Pagano, 1868).

[36] Ministero degli Affari Esteri, *Annuario delle scuole italiane all'estero governative e sussidiate* (Roma: Tipografia di Gabinetto del Ministero degli Affari Esteri, 1895), 21.

[37] Atilla Çetin, "İtalyanca Basın", *Dünden Bugüne Istanbul Ansiklopedisi.* s.4 (Istanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayını, 1994), 305-306.

tanbul'unda İtalyanca yayınlanan 20 gazete ve derginin varlığına işaret etmektedir. Çetin, makalesinde, ilgili gazete ve dergilerin tamamına değinmemiş olup bu yaklaşımını makalesinin dipnotlarında belirtiği bazı ikincil kaynaklara, katalog ve koleksiyon eksikliğinden içerikleri zaman zaman çelişen metinlere dayandırıyor.

Bütün bu gazete ve dergilerin çoğuna Türk ve İtalyan kitaplıklarında ender olarak rastlanmaktadır. Yalnızca bazı gazete arşivlerinde, sahaflarda ve koleksiyonlarda sözü edilen gazete ve dergilerin sınırlı nüshalarına denk gelinir. Bu nüshalara ulaşanlar ise onları değiş tokuş veya nakit karşılığı edinmişlerdir. Haklı olarak Çetin; İstanbul'da 19. asırda çıkarılan İtalyanca gazetelerin dolaşımını basım sayısı 1.000 ila 3.000 adet arasında değişen ve başka dillerde yayımlanan gazetelerin sayısı kadar tutarlı görmemektedir. Çetin ayrıca 1862'de yayımlanan ve editörünün az önce adı geçen G. B. Pagano olduğu anlaşıldığı haftalık *L'Euterpe* isimli bir gazetenin daha varlığına işaret ediyor. Bilhassa tiyatro, müzik ve edebiyat olmak üzere sanat ve kültür temalarına dair haber üreten bir gazete olan *L'Euterpe*'den *Politecnico*'da da söz edilmiştir. Milano'da, müspet bilimlerden edebiyat eleştirisine kadar tamamen farklı konulardaki orijinal çalışmalara ve derinlemesine incelemelere adanmış aylık bir dergi olan *Politecnico*, *L'Euterpe*'yi 1863'te İstanbul'da İtalyanca yayımlanan tek tiyatro gazetesi olarak işaret ediyor.[38]

Commercio Orientale gazetesi ise yalnızca Türkiye'de değil, Tunus'ta ve Akdeniz'in diğer bölgelerinde yayıncılık ve basın sektöründe öne çıkan, Livorno'lu tanınmış Sefarad ailesi Finzi'lerin, *Tipografia Finzi* [Finzi Matbaası] isimli matbaası tarafından 1866'da çıkarılmıştı. *Commercio Orientale*; edebî ve siyasî bir gazete olup İtalyanca ve Fransızca olarak okurla buluşturuluyordu. Torino'da çıkan *La Rivista Contemporanea Nazionale Italiana* gazetesi, idarî merkezinin Galata'da, Medrese Sokak n. 13'te[39] yer aldığı bilinen ve haftada iki kere yayımlanan bu gazetenin, 1899'da ünlü *Levant Herald* ve *Courrier d'Orient*[40] gazeteleriyle birlikte İstanbul'da yayımlanan İtalyanca gazeteler arasında en çok rağbet göreni olduğu haber vermektedir. *Commercio Orientale* Ocak 1869'dan başlamak üzere, *Omnibus* adı altında İtalyanca ve Fransızca olarak yayınlanmaya devam etti; ancak Fransızca ve Yunanca haber veren bir gazete olarak ticarî kimliğini tanımladı, Haziran ayında ticarî ismini defalarca değiştirmesine karşın sonunda *Phare du Bosphore* isminde karar kıldı.[41]

[38] "La società turca e il suo avvenire", *Il Politecnico. Repertorio mensile di studj applicati alla prosperità e cultura sociale*, vol. XVIII, (Milano: Editori del Politecnico, 1863), 353.
[39] Gerard Groc ve İbrahim Çağlar, *La presse Française de Turquie de 1795 à nos jours. Histoire et Catalogue*, (Istanbul: Editions Isis, 1985), 83.
[40] "Turchia", *Rivista Contemporanea Nazionale Italiana*, (Torino: Augusto Federico Negro Editore, 1869), 467.
[41] Atilla Çetin, "İtalyanca Basın", 306.

ANNO I N. 8 Un numero una Piastra Martedì 3 Febbrajo 1874.

2064

L'ECO D'ITALIA

FOGLIO POLITICO, COMMERCIALE E FINANZIARIO

SI PUBBLICA IL MARTEDI, GIOVEDI E SABATO

CRONACA LOCALE

L'ECO D'ITALIA

Unico Giornale Italiano in tutto l'Impero Ottomano.

Solda *L'Eco d'Italia-Foglio Politico, Commerciale e Finanziario* (resim 5) ve sağda *L'Eco d'Italia* (resim 6), ilk sayfalarından örnekler

Ocak 1874'te bir başka İtalyan avukat A. N. Galli; Arap Cami Mahallesi'nde, Perçemli Sokak Selanik Han'daki hukuk bürosunun bitişiğindeki birinci katta basımı saygın Levanten aile Zellitch'lerin matbaasına devredilen *L'Eco d'Italia-Foglio Politico, Commerciale e Finanziario* (resim 5)[42] gazetesini kurdu. Gazetede ağırlıklı olarak Osmanlı ve Akdeniz coğrafyalarındaki ekonomik durum ve siyasî atmosfer üzerine haberler yer alıyordu. *L'Eco d'Italia-Foglio Politico, Commerciale e Finanziario* 1980'lerde İzmir'de yayımlanan bir başka İtalyan gazete *L'Eco d'Italia* (resim 6)[43] ile aynı ismi taşıdığından dikkatsiz bir okuyucuyu kolaylıkla yanıltabilirdi. Gazetenin alt başlığı Osmanlı İmparatorluğu'nun "tek İtalyan gazetesi" idi. Editörlüğünü Pellegrino üstlenmişti. Haftada iki kez yayımlanıyordu ve gazetenin idaresi ve basımı İzmirli İtalyan baron Enrico Aliotti'nin eski Frenk Sokağı'ndaki ofisinde gerçekleştiriliyordu.

1890'da, Bernardini tarafından yayımlanan bir rehberde *Rivista Marittima*'nın o yıl hâlâ aktif olduğu belirtiliyor. *Rivista Marittima*, 1876'da Boğaziçi'ndeki[44] gemilerin geliş ve gidişlerini bildirmek üzere aylık olarak hayata geçirilmişti. Yarım sayfaya serpiştirilen yazılar tipografi usulüyle basılıyor, İtalyanca ve aylık olarak yayımlanıyordu. Aynı kılavuzda, İstanbul'da yayınları durdurulmuş olan ve dolayısıyla Bernardini'nin eserinin yayınlanma tarihinden önce hayata geçirilmiş olduğu anlaşılan diğer İtalyan gazetelerinden de bahsedilmektedir. Bu yayımlar; yukarıda bahsedilen *Il Levantino*; İbranice (muhtemelen İbrani karakterlerle yazılmış Ladino) ve İtalyanca yazılmış siyasî ve toplumsal yayın *Giornale Nazionale* ve İtalyanca, İbranice ve Farsça[45] basılan siyasî gazete *Telegraph-Tempo*'dur.

---

[42] CRS, FC, busta C.2064, *L'Eco d'Italia. Foglio Politico, Commerciale e Finanziario*, Galata-Costantinopoli.

[43] CRS, FG, *L'Eco d'Italia. Unico giornale italiano stampato nell'Impero*, İzmir, 15 Temmuz 1884.

[44] Nicola Bernardini, *Guida della stampa periodica italiana*, (Lecce: R. Tipografia Editrice Salentina, 1890), 733.

[45] Nicola Bernardini, *Guida della stampa*, 733.

L'ORIENT ILLUSTRÉ
JOURNAL HEBDOMADAIRE.
Prix de l'abonnement:
M. de Roidi
2me Année, N° 65.—Constantinople.
Samedi, 25 Avril 1874.
Un Numéro: 60 Paras
Bureaux
de vente & d'abonnement
Administrateur: M. Gurbols
BIOGRAPHIE.
Son Excellence
SELIM D'EHRENHOFF,
Ministre Résident
de
Suède et Norvège
auprès de la Sublime Porte

L'Orient Illustré (resim 7)

Milano'da 1906 yılında uluslararası bir sergi vesilesiyle düzenlenen "Yurtdışındaki İtalyanlar" sergisi kataloğunun yurtdışındaki İtalyan basınıyla ilgili bölümünde, 19. yüzyılda çıkan iki İtalyan gazetesinin daha İstanbul'daki varlığından bahsediliyor. İki gazete de Prof. Michele de Roidi tarafından hayata geçirilmişti. İtalyan Katolik Michele de Roidi, 1873 yılında Napoli'de Calabrialı entelektüel Felice Caivano Schipani'nin kurduğu kültür kurumu *Accademia Pittagorica*'nın da üyesiydi. De Roidi, İstanbul'daki gazetecilik faaliyetine sanat alanındaki haberlerle, ama pek bir başarısı ve uzun ömürlülüğü olmayan günlük gazete *La Scena Bisantina* ile başlasa da Eylül 1872'de ikinci gazetesi *L'Orient Illustré*'yi kurmuştu. (resim 7)[46] İtalyanca ve Fransızca olarak yayımlanan, 16. yüzyıldan itibaren İstanbul'da var olan Katolik Erkek Papalık kurumu *Societas Iesu* [İsa Cemiyeti][47] veya diğer adıyla Cizvit Babaları'nın desteklediği *La Scena Bisantina* haftalık bir resimli gazeteydi. Üç sütuna serpiştirilmiş ve sekiz sayfaya ayrılmış gazete, Galata Kulesi'nin birkaç adım ötesindeki Büyük Hendek Caddesi n. 56'daki binada, *L'Imprimerie de L'Orient Illustré* adlı matbaasında yayımlandı.

İtalyan Hanedan Akademisi'nin kurucusu ve İtalyan asaletinin simgelerinden Giovanni Battista Crollalanza, *L'Orient Illustré* gazetesinin yayımlanışını heyecanla karşılamış, hararetle kutlamış ve Türkiye'de "İtalyan isminin onurunu koruduğu"[48] için Kont De Roidi'ye içten iltifatlarda bulunmuştu. Amerika Birleşik Devletleri Halk Eğitimi Komiserliği raporundaki Türk basınına ilişkin bilgi notunda yer alan bilgilere göre De Roidi'nin yanı sıra Fransız uyruklu iki Cizvit: Peder Portier ve Bouge da aynı gazetenin yayın kurulunda bulunuyordu. Yine söz konusu ABD belgesinde gazetenin saygınlığına gölge düşüren yorumlar da mevcuttu: "Bu gazetede neyin daha kötü olduğunu seçmek zor. Metinler mi, taşbaskı illüstrasyonlar mı?"

Bununla birlikte; İtalyan basınında, Trieste'nin *L'Arte* isimli gazetesinde yayımlanan bir yorum bambaşka bir tondaydı. *L'Arte*, kuruluşundan altı ay gibi

[46] Salt Araştırma - Salt Galata, Dergiler, *L'Orient Illustré*, 25/04/1874.

[47] Burhan Çağlar, "Alafranga Neşriyat: Osmanlı Basınında Levanten Gazeteler ve Süreli Yayınlar", *İmparatorluğun Son Asrında Osmanlılar (Kurumlar, İnsanlar, Kaynaklar)*, ed., Fatih Bozkurt ve Burhan Çağlar (İstanbul: Kronik Kitap, 2021), 138.

[48] "Giornali", *Giornale araldico-genealogico-diplomatico italiano compilato da una società di araldisti e genealogisti e diretto dal Cav. G.B. di* Crollalanza, 1:2, Fermo: 1873, 2.

kısa bir süre geçmesine karşın İstanbul'un "ilginç gravürlerini" ve Avrupa'nın "giderek daha yoğun ticarî ilişkiler içinde bulunduğu" Osmanlı'nın siyasî, sanatsal ve toplumsal yaşamını oldukça kaliteli İtalyanca ve Fransızca makalelerle sunan haftalık, resimli gazete *L'Orient Illustré*'ye ve *L'Orient Illustré*'nin baş editörü De Roidi'ye cömert takdir cümlelerinden kaçınmıyordu."[49]

III. Eğitim sorunsalı ve İtalyanca

1878 Berlin Kongresi İtalya'nın dış politikası, özelikle Osmanlı İmparatorluğu ile olan siyasî ilişkilerinde yepyeni bir sayfa açmıştı. İtalya en başta Devlet-i Âlî'nin statükosuna saygı göstermiş olsa da 1880'lerden itibaren ticarî, kültürel ve ekonomik düzeyde Levant'ın, Kuzey Afrika'nın ve Balkanlar'ın politikalarına güçlü bir şekilde nüfuz etmeye çalıştı. Bu yeni ticarî ve kültür politikasının güçlendirilmesi doğrultusunda saygın bürokratlar aracılığıyla diplomatik kanallara ağırlık verilmiş, yeni konsolosluk büroları kurulmuş, eğitim ve kültür enstitüleri açılmıştı. Doğu'da ticarî bir İtalyan ağı inşa etmek üzere gerçekleştirilen girişimlerden en dikkate değer olanı İtalya dışında faaliyet gösterecek bir *İtalyan Ticaret Odası*'nın hayata geçirilmesiydi. Bu *Ticaret Odası*, kuşkusuz anavatan ve dışında kalan bölgeler arasında irtibat sağlanması için önemli bir araçtı. Çağdaş tarihin en mühim olgusu olan göçe, bir başka ifadeyle "büyük İtalyan göçüne" sahne olan bir süreçte İtalyan sanayisi, ticareti ve cemaati arasında kurulacak bir bağın tesisine duyulan gereksinim millî ekonomi ile yurtdışında ikamet eden İtalyanların ticarî faaliyetleri arasında bir birliktelik kurma düşüncesinde kristalleşmişti.[50]

İtalya hükümetinin başına getirilen Sicilyalı Francesco Crispi,[51] yurtdışındaki okulları 1889 yılında devlet okulları, devlet destekli okullar ve devlet desteği olmayan okullar[52] olmak üzere üç kategoriye ayırarak İtalya'nın dış politikasına daha yayılmacı bir yön çizdi. Kültürel yayılmacılığın ve sömürgeciliğin rüzgârında şekillenen sosyal ve politik bağlamda aynı yıl Roma'da İtalyan lisanının ve kültürünün korunması ve savunulması için *Società Dante Alighieri* (Dante Derneği) isminde bir kurum kuruldu.[53] Adı geçen yeni kurum muadili ve rakibi *Alliance Française*'in açılışından birkaç yıl sonra ve Doğu Akdeniz'de eğitim faaliyetleri

---

[49] "Varietà", *L'Arte. Rassegna di Teatri, Scienze e Lettere*, (Trieste: 22 febbraio 1873), 24.

[50] La prima camera di commercio italiana all'estero nacque nel 1883 a Montevideo in Uruguay: Emilio Franzina, "Le Comunità Imprenditoriali e le Camere di Commercio all'Estero (1870-1945)", G. Sapelli, ed., *Tra Identità Culturale e Sviluppo di Reti. Storia delle Camere di Commercio all'Estero* (Soveria Mannelli: Rubettino Editore, 2000), 53; Francesco Pongiluppi, *La Rassegna Italiana – Organo degl'Interessi Italiani in Oriente. Giornale Ufficiale della Camera di Commercio Italiana di Costantinopoli*, (Istanbul: Edizioni Isis, 2015), 15-16; Giuseppe Palomba, *Sull'Istituzione delle Camere di Commercio Italiane all'Estero*, (Cagliari: Tipografia del Commercio,1887), 101-109.

[51] Christopher Duggan, *Francesco Crispi 1818-1901: From Nation to Nationalism*, (Oxford: Oxford University Press, 2002).

[52] Regio Decreto, 8 dicembre 1889, n. 6566 "sull'ordinamento organico delle scuole italiane all'estero".

[53] Filippo Caparelli, *La «Dante Alighieri»*, (Roma: Bonacci, 1987); Patrizia Salvetti, *Immagine nazionale ed emigrazione nella Società «Dante Alighieri»*, (Roma: Bonacci, Roma, 1995).

alanında epey aktif olan Fransız-Yahudi enstitüsü *Alliance Israélite Universelle*'den otuz yıl sonra kuruldu.[54]

20 Eylül 1895'te *Società Dante* komitesi, Roma'nın İtalyan Krallığı tarafından alınışının yirmi beşinci seneyi devriyesi münasebetiyle İstanbul'da bir şube açtı.[55] *Società Dante*'nin İstanbul'daki ilk on yılı aslında Fransız ve Frankofon kurumlarının giderek Fransız yanlısı olan İtalyan Levantenlerine yönelik eğitim ve kültür alanındaki asimilasyonuna karşı acil bir savunmanın yansımasıdır.[56]

Osmanlı başkentinin kozmopolit ortamında, İtalyan kültür politikası aracılığıyla "başta Fransızca olmak üzere diğer dillerin istilâsına karşı İtalyanca öğretiminin artırılarak bir tür bariyer oluşturulması ve İtalyancanın Konstantinopolis'te yüzyıllardır sürdürdüğü üstünlüğe yavaş yavaş geri döndürülmesi gerekli görülmüştü."[57]

İtalya'nın ekonomik çıkarlarının Roma'nın Levant'taki yayılmacı hedefleriyle el ele tutuştuğu İstanbul'da, İtalyan konsolosu Melchiorre Simondetti, 25 Mart 1885'te, şehrin önde gelen İtalyan tüccarlarını İtalyan Erkek Okulu'nun binasında bir araya getirerek "İtalya ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ticareti geliştirmek, İtalyan çıkarlarını ve ticaretini her vesileyle temsil ve temin etmek için her türlü çabayı göstermek"[58] amacıyla *İtalyan Ticaret, Sanat ve Sanayi Odası*'nı [*Camera Italiana di Commercio, Arti e Industrie*][59] kurdu.

İtalyan Ticaret, Sanat ve Sanayi Odası, etki alanını genişletmek için İmparatorluğun diğer merkezleriyle istikrarlı ilişkiler kurdu. İstihbarat raporları aracılığıyla, Doğu ve Avrupa bölgelerindeki ziraî ve ticarî koşullarla ilgili periyodik raporlar hazırladı ve "İtalya ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ticareti teşvik etmeyi, artırmayı ve kolaylaştırmayı amaçlayan her eylemi teşvik etmek" üzere yeni ağlar ördü."[60] Levant'ta ticarî kalkınmaya dayalı bir politika geliştirilmesi ihtiyacı göz önüne alındığında, İtalyan dilinin yaygınlaştırılması ve sürdürülmesinin *Consulta* (İtalya Krallığı Dışişleri Bakanlığı'na ev sahipliği yapan binanın adı) için acilen ele alınması gereken iki konuyu nasıl temsil ettiği anlaşılabilir. Doğu Akdeniz'de İtalyan mal ve hizmet ihracatı ile yurtdışındaki İtalyan okullarının sayısındaki artış, kısa süre içinde Müslüman Akdeniz'in başlıca şehirlerinde yayınlanan ticaret bültenlerindeki ve İtalyan gazetelerindeki makale ve raporların anahtar kelimeleri hâline geldi. İşte tam da bu doğrultuda, Crispi'nin politikasının destekçisi,

---

[54] Esther Benbassa. "L'éducation féminine en Orient : l'école de filles de l'alliance Israélite universelle à Galata, Istanbul (1879-1912)", *Histoire, économie et société*, 10:4 (1999), 529-559.
[55] Angiolo Mori, *Gli italiani a Costantinopoli*, 269.
[56] Stefania De Nardis, "La Società Dante Alighieri da Costantinopoli a Istanbul. 1895-1922: Diffusione della Lingua e Pedagogia Nazionale", *Diacronie. Studi di Storia Contemporanea: Il diritto militante*, 20:4 (2014), 4.
[57] Angiolo Mori, *Gli italiani a Costantinopoli*, 269.
[58]Archivio Storico Camera di Commercio Italiana di Istanbul (ASCCII), Camera Italiana di Commercio in Costantinopoli, *Statuto e Regolamento Interno*, (Galata Istanbul: Tipo-Litografia E. Sauma & Cia, 1897), 3.
[59] Angiolo Mori, *Gli italiani a Costantinopoli*, 197.
[60] ASCCII, *Statuto e Regolamento Interno*, 16.

İtalya Krallığı'nın Babıali Büyükelçisi Baron Alberto Blanc'ın el verdiği *Oda*, İtalyan çıkarlarını vurgulamayı amaçlayan bir bülten yayınlamaya başladı.[61] Blanc; 27 Aralık 1886'da Büyükelçi sıfatıyla İstanbul'a gelmiş ve bu sıfatla Doğu Akdeniz'deki çıkarlar ve dengeler konusunda Roma, Viyana ve Londra arasında uzlaşmacı bir politika izleyerek Avusturya yanlısı tavrını sürdürmüştü. Kültür ve eğitim alanında ise İtalyan Büyükelçi, İtalyancanın yaygınlaştırılması için hemen faaliyete geçmiş ve görev süresi boyunca, din adamı olmayan Yahudi ve İtalyanca konuşan Katolikler arasında bir tür İtalyan kültür ağı geliştirmeye çalışmıştı. Blanc'ın fikirleri ve *Oda*'nın ilk Başkanı Cavalier Rossi'nin öngörüsü, İstanbul'daki İtalyan toplumuna Levant'taki İtalyan ticaretini ve çıkarlarını destekleyecek bir gazete ile sonuçlandı.

Cemaat üyelerinin İtalyanca bilmemesinden kaynaklanan malî ve dilsel zorlukların yanı sıra Osmanlı otoritesinden yayın izni almanın getirdiği engellere rağmen, *Oda*, Temmuz 1887'den Eylül 1895'e kadar "siyasete ilişkin her şeyi bir kenara bırakarak" İtalyan tüccarların çıkarlarını gözeten ekonomik konularda, endüstrilerde ve bayındırlık işlerinde haber veren *Giornale Commerciale*'yi (resim 8)[62] yayınladı. *Giornale Commerciale*'nin yazı işleri kadrosunda, İtalyan Hastanesi doktoru ünlü Dr. Girolamo Gabuzzi, İstanbul Yabancı Avukatlar Bürosu'nun [Bureau des Avocats Étrangers de Constantinople] başkanı avukat Giovanni Rosasco ile İstanbul İtalyan Ticaret Okulu'nda doğa ve sağlık bilimleri hocalığı yapan, ayrıca Türkiye'de kurulan ilk çocuk kliniği Aziz George Uluslararası Çocuk Koruma Hastanesi'nin kurucusu çocuk doktoru Dr. Giovanni Battista Violi gibi İstanbul'daki yabancı toplumun önde gelen şahsiyetleri vardı.[63] *Giornale Commerciale* soluk pembe bir kâğıda basılmakta olup içeriği, haberlerden iş raporlarına, İzmir'den ve Trabzon'dan gelen yazışmalara, ithalat ve ihracat şirketlerinin, bankaların, mağazaların, restoranların ve İtalyan-Osmanlı sigorta acentelerinin reklamlarına kadar uzanan iki sütunlu sekiz sayfadan oluşuyordu. Milano Civiche Raccolte Storiche Kütüphanesi'ndeki Gnecchi arşivinde muhafaza edilen 1894 tarihli tek nüshadan bu konuda değerli bilgilere erişilmektedir.

Gazete, Pera'da [Beyoğlu] Asmalı Mescit Caddesi n. 35'te, *Levant Herald* ile aynı matbaada basılmıştır; bu matbaanın sahibi, son dönem Osmanlı İstanbulu'nun önde gelen tüccar ve entelektüel şahsiyetlerinden biri olan İngiliz-İtalyan-Malezyalı avukat ve filolog Lewis F. Mizzi'dir.[64] *Giornale Commerciale* binası ise

---

[61] Giuseppe Fumagalli, *La Stampa Periodica Italiana all'Estero,* 119.

[62] CRS, FG, busta B.4108, *Giornale Commerciale: Organo Ufficiale della Camera Italiana di Commercio, Arti e Industrie, ecc.*, Costantinopoli, 28 aprile 1894.

[63] Ausonio Franzoni, *Colonizzazione e proprietà fondiaria in Libia con speciale riguardo alla religione, al diritto ed alle consuetudini locali* (Roma: Athenaeum, 1912), 359; "Sull'uso del siero antidifterico a Costantinopoli", *La Pediatria. Periodico Mensile*, 3(1895), 257; Angiolo Mori, *Gli italiani a Costantinopoli*, 277.

[64] Burhan Çağlar, *Anglophone Press in Constantinople: The Levant Herald & Eastern Express (1859-1878)*, (Istanbul: Libra, 2020);

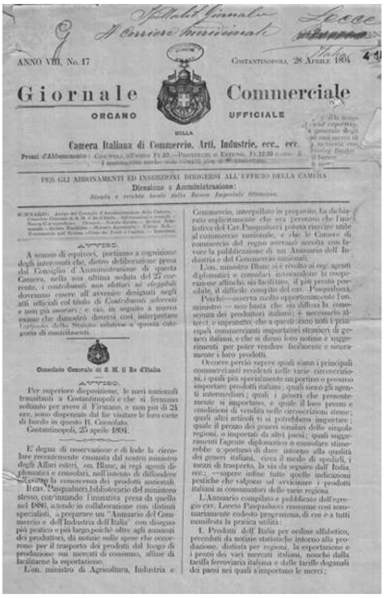
ANNO VIII, No. 17

COSTANTINOPOLI, 28 APRILE 1894

Giornale Commerciale

ORGANO UFFICIALE

DELLA

Camera Italiana di Commercio, Arti, Industrie, ecc., ecc.

LA RASSEGNA ITALIANA

ORGANO DEGL'INTERESSI ITALIANI IN ORIENTE

GIORNALE UFFICIALE

DELLA

CAMERA DI COMMERCIO ITALIANA

DI COSTANTINOPOLI

DIRETTO DA

CARMELO MELIA

ANNO 1897

Solda *Giornale Commerciale* (resim 8) ve sağda *La Rassegna Italiana - Organo degli Interessi Italiani in Oriente* (resim 9), ilk sayfalarından örnekler

Galata Kulesi Sokağı'nın sonundaki Sen Piyer Hanı'nda, daha evvel 1856'dan 1893'e *Banque impériale ottomane*'a [Bank-ı Osmanî-i Şahane], 1894'ten başlamak suretiyle ise birkaç yıllığına *İtalyan Ticaret ve Sanayi Odası*'na ev sahipliği yapan mekânda yer alıyordu.

Daha büyük bir pazar payı elde etmek amacıyla, sözde de olsa İtalyan soyadına ve uyruğuna sahip, ama dilsel nedenler ve ticarî münasebetler nedeniyle Fransa'ya bağlı Levanten tüccar ve şirketleri hedef almak gerekiyordu. Bu nedenle; İtalyan dilinin eğitimi, korunması ve yaygınlaştırılmasına yatırım yapmak İtalyanların Osmanlı topraklarına nüfuz etme planı için elzemdi. 1896'de *Ticaret Odası*'nın ve *Dante Cemiyeti*'nin aldığı inisiyatif bu bağlam ışığında okunmalıdır. Galatalı Avukat Giorgio Chabert, İstanbul doğumlu mimar Giulio Mongeri ve Galatalı eski bir Ceneviz ailesinden gelen avukat Alberto Vuccino'nun teşvikleri sayesinde iki haftada bir yayınlanan *La Rassegna italiana* dergisi *Giornale Commerciale*'nin yerini alıyordu. Osmanlı başkentindeki İtalyan toplumunu temsil etme ve İtalyan toplumunun resmî gazetesi olma amacıyla 16 yaprak ve 32 sayfa olarak büyük formatta çıkarılmakta olan gazete, ilk yıl ayda iki kez yayınlanıyordu. İlk yayın kuruluna göre amaç, edebî ve sanatsal eleştiri yazıları ve hikâyeler aracılığıyla İtalyan kültürünü Levant'ta yaymaktı.

La Rassegna'nın programı, *Ticaret Odası*'nın ve *Dante Cemiyeti*'nin editör kadrosunu harekete geçiren niyetleri özetliyordu; çünkü bu program, on yıl öncesine kadar ticarette İtalyan dilinin baskın olduğu Levant'ta toplumsal alanda da "anavatanın" dilinin yayılmasına katkıda bulunmayı hedefliyordu. Bu nedenle *La*

Rassegna, şehirde açılan İtalyan okullarının ve İtalya'dan gelen göçmenlerin de yardımıyla, yazarların eserlerinin tanınmasına ve takdir edilmesine yardımcı olmayı, İtalyanca kitapların okunmasını teşvik etmeyi [...], İtalya ile ticareti uyandırmayı ve yeniden canlandırmayı umuyordu.[65]

Avukat, öğretmen ve İstanbul'daki İtalyan Ticaret Okulu'nun müdürü Giuseppe Zaccagnini tüm iyi niyetlere rağmen "İtalyancanın pek çok kişi tarafından kötü konuşulup, çok az kişi tarafından isteksizce okunduğu Konstantinopolis'te, edebî nitelikte bir yayının akıbetinin nasıl bir sona seyredeceğini" merak ediyordu.[66] Haklı da çıktı. İki kurum arasındaki zorunlu ilişkiler kaçınılmaz bir ayrılığa yol açtı ve gazete 1897'den itibaren *La Rassegna Italiana - Organo degli Interessi Italiani in Oriente* adı altında İstanbul'daki İtalyan Ticaret Odası Resmi Gazetesi (resim 9) hâline geldi.

Gazetenin benimsediği yeni tavrın ilk sayısında polemik bir politik duruş sergileniyordu. Bu ilk sayıda "Doğu'daki ulusal çıkarların nöbetçisi" olarak kendini tanımlayan gazeteye tüccar, sanayici ve profesyonellerden reklam vermek suretiyle ekonomik katkıda bulunmaları isteniyordu.[67] Gazetenin sayfalarına bakıldığında, özellikle ilk on yılda, bilhassa aksanlar ve kesme işaretleri gibi İtalyan dilinde kullanılan özel karakterlerin basımında ciddi grafik hataları bulunduğu görülmektedir. Öyle ki; *La Rassegna*'nın Ocak 1897'de basılan ilk sayısında bu soruna değinilmiş olup "İstanbul'daki matbaacılar İtalyanca karakterlerle çalışmaya hemen hemen hiç fırsat bulamamış, sadece Türkçe, Yunanca, İngilizce ve özellikle Fransızca yayımları üstlenmişlerdir. İtalyanca yazıların yayımını üstlenen matbaacılar ise İtalyancadaki tüm yazı karakterlerine yeterince vakıf değildir. Bu sebeple; *La Rassegna italiana*'nın matbaacıları, ilk sayıda yer alan vurgu hataları için özür diler ve gazetenin bir sonraki sayısının en düzgün İtalyanca karakterlerle basılmasını sağlamak için şimdiden gerekli adımları atma sözü verirler." gibi bir ifadeyle nedamet getirilmiştir.

Ticaret Odası'nın yönetim kurulunun pek çok üyesi gazeteye ekonomiden toplum yaşamına kadar birçok rapor yazmıştı. Başta Osmanlı Levant'ının liman kentlerindeki İtalyan okulları öğretmenleri olmak üzere *La Rassegna italiana*'ya yabancı muhabirlerden de pek çok haber yağıyordu; mesela 1911'de çıkan Libya Savaşı gibi.

İtalyan dilinin ticaret ortamında teşvik edilişi *La Rassegna*'nın daha kuruluşundan itibaren yayın çizgisinin temel noktalarından biri hâline gelmişti. Gazetenin yazı işleri kurulu; Levanten ve İtalyan tüccarlara hitaben, ticarî ilişkilerde Fransızca yerine artık İtalyan dilinin benimsenmesi gerektiğini vurgulayan haberleri düzenli olarak yayınlıyordu. İstanbul'daki *Ticaret Odası*'na kayıtlı İtalyan-Levanten şirketlerinden gelen sirkülerler, ilanlar ve fiyat listelerinin İtalya'ya Fransızca olarak ulaşması tedirginlik veriyor ve *La Rassegna*'nın yazı işleri kadrosuna göre onların "dilini kullandıkları yabancı bir ulusun ahlâki tesirini farkında

---

[65] Angiolo Mori, *Gli italiani a Costantinopoli*, 279-279.

[66] Giuseppe Zaccagnini, *La Vita a Costantinopoli*, (Milano: Fratelli Bocca Editori, 1909), 85.

[67] ASCCII, Collezione La Rassegna, "Il Nostro Programma", *La Rassegna Italiana*, 2:1 (1897).

olmadan arttırmalarına ve Levant'taki İtalyan çıkarlarını, dolayısıyla kendi geleceklerini ciddi bir şekilde tehlikeye atmalarına" sebep oluyordu. Roma'nın Levant'taki çıkarlarını geliştirmek, İtalyan dilinin korunmasına ve yayılmasına katkıda bulunmak ve İtalya'nın ticarî etkisini desteklemek üzere işletmeler, okullar ve "iyi niyetli zeki insanlar" artık ana dillerinde, yani İtalyancayla iletişim kurmalıydılar.[68] Tüccarlar gazetenin teklifini memnuniyetle kabul etmeliydi, çünkü makalenin de vurguladığı gibi İtalyanca Levanten tüccarlar tarafından öğreniliyor, konuşuluyordu ve bu nedenle İtalya ile İstanbul arasındaki ekonomik ilişkilerde sadece bu dilin kullanılması tercih edilmeliydi, böyle yapmak tüm ulusa hesaplanamaz faydalar getirecekti.

İstanbul'daki İtalyan-Levanten toplumunun kültürel melezliği hem Roma'daki hem de Osmanlı başkentindeki İtalyan kurumlarında İtalyan dilinin korunması ve yaygınlaştırılması önünde ciddi bir engel teşkil ediyordu. Okullarda düzenlenen ödül törenlerinden eski öğrencilerin sosyal yaşamlarına ilişkin haberlere, İtalya ve Türkiye'deki okul ve üniversite yaşamına dair detaylara kadar İtalyan eğitim faaliyetleriyle ilgili makale ve bildirilere mütemadiyen yer verilmesi *La Rassegna*'nın getirdiği bir yenilik değildi. Gazetenin kuruluşundan Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesine kadar geçen zaman zarfında, İstanbul'daki İtalyan toplumunun kültürel yaşantısı birçok sayıda yer aldı ve yorumlandı. Müzisyenler, tiyatrocular ve ressamlar sıklıkla makalelerin baş kahramanlarıydılar. Bu sanatçılar arasında, hayatının büyük bir bölümünü Türkiye'de geçiren Bisceglie'li Oryantalist ressam Leonardo de Mango da bulunuyordu. De Mango, 19. yüzyıl sonu - 20. yüzyıl başında İstanbul'da yaşayan en ünlü ve orijinal İtalyan şahsiyetlerden biri olmasının yanı sıra İşçi Cemiyeti'nde başkanlık dahil olmak üzere çeşitli sorumluluklarda bulunmuş ve Dante Cemiyeti'nin yönetim kurulunda görev yapmıştı. 1900'de Paris'te düzenlenen Evrensel Sergi'nin arifesinde, *La Rassegna*; De Mango'nun sanatı ve kişiliği üzerine bir makale ayırdı ve Apulia'lı sanatçıyı İstanbul'daki en iyi ressamlardan biri olarak tanımladı: "Bu sanatçı bir şairdir: sanatı narindir, muziptir; onunla doğa tüm zarafetiyle giyinir, ışık canlanır ve şarkı söyler, hava titreşir."[69]

Kuşkusuz *La Rassegna*, İtalyan-Osmanlı ticareti, İtalyan dernekçiliği, okul hayatı ve Levanten toplumuna ilişkin haberler bakımından Türkiye'deki İtalyan basını üzerine yapılan araştırmalar için temel referansı temsil etmektedir. Bununla birlikte, İstanbul'daki İtalyan basını Birinci Dünya Savaşı'na yaklaşırken en az iki gazetenin daha varlığıyla övünmektedir: İlki, editörlüğünü gazetenin hem sahibi ve hem de avukatı olan G. Zaccaro'nun üstlendiği *Progresso Italo-Ottomano* gazetesi olup *Rassegna*'nın Aralık 1908 tarihli sayısında, bu gazetenin

---

[68] ASCCII, Collezione La Rassegna, "Scrivete in Italiano!", *La Rassegna Italiana*, 7:64 (Aprile 1902).
[69] ASCCII, Collezione La Rassegna, "I pittori di Costantinopoli e l'esposizione del 1900. Nello studio di Leonardo De Mango", *La Rassegna Italiana*, 6:35 (novembre 1899).

haftalıktan günlük gazeteye evrildiği haber verilmektedir; ancak elde okuyup analiz edilebilecek herhangi bir nüsha bulunmadığından *Progresso* ile ilgili daha fazla yazmak mümkün görünmüyor. Bununla birlikte; ikincisi, 1906'da Guglielmo de Bondini'nin Levant'taki İtalyan toplumu ile İtalyan ticarî ve ekonomik çıkarlarını desteklemek amacıyla kurduğu İtalyan-Fransız gazetesi *La Turquie-La Turchia*'dır[70] ve İtalyan-Levanten meseleleri üzerine çalışan araştırmacılar nezdinde daha iyi bilinmektedir (resim 10)[71]. Guglielmo De Bondini İtalyan fotoğrafçılığının öncülerinden, Korfu doğumlu (1873) Pompeo ile Tinos (İstendil) Adası'na göç eden İstanbul'un hatırı sayılır Levanten ailelerinden Venedik kökenli Anna Erifides Collaro'nun oğlu olup gazetecilik hayatına *Moniteur Ottoman*'da muhabir olarak başlamıştı.

LA TURQUIE
JOURNAL FRANÇAIS QUOTIDIEN, POLITIQUE, COMMERCIAL, FINANCIER
BULLETIN POLITIQUE
LE PARLEMENT

İtalyan-Fransız gazetesi *La Turquie-La Turchia* (resim 10)

La Turquie-La Turchia; Pera'daki [Beyoğlu] Asmalı Mescit Caddesi'nde n. 35'te konumlanan bürosunda 11 Kasım 1908'den başlamak suretiyle iki nüsha olarak yayınlanmaya başladı: Nüshaların biri, Pierre Legoff'un editörlüğünde güneş doğmadan önce çıkarılan tamamen Fransızca gazete, diğeri ise Roma'da yayınlanan *Il Giornale d'Italia* gazetesinin İstanbul muhabiri gazeteci Renato La Valle'nin editörlüğünde öğleden sonra çıkan ve birkaç sütunu Fransızca olarak hazırlanan İtalyanca gazeteydi. De Bondini, Legoffe ile birlikte 3 Kasım 1908'de haftalık siyasî ve ticarî bir gazete olan *La Constitution* adlı Fransızca bir gazete daha kurmuştu. 1911 sonbaharına kadar yayın yapacak olan De Bondini'nin gazeteleri Osmanlı yetkilileri tarafından zorla kapatılacak ve İtalyan yayıncı-gazeteci, 14 Ekim 1911'de para cezasının yanı sıra Osmanlı yetkililerinden yirmi dört saat içinde Osmanlı başkentini terk etme emri alacaktı.[72]

La Turquie-La Turquie, İtalyan-Türk barışı sonrasında ve İtalya'nın 1915'te savaşa girmesine kadar kısa süreliğine yeniden basıldı. De Bondini'nin 1912'deki askıya alınma sırasında, sınır dışı edilmesine ve İstanbul'dan uzaklaşmasına rağmen, basınla ilgilenmeye devam ettiğini, hatta Legoffe aracılığıyla genel yayın

[70] Stefania De Nardis, "La Società Dante Alighieri", *Diacronie*, 12-15; Pantaleone Sergi, "Il caso turco", 85-86.
[71] Bibliothèque Nationale de France (BNF), *La Turquie : journal quotidien italo-français, politique, commercial, financier, industriel : seul journal italo-français paraissant le matin / directeur-propriétaire : Guillaume de Bondini*, Istanbul (9 novembre 1909).
[72] "Italya Gazetecileri", *Tanin*, 1119, (İstanbul 14/10/1911).

yönetmeni Gustave Séon olan, belirgin bir şekilde tarafsız Fransız gazetesi *La Liberté*'yi kurduğunu ifade etmek gerekir.

IV. Sonuç

Libya Savaşı'nın yansımaları Osmanlı Levantı'ndaki İtalyan topluluklarını da etkiledi. Osmanlı Akdeniz'inin başlıca liman kentlerinin ticarî ve kültürel dokusuyla bütünleşmiş bu kozmopolit topluluklar bile tarihlerinde ilk defa düşman ve savaşçı bir ülkeyi temsil ediyordu. Osmanlı hükümetinin İtalyan vatandaşlarına karşı her türlü şiddet eylemini yasaklayan garantilerine rağmen 1912 yılı İstanbul'daki İtalyan toplumunun tarihi için zor, belki de en meşakkatli yıl olarak hatırlanmaktadır. Bu çatışma, bütün Avrupa-Akdeniz bölgesini sonsuza dek altüst edecek olan trajediler, savaşlar ve değişimlerle karakterize edilen istikrarsızlığın ve gerilim dolu on yılın başlangıcı oldu. 1922'de İtalya'da Mussolini hükümetinin ve 1923'te Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte İstanbul'daki İtalyan toplumunun kaderi kaçınılmaz olarak Roma ve Ankara arasında kimi zaman gerilen ilişkiler tarafından belirlenecekti.[73] 1920 ile 1943 yılları arasında, Türkiye'deki İtalyan kültür, eğitim ve sosyal yaşamı, İtalyan siyasî yapıları tarafından derneklerin ve okulların kontrolü yoluyla aşamalı olarak düzenlenme sürecine girdi. Savaş arası dönemde yayımlanan gazete ve dergilerin gösterdiği gibi, İstanbul'daki İtalyan basını da Yeni İtalya'nın siyasî çizgisini yansıtacaktı. Bunlar arasında *La Rassegna*'nın yanı sıra *Il Bollettino della Dante Alighieri*, *Il Messaggero degl'Italiani* ve *Vita Katolika* vardı.

Karmaşık bir dönemi, yerel ve ulusları aşan düzeyde siyasî, dinî, kültürel ve ekonomik dünyalar arasındaki bağlantıları aktaran üç gazete; derinlikli bir analizi ve tarihsel bağlamsallaştırmayı kesinlikle hak etmektedir. Bununla birlikte; makalenin kapsamı ve bu makalede ortaya konanlarla tutarlılık sağlama endişesiyle söz konusu gazeteler daha sonraki çalışmalarda derinlemesine analiz edilmelidir.

Çeviri: Ayça GÜZEL GÜRACAR

Kaynakça

Arşiv belgeleri

Archivio Camera di Commercio Italiana (Istanbul)

Ufficio del Presidente

Collezione Rassegna Italiana Organo degl'Interessi Italiani in Oriente - Giornale Ufficiale della Camera di Commercio Italiana a Costantinopoli

Statuti

Archivio Storico Associazione Nazionale per Soccorrere i Missionari Italiani all'Estero (Roma)

Fondo Costantinopoli

Archivio Storico Società Operaia di Mutuo Soccorso Italiana di Istanbul (Istanbul)

[73] Willy Sperco, *Turcs d'Hier et d'Aujourd'hui*, (Paris: Nouvelles Editions Latines, 1961), 14

Registro Soci

Memoria Storica

Ministero degli Affari Esteri (Roma)

Direzione generale delle scuole all'estero

Annuario delle scuole italiane all'estero governative e sussidiate (1895-1906)

Civiche Raccolte Storiche (Milano)

Fondo Gnecchi

Bibliothèque Nationale de France (Paris)

Département Droit, Économie, Politique

Salt Araştırma-Salt Galata

L'Orient Illustré

İkincil Kaynaklar

Baruffi Giuseppe Francesco, *Pellegrinazioni autunnali ed opuscoli,* Torino: Tip. Cassone e Marzorati, 1842.

Baruffi Giuseppe Francesco, *Viaggio in Oriente*, Milano: Tip. Di Gio. Silvestri, 1847.

Benbassa Esther. "L'éducation féminine en Orient : l'école de filles de l'alliance Israélite universelle à Galata, Istanbul (1879-1912)", *Histoire, économie et société*, 10:4 (1999).

Bernardini Nicola, *Guida della stampa periodica italiana*, Lecce: R. Tipografia Editrice Salentina, 1890.

Bossaert Marie, "Crisscross Italianities-circulations, identifications and sociability in ninete-enth Istanbul". *Italianness and Migration from the Risorgimento to the 1960s*, ed. Stèphane Mourlane ve diğerleri, Cham : Springer International Publishing, 2022.

Bossaert Marie, "Italiani o ottomani? La seconda generazione di immigrati italiani a Istanbul (Ottocento - primo Novecento)". *Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken*, 99 (2019).

Çağlar Burhan, "Alafranga Neşriyat: Osmanlı Basınında Levanten Gazeteler ve Süreli Yayınlar", *İmparatorluğun Son Asrında Osmanlılar (Kurumlar, İnsanlar, Kaynaklar)*, ed., Fatih Bozkurt ve Burhan Çağlar, İstanbul: Kronik Kitap, 2021.

Çağlar Burhan, *Anglophone Press in Constantinople: The Levant Herald & Eastern Express (1859-1878)*, Istanbul: Libra, 2020.

Çağlar İbrahim ve Groc Gerard, *La presse Française de Turquie de 1795 à nos jours. Histoire et Catalogue*, Istanbul: Editions Isis, 1985.

Caparelli Filippo, *La «Dante Alighieri»*, Roma: Bonacci, 1987.

Cervati Raphael C. ve Sarcologo Nicola, *L'indicateur constantinopolitain. Guide commercial,* Constantinople: Imprimerie G.B. Pagano,1868.

Çetin Atilla, "İtalyanca Basın", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi.* Ç.4, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayını, 1994.

Cristaldi Maria Pia Ester (05 Jan 2023): "Embracing new citizens: the education of D/deaf pupils in the Late Ottoman Empire", *Paedagogica Historica*, DOI: 10.1080/00309230.2022.2155977.

De Gasperis Attilio ve Ferrazza Roberta , ed., *Gli Italiani di Istanbul: Figure, comunità e istituzioni dalle riforme alla repubblica, 1839–1923*, Turin: Fondazione Giovanni Agnelli, 2007.

De Leone Enrico, "Il contributo degli Esuli Italiani al Processo Riformatore dell'Impero ottomano agli Inizi del Secolo XIX". *Annales de la Faculté de Droit d'Istanbul*, 26(1979):42.

De Nardis Stefania, "La Società Dante Alighieri da Costantinopoli a Istanbul. 1895-1922: Diffusione della Lingua e Pedagogia Nazionale", *Diacronie. Studi di Storia Contemporanea: Il diritto militante*, 20:4 (2014).

Duggan Christopher, *Francesco Crispi 1818-1901: From Nation to Nationalism*, Oxford: Oxford University Press, 2002.

Girardelli Paolo ve Godoli Ezio, ed., *Italian Architects and Builders in the Ottoman Empire and Modern Turkey Design across* Borders, Newcastle: Cambridge Scholars Pubblishing 2017.

Goslino Pietro ve Providenti Ferdinando, *Società Operaia di Mutuo Soccorso in Costantinopoli. Memoria Storica 1863-1906*, Costantinopoli: Tipografia Ferd. Walla, 1906.

Groc Gerard ve Çağlar İbrahim, *La presse Française de Turquie de 1795 à nos jours. Histoire et Catalogue*, Istanbul: Editions Isis, 1985.

Güloğlu Fatma Kahraman, "Tarihî süreçte dünyada ve Türkiye'de engelliliğin değişimi ve gelişimi", Tuncay Güloğlu ve Eyüp Sabri Kala, ed., *Değişen Dünyada Sosyal Politika*, Bursa: Ekin Yayınevi, 2021.

Marinovich Adriano*, La Società Operaia Italiana di Mutuo Soccorso in Costantinopoli*, Istanbul: Güzel Sanatlar Matbaası, 1995.

Marmara Rinaldo, *La communauté levantine de Constantinople : de l'empire byzantin à la république* turque, Istanbul: Isis, 2012.

Memorie postume del Cav. Costante Ferrari. *Capitano delle Guardie Reali del Regno Italico, Tenente-Colonnello nelle Americhe e Colonnello effettivo in Italia*, Rocca San Casciano: Tipografia di Federico Cappelli, 1855.

Ministero degli Affari Esteri, *Annuario delle scuole italiane all'estero governative e sussidiate*, Roma: Tipografia di Gabinetto del Ministero degli Affari Esteri, 1895.

Mori Angiolo, *Gli Italiani a Costantinopoli. Monografia Coloniale Presentata dalla Camera di Commercio Italiana di Costantinopoli alla Mostra degli Italiani all'Estero. Esposizione Internazionale, Milano. 1906*, Modena: Società Tipografica Soliani, 1906.

Özgören Aydın, "Osmanli'dan Cumhuriyet'e Fransizca Basin: Fransa Millî Kütüphanesi'nde (Bibliothèque Nationale de France) Bulunan Fransizca Yayimlanmiş Osmanli Gazete, Dergi ve Yilliklari Koleksiyonu**"**. *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi*, 5:1 (2022).

Palomba Giuseppe, *Sull'Istituzione delle Camere di Commercio Italiane all'Estero*, Cagliari: Tipografia del Commercio, 1887.

Pannuti Alessandro, *La comunità italiana di Istanbul nel XX secolo. Ambiente e persone*, Istanbul : Isis Press, 2006.

Patrizia Salvetti, *Immagine nazionale ed emigrazione nella Società «Dante Alighieri»*, Roma: Bonacci, Roma, 1995.

Pongiluppi Francesco, "Italian Latin Catholics in late Ottoman Istanbul: Transnational culture and national education". *Latin Catholicism in Ottoman Istanbul. Properties, people &* missions, ed.Vanessa R. de Obaldia ve Claudio Monge, ed., Istanbul: The Isis Press, 2022.

Pongiluppi Francesco, "The foundation of the Italian Worker Mutual Aid Society in Constantinople: Exile and transnational mutualism". *Exile and the circulation of political practices*, ed. Catherine Brice Newcastle : Cambridge Scholars Publishing, 2020.

Pongiluppi Francesco, *La Rassegna Italiana – Organo degl'Interessi Italiani in Oriente. Giornale Ufficiale della Camera di Commercio Italiana di Costantinopoli*, Istanbul: Edizioni Isis, 2015.

Saban Giacomo, "A Propos de la Communautè Juive Italienne de Costantinople". *Revue des Etudes Juives*, 58 (1999).

Schmitt Oliver J., *Les Levantins. Cadres de vie et identités d'un groupe ethno-confessionnel de l'Empire Ottoman au 'Long' 19e siècle,* Istanbul : Les Éditions Isis, 2007.

Selvelli Luis M., *Antenati a Costantinopoli. Esuli italiani negli anni del riformismo ottomano (1828-1878)*, Padova: Il Poligrafo, 2022.

Sergi Pantaleone, "Il caso turco: la stampa italiana dall'Ottocento al Terzo millennio", ed., Bénédicte Dechamps ve Pantaleone Sergi, *Voci d'Italia fuori dall'Italia. Giornalismo e stampa dell'emigrazione*, Cosenza: Pellegrini, 2021.

Sperco Willy, *Turcs d'Hier et d'Aujourd'hui*, (Paris: Nouvelles Editions Latines, 1961), 14

Stato Pontificio: Direzione generale di Polizia, *Elenco generale degli esiliati, emigrati, e contumaci dallo Stato Pontificio per titolo politico*, Roma:1838.

Ubicini Abdolinimo, *Lettere sulla Turchia o Quadro Statistico Religioso, Politico, Amministrativo, Militare, Commerciale, Ecc. dell'Impero Ottomano dopo il Khatti-Sceriffo di Gulkhanè (1839) con un Vocabolario delle Parole Turche, Arabe e Persiane Usate nell'Opera*, Milano: Presso l'Ufficio del Cosmorama Pittorico, 1853.

Zaccagnini Giuseppe, *La Vita a Costantinopoli*, Milano: Fratelli Bocca Editori, 1909.

Öz: Bu makale; Osmanlı İstanbulu'nda İtalyanca yazılan gazete tecrübesini, İtalyanca gazetelerin çok kültürlü İtalyan-Levantenler arasında milliyetçi bir ruh oluşturmada oynadığı rolü farklı dillerde yazılmış metinler ve arşiv kayırları aracılığıyla masaya yatırmaktadır. Bu doğrultuda, İstanbul'da en uzun süre faaliyet gösteren gazete olan *La Rassegna Italiana-Organo degl'Interessi Italiani in Oriente,* Türkiye'de milliyetçi bir İtalyan cemaat inşa etmedeki pedagojik rolü ağırlıklı olarak incelenmiştir. Yirminci yüzyılın ilk kırk yılına yayılan ve 1911-1912 Libya Savaşı'yla başlayan Türk-İtalyan gerilimi İstanbul'daki İtalyan basınına da yansımıştır. Bununla birlikte; *La Rassegna*'nın yanı sıra İstanbul'da çıkarılan *Il Bollettino della Dante Alighieri*, *Il Messaggero degl'Italiani* ve *Vita Katolika* gibi yayınlar 1920-1943 arası dönemde İstanbul'daki İtalyan kültürüne Mussolini İtalya'sının çizgisini aktaracak ve savunacaktır.

Anahtar sözcükler: İstanbul'un İtalyan gazeteleri, milliyetçilik, İtalyan-Levantenler.

Abstract: This article explores the experience of Italian-language newspapers in Ottoman Istanbul and their role in fostering a nationalist spirit among the multicultural Italian-Levantenes through multilingual texts and archival records. To this end, the pedagogical role of the longest-running newspaper in Istanbul, *La Rassegna Italiana-Organo degl'Interessi Italiani in Oriente*, in helping to build a nationalist Italian community in Turkey is analyzed. The Turkish-Italian tensions that spanned the first four decades of the twentieth century, beginning with the Libyan War of 1911-1912, were reflected in the Italian press in Istanbul. However, in addition to *La Rassegna*, publications such as *Il Bollettino della Dante Alighieri*, Il Messaggero degl'Italiani, and *Vita Katolika*, published in Istanbul, would transmit and defend the line of Mussolini's Italy to the Italian culture in Istanbul between 1920 and 1943.

Keywords: Italian newspapers in Istanbul, nationalism, İtalo-Levantines, Istanbul.

Eski Sol Üzerine Yeni Notlar...

BAŞDAN
Tek Kişilik Muhalefet Gazetesi (İstanbul/9 Temmuz 1948-4 Şubat 1949)

M. Bülent VARLIK*

Başdan[1], Aziz Nesin'in neredeyse tek başına bütün işleri üstlendiği "muhalif" bir yayın organıdır.

I. Amaç ve Yayın Politikası

İlk sayıda yer alan kısa bir yazıda gazetenin neden yayınlandığı;

> Özümüz, sözümüz birdir. İlk sözümüz son sözümüzdür. Milletin hayrına olduğuna inandığımız fikirlerimizden ne döndük ne döneriz.
>
> Ne paramıza pulumuza ne Amerika'dan gelmiş kız oğlan kız baskı makinelerimize, ne de her satırımızla yere çaldığımız kodamanlara güveniyoruz. Bütün cesaretimizi, azmimizi, bağlı olduğumuz fikirlerin kuvvetinden ve halktan alıyoruz. Şimdiye kadar muvaffak olduk, yine de olacağız.
>
> Bir çok gazeteler gibi, daha çıkmadan partiler vasıtasile aboneler toplamadık, ilânlar almadık. Çünkü bu gazete, büyük adamlara, partilere, hükûmete satılmaz. Yalnız onu okuyanlar tarafından alınır.

---

* İktisatçı / ORCID: 0000-0003-3855-2081 / mbvarlik@gmail.com Katkıları için Erden Akbulut'a teşekkür ederim.
Tanıtım Yazısı. Geliş tarihi: 4 Ekim 2023 / Kabul tarihi: 2 Haziran 2023

[1] *Başdan*'ın tam koleksiyonu 1956 ALF B58 kaydıyla [Ankara] Milli Kütüphane'de bulunmaktadır. Bu koleksiyona birkaç sayfa eksiği ile dijital olarak da ulaşılabilmek mümkündür. Gazetenin adı ile ilgili olarak yapılan açıklamada; "gazetemizin adını yanlış yazıyormuşuz, (BAŞDAN) olmayacak, Baştan olacakmış. İmlâ kaideleri böyle emredilmiş. Bunu söyleyenler haklıdırlar. Bu meraklılara cevabımız şudur: Balığın baştan koktuğu ve işlerin baştan kara gittiği memleketimizde, işe yeni baştan başlarken, imlâya gelmiyeceğimizi anlatmak için, bile bile öyle yapıyoruz" denilir. Bkz: "Biz İmlâya Gelmeyiz", *Başdan*, No: 2, 17 Temmuz 1948, s: 4.

> Şimdiye kadar çıkardığımız gazetelerin uğradığı akıbetlerin bir kısmı okuyucularımızca da bilinir. Fakat ölmedik. İşte elimizde kalem meydandayız. Fikirler öldürülemez. Bıraktığımız yerden daha büyük bir hızla işe başlıyoruz.
>
> Bütün eski hesapları sildik. Al baştan yapıyoruz. Ve işte yeni (*BAŞDAN*) konuşmağa başladık.

satırlarıyla açıklanır[2].

Devlet Nüshası
BAŞDAN
Haftalık siyasi magazin
Pazartesi günleri çıkar Halk Gazetesi
NUSRET NESİN (Aziz Nesin)
İSTANBUL
FİATI 10 Kr.
Yıl 1 — Sayı 1 9 Temmuz 948 Pazartesi
Özümüz ve sözümüz
Atatürkün heykeli niçin milletten gizleniyor?
Ne idik, ne olduk? şâh idik, şahbaz olduk
Her eşek idare eder
Belki Uyanır
İNSAN HAKLARI

Başdan'ın 9 Temmuz 1948 tarihinde çıkan ilk sayısının ön sayfası

Başdan'ın izlediği siyasi çizgi de 13. sayıda bir okuyucunun sorularına verilen cevapta;

> Biz ne Amerikaya, ne Rusyaya hayranız. Ne Amerikaya, ne Rusyaya düşmanız.
>
> Bu günkü şekli ile, bu memlekete Amerikan doları yerine, Rus rublesi gelseydi yine biz böyle mücadele edecek ve bu sefer yine bizi millî menfaatlere aykırı hareket etmekle itham edeceklerdi.

olarak belirtilir[3].

21. sayıda ise gazetenin yayınlanması gerekçesi bütün açıklığı ile sergilenir: "Bu gazete, … Marxist kültürün halk tabakası arasında yayılması için çıkarılmaktadır. Hiçbir zaman tam entellektüelleri ilgilendiren akademik bir dergi değildir"[4].

11 Ocak 1949 tarihli sayıda, *Başdan*'ın yayın politikasının değişeceği ve "bir aksiyon gazetesi olarak, haftalık hadiselerin tahliline daha fazla yer ayıran bir hareket gazetesi olacağı" belirtilir[5]. Bu çerçevede başlık klişesi ve sayfa yapısı değiştirilir.

---

[2] "Özümüz ve Sözümüz", *Başdan*, No:1, 9 Temmuz 1948, s: 1.
Gazetenin içeriği üzerine detaylı bir çalışma için bkz: Efe Eren; "Demokrasiye Geçiş Sürecinde Türkiye'de Sol Basın/1945-1950", Marmara Üniv./yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul-2026, ss: 255-276.

[3] "Bir Okuyucuya Cevap", *Başdan*, No: 13, 2 Kasım 1948, s: 4. Yusuf Ahıskalı; *Bir Varmış Yine Var/Türkiye'de Sosyalizmin Gelişme Yılı-1946*, Yeni Savaş Matbaası, İstanbul-1967, s: 123'de Aziz Nesin'in, "1946 tutuklamalarından sonra gerçek sosyalist savaşçıların meydandan itilmeleriyle boş kalan alanı" doldurmak istediğini, "ancak, Nesin['in] bu alanı doldurabilecek siyasî felsefeye sahip olmadığından, tutuklanması sona eren Esat Adil ve Kerim Sadi gibi sosyalist kişilere gazetenin fikir yönetimini verdiğini" ileri sürer.

[4] "Baştan", *Başdan*, No: 21, 28 Aralık 1948, s: 1.

[5] "Kısa Haberler", *Başdan*, 11 Ocak 1949, s: 3.

II. Biçimsel Özellikler

"Haftalık siyasi magazin" türü bir yayın olan *Başdan*, "Pazartesi günleri çıkan halk gazetesi"dir. İkinci sayıda gazetenin Salı günleri çıkacağı açıklanır. 25. sayıda da *Başdan*'ın Cuma günleri yayınlanacağı belirtilir. Aynı sayıda gazetenin 8 sayfa olarak çıkarılmasının düşünüldüğü ifade edilir.

Başdan'ın ilk iki sayısının künyesinde sahibi ve neşriyat müdürü ve bu sayıda neşriyatı fiilen idare eden Nusret Nesin (Aziz Nesin) kaydı yer alır. Künye, 3. sayıdan itibaren gazetenin müessisi ve sekreteri Aziz Nesin, sahibi ve neşriyatı fiilen idare eden Orhan Müstecaplı olarak düzenlenir. 13. sayıda künye bir kez daha değişir, müessisi ve sekreteri Aziz Nesin, sahibi ve neşriyatı fiilen idare eden Rıfat Ilgaz olur. Gazetenin biçin değiştirdiği 24. sayıda ise künyeden Aziz Nesin'in adı çıkarılır, *Başdan*'ın sahibi ve neşriyatı fiilen idare edenin Rıfat Ilgaz olduğu açıklanır.

30x40 cm. ebadında olan 4 sayfalık gazetenin fiyatı yayın hayatı boyunca hiç değişmez, hep 10 kuruş olarak kalır. Gazetenin yıllık abonelik bedeli 500, altı aylık abonelik bedeli ise 250 kuruştur. Aziz Nesin imzasız olarak kaleme aldığı bir yazıda *Başdan*'ın dört bin adet basıldığını, bunun yarısının satıldığını açıklar[6].

İlk sayı Berksoy Basımevi'nde basılır. 2.-6. sayıların dizgisi Berksoy Basımevi'nde yapılır, 2.-3. sayılar Reklâm Matbaası'nda, 4. ve 7.-10. sayılar Seyhan Matbaası/Basımevi'nde, 5.-6. sayılar F.K. Matbaası'nda, 11.-27. sayılar Osmanbey Matbaası'nda basılır.

Gazetenin 18 Ocak 1949 tarihli 24. sayısı "Sabahattin Ali'nin aziz hatırasına" ayrılır.

Bazı sayılarda Kerim Sadi'nin *Türk Kleopatrası* ile *Muhammet ve İslâmiyet*, Kemal Yalazkan'ın *Tarihi Maddecilik Gözile Mülkiyet ve İdeoloji*, Aziz Nesin'in *Azizname* kitapları ile Arkadaş Yayınevi'nin küçük ilanları yayınlanır. Bazı sayılarda da ikinci ve üçüncü sayfaların ortasındaki bantta *Markopaşa* ve *Beşer* gibi bazı yayınlar duyurulur.

12 Ekim 1948 tarihli 10. sayıda Sabahattin Ali'nin öldürülmesi nedeniyle yayınına ara vermiş olan *Markopaşa*'nın yakında tekrar çıkacağının duyurusu yer alır. 19 Ekim 1948 tarihli 11. sayıda da "halk davası güden ve halk için çıkan" *Markopaşa*'nın "Türkiye'nin en güzel mizah gazetesi" olduğu ve Aziz Nesin tarafından 29 Ekim 1948'de yayınlanacağı belirtilir.

Bazı sayıların son sayfası da "şiir sayfası" olarak düzenlenir.

---

[6] "Bir Okuyucumuzla Konuşma", *Başdan*, No: 16, 23 Kasım 1948, s: 2.

Başdan
HAFTALIK SİYASİ MAGAZİN
Salı günleri çıkar siyasi Halk gazetesi 18 Ocak 1949 Yıl 1 - Sayı: 24
Gazetenin bu sayısı Sabahattin Ali'nin aziz hatırasına ayrılmıştır
SABAHATTİN ALİ ÖLDÜRÜLDÜ!
RİFAT ILGAZ
Dost Sabahattin Ali
Aziz Nesin

Haftalık siyasi magazin
BAŞDAN
Anayasanın tahlil ve kuvvetler muvazenesi meselesi
Türkiyede Sosyalistlik

Başdan'ın 28 Aralık 1948 tarihli 21 ve 18 Ocak 19 49tarihli 24. sayılarının ön sayfaları

III. Baskılar/Davalar

Başdan, yaptığı muhalefet nedeniyle siyasal iktidar tarafından yakından takip edilir, çeşitli yöntemlerle baskılar uygulanır. Söz gelimi 8 Ekim 1948'de Kerim Sadi, Aziz Nesin ve Cemil Meriç ile stajyer avukat Fuat Toprakoğlu'nun evleri aranır. Aziz Nesin, aramanın "Bursanâme" başlıklı dizi nedeniyle yapıldığını tahmin eder.

Aziz Nesin'in Türkiye Sosyalist Partisi lideri Esat Âdil ile yaptığı ve *Başdan*'ın 2. sayısında yayınlanan röportaj nedeniyle dava açılır. 20 Ekim 1948'de yapılan ilk duruşmada röportajın bilirkişi olarak İstanbul Üniversitesi hukuk-u esasiye [anayasa] profesörü Hüseyin Naili Kubalı tarafından incelenmesine karar verilir. 27 Ekim 1948'de yapılan ikinci duruşma bilirkişinin mazereti nedeniyle ertelenir. Bir sonraki duruşmada da bir karar verilmez. Nihayet 18 Kasım 1948'de yapılan duruşmada bilirkişinin hazırladığı rapor dikkate alınır ve Esat Adil ile Aziz Nesin'in beraatlarına karar verilir.

Başdan üzerine uygulanan baskılar bu kadarla kalmaz. 13 Aralık 1948'de gazetenin idarehanesinde polis tarafından arama yapılır, bazı yazılara el konulur. Bu arada Aziz Nesin kısa bir süre için de olsa nezaret altında tutulur. Aziz Nesin, kısa bir yazıyla kendisine iyi davranan emniyet görevlilerine teşekkür eder[7]!

Başdan'ın muhalefeti arttıkça, baskılar da artar. Gazetenin 21. sayısı yayınlandıktan bir gün sonra, 29 Aralık 1948'de gece saatlerinde toplatılır, gazeteyi toplayan polisler tuttukları zabıt varakasına toplatmayı "Ankara'dan verilen telefon

[7] "Okuyucularımıza", *Başdan*, No: 20, 21 Aralık 1948, s: 1 ve Aziz Nesin; "İstanbul Polisine Açık Teşekkür", *Başdan*, No: 20, 21 Aralık 1948, s: 1.

emirleri" ile yaptıklarını kaydeder[8]. Daha sonra bu sayıda yayınlanan biri şiir olmak üzere üç yazı nedeniyle Rıfat Ilgaz ve S. H. Briskent hakkında dava açılır[9]. Şubat 1949'da *Başdan* bir kez daha toplatılır, Abidin Nesimi, Esat Adil Müstecabi, Kerim Sadi ve Aziz Nesin sorgulanır[10].

IV. Yazarlar ve Bir Sanatçı

Başdan'da yayınlanan yazıların çok büyük bir kısmı doğrudan Aziz Nesin'in kaleminden çıkar; ancak bu yazıların yine çok büyük kısmı imzasızdır. Müstearla yayınlanan bazı yazıların da Aziz Nesin'e ait olduğu düşünülebilir.

Esat Adil Müstecabi, Rıfat Ilgaz, Kerim Sadi, Yusuf Ahıskalı, Naci Sadullah [Daniş], Abidin Nesimi, Kemal Yalazkan, Fehmi Yazıcı, Sabri Soran ve kimliği hakkında hiçbir bilgiye ulaşamadığımız S. H. Briskent gazetenin diğer yazarları arasında yer alır.

Gazetede yayınlanan karikatürlerde Mim Uykusuz imzası görülür (No: 1-3,5, 7-9, 24-25, 27). 12 Ekim 1948 tarihli 10. Sayıda da "Acaba komünist kim?" lejantlı, dış basından alınma bir karikatür yayınlanır.

V. Derginin Kapanışı

Başdan'ın neden kapandığı konusunda kesin bir bilgi bulunmamakta. Ancak, bir taraftan baskıların sürekli olarak artması; gazetenin sık sık toplatılması, yazarlar hakkında davalar açılması, bir taraftan da Aziz Nesin'in ağırlığını *Markopaşa*'ya vermesi nedeniyle *Başdan*'ın kapandığı düşünülebilir. Ayrıca, Sabahattin Ali'nin öldürülmesinin yarattığı tedirginlik de kapanma kararı alınmasında etkili olmuş olabilir.

VI. Açıklamalı Bibliyografya

A. N.; "Demokrasi Münakaşası", No: 15, 16 Kasım 1948, ss: 1-2.

"Abidin Nesimi ile Konuşma/Sıkı Yönetim Komutanlığının Kararile, Sıkı Yönetimin Devamı Müddetince Altışar Ay Uzatılarak Beş Yıl Sürgünde Tutulan Abidin Nesimi, Sıkı Yönetim Komutanı Asım Tınaztepe, Eski Başbakan Recep Peker ve İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer'in Aleyhlerine Dava Açacağını ve Hakkını Arayacağını Söylüyor". No: 4, 31 Ağustos 1948, ss: 2, 4, [bir fotoğraf ile].

"Adanalı Ziya", No: 14, 9 Kasım 1948, s: 1, [şairin bir gazeli ile].

Âdiloğlu; "Seddi Çin", No: 22, 4 Ocak 1949, s: 3, [şiir].

"Ah O Koca Öküz/Şakalar", No: 2, 17 Temmuz 1948, s: 1.

Ahıskalı, Yusuf; "İktisat Kongresinden Notlar", No: 18, 7 Aralık 1948, ss: 1, 4.

[8] "Geçen Sayımız Toplatıldı!", *Başdan*, No: 22, 4 Ocak 1949, s: 1.

[9] "Yeni Bir Dava Daha Açıldı", *Başdan*, No: 25, 28 Ocak 1949, s: 4.

[10] "Bir Hafta İçinde", *Başdan*, No: 27, 11 Şubat 1949, s: 1; Başdan'ın toplatılması ile ilgili olarak bkz: Deniz Güner; *Sansür ve İktidar/Cumhuriyet Dönemi Tehdit Algıları*, Yeditepe yay., İstanbul-2015, ss: 366, 368.

Ahıskalı, Yusuf; "Sulha Doğru Gidiyoruz", No: 22, 4 Ocak 1949, s: 3.

Ahıskalı, Yusuf; "Sabahattin Ali'nin Ölümü Münasebetile", No: 24, 18 Ocak 1949, s: 2.

"Ahmet Vefik Paşa ve Şimdiki Vali Paşa/Bursanâme", No: 9, 5 Ekim 1948, s: 4.

Aktay, Salih Zeki; "Ankara Kedisi", No: 10, 12 Ekim 1948, s: 3.

"Allah Size Zeval Vermesin", No: 1, 9 Temmuz 1948, ss: 3-4.

Altınay, Necdet; "İngiltere'de İşçi Mücadelesi", No: 15, 16 Kasım 1948, s: 3.

Altınay, Necdet; "Amerikada İşçi ve Sendikalar", No: 16, 23 Kasım 1948, s: 4.

"Alttakiler ve Üsttekiler", No: 16, 23 Kasım 1948, s: 4.

"Amerika, Rusya ve Türkiye'de Yaşama Seviyesi", No: 20, 21 Aralık 1948, s: 2, [istatistki veriler].

"Amerikan Mandası mı Kuruluyor", No: 10, 12 Ekim 1948, s: 1.

"Antebin Kurtuluş Günü", No: 23, 11 Ocak 1949, s: 4.

"Aranan Evler", No: 12, 26 Ekim 1948, s: 3.

"Asaf Hâlet Çelebi Diyor ki: Memleketi Çiftlikâtı Hümayûn Yapmaya Çalışanların İftirası…", No: 5, 7 Eylül 1948, s: 2, [7 fotoğraf ile].

"Ata'nın Ağzı ile Konuşuyoruz", No: 1, 9 Temmuz 1948, s: 4.

"Atatürk Heykeli Niçin Milletten Gizleniyor?", No: 1, 9 Temmuz 1948, ss: 1, 4.

"Atatürk İnkılâbı", No: 20, 21 Aralık 1948, s: 3, [H. C. Armstrong'un *Bozkurt* kitabından alıntı].

"Atatürk İnkılâbı Ne Halde", No: 5, 7 Eylül 1948, s: 2; No: 9, 5 Ekim 1948, ss: 1-2; No: 11, 19 Ekim 1948, ss: 3-4.

"Atatürk Öldü", No: 14, 9 Kasım 1948, s: 1.

"Atatürk'ün Ağzıle Konuşuyoruz", No: 2, 17 Temmuz 1948, s: 3.

"Avrupa'da İngiliz-Amerikan Rekâbeti/Dış Politika", No: 8, 28 Eylül 1948, ss: 2-3.

"Aziz Okuyucularımıza", No: 22, 4 Ocak 1949, s: 1.

Bağdallı, Saim; "Hocam Sabahattin Ali", No: 26, 4 Şubat 1949, s: 2.

"Baladız", No: 26, 4 Şubat 1949, s: 1, [şiir, 1946 seçimlerinde yaşanan bir olay üzerine].

"Balkanlardan Hicret", No: 20, 21 Aralık 1948, s: 4.

"Basın Hürriyeti", No: 7, 21 Eylül 1948, s: 1, [17 Temmuz 1948 tarihli *Cumhuriyet*'ten iktibas].

"Basın Yayın İşçileri Sendikasının Çayı", No: 14, 9 Kasım 1948, s: 3.

"Basın Yayın Müdürlüğü Nâzım Hikmet Hakkında Ne Düşünüyor?", No: 5, 7 Eylül 1948, s: 3, [1948'de yayınlanan *Bu Günkü Türk Şairleri Antolojisi* kitabı üzerine].

Başdan; "Atatürk İnkılâbı Ne Halde?", No: 6, 14 Eylül 1948, s: 1.

Başdan; "Matbuat ve Sabahattin", No: 24, 18 Ocak 1949, s: 1.

Başdan; "Sabahattin'in Dostlarına", No: 24, 18 Ocak 1949, s: 2.

Başdan; "Faruk Gürtunca'nın Ağzının Payı", No: 24, 18 Ocak 1949, s: 4, [eleştiri].

Başka Adam; "…", No: 18, 7 Aralık 1948, s: 4, [başlıksız bir şiir, Süheyl Ünver'e eleştiri].

Başka Adam; "Yahya Kemâl Beyatlı", No: 21, 28 Aralık 1948, s: 4.

"Baştan", No: 21, 28 Aralık 1948, ss: 1, 3.

"Başımızdakiler Nasıl Zengin Oldular?", No: 10, 12 Ekim 1948, ss: 1, 4.

"Başka Ne Yapabiliriz?/Şakalar", No: 6, 14 Eylül 1948, ss: 1, 3.

"Bayırturbu/Haftanın Hicvi", No: 8, 28 Eylül 1948, s: 3.

Baykal, Mecdi; "Bir Okuyucu Mektubu", No: 14, 9 Kasım 1948, s: 2

"Bay X ile Röportaj", No: 7, 21 Eylül 1948, s: 2, [5 desen ile].

"Belki Uyanır", No: 1, 9 Temmuz 1948, s: 1, [şiir].

"Benim Manilerim", No: 1, 9 Temmuz 1948, s: 3; No: 2, 17 Temmuz 1948, s: 4, [şiir].

"Beyanname", No: 9, 5 Ekim 1948, s: 2, [Polonya'da toplanan Dünya Entellektüelleri Kongresi'nde yayınlanan beyanname].

"Binlerce Sosyalist Çar Sarayı Önünde Nasıl Kurşuna Dizildi?", No: 3, 24 Ağustos 1948, s: 4.

"Bir Faşistin Seyahatnamesi", No: 22, 4 Ocak 1949, s: 3, [Peyami Safa'nın eleştirisi].

"Bir Gazeteyi Yaşatmak ve Batırmak", No: 13, 2 Kasım 1948, s: 2; No: 15, 16 Kasım 1948, s: 2, [*Markopaşa*'nın ilk sayısı üzerine].

"Bir Hafta İçinde", No: 27, 11 Şubat 1949, 1, [*Başdan* ve *Markopaşa* ile Aziz Nesin'in *Azizname* kitabının toplatılması, Abidin Nesimi, Esat Adil Müstecabi, Kerim Sadi ve Aziz Nesin'in sorgulanması üzerine]

"Bir İşçinin Hazin Romanı", No: 14, 9 Kasım 1948, s: 2, [bir fotoğraf ile]; No: 15, 16 Kasım 1948, ss: 1-2.

"Bir Küçük Nokta", No: 20, 21 Aralık 1948, s: 1, [okul isimlerinin değiştirilmesi ve tasarruf üzerine].

"Bir Okuyucumuzla Konuşma", No: 16, 23 Kasım 1948, ss: 2, 4.

"Bir Okuyucunun Tenkidi", No: 15, 16 Kasım 1948, ss: 2, 4.

"Bir Okuyucuya Cevap", No: 13, 2 Kasım 1948, s: 4.

"Bir Tekzip", No: 19, 14 Aralık 1948, s: 4, [16. sayıda yayınlanan bir haberin tekzibi].

"Bir Yanlışlık", No: 14, 9 Kasım 1948, s: 1, [10. Sayıdaki bir yazı nedeniyle Kılıç Ali'den özür dileme].

"Biz Bizi Anlatıncaya Kadar/Şakalar", No: 8, 28 Eylül 1948, s: 1.

"Biz İmlâya Gelmeyiz", No: 2, 17 Temmuz 1948, s: 4.

"Biz Sansür İstiyoruz!", No: 2, 17 Temmuz 1948, ss: 1, 3.

"Bizde Sansür Var mı?", No: 10, 12 Ekim 1948, s: 4.

Börklüce, Mustafa; "Bu Yem Borusu Daha Ne Kadar Ötecek", No: 7, 21 Eylül 1948, s: 4.

Brait, John; "Burası da Öyle", No: 7, 21 Eylül 1948, s: 1, [bir İngiliz milletvekilinin Hindistan ve İrlanda köylüleri üzerine sözleri].

Briskent, S. H.; "Fasit Daire", No: 13, 2 Kasım 1948, s: 3, [Ahmet Emin Yalman'ın eleştirisi].

Briskent, S. H.; "Atatürk'ün Ölüm Yıldönümü", No: 16, 23 Kasım 1948, ss: 3-4.

Briskent, S. H.; "Türkiye'de Sosyalistlik", No: 21, 28 Aralık 1948, ss: 1-3.

Briskent, S. H.; "Gazetemize Gelen Mektup", No: 23, 11 Ocak 1949, ss: 2, 4.

Briskent, S. H.; "İngiliz Dostlarımıza Bazı Dost Nasihatları", No: 27, 11 Şubat 1949, ss: 3-4.

"Bu da Bir Rüya Tâbirnamesi/Şakalar", No: 7, 21 Eylül 1948, s: 1.

"Bugünkü Necip Fazıl", No: 12, 26 Ekim 1948, ss: 2, 4.

"Bu Ne Biçim Hükûmettir", No: 8, 28 Eylül 1948, s: 1, [gazeteye gelen mektupların açılması üzerine].

"Bu Tepe Nasıl Satıldı? Cevdet Kerim'in Numaraları", No: 3, 24 Ağustos 1948, s: 1.

"Buraya Ne Dikilecek?", No: 5, 7 Eylül 1948, ss: 1, 3, [Taksim Gezi Parkındaki İnönü heykelinin kaidesi hakkında, bir fotoğraf ile].

"Bursa Cumhuriyet Savcılığı Dikkat Nazarına", No: 16, 23 Kasım 1948, ss: 1, 4.

"Bursa Savcılığının Bir Tevzihi", No: 20, 21 Aralık 1948, s: 1, [16. sayılı *Başdan*'da yayınlanan bir haberin tekzibi].

"Bursa'da Sürgünken", No: 1, 9 Temmuz 1948, s: 2, [şiir].

"Bursanâme", No: 20, 21 Aralık 1948, s: 3.

"Bursa'nın Ayıp Yeri/Bursanâme", No: 13, 2 Kasım 1948, ss: 1, 4.

"Bursa'nın Kutusu/Bursanâme", No: 14, 9 Kasım 1948, ss: 1, 4.

Bü. Küç.; "Biz", No: 20, 21 Aralık 1948, s: 4, [şiir].

Cahen, Claude; "Mizahî Türk Gazeteleri", No: 4, 31 Ağustos 1948, s: 1.

Courtade, Pierre; "Asya Milletlerinin Mücadelesi", No: 10, 12 Ekim 1948, ss: 2, 4.

Courtade, Pierre; "Çin'de Neler Oluyor?", No: 19, 14 Aralık 1948, s: 3.

"Cumhuriyet Devrinde Devletçiliğin Doğuşu", No: 20, 21 Aralık 1948, ss: 2-3.

Çeviker, Ahmet Hilmi; "Bir Geceydi", No: 23, 11 Ocak 1949, s: 4, [şiir].

"Çirkin Yazılar", No: 25, 28 Ocak 1949, s: 2, [Doğan Nadi'nin eleştirisi].

"Çocuk Esirgeme Kurumu Başkanlığına", No: 16, 23 Kasım 1948, s: 1.

"Değişen Nedir?", No: 11, 19 Ekim 1948, s: 1.

"Demir Ahmet Denen Adam Kimdir?/İç İşleri ve Adalet Bakanlarına Açık Mektup", No: 7, 21 Eylül 1948, ss: 2-4.

"Demokrasi Elinin Körüdür", No: 1, 9 Temmuz 1948, s: 2.

"Demokrasi Hasretiyle Bir Çeyrek Asır", No: 12, 26 Ekim 1948, s: 3, [şiir].

"Demokrasi Kahramanı Jores", No: 14, 9 Kasım 1948, s: 3, [biyografi].

"Demokrasi ve Kumar", No: 12, 26 Ekim 1948, ss: 1, 3.

"Devlet Kapitalizmi/Sonradan Kapitalistleşen Memleketlerde", No: 17, 30 Kasım 1948, ss: 2, 4.

Dinçbaş, Latif; "Bir İmzasız Mektuba Cevap", No: 4, 31 Ağustos 1948, s: 4, [Reklâm Matbaası sahibinin açıklamaları].

"Dokumacılar Sendikasında: Çalışma Bakanlığı Müfettişlerinin Şimdiye Kadar İşçilerine Bir İş Hallettiği Görülmemiştir-Bölge Müfettişlerinin Vazifesini Sendikalar Yapmalıdır-Fabrikalardaki İşçi Mümessilleri Sendikadan Olmalıdır-On Üç Maddelik Sendika Kanunu İşçi Hakkını Korumağa Kâfi Değildir-Grev Hakkı Tanınmadıkça İşçi Vaziyeti Franko İspanyasının İşçisinden İleri Gidemez", No: 25, 28 Ocak 1949, ss: 3-4.

"Dünya Sosyalizme Gidiyor", No: 5, 7 Eylül 1948, ss: 3-4, [*Tartışma* dergisinin anketine gönderilen metin].

"Dünya Talebeleri Milletler Arası Kongresi", No: 12, 26 Ekim 1948, s: 2.

"Düzeltme", No: 27, 11 Şubat 1949, s: 3, [Sabri Soran'ın 26. Sayıdaki şiirinin düzeltmesi]

Eisler, Hans; "Hürriyeti Seçtim", No: 1, 9 Temmuz 1948, s: 2.

Eliot, George Fielding; "Amerikanın Emperyalist Siyaseti", No: 19, 14 Aralık 1948, 3, [*New York Post*'tan çeviri].

"Emekçi Gazetesi Türkiye'ye Giremiyor", No: 6, 14 Eylül 1948, s: 4, [Kıbrıs'ta yayınlanan gazetenin Türkiye'ye girişinin yasaklanması üzerine].

"Emekli Subaylar Kongresi", No: 10, 12 Ekim 1948, ss: 1, 4.

"Enflasyon ve Emisyon Nedir?/Ansiklopedik Halk Bilgileri", No: 7, 21 Eylül 1948, s: 4.
Ergönül, Yalçın; "Spartakus", No: 23, 11 Ocak 1949, s: 3, [şiir].
"Entellektüeller Kongresi", No: 3, 24 Ağustos 1948, s: 2.
Esat Adil; "İktisat Kongresi Vesilesile", No: 18, 7 Aralık 1948, ss: 1, 4.
Esat Âdil; "Çinde Millî Kurtuluş Hareketi", No: 22, 4 Ocak 1949, s: 1, [1 Ocak 1949 tarihli *Beşer* gazetesinden iktibas].
Esat Âdil; bkz: Müstecabi, Esat Âdil
"Esat Adil ve Aziz Nesin Beraat Ettiler", No: 16, 23 Kasım 1948, s: 1.
"Esat Adil ve Aziz Nesin Mahkemeye Verildiler", No: 12, 26 Ekim 1948, s: 1.
"Esat Âdil ve Aziz Nesin'in Mahkemeleri", No: 13, 2 Kasım 1948, s: 1; No: 14, 9 Kasım 1948, s: 1.
"Esir Pazarı", No: 2, 17 Temmuz 1948, s: 3, [kısa fıkra].
Eşref; "…..", No: 6, 14 Eylül 1948, s: 4, [başlıksız bir şiir].
"Ey Aziz Milletim", No: 12, 26 Ekim 1948, s: 1.
"Ey Hür Gençlik", No: 20, 21 Aralık 1948, s: 1, [Koçgiri olayı ve Hüseyin Cahit Yalçın'ın bir konuşmasından hareketle gençliğe yönelik eleştiri].
"Faruk Gürtunca Rusya'ya Nasıl Gidecekti?, No: 25, 28 Ocak 1949, ss: 1, 4, [F. Gürtunca'nın bir zamanlar *Aydınlık*'ta şiir yazdığını belirten bir çerçeve ile].
"Faşizm ve Devlet Kapitalizmi", No: 16, 23 Kasım 1948, s: 2.
"Filistin'de Yahudi-Arap Federal Devleti/Dış Politika", No: 2, 17 Temmuz 1948, s: 3.
Freville, Jean; "Fransa Bir Amerikan Kolonisi mi Olacak", No: 4, 31 Ağustos 1948, s: 4.
Fuat Sabit; "Liberâl ve Planlı Ekonomiye Dair", No: 22, 4 Ocak 1949, ss: 2-3.
"Geçen Sayımız Toplatıldı", No: 22, 4 Ocak 1949, s: 1.
"Geveze Gazetesi Sahibi Mevkuf", No: 14, 9 Kasım 1948, s: 1.
"Geveze Gazetesinin Muhakemesi", No: 25, 28 Ocak 1949, s: 2, [Gazete sahibi Remzi Gürcan'ın savunması].
Gorki, Maksim; "Arkadaş", No: 6, 14 Eylül 1948, s: 3, [hikâye, bir desen ve yazarın biyografisi ile].
Görtecene, Ahmet Oktay; "Ölürsem", No: 22, 4 Ocak 1949, s 4, [şiir].
"Görülmemiş Bir İstismar", No: 11, 19 Ekim 1948, ss: 1-2.
"Grev/Ansiklopedik Bilgiler", No: 3, 24 Ağustos 1948, ss: 3-4.
"Grev Hürriyeti", No: 5, 7 Eylül 1948, s: 4.
"Grev Yasağı/İşçi Dünyası", No: 12, 26 Ekim 1948, s: 3, [*Gün* mecmuasının 2. Sayısından iktibas].
"Gülmek, Gülümsemek ve Ağlamak", No: 7, 21 Eylül 1948, ss: 3-4.
"Hakiki Emekçi", No: 13, 2 Kasım 1948, ss: 1-2.
"Halide Edip", No: 23, 11 Ocak 1949, s: 3, [eleştiri].
"Halk Muharrirliği ve Dostlarla Bir Konuşma", No: 9, 5 Ekim 1948, s: 3.
"Halk Partisi Lâik Değildir", No: 18, 7 Aralık 1948, ss: 1, 4.
"Haşim İşcan Salması/Bursanâme", No: 12, 26 Ekim 1948, s: 4.
"Hepsi Lâf", No: 12, 26 Ekim 1948, s: 3.
"Her Eşek İdare Eder", No: 1, 9 Temmuz 1948, s: 1, [*Yeni Sabah* gazetesinden küçük bir iktibas].

Hioke, S.; "Zincirsiz Hürriyete ve Doktor Dalbanezo'ya Dairdir", No: 27, 11 Şubat 1949, s: 4, [şiir].
Hioke, S.; "Bu Kalemi Pirimin Aşkına Çaldım", No: 27, 11 Şubat 1949, s: 4, [şiir].
"Höt, Möt Yok", No: 17, 30 Kasım 1948, s: 3.
"Hürriyete Dair", No: 2, 17 Temmuz 1948, s: 1, [Laveleye ve Montesquieu'den seçme sözler].
"Hürriyete Doğru", No: 3, 24 Ağustos 1948, s: 1, [çeşitli düşünürlerden seçme sözler].
Hüseyin Ahmet; "Bir Mektup/Amerikan Yardımı", No: 23, 11 Ocak 1949, s: 4.
Ilgaz, Rıfat; "Sanatoryumdan Mektuplar", No: 6, 14 Eylül 1948, s: 2.
Ilgaz, Rıfat; "Sanatoryumdan Mektuplar", No: 8, 28 Eylül 1948, s: 2.
Ilgaz, Rıfat; "Sahipsiz", No: 8, 28 Eylül 1948, s: 4, [şiir].
Ilgaz, Rıfat; "Heybeli", No: 14, 9 Kasım 1948, s: 3, [şiir].
Ilgaz, Rıfat; "Bir Kasaba Bilirim ki", No: 18, 7 Aralık 1948, s: 3.
Ilgaz, Rıfat; "Bir Adam Tanırım ki", No: 20, 21 Aralık 1948, ss: 1-2.
Ilgaz, Rıfat; "Sabahattin Ali Öldürüldü", No: 24, 18 Ocak 1949, ss: 1-2.
Ilgaz, Rıfat; "Fedai", No: 20, 21 Aralık 1948, s: 1, [şiir].
Ilgaz, Rıfat; "Aziz Nesin Anlatıyor", No: 26, 4 Şubat 1949, ss: 2, 4, [fotoğraf ile].
"İki Büyük ve Bir Küçük Cumhur Başkanı", No: 13, 2 Kasım 1948, s: 1.
"İki Yılanın Islığı Bir Zihniyet", No: 5, 7 Eylül 1948, s: 1.
"İngiltere'de Bir Mizah Üstadı Tekaüd Edildi", No: 20, 21 Aralık 1948, s: 4.
"İnönü Neler Söylemişti? Bugün Nereye Gidiyoruz?", No: 2, 17 Temmuz 1948, s: 4; No: 6, 14 Eylül 1948, s: 4.
"İnsan ve Kitaplar: Millet Seni İstemiyor", No: 21, 28 Aralık 1948, s: 3,
"İnsanlar ve Kitaplar: İhtilalin Tarifi-Hak Veriyorum!", No: 15, 16 Kasım 1948, s: 3.
"İnsanlar ve Kitaplar: Zavallı Peyami-Açlık Prangabentleri-Spartaküs-İnsan Değişiyor-Müsavat-Kimlere Hikâyeci Diyoruz-*Medar-ı Maişet Motörü*", No: 16, 23 Kasım 1948, s: 4.
"İnsanlar ve Kitaplar: Baltacıoğlu ve Türke Doğru/İnsan Değişiyor-Yalancı Pehlivan-Boyunduruk-Güvercin Sırtında", No: 17, 30 Kasım 1948, s: 2.
"İnsanlar ve Kitaplar: Dilekçe-Hokkabaz", No: 19, 14 Aralık 1948, s: 2, [*Büyük Doğu* dergisi ile Hüseyin Cahit Yalçın'ın eleştirisi].
"İnsanlar ve Kitaplar: Müstebitlerin Mantığı-Kukla-Sergerde-Bir Mukayese, No: 23, 11 Ocak 1949, s: 2.
"İnsanlar ve Kitaplar: Fikir ve Vicdan-Karakter ve Ahlak", No: 27, 11 Şubat 1949, s: 1.
"İnşaata Devaaam! Şakalar", No: 3, 24 Ağustos 1948, s: 1.
"İsrail Devleti", No: 20, 21 Aralık 1948, ss: 3-4, [Muvakkat İsrail Hükûmeti Basın ve İstihbarat Bürosu'nun bülteninden alıntı].
"İsrail'e Muhaceret Hareketinde Yeni Rakkamlar", No: 20, 21 Aralık 1948, s: 4.
"İstanbul Polisine Teşekkür", No: 11, 19 Ekim 1948, s: 1.
"İş Bankasının Cemaziyülevveli", No: 3, 24 Ağustos 1948, s: 2.
"İşçilerin Dikkatine", No: 13, 2 Kasım 1948, s: 1.
"İşte Amerika", No: 9, 5 Ekim 1948, s: 2.
"İşte Şu Amerika!", No: 2, 17 Temmuz 1948, s: 1.

“İşte Taptığınız Amerika/Zenciler-Ku Klux Klan Cemiyetine 450 Yeni Üye Girdi”, No: 1, 9 Temmuz 1948, s: 2.

“İtirafname”, No: 17, 30 Kasım 1948, s: 1, [26 Şubat 1327 [1911]’de *Karagöz*’de yayınlanan mizahî bir şiir].

“K. Yalazkan Neler Anlatıyor/İki Senedir Vekâlet Emrinde Bulunan Felsefe Hocası”, No: 10, 12 Ekim 1948, ss: 2-3.

“Kaalp Şairi Necip Fazıl”, No: 10, 12 Ekim 1948, s: 3, [eleştiri, bir fotoğraf ile].

Kabadayı, F.; “Namuslu Babacıklarımız”, No: 22, 4 Ocak 1949, s: 4, [kısa hikâye].

Kabadayı, K.; “Ne Zaman Öğreneceğiz/Elizabet’in Doğumu Münasebetile”, No: 17, 30 Kasım 1948, s: 4, [mizah].

“Kapkara ve Kopkoyu Şahlanmış Bir Cehaletle Çepçevre Çevrilmiş Bulunuyoruz”, No: 16, 23 Kasım 1948, ss: 1-2.

Karabudak, A. Faik; “Sabahattin Ali”, No: 25, 28 Ocak 1949, s: 1.

Karabudak, A. Faik; “Tut Kelin Perçeminden/Hâdiseler-Fikirler”, No: 26, 4 Şubat 1949, ss: 1, 3.

Karabudak, A. Faik; “İngiltere’nin Türkiye’ye Hediyesi”, No: 27, 11 Şubat 1949, ss: 1, 4.

Karancı, Cemal; “Bir Şarkı Söyleniyor”, No: 21, 28 Aralık 1948, s: 3, [şiir]

Karcıoğlu, [Ali]; “Yeniden”, No: 20, 21 Aralık 1948, s: 4, [şiir].

Karcıoğlu, [Ali]; “Ne Çıkar”, No: 22, 4 Ocak 1949, s: 4, [şiir].

“Kargalar”, No: 10, 12 Ekim 1948, s: 3, [imzasız bir hicviye].

“Katharine Hepburn Diyor ki”, No: 3, 24 Ağustos 1948, s: 2, [bir fotoğraf ile].

Kerim Sadi; “Yahya Kemal/Ölmeden Ölen Şair”, No: 4, 31 Ağustos 1948, s: 2.

Kerim Sadi; “Tevfik Fikret”, No: 9, 5 Ekim 1948, ss: 3-4, [bir fotoğraf ve Kerim Sadi’nin yazdığı kitaptan bir bölüm ile].

“Kerim Sadi Konuşuyor: Nâzım Hikmet, Taş ve Betonla Örülü Millî Hazine”, No: 3, 24 Ağustos 1948, s: 3, [ilk sayfada Kerim Sadi’nin 5 yıllık sürgünden dönüşü ile ilgili kısa bir haber ve fotoğraf, üçüncü sayfada iki fotoğraf ile].

“Kıbrıs Türk İşçilerinin Türk Hükümetine Dilekçeleri”, No: 18, 7 Aralık 1948, ss: 2-3, [Kıbrıs’ta yayınlanan *Emekçi* gazetesinin Türkiye’ye girişinin yasaklanması üzerine].

“Kıbrıs Türkleri”, No: 13, 2 Kasım 1948, s: 1.

“Kısa Haberler”, No: 23, 11 Ocak 1949, s: 3.

“Kitabı Toplanan Şair Rıfat Ilgaz”, No: 6, 14 Eylül 1948, ss: 2-3, [biri ilk sayfada olmak üzere 3 fotoğraf ile].

“Kodamanlar Yeni Çiftlik mi Kuruyor?”, No: 4, 31 Ağustos 1948, s: 1.

“Kravçenko Kimdir?/Asrın En Heyecanlı Muhakemesi Paris’te Açılacak”, No: 4, 31 Ağustos 1948, s: 3.

“Kravçenko’nun Muhakemesi”, No: 15, 16 Kasım 1948, s: 3.

Kunt, Muhlis; “Filozof Rıza Tevfik Beye Açık Mektup”, No: 19, 14 Aralık 1948, ss: 1, 3.

“Küçük Şeyler”, No: 11, 19 Ekim 1948, s: 4.

L’Hermite, René; “Belçika’da İktisadi Buhran”, No: 22, 4 Ocak 1949, s: 2.

“Liberalizm Nedir?”, No: 13, 2 Kasım 1948, s: 2; No: 14, 9 Kasım 1948, s: 2.

“Liberalizm ve Devletçilik”, No: 3, 24 Ağustos 1948, s: 4.

“Liberalizm ve Kapitalizm”, No: 15, 16 Kasım 1948, s: 3.

“Markopaşa’nın Muhakemesi”, No: 23, 11 Ocak 1949, ss: 1, 3; No: 25, 28 Ocak 1949, s: 3.

"Mefkure Nerede?", No: 19, 14 Aralık 1948, ss: 2-4.
"Meğer Sosyalizm Neymiş?", No: 4, 31 Ağustos 1948, s: 4, [Celâl Bayar'a eleştiri].
"Mehmet Ali Aybar Mahkûm Oldu", No: 25, 28 Ocak 1949, s: 4.
"Memleketimizde Devletçilik", No: 19, 14 Aralık 1948, ss: 2-3.
"Memlekette Para Bolluğu", No: 20, 21 Aralık 1948, s: 4.
"Millî Biraderin Ticarî Dehâsı", No: 9, 5 Ekim 1948, s: 1.
"Milliyetçilik", No: 12, 26 Ekim 1948, s: 2.
"Millet Partisi Sunucusu ile Hayalî Bir Konuşma", No: 5, 7 Eylül 1948, s: 4, [mizahî bir röportaj, 3 desen ile].
Mim Uykusuz; "Sırça Köşkünde Rahat Uyu!", No: 24, 18 Ocak 1949, s: 3.
"Mücadeleci Bir Vali Öldü", No: 7, 21 Eylül 1948, s: 2, [emekli vali Ali Rıza Ceylan'ın vefatı üzerine başsağlığı yazısı].
"Mühim Bir Toplantı/Paris Mektupları", No: 15, 16 Kasım 1948, s: 1.
Müstecabi, Esat Âdil; "Kuvayı Milliye Ruhu", No: 4, 31 Ağustos 1948, s: 1.
Müstecabî, Esat Adil; "Anayasanın Tahlili ve Kuvvetler Muvazenesi Meselesi/Türkiye Sosyalist Partisi'nin 1946 Programının 1948 Tatbikatçıları", No: 21, 28 Aralık 1948, ss: 1, 4.
Müstecabî, Esat Adil; "Türk Gençliği Haklıdır! Kıbrıs'ın Kalbi Kralcı ve Faşist Bir Yunanistan'a Değil, Cumhuriyetçi ve Demokrat Bir Türkiye'ye Bağlıdır", No: 23, 11 Ocak 1949, s: 1.
Naci Sadullah; "Komünizm Düşmanlığı, Câni Meddahlığı mı?", No: 7, 21 Eylül 1948, s: 2.
Naci Sadullah; "Halikarnas Balıkçısı Cevat Şakir Kimdir?", No: 8, 28 Eylül 1948, ss: 2-3.
Naci Sadullah; "Yep Yeni Bir Usul", No: 10, 12 Ekim 1948, s: 2.
"Naci Sadullah ile Bir Konuşma", No: 11, 19 Ekim 1948, s: 2.
"Nâzım Hikmet", No: 21, 28 Aralık 1948, s1, [fotoğrafı ve bir şiiri ile].
"Nâzım Hikmet/Dünyanın En Büyük Şairi", No: 5, 7 Eylül 1948, [*Europe* dergisinin Nisan-1948 tarihli sayısından alıntı, Nâzım Hikmet'in 'Piraye için yazılmış saat 21 şiirlerinden bir bölüm ile].
"Ne İdik Ne Olduk? Şâh İdik, Şahbaz Olduk", No: 1, 9 Temmuz 1948, ss: 1-2, [Bursa'da yayınlanan *Ant* gazetesindeki bir yazının eleştirisi].
Nesimi, Abidin; "Köprülüler, Önerler Ellerinin Hamuru ile İşçi Davasına Karışamazlar", No: 4, 31 Ağustos 1948, ss: 1, 4.
Nesimi, Abidin; "İşçi Dâvasının Halli ve Grev Hürriyeti", No: 8, 28 Eylül 1948, s: 3.
Nesimi, Abidin; "İş Kanunlarımız", No: 15, 16 Kasım 1948, s: 1.
Nesimi, Abidin; "Devletin İktisadî Hayata Karışması", No: 17, 30 Kasım 1948, s: 1.
Nesimi, Abidin; "Devlet Müessesesi ve Sendikalizm/Yanlış Kullanılan Kelimeler-Devlet Müessesesi Nedir?-Devlet Müessesesine İhtiyaç Var mıdır?-Sosyalizm, Sendikalizm ve Anarşizm Nedir?", No: 17, 30 Kasım 1948, s: 3.
Nesimi, Abidin; "Türkiye'de Sosyalistlik/Vaktile Celâl Bayar, Enver Paşa, Muhiddin Baha Pars, Arif Oruç Resmen Birer Komünist İdiler, Hattâ Celâl Bayar Bir Komünist Partisinin Lideri İdi", No: 19, 14 Aralık 1948, ss: 1,3, [makalenin sonunda Aziz Nesin'in 'A. N.' Müstearıyla iki notu bulunmakta].
Nesimi, A.; "Sabahattin Ali", No: 25, 28 Ocak 1949, s: 3.
Nesimi, A.; "Halk Partisinde Uyanma", No: 26, 4 Şubat 1949, ss: 1, 3.

Nesin, Aziz; "Rabia Hatun Meselesi", No: 15, 16 Kasım 1948, s: 4, [İsmail Hâmi Danişment'in yayınladığı bazı şiirler üzerine].

Nesin, Aziz; "İstanbul Polisine Açık Teşekkür", No: 20, 21 Aralık 1948, s: 1, [13 Aralık 1948'de yapılan aramada polislerin nazik davranması üzerine].

Nesin, Aziz; "Zavallı Anadolum!", No: 23, 11 Ocak 1949, s: 1.

Nesin, Aziz; "Dost Sabahattin Ali", No: 24, 18 Ocak 1949, ss: 1-2, [Mim Uykusuz'un Sabahattin Ali ve kitaplarını içeren iki desenle birlikte].

Nesin, Aziz; "Okuyucularla Bir Konuşma", No: 27, 11 Şubat 1949, s: 2.

"Neşren Hakaret Davası", No: 2, 17 Temmuz 1948, s: 3, [Geveze gazetesi sahibi Remzi Gürcan'ın mahkumiyeti üzerine, bir fotoğraf ile birlikte].

Okay, Süleyman; "Ayşe ve Ayşeler İçin", No: 25, 28 Ocak 1949, s: 4, [şiir].

"Okuyucularla Başbaşa", No: 6, 14 Eylül 1948, s: 4; No: 11, 19 Ekim 1948, s: 4; No: 13, 2 Kasım 1948, s: 4; No: 17, 30 Kasım 1948, s: 4.

"Okuyucularımıza", No: 14, 9 Kasım 1948, s: 4; No: 20, 21 Aralık 1948, s: 1, [Polisin 13 Aralık 1948'de yaptığı arama üzerine]; No: 25, 28 Ocak 1949, s: 2.

"Olmamış Bir Hikâye-Şakalar/Komünizmle Mücadele Bâbındadır", No: 1, 9 Temmuz 1948, s: 4.

"30 Sene Evvel de Böyle Diyorlardı", No: 7, 21 Eylül 1948, s: 1; No: 12, 26 Ekim 1948, s: 1; No: 14, 9 Kasım 1948, s: 1; No: 17, 30 Kasım 1948, s: 4, [Celâl Nuri'nin *Tarih-i Tedenniyat-ı Osmaniye* kitabından alıntı].

"30 Sene Evvel de Böyle Diyorlardı", No: 8, 28 Eylül 1948, s: 4; No: 9, 5 Ekim 1948, ss: 3-4; No: 11, 19 Ekim 1948, s: 3; No: 13, 2 Kasım 1948, s: 1, [Ağaoğlu Ahmet Bey'in *Üç Medeniyet* kitabından alıntı].

"Oyalama", No: 7, 21 Eylül 1948, s: 4.

"Öyle İse Atatürk Ölmüş!/ Şakalar", No: 5, 7 Eylül 1948, s: 1.

Özsü, Necdet; "İşçiyiz", No: 11, 19 Ekim 1948, s: 4, [şiir].

"Özümüz ve Sözümüz", No: 1, 9 Temmuz 1948, s: 1, [sunuş yazısı].

"Padişahım Çok Yaşa…!", No: 3, 24 Ağustos 1948, s: 1, [hicviye].

"Paris Mektupları", No: 12, 26 Ekim 1948, s: 2.

R. I.; "Yasak/Hapishane Hatıralarından", No: 23, 11 Ocak 1949, s: 3.

"Rıfat Ilgaz Sanatoryumda", No: 25, 28 Ocak 1949, s: 3.

"Refik Halit ve Bir İçim Su", No: 8, 28 Eylül 1948, s: 4, [eleştiri].

"Rıfat Ilgaz", No: 7, 21 Eylül 1948, s: 4, [sağlık durumu ile ilgili kısa bir not].

"Rifat Ilgaz'ın Kitabı da Toplandı", No: 5, 7 Eylül 1948, s: 4, [*Yaşadıkça* kitabının yasaklanması üzerine].

"Ruhr Meselesi/Paris Mektupları", No: 19, 14 Aralık 1948, s: 1.

Sabahattin Ali; "Ne İnkılâpçılık", No: 10, 12 Ekim 1948, s: 1, [Bu yazı daha önce *Markopaşa*'da yayınlanmıştır].

Sabahattin Ali; "Din Elden Gidiyor", No: 11, 19 Ekim 1948, s: 1.

Sabahattin Ali; "Çaydanlık", No: 24, 18 Ocak 1949, ss: 3-4. {hikâye].

"Sabahattin Ali Faciası", No: 27, 11 Şubat 1949, ss: 2-3.

"Sabahattin Ali İçin Okuyucu Yazıları", No: 25, 28 Ocak 1949, s: 2, [üç okuyucu mektubu]

"Sabahattin Ali Meselesi", No: 25, 28 Ocak 1949, s: 1.

"Sabahattin Ali ve Hikâyeleri", No: 24, 18 Ocak 1949, s: 3, [yayınlanması planlanan bir kitap ile kısa bir not].

Sadoul, Georges; "Fransız Fikir Hayatının Yakın Tarihine Bir Bakış/ir Şövalye", No: 21, 28 Aralık 1948, ss: 2-3.

"Sağır Kemancı", No: 4, 31 Ağustos 1948, s: 3, [mizahî hikâye, üç desen ile].

Sait, V.; "Ateşçi Hasan", No: 22, 4 Ocak 1949, s: 4, [şiir].

Sait, V.; "Bizler", No: 22, 4 Ocak 1949, s: 4, [şiir].

Samsam, Zahide; "Fikirlerin Rengi", No: 18, 7 Aralık 1948, ss: 3-4.

"Sırça Köşk Toplattırıldı", No: 4, 31 Ağustos 1948, s: 4, [Sabahattin Ali'nin kitabının toplattırılması üzerine].

"Sayın Okuyucularımıza", No: 3, 24 Ağustos 1948, s: 4, [mümkün olan en kısa zamanda gazetenin sayfa sayısının artırılacağına dair açıklama].

"Selam Olsun", No: 11, 19 Ekim 1948, s: 3, [1943'te yazılmış bir şiir].

"Sevdiğim İnsana", No: 19, 14 Aralık 1948, s: 4, [imzasız bir şiir].

"Sonra Dünya Yıkılır", No: 8, 28 Eylül 1948, s: 1.

Soran, Sabri; "Defterdarlı", No: 4, 31 Ağustos 1948, s: 1; No: 5, 7 Eylül 1948, s: 4, [şiir].

Soran, Sabri; "Bozacının Kızı", No: 12, 26 Ekim 1948, s: 4, [hikâye].

Soran, Sabri; "Çingene Kızı", No: 14, 9 Kasım 1948, s: 4, [hikâye].

Soran, Sabri; "Bu Gidişle", No: 15, 16 Kasım 1948, s: 4, [deneme].

Soran, Sabri; "Tesellimiz", No: 24, 18 Ocak 1949, s: 3.

Soran, Sabri; "Sabahattin Ali'ye", No: 26, 4 Şubat 1949, s: 1, [şiir].

"Sorgu Sırasında Bir Avukat Bulunmalı", No: 11, 19 Ekim 1948, s: 1.

"Sulha, Sükuna ve Sonbahara Devir No: 19, 14 Aralık 1948, s: 4, [imzasız bir şiir].

Susmaz, Mürt; "Çamlıca Yollarında", No: 11, 19 Ekim 1948, s: 3, [hicviye, muhtemelen Aziz Nesin].

"Sürgün ve Yakup Kadri", No: 12, 26 Ekim 1948, s: 3, [eleştiri].

Tanık, H.; "Hep Senin İçin", No: 9, 5 Ekim 1948, s: 4, [şiir].

Tanık, H.; "Sevgime!", No: 20, 21 Aralık 1948, s: 4, [şiir].

Tarakçıoğlu, M.; "Aynı Yoldur", No: 6, 14 Eylül 1948, s: 4, [şiir].

Tarık Dursun [K.]; "Hür", No: 14, 9 Kasım 1948, s: 4, [şiir].

Tarık Dursun K.; "Emine", No: 16, 23 Kasım 1948, s: 3, [şiir].

"Tarih Bursa'da İkamet Etmektedir/Bursanâme", No: 7, 21 Eylül 1948, s: 3, [dönemin valisi Haşim İşcan'ın fotoğrafı ile]. No: 7, 21 Eylül 1948.

"Tarihi Bir Söz", No: 18, 7 Aralık 1948, s: 1, [25 Kasım 1948 tarihli *Vatan*'dan küçük bir alıntı].

"Tatarcık ve Sosyal Mesele/Hayat ve Kitaplar", No: 13, 2 Kasım 1948, s: 4.

"Toplatma Hadisesi", No: 23, 11 Ocak 1949, s: 1, [*Markopaşa*, *Başdan* ve *Beşer*'in toplatılması].

Tözge, Nec.[det]; "Hakkımı Ver", No: 19, 14 Aralık 1948, s: 4, [şiir].

"Tramvay İşçilerinin Zam İsteği", No: 14, 9 Kasım 1948, s: 1.

"Tuhaf Şey", No: 8, 28 Eylül 1948, s: 4.

"Tuz ve Hıyar Meselesi", No: 23, 11 Ocak 1949, s: 2, [Refik Halit Karay'ın eleştirisi].

"Türkiye-Mısır Münasebetleri", No: 20, 21 Aralık 1948, s: 3, [*Hürriyet* gazetesinden alıntı].
"Türkiye Sosyalist Partisi Faaliyete Geçiyor mu?", No: 25, 28 Ocak 1949, s: 4.
"Türkiye Sosyalizme Neden Muhtaçtır", No: 17, 30 Kasım 1948, s: 2; No: 18, 7 Aralık 1948, s: 2; No: 19, 14 Aralık 1948, s: 2; No: 20, 21 Aralık 1948, s: 2.
"Türkiye'de Dil Anarşisi ve Bir Vesika", No: 9, 5 Ekim 1948, s: 1.
"Türkiye'de İnkılâp Başlamamıştır", No: 7, 21 Eylül 1948, s: 1.
"Türkiye'de Sansür Vardır", No: 10, 12 Ekim 1948, s: 4.
"Türkiye'de Sansür Var mı, Yok mu?", No: 24, 18 Ocak 1949, s: 2, [Ankara'da yayınlanan *Hür İrade* gazetesinin ilk sayısından iktibas].
"Türkiye'de Sosyalizm", No: 25, 28 Ocak 1949, s: 2.
"Ucuz Kahramanlar/Günlerin Peşinde", No: 23, 11 Ocak 1949, s: 1.
"Uluslararası Demokrat Kadınlar Federasyonu İkinci Kongresi Tarafından Yayınlanan Beyannâme", No: 22, 4 Ocak 1949, ss: 1-2.
"Umumi Af Bir Zarurettir!", No: 14, 9 Kasım 1948, s: 1.
"Uzun Etek, Kısa Etek", No: 14, 9 Kasım 1948, s: 3.
"Ülülemir Efendilerimiz", No: 11, 19 Ekim 1948, s: 2.
"Üniversitenin Acıklı Hali", No: 12, 26 Ekim 1948, ss: 1, 3.
"Vatandaş Dertleri: Tekel İdaresinin Cibali Kutu Fabrikasında Diktatoryasını Kuran Halk Partili Bir İşçi Mümessilinin Marifeti-Baroya Şikayet Ettim, Savcılığa Şikayet Ettim, Bakanlığa Başvurdum, Yine Ses Yok", No: 26, 4 Şubat 1949, s. 4; No: 27, 11 Şubat 1949, s: 3.
"Verem", No: 23, 11 Ocak 1949, s: 4.
"Verem Yüzünden Yaşayanlar, Veremden Ölenlerden Çoktur", No: 21, 28 Aralık 1948, ss: 3-4.
"Vurun, Fakat Dinleyin!/Fahri Kurtuluş'a İthaf Olunur", No: 2, 17 Temmuz 1948, s: 4.
Wuichell, Wolter; "Demokrasi Cennetinde", No: 6, 14 Eylül 1948, s: 1.
Y. E.; "Kezban", No: 19, 14 Aralık 1948, s: 4.
"Yağmurdan Kaçarken", No: 5, 7 Eylül 1948, s: 4, [*Son Posta* gazetesinden bir iktibas ve konuya ilişkin olarak verilen cevap].
Yalazkan, Kemal; "Hortlıyan İrtica", No: 9, 5 Ekim 1948, s: 1.
Yalazkan, Kemâl; "İstiklâl Şuuru", No: 17, 30 Kasım 1948, s: 1.
Yazıcı, Fehmi; "Sendika Çeşitleri/Ansiklopedik Bilgiler", No: 6, 14 Eylül 1948, s: 4.
Yazıcı, Fehmi; "Sendika Çeşitleri", No: 9, 5 Ekim 1948, s: 3.
"Yeni Bir Dava Daha Açıldı", No: 25, 28 Ocak 1949, s: 4.
"Yeni Bir Dünya Kurulacak", No: 19, 14 Aralık 1948, s: 4, [1946 tarihli imzasız bir şiir].
"Yüz Bin Mahkûm Ona Baba Diyor", No: 2, 17 Temmuz 1948, ss: 2-3, [Türkiye Sosyalist Partisi Genel Sekreteri Esat Âdil Müstecaplı ile röportaj, biri ilk sayfada olmak üzere 3 fotoğraf ile birlikte].
"Yeni Fikirlerden Korkanlar/Bir Haftalık Türk Basını", No: 26, 4 Şubat 1949, s: 3, [Sabahattin Eyüpoğlu'nun *Yaprak*'ta yayınlanan 'Üç Yol' başlıklı yazısından alıntı].

Ek: 1

Yüz Bin Mahkûm Ona Baba Diyor

"Geç kalan adalet, adaletsizliktir"

W. S. Landor

[Beş ay emniyet müdürlüğündü daracık bir hücrede tutulan, sonra on üç ay hapishanede mevkuf kaldıktan sonra tecelli eden adalet neticesinde beraat eden Türkiye Sosyalist Partisi genel sekreteri Esat Âdil Müstecablıoğlu partisinin yeniden faaliyete geçeceğini ve mücadeleye devam edeceğini söylüyor]

- Partiniz yeniden faaliyete geçecek mi?

Ona ilk sualim bu oluyor. Doğrusunu isterseniz, bazı mücadelecilerin yaptığı gibi, gözleri yıldıktan yahut rahata kavuştuktan sonra, mücadelesinden vaz geçeceğinden korkuyorum. Çünkü bu memleket, emekliye ayrılmış, şöhretlerinin üzerinde bağdaş kurup pinekliyerek daha müsait (!) günleri bekliyen bir çok mücadeleciler (!) görmüştür.

Esat Âdil, kendisine böyle bir sualle hakaret edilmiş gibi başını birden kaldırıyor,

- Şüphesiz, diye manalı bir kelime ile cevap veriyor. Ve sonra devam ediyor:

- Biz bu uğurda birçok meşakkatlere katlandık. Memleketimizde ilk defa ideolojiye dayanan siyasî hareketin temellerini atmış bulunduğumuza göre, bu temeller üzerinde millî bir tesis meydana getirmekten hiçbir zaman ve hiçbir engel karşısında vaz geçemiyeceğimiz şüphesizdir.

Onun bu cevabından yeni bir sual çıkarmak mümkün, hemen soruyorum:

- Partinizin dayandığı ideoloji nedir?

Gayet sakin ve rahat konuşuyor:

- Partimizin ana prensipleri, demokrasi ve sosyalizmin ilmî hüviyetini terkib eden içtimaî, iktisadî unsurlardır. Netice itibarile bu ideoloji. Sosyalizmdir. Sosyalizm, bizim için millî bir meseledir. Türkiye'nin iktisadi yapısı, mutedil, anlayışlı, müsamahalı bir sosyalist temele muhtaçtır. Biz, sosyalizmi kendi memleketimiz için münhasıran bir amele hareketi değil, "işçi, köylü, küçük burjuvazi ve bunların içinden yetişmiş münevverler birliği" olarak kabul ediyoruz. Bu millî zaruretin herkesçe anlaşılabilmesi için size açık bir mukayese yapacağım. İngiltere'de Sosyalist Partisi iş başındadır. Bu parti doğrudan doğruya amele sınıfına dayanmaktadır. Çünkü İngiltere halkının yüzde 49'u işçidir. Buna mukabil orada köylü nispeti ancak yüzde 6,6'dır. Ve İngiliz sosyalist partisinin İngiltere'de bir amele partisi olması doğrudan doğruya bu sınıfa dayanması zaruridir ve mantıkidir. Halbuki Türkiye'nin işçi sınıfı, Türk halkının ancak yüzde 8,8'i kadar olduğu halde, buna mukabil köylümüz nüfusumuzun yüzde 81,8'ini teşkil etmektedir. Görülüyor ki, parlamanterist bir sistem içinde, köylüyü işçi sınıfının içine alamayan hiçbir sosyalist parti, realist bir politika takip etmiş sayılamaz. Netice olarak, Türkiye Sosyalist Partisi itidal ve tekâmül şartlarını elden bırakmamak suretile işçi sınıfını, köylü ve küçük burjuvazinin inkılâpçı bir önderi ve bu üç esaslı halk kütlesini de birbirine iktisadî ve içtimaî bir perçin ile bağlanmış bir kütle haline getirmek davasındadır.

Esat Âdil'in bu izahatından, küçük burjuvazi, işçi ve köylünün bir sınıf halinde nasıl toplanacağı hakkında içimde bir şüphe uyandı. Ve

- Küçük burjuvazi, köylü ve işçinin menfaatleri birbirlerile çarpışmaz mı? Aynı sınıf içinde kaynaşabilirler mi? diye sordum.

- Bu üç sınıf arasındaki iktisadî menfaat beraberliği mutlaktır, dedi. Kasabalarımızdaki küçük esnafın hayatı Türkiye'de tamamile köylüye dayanır. Mesela; bir nalbandın iktisadî hayat seviyesi köylünün hayvan sayısının artması ve eksilmesile ilgilidir.

Yalnız bir cihetin iyi anlaşılması lâzımdır. Köylü, parçalanmış küçük topraklar üzerinde geri istihsal aletlerine malik olan, şehir ve kasaba bezirgânları ve tefecileri ve malî müesseseleri tarafından daimî istismara maruz bir halde yaşayan küçük müstahsiller kitlesidir. Bu vasatın altında ve üstünde diğer iki tip köylü daha vardır ki, bunlardan biri yarı yoksul veya tamamile topraksız olan kitle ki, bunların hayatı bir şehir işçisinden çok daha aşağı bir seviyededir. Bunlara toprak proletaryası demek doğru olur Zaruri olarak şehir proletaryasının yedek kuvvetidir.

Köylünün üst tabakası da şehirli istismarcı ile iş birliği eden köy burjuvasıdır ki siyasî mücadele alanında bu zümre, bahsettiğimiz birliğe daima cephe alacaktır.

Küçük burjuva diye bahsettiğimiz halk kütlesi, kendi emeğile küçük sermayesini birleştirerek, hayat mücadelesini yürüten, geniş halk kütlesidir. Bu da köylü ve işçi gibi doğrudan doğruya veya dolayisile istismar edilir.

Esat Âdil'in bu cevaplarından, memurun hangi sınıf içinde yer alacağını öğrenmek ihtiyacını duydum. Şöyle cevap verdi:

- Memur ve münevver vardır ki, aslında bir köylü veya işçi çocuğudur. Fakat münevver zümreye karıştıktan sonra, mensup olduğu sınıfı inkâr ederek hakim ve istismarcı kütlenin bir istismar vasıtası olur. Bunlara biz, sınıfını inkâr eden, sınıf değiştirmiş münevver deriz.

Diğer memur ve münevverler, doğrudan doğruya bir kol işçisinin muâdili olan kafa işçisi sayılabilir. Ancak bunların sosyal vasıf ve durumları, siyasî mücadele sahasında gösterecekleri hareket tarzına bağlıdır. Memur vardır ki, istismarcı hakim sınıfın emellerine hizmet eder; bu memura kafa işçisi diyemeyiz. Memur vardır ki, durumu ne olursa olsun, sınıfının davasına hizmet eder. İşte 'işçi, köylü ve küçük burjuvazi birliğine'ne dahil olan münevver ve memur bunlardır.

Sosyalist olduğunu söyleyen Esat Âdil'in nasıl bir sosyalist olduğu da merak edilir. Onun için dedim ki:

- Bugün bir çok memleketlerde sosyalist partiler var. Bunların bir kısmı iktidarda bulunuyor. Hepsi de sosyalist olduklarını söyledikleri halde, birbirlerile siyasî mücadele halinde bulunuyorlar. Yani aralarında sosyalizmi anlayış farkları bulunuyor demektir. O halde sizin partinizin sosyalizm anlayışı nedir?

- Biz, dedi, sosyalist davayı millî bir dava olarak kabul ediyoruz. Ve kendi memleketimizin sosyalist bir içtimaî nizama geçebilmek için yapmağa mecbur olduğu bir çok şeyler vardır. İşte bizim vazifemiz, Türk milletinin bugünkü iktisadî ve içtimaî şartlarını sosyalist bin nizama geçişe müsait surette olgunlaştırmağa ve hazırlamağa çalışmaktan ibarettir.

Bizim sosyalizm anlayışımız, ilmî esaslara, yani ilmî sosyalizme dayanır. Siyasi programımız ise, kendi memleketimizin realitesine dayanır.

Sosyalizmi millî bir dava olarak ele alan Esat Âdil'e,

- Aynı zamanda hem milliyetçi hem de nasıl beynelmilelci olabiliyorsunuz? dedim.

- Bizim için millet vakıası katî bir realitedir, dedi. Ancak millî politika anlayışı millet anlayışına dayanır. Öyle millî politikalar da vardır ki, kendi milletinin bedbahtlığına ve perişanlığına gider. Aynı zamanda, diğer milletlere huzur veren, hem kendi milletine bağlı kalmak, onu yükseltmek, hem de başka milletlerle içtimaî ve iktisadî, kültür beraberliği ve dostluk içinde yaşamak bizim millî politika anlayışımıza uygundur. İşte biz bu

manada vatanperverlik çizgileri içinde başka milletlerle müsavi ve şerefli münasebetler tesisine taraftarız. Milletler sahasında ne başkalarına efendi olmak iddiasındayız ne de başkalarına köle olmak zilletine katlanabiliriz.

Birden bire aklıma Amerika geldi.

- Bu anlattığınıza göre, Amerika-Türkiye münasebetleri ne merkezdedir? diye sordum.

Şimdiye kadar sorduğum suallere açık ve kesin cevaplar veren Esat Âdil, bu ve bundan sonraki suallerime bu kadar vazıh cevaplar vermekten çekindi. Zannıma kalırsa, sütten ağzı yanan insanlar gibi yahut tam bir politikacı gibi konuştu.

- İki memleket arasındaki bu münasebet dedi, istismarcı, emperyalist harpçi bir maksat ve gaye gütmediği müddetçe, pek tabiidir ki, tenkit edemeyiz. Ancak Türkiye, yarı müstemleke çağından yeni kurtulmuştur. Bir daha böyle bir boyunduruğa da boynumuzu uzatmağa asla taraftar olamayız. Amerikan dostluğu Türk milletinin yüksek millî şerefini, millî ekonomisini kendi şereflerile müsavi saydığı müddetçe değerlidir. Bir de biz, prensip olarak, insanlığın huzur ve saadetine milletler arası dostluklarla bağlıyız. Her hangi bir milletle olan münasebet ve dostluğumuz bizi diğer milletlere düşman yapmağa sevk ve icbar edecek mahiyette ise, ben bir sosyalist olarak böyle bir anlaşmaya da hiçbir suretle taraftarlık edemem.

- Türk-Sovyet münasebetleri sizce bugünkü haliyle Türk milleti menfaatleri bakımından faydalı bir şekilde midir? diye sordum.

- Biz, dedi, Amerika'nın dostu ve Sovyetler Birliği'nin en yakın komşusuyuz. Temenni edelim ki, yer yüzünde bir Sovyet-Amerikan dostluğu da daha çabuk inkişaf etsin. Bu suretle Türk milleti, büyük milletler arasındaki anlaşmazlıkların zararlarından kurtulabilir.

Biraz da kendisine ait sordum:

- O zaman iç işleri bakanı olan Şükrü Sökmensüer, Büyük Millet Meclisi'nde, sizden, sabıkalı komünist diye bahsetti. Evvelce böyle bir sabıkanız olmadığı gibi, sonra da 18 ay hapis yattıktan sonra beraat ettiniz. Sökmensüer'in hakkınızda söylediklerine ne cevap verirsiniz?

-Şükrü Sökmensüer, o günkü politika oyunlarına uyarak meclis huzurunda savunduğu hezeyanların cevabını Türk adaleti en mükemmel şekilde vermiştir. Ben, o günkü hükûmetin hata ve ihtiraslarla dolu, sakim politikasının bu millete ne büyük zararlar verdiğini burada tekrara lüzum görmüyorum. Şahsen maruz kaldığım türlü meşakkat, tarihte örnekleri pek çok olan her vatan severin başına gelebilecek olan meşakkatlardandır. Bunların hesabı, milletin selâmeti yolunda girişeceğimiz mücadele içinde görülür. Haklı bir vatandaş, haksız bir iktidardan kuvvetlidir.

- Peki dedim, o zaman ki kabine ile şimdiki arasındaki fark nedir?

-Halk Partisi, tek parti sistemini yürüttüğü tarihi devrede bir çok iç guruplara ayrılmış bir parti idi. Türkiye'de hükûmet değişikliği bu iç hastalığın dışa vurmasından başka bir şey değildir. Halk Partisi'nin muayyen erkânından ilham ve kuvvet alan ve almak zorunda bulunan her kabine, program ve icraatında değişiklik yapamaz. Bu sebeple icraatları ayrı ayrı gözükse bile, neticeleri hep aynıdır.

Eğer hapishanelerle temasınız varsa, Esat Âdil'i bütün Türkiye mahkûmlarının tanıdığını, sevip saydığını bilirsiniz. Ona bütün mahkûmlar "baba!" derler.

Mahkûmlar babasına teşekkür ederek yanından ayrıldım.

Ek: 2

Kerim Sadi Konuşuyor: "Nâzım Hikmet, Taş ve Betonla Örülü Millî Hazine"

[Kerim Sadi, 'İnsaniyet Kütüphanesi' adı altında neşrettiği kitaplarile kültür hayatına hizmet etmiş ve bir çok memleket evlâdının fikrî inkişaflarını varlığını hasretmiş bir mütefekkirdir. Maddi ihtiyaçlarını görülmemiş derecede asgari bir hadde indirerek, memleket hesabına feragatli bir çalışma içinde hayat geçiren değerli mütefekkirin yazılarını bundan sonra gazetemizde okuyacaksınız. Kerim Sadi ile yaptığımız röportaj aşağıdadır]

Kerim Sadi'yi bulmak çok kolaydır. Ya kütüphanesinde yahut evinin bahçesinde kitapları, yazıları ile meşguldür. Onun zamanını havadan sudan laflarla almağa, dedikodu yapmağa imkân yoktur. Adeta şehre küskün gibi kütüphanesine kapanmış daima çalışan üstadı Bağlarbaşı'ndaki evinde ziyaret ettim. Ben yanına girerken, bir talebesi kütüphanesinden çıkmakta idi. Lafı fazla uzatmadan kısaca suallerimi ve verdiği cevapları yazıyorum.

- Hangi ekole mensupsunuz?

- Marksist olduğumu biliyorsunuz. Herkes de biliyor. Bu sual fazladır.

- Sosyalist misiniz?

Kerim Sadi, sorduğum bu suali kendisi için pek fazla buldu. Gülerek, şimdi herkes sosyalist olduğunu söylüyor dedi ve ilâve etti:

"Fransa'da, Blum gibi 'kapitalizmin kâhyalığını' yapanlara sorarsanız size sosyalist olduklarını söylerler. Hitlerizmin yıkılışından sonra Almanya'nın Doğu kısmında Sosyal Demokrat Partisi diğer parti ile birleşerek Birleşmiş Sosyalist Parti'yi meydana getirdiler ve Einheit dergisini çıkardılar. Bizde C. H. Partisi'nin bayraktarları arasında Marx'ı övenler ve devlet sosyalistiyim diye övünenler görülmedi mi? Demek ki soru böyle olmamalı ve sorulandan sosyalizmin gerçekleşmesine niçin taraftar bulunduğu sorulmalı; Türkiye'nin sosyaliz yoluna girmesinin tarihî bir zaruret olarak, ilim çerçevesi içinde, izahı istenmelidir.

- Yeni hazırladığınız eserler nelerdir?

- Marx ve Engels'de materyalist tarih görüşünün formülleri, Şeyh Bedreddin ve Osmanlı müverrihleri, Mehmet Akif, Siyah bir bayrak vs. Tercüme olarak da Kapital ve Antiduring.

- Toplanan kitaplarınız var mı? Hangi makamın kararı ile ve hangi sebeple toplandı?

- 1936'da bastığım Manifest, Şükrü Kaya Dahiliye Vekâleti'nde iken, on yedi gün vitrinlerde kaldıktan sonra, Heyet-i Vekile kararile toplatıldı. Devlet Şurası'na müracaat etmedim. Manifest, XIX. yüz yılın ortasında yazılmış bir bilgi âbidesi ve bir tarih vesikasıdır. Yüz yıl içinde 71 dile çevrildi ve 750 muhtelif baskısı yapıldı. Hiçbir devlet adamı, hiçbir işçi, hiçbir üniversite talebesi yoktur ki onu okumaktan müstağni kalabilsin. Netekim bizde de üniversitede ve yüksek mekteplerde okutulan ders kitaplarında, mehaz gösterilmek suretile, bu eserden iktibaslar yapılmaktadır. Bir taraftan da iktidar partisine mensup bazı mebuslar, Meclis kürsüsünde Karl Marx'ın bütün eserleri Türkçeye çevrilmelidir diyorlar. Bu takdirde "idareten" toplanma bariz bir mantıksızlık olmuyor mu? Bir memlekette gayri resmi sansür fikir hayatını çöle çevirmeğe kâfidir. Demokratik hak ve hürriyetlerin varlığı düşünce, söz ve yazı serbestisi ile başlar. Hattâ, sadece söz ve yazı hürriyeti de ne kadar sınırsız olursa olsun, bir şey ifade etmez. Vatandaşların iradesi, kanunun himayesi altında, sendika ve parti organizasyonları halinde, gözle görülür bir hale gelmeli, emekçi yığınları, demokrasiyi gerçekleştirecek aksiyon imkânına, mutlak surette sahip olmalıdır.

- Beynelmilel eser verilememesinin sizce sebepleri?

- Sınıflı sosyetelerde düşünücü veya yazıcı gökten inme, mücerret birer mahlûk değildir. Şu halde, sual şöyle konmalı: Memleketimizde burjuvazi niçin büyük eser vermeden göçmeğe mahkûmdur? Büyük çapta eserleri çöküş halinde bulunan sınıfların değil, yükseliş halinde bulunan sınıfların fikir ve sanat alanındaki mümessilleri yaratır. Bizde burjuvazi tarih sahnesine çok geç çıktı. Batıda aynı sınıf dekadans halinde iken ve diyalektik gelişme muktezası, karşısında antitezi olan inkılâpçı sınıfın fikir ve sanat üstünlüğü ile karşılaştı.

- Sizce edebiyatımızda beynelmilel kıymetler var mı?

- Şüphesiz var: Meselâ Nâzım Hikmet. Nâzım yaşadığımız devrin en büyük şairlerinden biridir. Fuzuli'nin, Nedim'in ve Şeyh Galib'in önünde, Mevlâna, Şekspir ve Mayakofski ile yanyana yürüyecek muazzam çapta bir sanat dehası. Taş ve betonla örülü bir millî hazine!

Nâzım Hikmet, çelik memelerden içmiş bir dev yavrusudur. Namık Kemal, onun yanında, saçlı sakallı bir taş bebek ve "ilhamını Fransız romantik mektebinden alan", Hâmid meyvaları kurumuş ihtiyar bir ağaç gibi kalır.

Onun Mikelancello gibi ızdırap içinde yarattığı şaheserler, edebiyat dünyasında, yüzümüzü ağartacak ve yarın bütün insanlık bu eşsiz sanat mahsullerile övünecektir.

Kaynakça

Başdan (1948-1949)

Ahıskalı, Yusuf; *Bir Varmış Yine Var/Türkiye'de Sosyalizmin Gelişme Yılı-1946*, Yeni Savaş Matbaası, İstanbul-1967.

Eren, Efe; "Demokrasiye Geçiş Sürecinde Türkiye'de Sol Basın/1945-1950", Marmara Üniv./yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul-2026.

Güner, Deniz; *Sansür ve İktidar/Cumhuriyet Dönemi Tehdit Algıları*, Yeditepe yay., İstanbul-2015.

Öz: *Başdan*, Aziz Nesin tarafından yayınlanan haftalık bir yayındır. Dört sayfa olan gazetedeki yazıların çok büyük kısmı Aziz Nesin tarafından kaleme alınmıştır. Dönemin bazı sosyalistleri de *Başdan*'a katkıda bulunur. Gazete, bazı sayılarının toplatılması, yazarlar hakkında dava açılması nedeniyle 27. sayısından sonra kapanır.

Anahtar Sözcükler: Aziz Nesin, sosyalist basın, basın tarihi, Esat Adil Müstecabi, Kerim Sadi, Rıfat Ilgaz

***Başdan* (1948-1949)**

Abstract: *Başdan* is a weekly published by Aziz Nesin and the four pages mostly written by himself. Some socialists of the period also contrributed to the newspaper and it was closed after its 27th issue due to being confiscated and sued by the authorities.

Keywords: Aziz Nesin, socialist press, history of press, Esat Adil Müstecabi, Kerim Sadi, Rıfat Ilgaz

Tek Sayı Osmanlı Süreli Yayınları - 7

Müddeiumumi

İttihatçı Hukukçuların Dergisi

Bülent DANIŞOĞLU*

Müddeiumumi, Hicri 4 Cemaziyülevvel 1327, Rumi 11 Mayıs 1325 (Miladi 24 Mayıs 1909) tarihinde ilk ve tek sayısı çıkan dört sayfalık bir dergi. Şimdilik Pazartesi ve Perşembe günleri olmak üzere haftada iki gün çıkması, ileride günlük olması düşünülmüş. Vatan Matbaası'nda basılmış. Fiyatı 10 para.

Derginin yayınlandığı tarihte, 31 Mart'ın üzerinden 40 gün geçmiş, Abdülhamit'in hallinin üzerinden bir ay bile geçmemiş. O günlerin gerginliğinin ve heyecanının yazılara yansıdığı görülüyor. Yazarlar açıkça İttihat ve Terakki'ye, Meşrutiyete bağlılıklarını belirtiyorlar.

Nitekim, dergideki ilk yazı olan "Dua ve İddianame" istibdattan kurtuluş ve V. Mehmet'in tahta çıkışına şükretmekle başlıyor. Mübalağalı denebilecek ifadelerle Mahmut Şevket Paşa başta olmak üzere, Enver, Niyazi ve öteki önderlere teşekkürlerle sürüyor.

İlk hukuki yazı "İade-i Mücrimin Meselesi". Ülkeler arasında suçluların iadesi ile ilgili hukuki açıklamalardan sonra, 31 Mart Vakası nedeniyle konunun öneminin arttığı belirtiliyor, yurt dışına kaçanın kurtulmasından şikayet ediliyor ve çeşitli ülkelerle iade anlaşmalarının yapılması öneriliyor. "Kuvve-i Teşriiye ve Mahakim" yazısında, mahkemelerin işleyişinin yasama gücü için de önem taşıdığı belirtiliyor ve bu bakımdan yargıçların kalitesinin üzerinde duruluyor.

"Abdülhamit'in Servetinin Menabii" başlıklı yazıda, çok sert ve açık bir dille Abdülhamit'in ülkeyi soyduğu söyleniyor, hangi kaynaktan ne kadar para kazandığı anlatılıyor. "Anadolu Ormanları" yazısında, ormanların harap olmasından,

* Tanıtım yazısı. Geliş Tarihi: 25 Aralık 2023/ Kabul tarihi: 15 Ocak 2024.

memurların ilgisizliğinden şikayet ediliyor ve yeni yönetimin bu konuda tedbir alması isteniyor.

“Mükafatın Husul-i Terakkiyata Hizmeti” başlıklı yazı Salih Zeki[1] tarafından yazılmış. Bilimsel gelişmeyi teşvik için maddi ve manevi mükafatın en etkili yöntem olduğunu, Avrupa ülkelerinin bu yöntemlerle ileri gittiğini belirtiyor ve bir yasal düzenleme yapılarak bizde de mucitlerin çıkmasının sağlanmasını istiyor.

En ilginç yazı, tefrika olarak tanıtılan “Vicdan Mahkemeleri”. *Ceride-i Mehakim*’den[2] alındığı belirtilmekle birlikte muhayyel olduğu aşikar bir mahkeme hükmü, hukuk diliyle dalga geçen ve bir türlü bitmeyen bir cümle halinde sürdürülüyor.

Dergide bunların dışında, çoğu adliye ve devlet erkanı ile ilgili haberler var. En ilginç haber, yeni padişaha jurnal veren iki kişinin tevkif edilmesi ile ilgili.

Dergide Salih Zeki dışında, pek alışıldık tarzda olmayan iki isim geçiyor. Müdür Karslı Şükrü ve başyazar Sivaslı Hristaki. Karslı Şükrü hakkında edinebildiğimiz tek bilgi, Abdülhamit döneminde 1901 yılında Sivas’tan Konya’ya sürgün edildiği ve sonra sürgün kararının usulsüz olduğu tespit edildiğinden mahalline iade edildiği[3]. Sivaslı Hristaki ile ilgili hiç bilgi yok.

[*] Tanıtım yazısı. Geliş Tarihi: 25 Aralık 2023/ Kabul tarihi: 15 Ocak 2024.

[1] Salih Zeki (1864-1921) Matematikçi, astronom ve Türkiye’de bilim tarihçiliğinin kurucusu. İttihat ve Terakki’ye yakın görüşleri vardı, *Tanin* gazetesinde bilim ile ilgili makaleler yazdı. 31 Mart’ta o zamanki eşi Halide Edip ile birlikte Mısır’a kaçtı fakat kısa süre sonra döndü. Bu yazı o sıra yazılmış olmalı.

[2] *Ceride-i Mehakim* Adliye Nezareti’nin yayın organı. 1873’ten itibaren yayınlanmaya başlamış. Bir dönem haftalık, bir dönem haftada iki gün, zaman zaman 4, 8 veya 16 sayfa yayınlanmış. Kanunların maksat ve hükümlerini açıklayıcı bilgiler vermek, Temyiz Mahkemesi ilamlarını duyurmak, kanuni mütalaaları yayınlamak yoluyla yeni kurulan mahkemelerin hakimlerine yardımcı olmak amaçlanmış. Dergide örnek davalara da yer verilmiş.

[3] Ömer Gün, “Meşrutiyet’ten Mütareke’ye Konya’ya Sürgün (1876-1918)”, Doktora tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Tarih bilim dalı, Konya, 2021.

Müddeiumumi Mecmuası Çevrimyazı Metin

Numara1 - 11 Mayıs 1325

Pazartesi

4 Cemaziyülevvel 1327
Birinci sene

Müdür ve sahib-i imtiyaz:
Karslı Şükrü

Mahal-i idaresi Babıali Caddesi'nde Zaman Kütüphanesi'dir.

Umur-u idare ve tahririye için sahib-i imtiyaza müracaat olunur. İlanat için ayrıca pazarlık olunur
.

Müddeiumumi

Sermuharriri:
Sivaslı Hristaki
Şerait-i İştira:
Memalik-i Osmaniye için seneliği 140, altı aylığı 75 kuruştur. Memalik'i ecnebiye için seneliği 31 altı aylığı 14 franktır. Menafi-i umumiyeye müteallik ve gazetenin hacmiyle mütenasip âsar maal-memnuniye derc olunur. Derc olunmayan iade edilmez.

Dua ve İddianame

Vâhib-ül amal olan Cenab-ı aliyy-ül-ala el-vehhab hazretlerine bi-nihaye hamd-ü senalarla: Bunca akvam-ı fazıladan mürekkib olan şu mazlum ümmet-i necibeyi zalâm-ı pençe-i istibdaddan rehayab buyurdu. Ve lahika-i ikram olarak da "Sultan Mehmet Han-ı hamis" gibi samimi, hürriyet-perver, adalet-güster bir padişah-ı merahim iktinahıyla mesut ve bahtiyar eyledi.

Halisane, riyasız dualar ki: Vükela-i devlet ve millet, umur-u mevkule ve vezaif-i mevdualarında müstemirren sıdk ve ihlas ile daire-i nacien meşruiyet ve meşrutiyette mazhar-ı muavenat ve muvaffakiyet-i hayriye olsunlar.

Ta can-ı gönülden teşekkürler ki: Başta Mahmut Şevket Paşa gibi bir dâhi-i sâhib-kırân ve etrafında Enver ve Niyazi beyler ve sair ümera ve erkan-ı Neriman-tüvan ve Felatun-hayran olan ve bütün efrad ve avanına varınca kadar kahraman oğlu kahraman bulunan fedakar ordu-i necat-resan, tamam-ı halet-i mahmasamızda berk-i hâtıf gibi yetişip cümlemizi mahv ve inkıraz-ı mutlak ve muhakkaktan istihlas eyledi. Sanek-Allah ya serdar-ı adüvv-şikar! Barek-Allah ya mu-asker-i celadet-şiar!.. Bu ne tedbir!.. Bu ne tedmir!.. Hiçbir hal-i hareketinde, hiçbir ferd-i merdinde,hiç! Hiçbir hata ve noksan vaki olmadı! Bir hamlede o dev istibdad zir-i pâyında kahroldu. Bütün gönüller leb-riz-i şükran! Bütün alem hayran ve tahsin-han!

İşte, şu dua ve iddianame bu halis-ü'l-cenan (Müddeiumumi)nin iftitah kelamıdır. Bâdezâ kemal-i hürmet ve fart-ı muhabbet ve müsalemetle bütün ahali-i kiramı selamlayıp, hiçbir vakit ağraz-ı nefsaniyeye ve münakaşat-ı şahsiyeye mültefit olmaksızın, neşriyatımızda daima hasbice mazlumların müdafii ve haksızlığın müddeisi velhasıl mutarriden umumun hayır-hah hâdimi olmak azm ve cezm-i ciddi ve katisi tayin-i meslek ve arz-ı meramıdır.

Karslı Şükrü

Ufk-ı siyasi:

İade-i mücrimin meselesi

İade-i mücrimin meselesi esasen mesail-i mühimme ve nazikeden mâdud iken zamanımızda tarik-i mevaridat ve müraselatın vasıl olduğu terakkiyat, eshab-ı ceraimin bir memleketten diğerine esbab-ı firarlarına gereği gibi teshilatbahş olmakta bulunduğundan, mesele-i mezkure şu aralık düvel-i mütemeddinenin cümlesince calib-i nazar-ı dikkat bir raddeye geldiği gibi, 31 Mart hadise-i meşumesi bizde dahi bir kat daha ehemmiyeti artırarak menafi-i umumiye noktasından beyan-ı efkar ve mütalaaya da vesile olmuştur.

Malumdur ki ilm-i hukuk-u düvel ahkamınca her müstakil devlet kendi memaliki dahilinde emniyet ve asayişin istikrarı için vaz ve tenfiz-i kavanin selahiyeti haiz olmak haysiyetiyle, kaideten bir cürüm hangi memlekette vuku bulur ise mütecasirlerinin tayin ve ahra-i mücazaatı dahi ol memleket hükümetine aittir.

Bu usul beyn-el düvel kabul olunmuş ve düvel-i mütemeddineden ekserisinin kavanin-i cezaiyesinde şu usule muvafık ahkam-ı mahsusa dahi münderiç bulunmuştur.

Devletlerin tebaları üzerindeki hukuk-u hükümranileri müntehâ hudud-u mülkiyelerine kadar cari olup, kendi tebalarından memalik-i ecnebiyeye firar edenleri hod-be-hod ahz ü girift etmeye selahiyetleri olmadığına ve binâberin her devlet kendi mülküne iltica eden eshab-ı ceraimi iade mecburiyetinde bulunmadığına ve şu hal mücrimlerin cezasız kalmasını müstelzim idüğüne mebni mahzâ eshab-ı ceraim mücâzâtsız bırakılmamak maksadıyla, bazı devletler beyninde iade-i mücrimine dair muahedeler akd edilmiş ancak bu makule muahedeler muahedat-ı hususiyeden mâdud bulunduğu cihetle, ahkamı yalnız akdin beyninde meri ve muteber olup düvel-i saire bunlardan istifade edememektedirler.

Miyanelerinde iade-i mücrimin muahedesi mevcut olmayan devletlerce bu babda cari olan usul ve kavaide gelince, her biri başka başka ve gayri mecburi birer meslek ittihaz etmişlerdir. Bunlardan bazıları bazı kuyud ve şerait ile ceraim-i adiye eshabını iade etmekte ve bazıları dahi kendileriyle bu yolda muahedesi olmayan devletlere mücrimi teslim etmektedirler.

Ezcümle Yunan hükümeti memalikine iltica eden eshab-ı ceraimi teslim etmemekte ve eshab-ı ceraimin kısm-ı azamı oraya iltica eylemektedir.

Bu sebebe mebnidir ki bunca eşhas-ı muzirre müstahak oldukları mücazaat-ı kanuniyeden kurtulmakta ve heyet-i içtimaiyece cezadan maksud-u bizzat olan fevaid ve muhassenatın tamamıyla husule gelemediği mâteessüf müşahade olunmaktadır.

Emr-i adalet hukuk-u istiklaliyet cümlesinden olduğundan, bir memlekette emn ve asayişin idamesi ahval ve ef'al-i na-merziyenin vukua gelmemesine dikkat yani kuvve-i idarenin hakkıyla ifa-i vazifeye gayret etmesiyle hasıl olamayıp, belki bade-l-ika cürüm mütecasirleri haklarında hükümetçe tayin ve icra-i mücazaat edilerek, emsaline ibret-i müessire gösterilmeye mütevakkıf bulunmuş idüğünden, devletlerin vezaif-i mütekabilen düvel ahkamına riayeten yekdiğerine mücrim iade etmek yahut bu babda umumi bir muahede akd eylemeleri şu zaman için derece-i elzemiyettedir.

Tensikat

Maliye nezaretince icrası takarrür eden tensikat neticesinde mevcut bin üç yüz kadar memurun miktarı altı yüze indirilmiş ve bütçesinde senevi yüz elli bin liralık bir tasarruf temin edilmiştir.

Abdülhamit'in servetinin menabii

Hakan-ı mahluun serveti bir aydan beri matbuat-ı dahiliye ve ecnebiyeye sermaye-i bahs-i makal olmaktadır.

Bütün gazeteler Abdülhamit'in nasıl olup da öyle bir servet-i cesimeyi cem edebilmiş olduğunu câ-yi tetkik görüyorlar.

Abdülhamit tahta çıktığı zaman habbe-i vâhideye malik değildi. Ancak hazine-i hassa nezaretine tayin edildiği zaman Abdülhamit'in düyunu yetmiş bin lirayı bulmuştu. O zaman vilayette varidat getirmeyen bazı emlaki de vardı.

Abdülhamit Rusya muharebesini müteakip evrak-ı nakdiyenin bütün bütün kıymetten düşmüş olduğunu görmüştür. Hazine-i devlet tahsisatını muntazaman vermediği için Abdülhamit tasarrufa riayete mecbur oluyordu. Bunun üzerine nasıl olursa olsun varidat-ı umumiye-i devlete dendân-ı taarruzunu uzatarak malik olduğu serveti istihsal eylemeyi azmetti. Bu azmin husule getirilmesi için nereden başlamak lazım geleceğini kendisine anlatacak bendegan eksik değildi. Muallimleri pek mükemmel idi. Kendisi de gayet iyi bir şakirt olduğunu göstermiştir. Abdülhamit 1880 senesinden itibaren devleti soymaya başlamıştır. Halk nazarında kendisini mesul göstermemek maksadıyla bir takım yardaklar vasıtasıyla entrikalar çevirmeye başladı. Bu sayede etrafındaki adamların bu memurların iğfalatına kapılmış olduğunu göstermeye muvaffak oldu. Artık o tarihten sonra servet-i milliyeye tecavüzatı seneden seneye arttı.

Hükümet namına akd olunan her istikrazdan, icra kılınan her teşebbüs-ü mâliden Abdülhamit külliyetli para alabildi.

Bağdat, Basra, Suriye, Beyrut vilayetlerinin bir kısım varidatı doğrudan doğruya Yıldız'a giderdi.

Payitahtında bulunan nezaretlerden hasılatın bir kısmını mabeyne gönderenler ber-vech-i âtidir.

Gümrük varidatından senevi 300 bin lira alıyordu. Defter-i hakani, şehir emaneti köprüler varidatını, liman idaresi dahi kısm-ı mühim varidatını saraya gönderirdi. Tahsisat olmak üzere her ay maliyeden elli bin lira almakla beraber, memurin-i devlete maaş vermek veyahut hariçteki dâyinlere olan borca karşılık olmak üzere maliyede para bulunduğunu haber alır almaz der-akab bir haber gönderir ve maliyedeki paralar müteakiben hazinde-i hassaya devr olunurdu. Tam otuz sene müddet devlet-i Osmaniye'nin maliyesi Abdülhamit'in israfatına hedef oldu.

O zamanlarda Yıldız'ın takip eylediği kaide memleketten mümkün olduğu kadar fazla para çekmek, ahaliyi Yıldız'a esir eylemek, biçareleri nan-pareye muhtaç etmek maddesi idi.

Bundan yirmi sene evvel Maliye Nezaretinde bulunan Celalettin Paşa umur-u maliyeye vakıf olmamakla beraber, devletin menafinden ziyade temin-i servet eylemek yolunu öğrenmiş, iki ay zarfında mühim bir servet cemine muvaffak olmuş idi.

Anadolu ormanları

Otuz kadar seneden beri vatan ve milleti tahribat-ı temadiye hasıl eden idare-i sabıka-i zalimenin kıymet ve ehemmiyeti nazarı dikkate alınarak, her suretle duçar-ı tadiye ve itisaf edilmesine meydan verdiği ve bugünkü hal-i harabı ve madumiyetleri her sahib-i

vicdan ve insafı dağ-dar-ı teellüm eden Anadolu ormanları, mülkümüzde nazarı imar ve ıslahı en evvel ve en ziyade celbe şayan menaib-i servet ve umrandır.

Vatanın istihsal-i esbab-ı mamuriyetini arzu eden hamiyet-perveranın bu noktada inkişaf ve içtima eden emel-i mukaddeslerinin hükümet-i muazzama-i meşrutamızca ne derecelerde şayan-ı tercih addedilmesi lazım geleceğini söylemek, bir emr-i bedihinin bedahetini ispata kalkışmak kadar zaittir.

Az bir himaye ve itinaya arz-ı iftikar eden Anadolu ormanlarının servet-i dahiliye ve mamuriyet-i medeniyece bahş edeceği fevaid-i la-tahsayı anlayamamak behemahal menafi-i gayri-meşrua ve şahsiyenin ve noksan vukuf ve ıttılaın neticesidir.

Ahalimizin bu hususi malumat-ı fenniyeye aşina olmadıkları, halen ve atiyen derece-i kıymet ve ehemmiyetlerini takdir etmemeleri, o kıymetdar menafi-i varidat ve servetin birkaç dönüm hâli araziye tahvil edilerek, zürraından istifade maksad-ı vukufanesiyle kasten tama-i lehib-i mahva duçar edilmesini ve bu yüzden kat-ı işcarın husulünü intaç etmiştir ki bugün vesait-i teshiniye-i ahalimizin istitâat-ı maliyesi fevkinde bir kıymet-i zaide kazanmıştır. Hal böyle iken, Anadolu'da memurin-i aidesi ormanların muhafaza-i mevcudiyet ve bekalarını nazar-ı ehemmiyete almadığından ve bu ise telafisi gayri mümkün bir zıya-ı müthiş olduğundan, yani menafi-i mülk ve millet ve asar-ı umran-ı vatan uğrunda her faideli şeyi tatbike gayret eden hükümet-i meşruta-i mukaddesemizin nazar-ı dikkatine arz eyleriz.

Kuvve-i teşriiye ve mahakim

Malumdur ki beni beşer beyninde revâbıt-ı insaniye ve muhafaza-i inzibat-ı emniyetkaraneyi tesise delalet edecek kuvve-i celile kuvve-i teşriiyedir. Kuvve-i teşriiye beni beşerin insan olarak tanıldığı zamandan itibaren her asırda bir suretle hükmünü icra eylemiştir.

Kuvve-i teşriiyenin muhiti bulunan afak-ı zevat şems-i adaletle tenevvür edeceğinden, her ferd-i zulm-dide şu afak-ı münirin dairesi dahilinde ma-ışık arzusundadır.

Kuvve-i teşriiyenin vasıta-i istimali mahakimdir. Binaenaleyh mahakim-i mahsusası bulunmayan memalikte kuvve-i teşriiyenin hükmü cari olamaz. Kuvve-i teşriiye nasıl ki temin-i adalete hâdim ise tehzib-i ahlak-ı beni beşere de o suretle hâdimdir. Zira beni beşerin müteassif olduğu insaniyetin yoluna muhalif ahval ve efali men ve tahzir eylediğinden, beni beşer ahlak-ı insaniyeyi muhafazaya mecbur olmak suretiyle ahlakını tashih etmiş olur. Şu delaletle kuvve-i teşriiyenin vasıta-i icraiyesi olan mahakim, terbiye ve adab-ı umumiyeyi talim için bir mektep dahi add olunabilir.

Malumdur ki mekteplerde tahsil-i ulum ve fünun edecek talebenin adap ve ahlak-ı muallimînin derece-i terbiyelerine göre talim edeceğinden, zatlarında asar-ı terbiye ve adap bulunmayan muallimîne karşı talebenin tahsil-i edep edebilmesi müşküldür. Mahkemeler hem kuvve-i icraiyenin vasıta-i icraiyesi ve hem de terbiye ve adab-ı umumiyenin bir mektebi olunca, mahkemeleri terkip eden heyetlerin nasıl bir saffetle ittisâf etmesi lüzumu kendi kendine meydana çıkar.

Mahkemelerin hüviyeti kendilerini

teşkil eden heyetlerin vücuduyla kaimdir. Binaenaleyh mahkemeler heyetten ve heyetler efrattan teşekkül eder. Heyet-i hükkâmı terkip eden rüesa ve aza nasıl ki ilm-i hukukun usul ve lüzumunu bilmekle mükellef ise ilm-i ahlakın usul ve füruu dahi, onu yine öylece bilmek ve hem de onunla ittisaf etmiş bulunmakla mükelleftir.

Evsaf-ı hakimiyet için diğer bir makale ile arz-ı mütalaat olunacaktır.

Adliye nazır-ı cedidi

Adliye nezaret-i celilesine tayin buyurulan Necmettin Beyefendi Hazretleri avan-ı şebabından beri adliye kısmından yetişmiş ve umur-u adliyemizin geçirdiği bütün edvar ve safahat-ı tealiyi lahza-i ihatalarına inkaş ettirmiş iken, devr-i kadr-na-şinas-i istibdat müşarünileyhi de sair emsali gibi layık olduğu derece-i füyuzat-ı terakkiden mahrum etmiş ise de, hamden temmehamden devr-i meşru meşrutiyetimiz müşarünileyhi işte mirkat-ı tealiye is'âd[4] ve is'âd[5] etmiştir.

Necmettin beyefendi hazretleri istinaf müddeiumumiliğine şeref-bahş oldukları müddet içinde vazife-i mevude ve mühimmelerini meftur oldukları fart-ı kiyaset ve fatanet-i fevkalade ile vicdan ve hamiyetlerinin sevkine tebaen kemal-i adaletle hüsn-i ifa etmiş ve birkaç ay evvel Bağdat vilayeti valiliğine bil-tayin şehrimizden hareket eylemişti. İnşallah-ül rahman Adliye nezaretinde dahi dil-hah-ı adalet ve meşrutiyet dairesinde vazifeye muvaffakiyetleri davâtını tebrikat-ı samimanemize terdifen arz-ı bargâh-ı ehaddiyet eyleriz.

Şüûnât:

Ziyaret-i şahane

Zat-ı hazret-i padişahi bugün Şişli Etfal hastanesini teşrif ile İstanbul işgali esnasında mecruh olup derdest-i tedavi bulunan asakiri ziyaret ve iltifat-ı hümayunlarına mazhar buyuracaklardır.

Mahmut Şevket Paşa

Hareket Ordusu kumandanı ve birinci ve ikinci ve üçüncü ordular müfettişi Mahmut Şevket Paşa hazretleri Dersaadet'te vazifelerini hitam bulmuş addederek önümüzdeki çarşamba günü Selanik'e müteveccihen şehrimizden müfarekat edeceklerdir.

Hareket Ordusu kumandanlığı vazifesi Harbiye Nazırı Salih Paşa hazretleri tarafından ifa-i idare-i örfiye vazife-i tathiriye ve tedibiyesini ikmal edinceye kadar devam edecektir.

Ada mevkufları

Adada mevkuf bulunanlar hakkında divan-ı harpçe karar sadır olmuştur. Bunların rütbeleri ref olacak, Emlakları haczedilecek, beşer sene müddetle Dersaadet'ten tebaüd olunacaklardır. Bu karar serasker-i esbak Rıza Paşa'ya dahi şamildir. Zülüflü İsmail Paşa hakkında başka bir hüküm verilmiştir.

Firari İzzet, Selim Melheme, Necip Melheme, damatları hakkında da aynı suretle muamele olunacağı müstahberdir.

Tanin

Müddeiumumi

Gözümüzün önünde cereyan eden ahval-i rûz-merre ile ezmine-i salifenin gayret-âmiz vukuatı enzar-ı ıttılamıza arz etmekte bulunan sahaif-i tevarihe hisse ribaı ibret olmak fikriyle ciddi bir nazar atfedilecek olsa, bu müteemmil-ane dikkatin vereceği fikr-i mahsusu mutlaka şu –elhayrümin cins-ül amel- desturunun efal-i beşer üzerinde hükm-ü

[4] (suud'dan) yükseltme.

[5] (sa'd'dan) mesut etme.

nüfuzu cari bir destur-i bari olduğunu tasdik ve teyidden ibaret olacaktır. Gizli ve aşikare hiçbir şey Cenab-ı Hakkın ilim muhitine karşı gizli kalamaz ki hatta sui-amelin cezasız kalma ihtimali tasavvur olunabilsin. Herkes iyi kötü her ne işlerse elbette onun cezasını görür. Her kabza-i hâki hun-i şüheda ile yoğrulmuş böyle bit vatanın ve o vatanın hevai ismetiyle, cevher-i nimetiyle büyümüş otuz milyon evlad-ı mazlumesi haklarında bin türlü melanetlere cüret eden şahıs daima hakkın makhuru, halkın makburu olur kalır.

Seyahat-ı şahane

Zat-ı hazret-i Padişahi'nin Bursa'yı teftiş buyuracakları haberi üzerine şehr-i mezkurda yollar açılmak, kasr-ı hümayun tamir olunmak, şoseler yapılmak suretiyle fevkalade tedarikata başlanmıştır.

Zat-ı şahane Memalik-i Osmaniye'nin diğer bazı bilad-ı meşhuresini dahi kudûm-u padişahileriyle şerefdar etmek üzere Dersaadet'ten hareket buyuracaklarsa da henüz vakt-i hareket tayin buyurulmamıştır.

Dahiliye

Dahiliye nezaretiyle merbutatından olan dairelerin tensikatı ikmal edilmiş ve tanzim olunan defteri makam-ı sadarete derdest-i takdim bulunmuştur.

Zaptiye Nezareti

Zaptiye nezaretince açığa çıkarılan sekiz yüz on dört nefer polisin yerlerine bil-imtihan iktidarları anlaşılacak olanlar evvelki günden itibaren nezaretçe teşekkül eden komisyonca mübaşeret olunmuştur.

Kabinenin programı

Kabinenin programı bugün Meclis-i Mebusan'da kıraat olunacaktır.

Yeni jurnalciler

Padişah-ı nev-câh efendimiz hazretlerine jurnal itasına teşebbüs eden iki şahs-ı deninin tevkif ve divan-ı harbe tevdi edildiklerini İstanbul gazetesi yazıyor.

Serseriler

Şimdiye kadar Zaptiye Nezaretince derdest edilen serseri ve mazanne-i sû eşhasın adedi iki bini tecavüz etmiş ve bunların ekserisi mahallerine gönderilmiştir.

Tard

Bahriye sanayi alayında Yüzbaşı Üsküdarlı Mahmut Şevki bin Ali efendinin mahall-i haysiyet ahvaline mebni askeri ceza kanununun iki yüzüncü maddesi mucibince silk-i askeriden tardına ve nişan ve madalyayı haiz ise istirdadına dair bahriye divan-ı harbince verilen karar, irade-i seniyeye iktiran eylemiştir.

Kalebend

Divan-ı harbi-i örfice müebbeden kalebend edilmelerine karar verilen eşhas bugün Fizan'a ve Trablusgarp'a nefy ve izâm olunacaklardır.

Mükafatın husul-i terakkiyata hizmeti

Tab-ı beşerin garaib-i inhimâkâtından birisi de maddeten, manen nail-i mükafat olmayı arzu etmesidir. Tedkik-i tabayi ile iştigal eden müdekkikler insana şeh-rah-ı terakkiyatta hakikaten akıllara veleh verecek derecede kat-ı mesafe ettirmek için mükafattan müessir bir vasıta-i teşvik olamayacağını müttefikan teslim eylemişlerdir. Meşrepler mütehallif olduğu gibi mükafat arzusu da mütefavittir.

Bazı adamlar mükafat-ı maddiyeyi, bazıları da mükafat-ı maneviyeyi tercih ederler. Ancak bazı hizmetler vardır ki ucu mükafat-ı maddiye olsa dahi, onunla beraber mükafat-ı maneviyenin ihrazına da temin-i mevakit eyler. Mesela bugün meydana çıkarılan bir ihtira-i cedid, bundan asırlarca sonra da insaniyete menfaat-bahş olacağı cihetle muhteriyi ilelebet namı piraye-i zebân-tekrim olmak suretiyle, iktisab-ı mükafat-ı maneviye esbabını temin etmekle beraber, ekser milel-i mütemeddine bu gibi muhterileri mükafat-ı maddiye ile de seza-yi teşvik ve tergib görmektedirler.

Biz terakkiyat-ı ilmiye ve fenniyenin henüz her cihette râcil olduğumuz gibi, insanlara şeh-rah-ı terakkiyatta pek büyük merhaleler kat ettirecek esbabın birincilerinden mükafat tertip ve itasında da, Avrupalıların o babdaki mükemmel usullerini nakilde muvaffak olamayacak derecede geri kalmışızdır.

İcat da şöyle dursun, naklinde dahi taksir etmek hakikaten teessüf-i ahvaldendir. Velhasıl terakki-i sanayi ve maarifin henüz pek geride bulunduğundan bahis olundukça taaccübe mahal görülmemelidir. Zira bu terakkinin esbab-u husulünden olan mükafat-ı teşvikiye itası henüz memleketimizde teessüs etmemiştir.

Bir defa en iyi âsâr-ı fenniye ve sınaiyeyi vücuda getirecek olan adamlara maddi ve manevi mükafatlar itası için bir nizam-ı mahsus yapılsa ve bu yolda isbat-ı ehliyet ve iktidar edenler –bi-hakkın verilmek suretiyle- mazhar-ı mükafat edilecek olsa, evlad-ı vatanımızın yavaş yavaş ihtiraata koyulacakları ve bir müddet sonra Avrupa gibi bizde dahi hakikaten vücutlarıyla iftihar olunacak mucitler meydana çıkacağı der-kârdır. Yoksa maddi ve manevi bir güne teşvikat icrasını düşünmeksizin terakkiyat-ı fenniye ve ilmiye ve sınaiye hasıl olacağı ümit olunursa beyhude bir intizara düşülmüştür demek olacağı tabiidir.

Salih Zeki

"Müddeiumumi"nin tefrikası 1

Vicdan Mahkemeleri [*]

Beden vilayeti dahilinde Nefs-i Beden kasabası mahallatından Beyt-ül-Safa mahallesinde sakin Devlet-i âliye-i adalet tebaasından ve İslam milletinin Kürt taifesinden ve memurin sınıfından altmış yaşında Dirayet bin Zekavetin beyin, iki yüz doksan dokuz senesi kanunusanisinin on beşinci gecesi saat beş raddelerinde hanesine bil-duhul merkumu hançer ve sopa ile katl ve bir altın saatini ahz eyledikleri iddia olunan, her biri nefs-i emmare dahilinde vaki Riya kasabasının Meşakkat mahallesi ahalisinden ve teba-i devlet-i müşarünileyhadan ve Yezidi milletinden elli yaşında Hırsî bin Âz ve seksen yaşında Tama bin Rezalet, otuz üç yaşında İbn-i Dehliz veled İbn-i Uvî, kırk yaşında Gazab bin Şiddet, otuz yaşında Tezvir bin Mübezzir ile kendileriyle vukuu iddia olunan meşveret üzerine, leyle ve mahalle-i mezkurede Fisebilillah mescid-i şerifine girip beş yüz dirhemlik bir gümüş kandilini sirkat ettikleri, kezalik iddia olunan millet-i mezkureden elli beş yaşında Hıyanet bin Müfsidat, kırk üç yaşında Hased bin Hakd, yirmi beş yaşında Şeka-

vet bin Garet ve elli yaşında Nedamet bin Fazahat'ın cinayetle lüzum-u muhakemelerine dair vicdan mahkemesi heyet-i ithamiyesinden tanzim olunan 4 Recep sene 303 ve 28 Mart sene 302 tarih ve 41 numaralı mazbata üzerine, bunlardan firarda bulunan Tama ve Hıyanet hakkında heyet-i mezkureden irsal olunan ahz ü girift emri ale-l-usul mahalli hükümetine irsal olunarak derdest olunamadıklarına binaen, itham mazbatası suretinin ikametgahlarına tebliğ olunduğu hakkında mahallesi muhtar ve ihtiyar meclisi tarafından tutulan 9 Haziran sene 382 tarihli zabıt varaka-i musaddakası, evrak-ı müteferriasıyla beraber müddeiumumilik memuriyet-i aliyesinden tanzim edilen 12 Haziran sene mim tarih ve 44 numaralı ithamname ile mahkemeye tevdi ve verilen karar üzerine firari-i merkumana müceddeden on gün mühleti hâvi 24 Ramazan sene 303 ve 14 Haziran sene 302 tarihiyle tastir olunan ihtarname mahalline irsal ve tesyir olunarak, mezkur ihtarname merkumların ikametgahlarına tebliğ olunduğu 7 Temmuz sene mim tarihinde mahkemeye verilen 29 Haziran sene 302 tarihli zabıt varakasında beyan olunduğu ve müddet-i mezkurede vürud etmedikleri cihetle, bunlardan mevcut ve mevkuf olan Hırs ve Gazap ve Tezvir ve ibn-i Dehliz ile Haset ve Şekavet ve Nedamet usul-i muhakemat-ı cezaiye kanun-u muvakkatın iki yüz kırk sekizinci ve iki yüz kırk dokuzuncu maddelerine tevfikan, 17 Temmuz sene mim tarihinde alel-usul tevkifhaneden mahkeme huzuruna celb ile merbut-ı zabt-ı ibtidai tafsilen gösterildiği veçhile lede-l-isticvap mahkeme maiyetinde avukat olmadığından müdafaalarında muavenet etmek üzere kanunun kabul edeceği bir vekilin tedariki kendilerine ihtar ve tefhim olunmakla, mevcut vekilleri olmadığından birisini tedarik edinceye değin kendilerine müsaade olunmasını istirham eylemeleri cihetle tevkifhaneye iade olunarak, 15 Eylül sene mim tarihinde ehibbalarından olmak üzere kasaba-i mezkure ahalisinden Nâtık efendi ibn-i Sühan vekil tayin eylediklerini ihbar eylediklerinden, tescil olunmak üzere vekalet harcının tesviyesi

[*] *Ceride-i Mehakim*'den

Mabadı var

İlan:

Kiralık sahilhane

Anadolu hisarında vapur iskelesine muttasıl beyaz boyalı sahilhane müceddiden mefruş olarak on iki oda ve büyük mutfak ve akar suyuyla hamam ve mikdar-ı kafi harem ve selamlık bahçesi ve mükemmel kayıkhanesi ve nezaret-i fevkaladesi ve cari memba suyuyla kuyusu olduğu halde kiraya verileceğinden, arzu edenler altındaki kahveci ve bakkal dükkanlarına ve İstanbul'da Adliyede ticaret ve icra dairesi muavini Osman beye müracaat etmeleri.

Altınlı Arslan Mağazası

İstanbul'da Yenicami'de muslukların karşısında.

Mezkur mağazada Fransa ve İngiltere'nin en meşhur fabrikalarından vürud eden bervech-i zir emtia gayet ehven fiyatla satılmakta olduğundan, müşterilere ilan olunur.

Fanilalar, çoraplar, mendiller, şemsiyeler, boyun bağları, fırçalar, eldivenler, gömlekler, kokular, yaka ve kol, kaşık ve çatal vesaire.

Mağazamızı teşrif etmezden evvel başka yere müracaat etmeyin.

* * *

Eminönü'nde tesis olunan mukavelat kalemi Köprübaşında Valde Han içinde daire-i mahsusamızda ifa-yi muamelata başlamıştır.

Matbaa ve Hakkakhane

Sancakyan ve Şirinyan
Babıali Caddesinde Cağaloğlu yokuşunda
Numara (10)

Muamelat-ı ticariyeye müteallik her nevi evrak-ı matbua Avrupa'dan ahiren celb edilen yeni usulde alet ve edevatla gayet nefis surette tab edildiği misillü her nevi damga ve mühürler şimşir ve maden üzerine hak edilir. Zinkograf[6] ve ksilografa[7] müteallik her nevi kalıplar dahi ihzar edilip gayet nefis surette kart dövizitler dahi hak edilmektedir.

Sahib-i imtiyaz: Karslı Şükrü
Vatan Matbaası'nda tab olunmuştur.

مدعی عمومی

١٣٢٧

[6] Zincography. Çinko levha kullanarak baskı.
[7] Ahşap baskı.

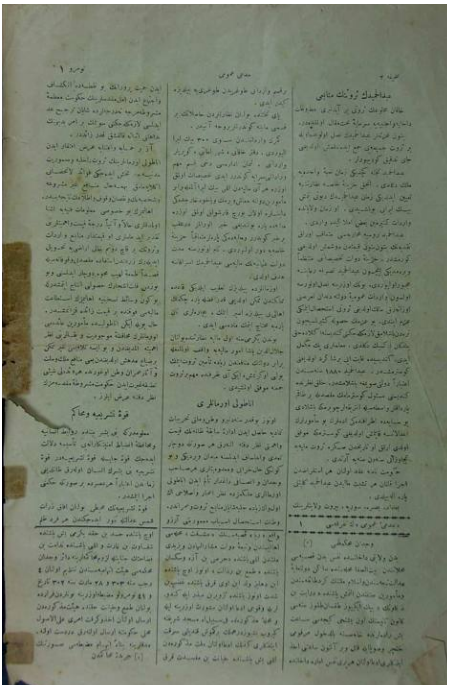

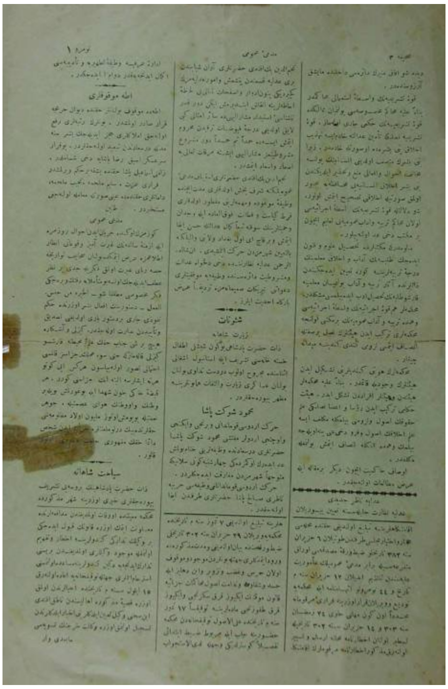

Yayın İlkeleri:

1. *Kebikeç*, bütünüyle gönüllü katkısı ile çıkarılmaktadır. Baskı dışında süreçlere katılan hiçbir profesyonel çalışanı yoktur. *Kebikeç* ile her türlü ilişkinizde bu bilgiyi hep aklınızda tutmanızı rica ederiz.
2. *Kebikeç*'e gönderilen yazıların yayınlanmamış olmasını bekliyoruz. Çeviri yazılar yayın kurulu kararıyla basılabiliyor. Özgün analiz içermeyen yazıların ya da çalışmaların Türkçeleştirilmesi yayınlanması için yeterli sebep değildir.
3. Deneyimimiz gösteriyor ki yazıların makul uzunlukta olması sadece yayınlanabilir olmasını değil okunabilir olmasını da sağlıyor. Yazının maksadına hizmet etmeyen, yalnızca kalabalık yapan ayrıntılardan uzak durulmasını rica ediyoruz. Hatta "Önce toz ve gaz bulutu vardı" diye başlanmasa harika olur.
4. Yazıların elektronik olarak bize ulaştırılmasını istiyoruz. Yazıları, son sayfa düzeni verildikten sonra yazarlarının bir kere daha görmesini sağlamaya çalışıyoruz, her zaman başaramıyoruz.
5. Yazı içinde özel fontlar kullanıldıysa bu fontların dosyaları da ayrıca gönderilmelidir. Bazen gerçekten sorun olabiliyor.
6. Yazıda kullanılacak belge, resim veya fotoğraf gibi görsel malzemenin baskıya uygun kalitede olması gerekiyor. Yüksek çözünürlükte (asgari **300** dpi) ve **JPEG** formatında taranmalı, ayrı bir dosya olarak gönderilmelidir. Metin içinde nerede yer alacağının ve var ise açıklamanın da iletilmesi iyi olur. Lütfen internetten bulduğunuz rastgele görselleri göndermeyiniz, düşük çözünürlüklü görsellerin yayınlanması için ısrarcı olmayınız.
7. Tablo, dipnot ve başlıkların makul uzunlukta olması, sayfa düzeni bakımından önemli. Bir biçimde sayfaya yerleştirmek mümkün, ama okuma kolaylığı için aynı şeyi söylemek mümkün değil. Kaldı ki sayfaya yerleştirmek için biçimsel değişiklikler yapılabileceğini de aklınızdan çıkarmayın.
8. *Kebikeç*'te yayınlanan yazıların hukuki sorumluluğu yazarına, basılı veya elektronik ortamda yayın hakkı ise *Kebikeç*'e aittir. Yayınlanmak üzere yazısını gönderen yazar, bu şartı kabul etmiş sayılır.
9. *Kebikeç*'te yayınlanan yazılardan alıntı yapıldığında kaynak gösterilmesi iyi olur. Tam metin olarak paylaşmak, yaygınlaştırmak istiyorsanız, bir sayı geriden gelerek zaten elektronik kopyasını internet sitemizde yayınlıyoruz.
10. Gönderilen yazılar, yayın kurulu tarafından yapılacak bir öndeğerlendimenin ardından, konunun uzmanı hakeme gönderilir. Hakeme yazar adı, yazara hakem adı açıklanmaz. Yazıların yayınlanması konusunda son karar, hakem raporu doğrultusunda yayın kurulu tarafından verilir.
11. Yazı üstünde istenilen değişikliklerin yapılması ve yeniden yazılı hale getirilmesi yazarın sorumluluğundadır.
12. *Kebikeç*'te yayınlanan yazıların yazarlarına derginin sözkonusu sayısının bir nüshası ile ayrıbasıları gönderilir.
13. Her makalenin sonunda yazar tarafından kaleme alınan en fazla 150 sözcükten oluşan Türkçe "Öz" ve "Anahtar sözcükler" ile İngilizce "Abstract" ve

"Keywords" yer almalıdır. Öz, genel olarak içeriği tanıtmalıdır. Abstract ise, Öz'ün çevirisinden ibaret olmalıdır.

14. Yazar hakkında açıklama ve bilgi, yazar adının üstüne konulacak asteriks (*) ile ilk sayfanın altında yer almaktadır. *Kebikeç*'te ünvan belirtmiyoruz.

15. *Kebikeç*'te yazım ilkeleri olarak öncelikli MLA tarzı kabul edilmektedir. Metin boyunca tutarlı bir biçimde uygulandığı sürece diğer tarzlara da mesafeli değiliz. Yazının sonunda bir kaynakça ise olmazsa olmazdır.

16. Metin içindeki vurgulanması gereken ifadeleri, çift tırnak ("...") içinde veriyoruz. **Kalın** karakter, ***kalın italik*** karakter kullanılmasa harika olur.

17. Doğrudan alıntılar çift tırnak içinde verilir. Alıntılar 5 satırdan fazla olduğunda, 1 cm içeriden başlatılmalıdır ve çift tırnak kullanılmamalıdır. Tek tırnak, alıntının içindeki tırnakları göstermek için kullanılmalıdır.

18. Yapılacak göndermeler, parantez içinde yazar soyadı / soyadları, basım tarihi ve atıfta bulunulan sayfa numarası şeklinde verilmelidir: (Emiroğlu ve Yüksel, 2002: 150). Eserin tam künyesi ise yazı sonundaki **Kaynakça**da verilmelidir. Dergi ve kitap adları *eğik/ince*, makale başlıkları ise "tırnak" içinde, düz olarak yazılır. Yazar adı metin içinde geçiyorsa, parantez içinde yalnızca atıfta bulunulan eserin yayın yılı ve sayfa numarasını vermek yeterlidir: (2002: 150). Bir yazarın aynı yılda yayınlanmış birden fazla yayını (1980a, 1980b) şeklinde gösterilir. Bu tür göndermeler dışında gerekli görülen bütün açıklamalar dipnot ile sayfa altında yer almalıdır. Dipnotları ifrata varmadan açıklamalar için kullanmaya gayret edilmelidir.

19. Tarih araştırmalarında sıkça başvurulan arşiv kaynakları, ilk geçtiği yerde tam künye ile dipnotta gösterilebilir. Müteakip atıflarda kısaltma şeklinde verilip metinde parantez içinde yer almalıdır; örnek: (BOA, Mühimme, 72: 35).

20. **Kaynakça**da yalnızca atıfta bulunulan eserler yer almalı, eğer kullanılmışsa arşiv kaynakları ayrı bir başlık altında belirtilmelidir.

21. İnternet adreslerinde, parantez içinde erişim tarihi belirtilmelidir.

22. **Kaynakça** soyadı sırasına göre düzenlenmeli. Soyadlar tamamı büyük harfle yazılmamalıdır.

    Tamer, Ülkü. "'Bahar Noktası'nda Müzeyyen" *Milliyet Pazar* (9 Şubat 2003): 2.

    Yalçın, Murat haz. *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001.

    Urgan, Mina. *Shakespeare ve Hamlet*. İstanbul: Altın Kitaplar 1984.

    Yardımcı, Cemal. "Okur bekleniyor!" *Radikal*. http://www.radikal.com.tr/ek_haber.php?ek=ktp&haberno=4969 (5 Mayıs 2011)

    Yücel, Can. *Beşibiyerde*. İstanbul: Adam Yayınları, 1985.

23. Metnin sıralaması aşağıdaki gibi olmalıdır:

1. Ana metin	2. Ekler	3. Kaynakça	4. Öz
5. Anahtar sözcükler	6. Abstract	7. Keywords	

Kebikeç

İnsan bilimleri için kaynak araştırmaları dergisi

Kebikeç'in

gelecek sayısının dosya konusu:

Türkçe Dışı Süreli Yayınlar

-8-

Almanca, Ermenice ve Urduca

Okurlarımızdan ve yazarlarımızdan katkılarını bekliyoruz…

LA CRISALIDE SOTTERRANEA

GIORNALE, PERIODICO, LETTERARIO, BUFFO E COMICO.